

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Σειρά έργων γραφέντων ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ
καὶ τῶν τελευταίων προόδων τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν.

6-111140
1881
ΜΑΞ ΝΟΡΔΑΟΥ

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΑΡΑΔΟΞΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

Ν. ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΔΟΥ

ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΣ

Ἀριθ. 52

Κατηγορ. 16.16.21.22.23.24.25.26.27.28.29.30.31.32.33.34.35.36.37.38.39.40.41.42.43.44.45.46.47.48.49.50.51.52.53.54.55.56.57.58.59.60.61.62.63.64.65.66.67.68.69.70.71.72.73.74.75.76.77.78.79.80.81.82.83.84.85.86.87.88.89.90.91.92.93.94.95.96.97.98.99.100.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΡΑΛΙΟΝΕΣ
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ
Γεν. αριθ. 1173
Κατηγορία ΚΓ
Βιβ. αριθ. 20

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ: ΜΙΧ. Ι. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ

ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 146 — ΦΑΛΗΡΟΥ 30-32

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΙΔΑΓ. ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Αριθ.

10,284

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Π.Ε.Κ. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Αριθ. 22/4354-2

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

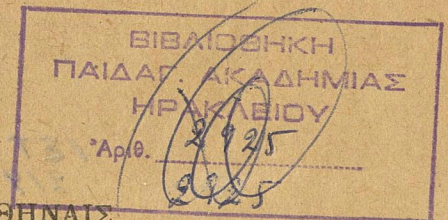
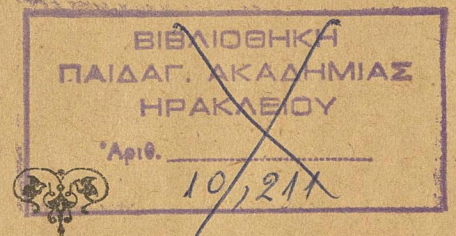
Σειρά έργων γραφέντων ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ
καὶ τῶν τελευταίων προόδων τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν.

ΜΑΞ ΝΟΡΔΑΟΥ

**ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ
ΠΑΡΑΔΟΞΑ**

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

Ν. ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ Δ. ΦΕΞΗΣ

ΟΔΟΣ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ 10

1927

BIBΛΙΟΘΗΚΗ
 ΔΙΔΑΚΤΕΥΣΑΙΩΝ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ
 ΑΡΙΘ. ΑΔΕ. 52
 ΚΑΤΗΓ. ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΑΡΑΔΟΞΑ

1173/
 48/
 20

I

ΥΛΗ ΤΗΣ ΠΛΑΣΜΑΤΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Ποια είναι η αμοιβαία σχέσις μεταξύ τῆς ζωῆς καὶ τῶν γραμμάτων; Ἡ πλασματικὴ λογοτεχνία ἀπορρέει ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῆς πραγματικότητος; Ἡ μήπως ἡ τελευταία αὕτη ἐξαναγκάζεται μᾶλλον νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὸ δημιουργημὰ τῆς λογοτεχνίας καὶ νὰ ὁμοιάσῃ πρὸς αὐτό; Τίς ἐκ τῶν δύο εἶναι τὸ πρωτότυπον; Τίς ἡ ἀπομίμησις; Τὸ μυθιστόρημα καὶ τὸ θέατρον ζητοῦν τὰ πρότυπά των εἰς τοὺς δρόμους; Ἡ μήπως τὸ πλῆθος μορφώνεται κατὰ τὰ πρότυπα τοῦ μυθιστορήματος καὶ τοῦ θεάτρου;

Δι' ἐμὲ ἡ ἀπάντησις εἰς τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ δὲν εἶναι ἀμφιβολος. Ἡ ἐπίδρασις τῆς πλασματικῆς λογοτεχνίας ἐπὶ τῆς ζωῆς εἶναι ἀσυγκρίτως μεγαλειότερα ἀπὸ τὴν ἀντίστροφον ἐπίδρασιν. Ἐν πρώτοις συχνὰ ὁ ποιητὴς αἴρεται τελείως ὑπὲρ τὰ γεγονότα καὶ προσηλώνει ἀποκλειστικῶς τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν παιγιώδη ἰδιοτροπίαν τῆς φαντασίας του. Μάλιστα δὲ καὶ ὅταν ἀντλή τὰς ἐμπνεύσεις του ἐκ τῆς πραγματικότητος, δὲν κρατεῖται εἰς τὰς μέσας, ἐκείνας ἀληθείας καὶ γεγονότα, τὰς ὁποίας εὐσυνείδητος παρατηρητὴς θὰ ἐξήγεν ἐκ τῆς συνήθους ροῆς τῆς ζωῆς τοῦ πολλοῦ κόσμου, ἀλλ' ἐκλέγει κάποιαν ἐξαιρετικὴν περίπτωσιν τὴν ὅποιαν ἡ τύχη ἔρριψεν ὑπὸ τὰς ὄψεις του ἢ ἡ ὁποία δι' ὀργανικοὺς λόγους προσωπικοὺς ἐπροξένησεν ἐντύπωσιν εἰς αὐτόν· καὶ τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτὴν ἀκόμη περίπτωσιν δὲν τὴν ἀναπαράγει κἂν πιστῶς, ἀλλὰ τὴν διαμορφώνει κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀτομικότητα. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ περιορίζεται τὸ ἐπίπεδον τῆς ἐπαφῆς μεταξύ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πλάσματος τῆς φαντασίας. Καὶ τὸ ἐπίπεδον αὐτὸ εἶναι τόσο στενόν, ὅσον καὶ ἡ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ
 ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
 Γεν. ἀριθ. _____
 Ἐπιστολὴ 127'
 Βιβλ. ἀριθ. 219

ἀκωκή μαχαιρίου. Σταγῶν ἀφροῦ ριφθεῖσα ὑπὸ ἰδιοτρόπου ριπῆς ἀνέμου καὶ ἀναπαριστώσα ἐν τῷ πλάσματι, μὲ τὰς παραδόξους μαρμαρυγὰς τῆς, τὸ εὖρος καὶ τὸ βάθος τοῦ μεγάλου ὠκεανοῦ τῆς ζωῆς. Ἐὰν ἡμπορῇ ἀκόμη νὰ γείνη λόγος ἐνταῦθα περὶ ἐπίδρασεως τῆς ζωῆς ἐπὶ τοῦ πλάσματος, ἢ ἐπίδρασις αὐτῆ δὲν εἶναι μεγαλειτέρα ἐκείνης τὴν ὅποιαν ἀσκεῖ ἡ πραγματικότης ἐπὶ τῶν ὀνείρων, τὰ ὅποια, ἐν μέρει ἐπίσης, παράγονται μὲν ἀπὸ ἀσθενεστάτας ἐντυπώσεως τῶν αἰσθήσεων, ἀλλὰ μεταμορφώνονται εἰς τὰς μᾶλλον φανταστικὰς καὶ ἔξω πάσης πραγματικότητος ἀναπαραστάσεις.

Ἐξ ἐναντίας ἡ ἐπίδρασις τοῦ πλάσματος ἐπὶ τῆς ζωῆς εἶναι μεγάλη, ἀσκούσα ἰσχυροτάτην καὶ διαρκῆ ὑποβλήν ὑποτάσσουσαν ὀλόκληρον τὴν διανοητικὴν προσωπικότητα καὶ τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι καὶ πράττειν τοῦ ἀναγνώστου,

Ἄς φαντασθῇ μόνον ἕκαστος τὰς συνθήκας τῆς ὑπάρξεως τῶν μέσων λαϊκῶν τάξεων. Τὸ ἄτομον διέρχεται τὴν ζωὴν του ὑπὸ περιωρισμένης συνθήκας. Δὲν γνωρίζει πολὺν κόσμον ἔξω τοῦ οἰκογενειακοῦ του κύκλου καὶ δὲν ἔλαβε ποτὲ καιρὸν εὖως εἰπεῖν νὰ ρίψῃ βλέμμα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μιᾶς ξένης ψυχῆς. Ἐξ ἰδίας πείρας δὲν γνωρίζει τίποτε ἀπὸ τὰ μεγάλα πάθη καὶ τὰ αἰσθήματα, ἀπὸ τοῦ κλυδωνισμοῦ καὶ τὰς ὀδύνας τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ δυσκόλως θὰ ἐνόει, περιωρισμένος εἰς τὴν προσωπικὴν του πεῖραν, ὅτι ἔξω τοῦ οἰκογενειακοῦ μαγειρείου καὶ τοῦ μαγαζείου, ἢ τὸ πολὺ πολὺ τῆς ἐκκλησίας, τῆς ἀγορᾶς καὶ τοῦ δημαρχείου, ὑπάρχει καὶ ἄλλος κόσμος. Ἄλλ' ἀναγινώσκει πλασματικὰ βιβλία, πηγαίνει εἰς τὸ θέατρον, καὶ βλέπει τότε μορφὰς αἱ ὅποιας οὐδέποτε ὑπῆρξαν ἐν τῇ πραγματικότητι : πρίγκηπας φανταστικῶν διηγήσεων, μεγάλας κυρίας μὲ ἀστέρας εἰς τὴν κόμην, τυχοδιώκτας καὶ κακούργους, ἀνθρώπους ἀκτινοβολοῦντας ἀγγελικὴν καλωσύνην καὶ ἀχρεῖους ραδιούργους, παρατηρεῖ περιστάσεις παραδόξους εἰς τὰς ὅποιας οὐδέποτε εὐρέθη καὶ μανθάνει πῶς εἰς τὰς περιστάσεις αὐτὰς σκέπτονται, αἰσθάνονται καὶ ἐνεργοῦν τὰ δημιουργήματα τοῦ ποιητοῦ. Καθ' ὅλους τοὺς ψυχολογικοὺς νόμους, τὸ ἀναπόφευκτον ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι τὸ ἄτομον τὸ ὅποιον δὲν δύναται νὰ περιορίσῃ ἢ διορθώσῃ διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ παρατηρήσεων τὰς παραστάσεις τοῦ ποιητοῦ, παρουσιαζόμενας ὑπὸ τὴν μορφήν θετικῶν διηγήσεων, πιστεύει εἰς αὐτὸν ἀνεπιφύλα-

κτως, ἀντλεῖ ἐκ τῶν ἔργων του τὰς περὶ τῆς ζωῆς γνώσεις του, ἐκλαμβάνει τὰ πρόσωπά του ὡς πρότυπα, προσοικειώνεται καὶ καθιστᾷ ἰδίας τὰς κρίσεις του, τὰς συμπαθείας του, τὰς ἀπεχθείας του. Ὅπως καὶ κάθε ἄλλη ὑποβολή, ἢ ἀσκουμένη ὑπὸ τοῦ μυθιστορηματοῦ καὶ τοῦ θεάτρου προξενεῖ πολὺ μεγαλειτέραν ἐντύπωσιν εἰς τὸ πνευματικῶς ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένον ἢ ὀλιγώτερον ὕγιες ἄτομον παρὰ εἰς τὸ ἐπιλεκτόν, τὸ πρωτότυπον, τὸ τελείως ἰσορροπὸν, ἐπομένως πρῶτοι πρῶτοι ὑποκύπτουν αἱ κοιναὶ φύσεις, ἔπειτα ἡ νεότης, αἱ γυναῖκες, οἱ ὑστερικοὶ καὶ οἱ ἀσθενεκοὶ κατὰ τὸ πνεῦμα ἢ τὰ νεῦρα. Εἶμαι εἰς θέσιν νὰ βεβαιώσω τοῦτο ἔξ ἀμέσων παρατηρήσεων γενομένων ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν.

Ἡ Παρισινὴ εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν δημιουργήμα τῶν γάλλων δημοσιογράφων καὶ μυθιστοριογράφων. Πλάττουν αὐτὴν κυριολεκτικῶς ὅπως θέλουν, φυσικῶς καὶ πνευματικῶς. Ἡ Παρισινὴ ἔμειλε, σκέπτεται, αἰσθάνεται, ἐνεργεῖ, ἐνδύεται ἀκόμη, λαμβάνει στάσεις, περιπατεῖ, στέκεται ὀρθία ὅπως οἱ περὶ αὐτῆς γράφοντες συγγραφεῖς τοῦ συρμοῦ τῆς τὸ ἐπιβάλλουν. Εἰς χεῖρας αὐτῶν εἶναι ἅπλη κύκλα μὲ ἐλατήρια καὶ ὑπακούει εὐπειθῶς εἰς ὅλας τὰς ὑπεβαλὰς των. Ἐνας οἰσοδῆποτε, μὲ καλαισθησίαν τελείως διεφθαρμένην ἐκ τῶν καταχρήσεων, περιγράφει εἰς μίαν ἐφημερίδα ἢ βιβλίον τὸ γυναικεῖον ἰδεῶδες τοῦ τοιοῦτον, ὅποιον ἡδυνήθη νὰ τὸ ἐκκολάψῃ μέσα εἰς τὴν διεφθαρμένην ἀτμόσφαιραν τῆς ἐκφύλου φαντασίας του : μίαν γυναῖκα τροχάζουσαν μὲ μικρὰ βήματα, ἐμιλοῦσαν μὲ διεστραμμένην παιδικὴν φωνήν, ἔχουσαν τοὺς ὀφθαλμοὺς εὐρέως ἀνοικτούς, κρατοῦσαν τὸν μικρὸν δάκτυλον χωριστὰ καὶ ἀνωρθωμένον ὅταν τρώγῃ κλπ. Ἀμέσως ὅλαι αἱ ἀναγνώστριαι σπεύδουν νὰ πραγματοποιήσουν τὸ ἰδεῶδες αὐτό, καὶ δὲν βλέπει κανεὶς πλέον παρὰ μικρὰ γυναικεῖα πλάσματα σκιερῶντα μὲ μικρὰ πηδηκτὰ βήματα, πιπιλίζοντα εἰς τόνους ὀφθαλμοῦς, ἀνυψοῦντα τὰς ὀφρυς μέχρι μέσου μετώπου, κρατοῦντα τὸν μικρὸν δάκτυλον συνεσπασμένως χωριστὸν ἀπὸ τὸ ἐπίλαιπον τῆς χειρὸς καὶ καθιστάμενα μὲ τὴν προσποιητὴν αὐτῶν παιδικότητα τελείως ἀνυπόφορα εἰς πάντα ὕγιῃ καὶ καλαισθητὸν ἄνθρωπον. Δὲν πρόκειται δὲ ἐνταῦθα περὶ ἐνσυνειδήτου καὶ θεληματικῆς προσποιήσεως, ἀλλὰ περὶ αὐτοματικῆς συνηθείας, ἣτις ἀποβαίνει δευτέρα φύσις.

Ἄλλος σάτυρος τῆς πέννας, τοῦ ὁποῦ αἱ ἀπημβλυμένοι αἱ-

σθήσεις φαιδρύνονται δι' άλλων αναπαραστάσεων και όχι διὰ τῆς αναπαραστάσεως ἐνὸς γυναικείου ὄντος εἰς βρεφικὴν ἡλικίαν, διεγείρεται ἡδυπαθῶς διὰ τῆς περιγραφῆς τῶν μικρῶν λούλων τῆς κίμης οὔτινες ἐλλίσσονται εἰς τὸν αὐχένα μερικῶν γυναικῶν. ὁμιλεῖ περὶ αὐτῶν μεταχειριζόμενος τὰς ἀσελγῶς θωπευτικὰς ἐκείνας ἐκφράσεις αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζουν τὴν κατάστασιν τῆς αἰσθητικῆς διεγέρσεως και ἐπιμένει εἰς αὐτὰς με λέξεις τρυφερὰς και τόσο ἀναιδεῖς, ὅσον και μερικὰ βλέμματα και ἐπιφασύσεις. Ἀμέσως αἱ ἀναγνώστρια κτενίζονται κατὰ τρόπον ὥστε ν' ἀφίπουν κατερχομένης τὰς τρίχας τοῦ αὐχένου, τὰς ὀρθῶν εἰς σκληροῦς πλοκαμισκοῦς, τὰς δακτυλιῶν ἐλικοειδῶς και περιπατοῦν με μίαν τραχηλιᾶν κρεμωμένην ἐπὶ τῆς ράχους, παρουσιάζουσαι τοιοῦτοτρόπως καταπληκτικὴν ὁμοιότητα πρὸς κόνδρα ἢ ἰέρακα, — και ἔλ' αὐτὰ ἀποκλειστικῶς διὰ νὰ ὁμοιάσουν πρὸς τὴν γυναῖκα τὴν ὁποῖαν ὁ συγγραφεὺς περιέγραψεν ὡς ἱκανὴν νὰ διεγείρῃ ἔρωτικῶς ἓνα ἄνδρα, (ναί, ἓνα ἄνδρα ζυμωμένον μέσα εἰς τὴν διαφθοράν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὅμως ὁ συγγραφεὺς δὲν τὸ λέγει).

Δὲν ἔχουν ἄλλως τὰ πράγματα παρ' ἡμῖν τοῖς Γερμανοῖς. Πόσαι γενεαὶ Γερμανίδων κορῶν δὲν ἐμορφώθησαν κατὰ τὰ πρότυπα τῶν γυναικείων τύπων τοῦ Κλάουρεν ἄλλοτε ἢ τῶν «Γκολντέλσε» τοῦ Μαρλίτ και τῶν «Γκάγκερβαλλου» τοῦ Χίλερν σήμερον! Αὐτὸ τὸ γνωρίζουν ὅλοι ἐκεῖνοι τοὺς ὁποῖους ἡ παρουσία τῆς γυναικὸς δὲν καθιστᾷ ἀμέσως ἐκτὸς ἐαυτῶν εἰς σημεῖον ὥστε νὰ παραλύσῃ τὴν κρίσιν αὐτῶν ἢ νὰ τοὺς βίψῃ εἰς ἔκστασιν λατρείας. Εὐτυχῶς οἱ δημιουργοὶ τῶν Γκολντέλσε και τῶν Γκάγκερβαλλου δὲν εἶναι βρωμεροὶ δηλητηριασταὶ τοῦ λαοῦ και αἱ μορφαὶ τὰς ὁποίας παριστάνουν ὡς πρότυπα εἰς τὰς ἀναγνώστριας τῶν εἶναι, ἀν και ἐναντία πρὸς τὴν ἀλήθειαν, πρὸς τὴν φύσιν και πρὸς τὴν καλαισθησίαν, ὑποφερταὶ ὑπὸ τὴν ἐποψίν τῆς ἠθικῆς.

Ὁ ἀνὴρ ὑπόκειται ὀλιγώτερον τῆς γυναικὸς εἰς τὴν ὑποβολὴν τοῦ μυθιστορήματος και τοῦ θεάτρου, πρὸ παντὸς διότι ἀναγινώσκει ὀλιγώτερα πλασματικὰ βιβλία· ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς διαφεύγει ἐντελῶς. Ὅταν ἐξεδῶθησαν τὰ *Βάσανα τοῦ νεαροῦ Βερθέρου*, ἡ Γερμανία ἐπλημμύρισεν ἀπὸ Βερθέρου οἱ ὁποῖοι ὄχι μόνον δὲν ὑπεκρίνοντο ὅτι σκέπτονται και αἰσθάνονται ὅπως τὸ πρότυπόν των, ἀλλ' ἐπραττον ταῦτα εἰλικρινῶς, ὡς ἀπέδειξεν εἰς πολ-

λὰς περιστάσεις ἢ αὐτοκτονία των, μοιρατον τέρμα εἰς τὸ ὁποῖον ἢ ἀπλῆ μίμησις δυσκόλως ἤμπορεῖ νὰ φθάσῃ. Ἐν Γαλλίᾳ τὸ θῆμα τοῦ ἔρωτος και τοῦ πεπρωμένου Ἀντωνῦ παρήγαγεν ὀλόκληρον φυλὴν Ἀντωνῦ, και ὁ Βύρων εὐθύνεται διὰ τὸ γεγονὸς ὅτι περὶ τὸ 1830 ὀλόκληρος ὁ πολιτισμένος κόσμος ἐπλημμύρισεν ἀπὸ ἐφήβους δαιμονισμένους με παρεῖας ὠχράς, με κόμην μακράν, με τὸ περιλαίμιον τοῦ ὑποκαμίσου εὐρέως κατεδασμένον με μέτωπον σύνοφρυ και βλέμμα ἀπαισιῶς ζοφῶδες. Τοιοῦτοτρόπως οἱ ποιηταὶ και οἱ διηγηματογράφοι, ἐγκαθιστάμενοι, ὅπως ὁ Ἰακῶβ τῆς Βίβλου, πρὸ τῆς ποτιστικῆς δεξαμενῆς τοῦ πνεύματος, βυθίζου εἰς αὐτὴν κατ' ἀρέσκειαν «τὰς ράβδους» αὐτῶν «τὰς στυρακίνας και καρυῖνας και πλατάνου», εἰς τὰς ὁποίας «ἐλέπισαν λεπίσματα λευκά», και παράγουν γενεὰς «διαλεύκους και ποικίλας και σποδοειδεῖς ραντάς».

Ἄλλως θὰ εἶχον τὰ πράγματα, ἐὰν ἡ πλασματικὴ λογοτεχνία παρουσίαζεν εἰς τὸ πλῆθος πρότυπα ὕγιῃ και ἀληθινά. Ἄλλὰ δὲν τὸ πράττει. Κατὰ μέρος τιθεμένων μικρῶν και ἀσημάντων ἐξαιρέσεων, ἡ ποιητικὴ φιλολογία δὲν περιλαμβάνει εἰμὴ πράγματα ἀδύνατα, ἀπιθανότητας και ἀνωμαλίας. Αἱ περιπτώσεις τὰς ὁποίας περιγράφει εἶναι περιπτώσεις ἐξαιρετικά, αἱ ὁποῖαι ἢ οὐδέποτε ἢ τοῦλάχιστον σπανιώτατα παρουσιάζονται, τὰ δὲ ἀνθρώπινα ὄντα τὰ ὁποῖα σκιαγραφεῖ ἀνήκουν εἰς ἐλάχιστην και ἔλως μηδαμινὴν μειονότητα, ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ἤμπορεῖ τις νὰ φαντασθῇ τοιαῦτα ὄντα με σάρκα και ὀστά. Ἐπίσης αἱ ἰδέαι, τὰ αἰσθήματα, αἱ πράξεις τὰς ὁποίας παριστάνει εἶναι ὑπὸ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἔννοιαν νοσηρῶς ὑπερβολικά και ἔλως διαφορετικά ἐκείνων τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατὸν νὰ παρουσιάσουν μέσοι ἀνθρώπινοι τύποι, ἰσόρροποι ἠθικῶς και πνευματικῶς.

Ἡ πλασματικὴ λοιπὸν λογοτεχνία εἶναι μία τερατώδης συλλογὴ περιπτώσεων παθολογικῶν, ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς τοῦλάχιστον ὑπεβλήθησαν εἰς εὐσυνείδητον παρατήρησιν, ἐνῶ αἱ πλείότεραι ἐπενεώθησαν ἀπὸ φαντασίαν ὠμὴν ἢ ἀμαθῆ, ἀποτελοῦσα τοιοῦτοτρόπως ἓνα ἀτελείωτον κατάστιχον ἔλως διαταραχῶν αἱ ὁποῖαι εἶναι δυνατὸν νὰ βασανίζου τὸν ἀνθρωπον, ἀπὸ τῆς ἐλαφροτέρας ἐπισκοπίσεως τῆς κρίσεως ὑπὸ παραλόγου τινὸς πάθους μέχρι τοῦ τερατωδεστέρου ἠθικοῦ ἐκφυλισμοῦ.

Ἡδη ἡ ἡμέρις ἔχει τὸν χαρακτήρα αὐτὸν τοῦ ἐξαιρετικοῦ καὶ τοῦ νοσηροῦ. Αἱ εἰδήσεις μὲ τὰς ὁποίας τροφοδοτεῖ τοὺς ἀναγνώστας τῆς ἀποβλέπουσιν εἰς τὴν ἀνθρωποκτονίαν ἢ τὸν φόνον, τὰς πυρκαϊάς, τὰ σιδηροδρομικὰ δυστυχήματα, τὰς πλημμύρας, τοὺς σεισμούς, συμβάντα δηλαδὴ ὅλα, τὰ ὁποῖα εἰς τὰς πολιτισμένας χώρας μόλις ἓνα ἄνθρωπος εἰς τοὺς ἑκατὸν ἡμπορεῖ νὰ ἰδῇ μὲ τοὺς ἰδίους του ὀφθαλμούς καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς του. Καὶ τὸ πρᾶγμα εἶναι φυσικώτατον ἢ κανονικὴ ζωὴ κατὰ τὰς κρατούσας ἰδέας δὲν φαίνεται περικλείουσα τίποτε τὸ ἄξιον διηγήσεως. Ἐὰν ὁ κ. Ἰωσήφ Προυδὼμ ἐκοιμήθη, καλῶς, ἐπιτετὸν πρῶτ' τὸν καφὲν μὲ τὸ γάλα του, ἔδωκεν ἔπειτα τὰ καλλιγραφικὰ μαθήματά του καὶ ἐδείπνησε μὲ ὄρεξιν σήμερον ὅπως καὶ χθές, τὸ πρᾶγμα δὲν παρέχει ἐνδιαφέρον διὰ τὸ ἀποτελέσει τὸ νέον τῆς ἡμέρας. Δὲν καταχωρίζεται παρὰ μόνον ὅτι ἀπομακρύνεται τοῦ κανόνος, καὶ αὐτὸ ἀκριδῶς ἀποτελεῖ τὴν ἐξαιρέσιν, τὸ νοσηρόν. Οὕτως ἐὰν ἀρχαῖος τις σοφὸς ἀγνοῶν τὴν ὑπαρξιν τῆς ἐφημεριδογραφίας ἐνεφανίζετο μεταξὺ ἡμῶν καὶ ἐλάμβανεν εἰς χεῖρας μίαν ἐφημερίδα, θὰ ἠρώτα ἀναμφιδόλως τὸν ξενίζοντα αὐτόν: «Ὁ εὐγενὴς ἀμφιτρυόν, ὁ κόσμος καὶ ἡ ἀνθρωπότης ἔγειναν λοιπὸν τόσον κακοί, ὥστε νὰ μὴ συμβαίνουν πλέον παρὰ μόνον ἐγκλήματα; Οἱ θεοὶ ὠργίσθησαν τόσον κατὰ τῶν κατοίκων τῆς γῆς, ὥστε νὰ ἐξαπολύσουσιν κατ' αὐτῶν τόσα δυστυχήματα; Ὅλοι οἱ λαοὶ φλέγονται ἀπὸ τὸν πόθον νὰ πολεμοῦν ἀλλήλους;» Μόνον τὰ δελτία τῶν ἀγορῶν καὶ τῶν χρηματιστηρίων καὶ μερικαὶ ἀγγελίαι θὰ καθυσύχασον μέχρις ἐνὸς σημείου τὴν πιεζομένην καρδίαν τοῦ δεικνύοντα εἰς αὐτὸν ὅτι παραπλευρῶς τῶν τόσων φρικαλεοτήτων καὶ τῶν κινδύνων ὑπάρχει ἀκόμη μίαν ζωὴ ἡσυχος καὶ κανονικῆς.

Ἐν τῇ ὑψηλοτέρᾳ αὐτῶν μορφῇ τὸ μυθιστόρημα καὶ τὸ θεάτρον ἔχουν ἐν τούτοις τὴν αὐτὴν καὶ ἡ ἡμέρις τάσιν. Ἀσχολοῦνται ἀποκλειστικῶς μὲ τὸ ἐξαιρετικὸν καὶ νοσηρόν. Ἡ λογοτεχνία τῆς ἀράδας ἀφηγεῖται γεγονότα χονδροειδῶς ὀλικὰ χαρακτήρος ἀσυνήθους, δηλαδὴ περιπετειᾶς, συμβάντα καὶ ἐγκλήματα ἀνήκουστα, ἢ δὲ λογοτεχνία ἢ ἔχουσα ὑψηλοτέρας ἀξιώσεις περιγράφει ὄντα καὶ καταστάσεις τῆς ψυχῆς ἐξαιρετικᾶς. Εἰς τὸν κατωτέρας παιδείας ἀναγνώστην οἱ συγγρα-

φεῖς οἱ ἐργαζόμενοι διὰ τὸ κοινὸν αὐτὸ προσφέρουν ἱστορίας αἰματηρὰς καὶ θεάματα ἀπὸ τὰ μυθιστορήματα τοῦ σωροῦ, — εἰς τὰς καλλιτέρας δὲ περιπτώσεις ταξείδια ἀνακαλύψεων, περιπετειᾶς παραδόξους μεταξὺ ληστῶν καὶ πειρατῶν εἰς πολέμους καὶ ναυάγια. Εἰς τὸν ἀνωτέρας παιδείας ἀναγνώστην προσφέρουν πάθη καὶ συγκρούσεις ἐσωτερικᾶς, πράγματα δηλαδὴ ποὺ δὲν παρουσιάζονται καθ' ἡμέραν. Τοιοῦτοτρόπως τὸ θέμα περὶ τὸ ὅποιον στρέφεται τὸ πλαστικὸν βιβλίον εἶναι πάντοτε ἀπὸ τὰ ἀσυνήθη εἰς τὰς ἀνθρωπίνους τύχας. Ἀναμφιδόλως ὑπάρχει ἐν ταῦθα ἡ διαφορὰ ὅτι οἱ ἔχοντες φυσικὴν ἱκανότητα συγγραφεῖς δὲν ἀπομακρύνονται τῆς ἀληθείας εἰμὴ μόνον κατὰ τὴν ὑπερβολὴν μὲ τὴν ὁποῖαν παριστάνουν αὐτὴν ἢ καθ' ὅσον ὀρμῶνται ἀπὸ ἀφετηρίαν ἀθάλακτον, ἀγόμενοι ὅμως πάντοτε ἀπὸ τῆς βάσεως αὐτῆς εἰς συμπεράσματα ὀρθά· ἐνῶ οἱ μέτριοι καὶ οἱ μιμηταί, εἰς τὰς ἀποπειρας τῶν πρὸς ἀναπαράστασιν τῆς ἀληθείας, ὄχι μόνον ἐπιμένουν πολὺ εἰς τὰς γραμμὰς καὶ χρωματίζουσιν πολὺ ζωηρῶς, ἀλλὰ καὶ σχεδιάζουσιν κακῶς καὶ διακοσμοῦν μὲ κακοτεχνίαν ἀπλοῦ χρωματιστοῦ. Ποτὲ ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ συγγραφεὺς δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ εἰπῇ εἰς τὴν πλειονότητα τῶν ἀναγνωστῶν του, ἀντὶ νὰ τὸ εἰπῇ εἰς ἓνα μόνον ἐξ αὐτῶν, ἐπιπόνως ἐκλεγέντα μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ φανοῦ τοῦ Διογένης, τὸ βαθὺ «Τὰτ τῆλμ ἄζι» (αὐτὸ εἶσαι σύ!) τοῦ σοφοῦ Ἰνδοῦ.

Πόσα βιβλία ὑπάρχουν, τὰ ὁποῖα ἐνώπιον τοῦ ὕγιους καὶ κανονικῶς ἀναπτυχθέντος ἀνθρώπου δικαιούνται νὰ ἐπαναλάβουν μαζῇ μὲ τὸν ἀρχαῖον Ρωμαῖον: *De te fabula narratur*. (Ὁ μῦθος αὐτὸς εἶναι ἡ ἱστορία σου); Ἄς ἐξετάσωμεν μαζῇ. Κάθε Γερμανός, ἴσως κάθε ἄνθρωπος φθάσας εἰς κάποιαν ὑψηλὴν βαθμίδα παιδείας, ἔχει ἐν ἑαυτῷ κάτι τι τοῦ Φάουστ, τὴν δίψαν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς γνώσεως, τὸ αἶσθημα τῆς φρίκης ἐναντίον τῶν περιορισμῶν τῆς φύσεώς του. Ἀλλὰ πόσοι ἀπὸ ἡμᾶς αἰσθάνονται τὴν δίψαν αὐτὴν κατὰ τρόπον τόσον βασιανιστικόν, ὥστε νὰ θελήσουν νὰ τὴν σβύσουν διὰ τῆς καταπόσεως τοῦ περιεχομένου μέσα εἰς τὸ «κρυστάλλινον καὶ καθαρὸν ποτήριον»; Τὸ πλεῖστον μέρος τῶν νεανίδων θὰ δοκιμάσουν εἰς μίαν περίοδον τῆς ζωῆς των τὰ αὐτὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα καὶ ἡ Ἰουλιέτα· ἀλλὰ μικρὸς ἀριθμὸς ἐξ αὐτῶν ὠθοῦν τὴν ἐκκεντρικότητα τοῦ πρὸς τὸν Ρωμαῖον ἐρωτῶς των τόσον μακράν, ὥστε νὰ

μεταβούν και εβρουν τὸν γέροντα ἐρημίτην καὶ κατακλιθεὺν μέσα εἰς τὴν ὑπόγειον κρύπτην. Ἄνδρες ζηλότυποι δὲν λείπουν βεβαίως, καὶ ὑπάρχουν πολλοὶ δυστυχῶς οἱ ὅποιοι ἔχουν περισσοτέρας ἀφορμὰς βασάνων καὶ ὑπονοιῶν ἀπὸ τὸν Ὅθέλλον δὲν πνίγουν ἐν τούτοις τὰς Δεισδαιμόνας των, ἀκόμη καὶ ὅταν ἀνήκουν εἰς τὴν σχεδὸν ἀσήμαντον μειονότητα τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν κυβερνητῶν. Ἐγὼ τοῦλάχιστον δὲν γνωρίζω παρὰ ἓνα μόνον ὁ ὅποιος ἀπεπειράθη νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ὑποβολὴν τοῦ Σαϊκσπήρου. Ἄλλ' ὅλη ἡ ἱστορία ἐξητυλισθῆ κατὰ πολὺ ἀξιόθρηνητον τρόπον ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Ὅθέλλος, ὑπηρέτης εἰς ἓνα κατάστημα χονδρικῆς πωλήσεως καφέ, ἐγκαρδιώθη προηγουμένως διὰ γενναίων δόσεων οἰνοπνεύματος, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἄμα συνελήφθη, μὴ ἐπιτυχῶν ἄλλως τὸ ἐγκλημά του παρὰ κατὰ τὸ ἥμισυ μόνον, δὲν ἠθέλησε πλέον νὰ ἐνθυμηθῆ τίποτε. Καὶ τὰ ἔργα τὰ ἀναφερθέντα ἐνταῦθα μέχρι τοῦδε ὡς παραδείγματα εἶναι ἐκ τῶν ἀληθεστέρων καὶ τῶν ἀνθρωπινωτέρων τῆς παγκοσμίου φιλολογίας. Ὅποια θὰ εἶναι τάχα τὰ ἄλλα, ἐὰν θελήσωμεν νὰ κατέλθωμεν εἰς βαθμίδας ὀλιγώτερον ὑψηλάς;

Οἱ εὐθύμου μνήμης *Τρεῖς Σωματοφύλακες* δὲν ἔζησαν ποτέ, καὶ, πρὸ παντός, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν εἰς τὸν σημερινὸν ἰδικόν μας κόσμον νὰ ζήσουν οὔτε μίαν ἐβδομάδα τὴν πλήρη ἀνωμάτων ἐρώτων, παιγνιδίων καὶ ρήξεων ζωῆν των, χωρὶς νὰ ἐξεγείρουν κατὰ πόδας ὄλους τοὺς χωροφύλακας τοῦ τόπου. Ἐπὶ ἑκατομμυρίων ἀναγνωστῶν δὲν ὑπάρχει οὔτε ἓνας μόνον ὁ ὅποιος νὰ εἶνε ἐκτεθειμένος εἰς τὴν πιθανότητα τοῦ ν' ἀποθῆ μίαν ἡμέραν Ροθινσὼν Κροῦσος, καὶ ὁ καλὸς Παρασκευᾶς ἔχει ἀναντιρρήτως δι' ὄλους ἡμᾶς ὀλιγωτέραν σημασίαν παρ' ἔσσην ἢ Ἐκάβη διὰ τοὺς κωμωδοὺς (εἰς τὸν Ἄμλέτον).

Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν παιητικὸν δημοῦργημα τὸ ὅποιον νὰ εἶναι ὀλόκληρον πραγματικόν, ὀλόκληρον παγκοσμίως ἀνθρώπινον; Ἐκ πεποιθήσεως ἀπαντῶ: δὲν βλέπω κανέν. Καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Ἐρμᾶνος καὶ Δωροθέα, ἡ εἰλικρινῆς αὐτῆ καὶ ἀπλῆ εἰκὼν τῆς ἀστικῆς γερμανικῆς ζωῆς τῶν μικρῶν πόλεων, δὲν εἶναι πραγματικὸς κατὰ τοῦτο, ὅτι ὀρμάται ἐξ ὑποθέσεων αἱ ὅποια δὲν πραγματοποιοῦνται οὔτε μίαν φοράν εἰς αἰῶνας ὀλοκλήρους. Πράγματι πολὺ σπανίως βλέπει τις τοὺς κατοίκους ὀλοκλήρων δήμων νὰ καταλείπουν τὴν πατρίδα των καὶ νὰ περιπλανῶνται

εἰς τὴν τύχην, ἐπομένως ὁ Ἐρμᾶνος δὲν εὐρίσκει τὴν εὐκαιρίαν νὰ συναντήσῃ, ὅπως κατὰ τοὺς πατριαρχικοὺς χρόνους, τὴν Δωροθέαν εἰς τὴν πηγὴν καὶ νὰ εἰσαγάγῃ τὴν παρθένον εἰς τὴν πατρικὴν οἰκίαν. Ὅλα αὐτὰ τὰ ὄντα τὰ ὅποια σφραδάζουν εἰς τὸ μυθιστόρημα καὶ ἐπὶ τῆς σκηνῆς εἶνε ἀνθρωποὶ πεσόντες ἐκ τῆς σελήνης, φαινόμενα ἐκτρομακτικά μὲ κέρατον ἐπὶ τοῦ μετώπου ὅπως τὰ διαλαλούμενα εἰς τὰς πανηγύρεις, γυναικες μὲ γενειάδα, μάγοι, γίγαντες καὶ νάνοι, σύρουν ὀπισθῆν των ἓνα περιεργον πεπρωμένον τὸ ὅποιον ἀξίζει νὰ ἐκτεθῆ μὲ δεκάλεπτον τίμημα εἰσόδου διὰ τοὺς χαζοὺς· ἔχουν ἓνα πολῦτιμον μουσικὸν ραμμένον μέσα εἰς τὴν φόδραν τοῦ ἐνδύματός των, εἶναι ἐσωτερικῶς βαθύτεροι κατὰ πολλὰ μέτρα παρ' ὅσον εἶναι ἐξωτερικῶς. Ἡ εἰρηνικὴ καὶ συνήθης ἀνθρωπότης, ἡ ὅποια τρέφεται ἐντίμως καὶ ἀποθνήσκει καταλείπουσα τὴν διαθήκην τῆς, ἐὰν ἔχη τι νὰ κληροδοτήσῃ, καὶ τῆς ὅποιας ὁ ἥλιος φωτίζει τὸ βρυάζον χαρμόσυνον σμήνος ἐπὶ τῆς εὐρείας γῆς, δὲν εἶναι ἡ ἀνθρωπότης ἐκεῖνη τὴν ὅποιαν ἀποδίδει ἡ λογοτεχνία.

Ἐλπίζω ὅτι οὐδεὶς θὰ μὲ ἀντιτάξῃ τὰ ἔργα τοῦ «πραγματισμοῦ» τὸν ὅποιον μερικοὶ φιλόλογοι τῶν ἡμερῶν μας παρουσιάζουν ὡς ἀνακάλυψιν ὄλης νέαν. Γνωρίζω ὅτι ἡ σχολὴ αὐτῆ καυχᾶται ὅτι δὲν περιγράφει εἰμὴ τὴν ἀλήθειαν τῆς ζωῆς γυμνῆν καὶ ὅτι ἐργάζεται ἐπὶ τῇ βάσει «ἀνθρωπίνων ἐκμαρτυρίων», δηλαδὴ γεγονότων παρατηρηθέντων. Ἄλλ' αὐτὸ εἶναι χονδροειδῆς ἀγυρτεία, καθαρὸς ἐμπαιγμός. Οἱ κερδοσκοποῦντες ἐπὶ τοῦ πραγματισμοῦ κάμνουν ἀκριβῶς ὅ,τι εἶδον νὰ πράττῃ ἓνας λαϊκὸς φωτογράφος εἰς μίαν μικρὰν πόλιν τοῦ Ἔσε. Ὁ φωτογράφος αὐτὸς κατεῖχε μίαν εὐρείαν συλλογὴν παλαιῶν φωτογραφικῶν εἰκόνων τὴν ὅποιαν εἶχεν ἀγοράσει ἀμφοτέρωθεν εἰς ἓνα πλειστηριασμὸν ἐν Φραγκφούρτῃ. Κάθε φοράν δὲ ποδὺ μίαν ὀποιαδήποτε προσωπικότης εἶχεν ἀρθῆ ὑπὸ τῶν συμβάντων ὑπεράνω τοῦ κοινοῦ ἐπιπέδου καὶ συνεχέντρωνε τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἡμέρας, ὁ φωτογράφος ἀνεσκάλιζε τὸν μέγαν σωρὸν τῆς συλλογῆς του διὰ νὰ εὕρῃ μίαν κεφαλὴν ἀνταποκρινομένην πρὸς τὴν ἰδέαν τὴν ὅποιαν ἐσχημάτιζε περὶ τῆς διασημότητος τοῦ συρμοῦ, καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτὴν ἐξέθετεν εἰς πώλησιν ὡς προσωπογραφίαν τῆς ἐν λόγῳ διασημότητος. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπώλησε κατὰ τὸ 1878 ἓνα Δισραῆλην μὲ μύτην ἀγγουρίου ζωηρῶς ἀλκοολικῆν,

καὶ τέσσαρα ἔτη βραδύτερον ἓνα Γαμβέταν μὲ σεβασμίαν γενειάδα προφήτου καὶ ἓνα εἶδος καλπακίου χωμένου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Δὲν παρητήθη δὲ τοῦ ἐμπορίου του αὐτοῦ παρὰ μόνον ὅταν ἐξέθηκεν ὡς εἰκόνα τοῦ Γκάρφηλδ τὴν φωτογραφίαν ἀνθρώπου ὁ ὅποιος τοῦ ἦτο ἄγνωστος, ἀλλ' εἰς τὴν ὁποίαν ὄλοι οἱ κάταικοι τοῦ μέρους ἐκείνου ἀνεγνώρισαν τὸν μνηκαρίτην οἰκονομικὸν ἔφορον.

Οἱ συγγραφεῖς τῆς πραγματιστικῆς ἢ φυσιοκρατικῆς σχολῆς εἶναι οἱ κληρονόμοι τῆς παλαιᾶς μεθόδου τῶν κατὰ τὰς τρεῖς τελευταίας χιλιάδας ἐτῶν προκατόχων των· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ χθεσινή ἐποχὴ εἶχε τάσιν πρὸς τὸ σοδαρόν, τὸ ἐπιστημονικόν, τὸ μελετηρόν, ἐπειδὴ τὸ κοινὸν ἰσχυρίζετο, ἴσως μάλιστα καὶ νὰ τὸ ἐπίστευεν, ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον του δὲν κινεῖται πλέον παρὰ ἀπὸ γεγονότα παρατηρηθέντα καὶ πειράματα ἐπιστημονικά, οἱ συγγραφεῖς ἔδιδον εἰς τὴν μέθοδόν των ὀνόματα τοῦ συρμού: πραγματισμός, πειραματικὸν μυθιστόρημα, ἀνθρώπινον ἐκμαρτύριον κλπ. Ἐνα μυθιστόρημα τοῦ Αἰμιλίου Ζολᾶ εἶναι ἀκριβῶς ὅπως ἓνα μυθιστόρημα τοῦ Εὐγενίου Σόδη ἢ ὅπως ἓνα μυθιστόρημα τοῦ Ἀββᾶ Πρεβῶ ἢ τοῦ Σκαρρόν, δηλαδή μίαν διήγησιν ἐλευθέρως ἐπινοηθεῖσα, ἢ ὁποία ἐξετυλίχθη εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ συγγραφέως καὶ πούθεν ἄλλου. Ἐὰν ἓνας συγγραφεὺς κυλλεῖται κατὰ προτίμησιν εἰς τὸν βόρβορον, ἐνῶ ἄλλος προτιμᾷ τὰ καθαρά μέρη,—ἐὰν ὁ ἓνας περιγράφει μὲ ἰδιαιτέραν εὐχαριστησιν μεθύσους, πόρνους καὶ ἡλιθίους, ὁ δὲ ἄλλος πολίτας παραδειγματικῶς πλουσίους διακεκριμένους καὶ ἀξιοσυστάτους, αὐτὸ ἀποτελεῖ μίαν προσωπικὴν μερικότητα, ἀλλὰ δὲν φέρει καμμίαν ἀλλαγὴν εἰς τὴν μέθοδον. Διὰ τοῦτο ὁ «πραγματισμός» εἶναι τόσον ὀλίγον ἢ φύσις, ἢ πραγματικὴ ζωὴ, ὅσον εἶναι καὶ ὁ ἰδεαλισμὸς ἢ ὁ συμβατισμὸς (conventionnalisme). διότι οἰαδήποτε στασιστικὴ μᾶς διδάσκει ὅτι καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν μᾶλλον διεφθαρμένην μεγαλόπολιν δὲν ὑπάρχει πλέον τῆς μιᾶς Νανᾶς ἐπὶ ἐκάτὸν κατοίκων, πλέον τῆς μιᾶς Ταβέρνας (1) ἐπὶ πενήντα λαϊκῶν οἰκογενειῶν, ὅτι ἡ περίπτωσις τῆς Νανᾶς ἢ τῆς Ταβέρνας εἶναι διὰ τὴν ἀπειροπληθῆ πλειονότητα τῶν ἀνθρώ-

1) Ὑπὸ τὸν τίτλον αὐτὸν ἔχει μεταφρασθῆ παρ' ἡμῖν τὸ 'Assommoir τοῦ Ζολᾶ (Μ. Σ.)

πων μίαν περίπτωσις, ἐξαιρετικὴ, ἄγνωστος, καὶ ἐπομένως χωρὶς σημασίαν, καὶ ὅτι ἡ Νανὰ καὶ ἡ Ταβέρνα, ἀκόμη καὶ ἂν ὑπάρχουν πραγματικῶς, ἀκόμη καὶ ἂν ἀπεδόθησαν χωρὶς ὑπερβολὰς καὶ χωρὶς αὐθαιρεσίας εἰς τὴν ἐκτύλιξιν τὴν ὑποθέσεως (πράγμα τὸ ὅποτον ἄλλως δὲν ἴμπορεῖ κανεὶς νὰ παραδεχθῆ), τὸ πολὺ πολὺ ἴμπορεῖ νὰ ἔχουν τὴν ἀξίαν ἑνὸς περιέργου ἀριθμοῦ εἰς ἓνα παθολογικὸν μουσεῖον, ἀλλ' οὐδέποτε τὴν ἀξίαν ἑνὸς «ἀνθρωπίνου ἐκμαρτυρίου» καταληπτοῦ δι' ὄλον τὸν κόσμον.

Ἄλλὰ διατὶ ἡ πλασματικὴ λογοτεχνία—ἢ φυσιοκρατικὴ ὅπως καὶ κάθε ἄλλη—ἀσχολεῖται ἀποκλειστικῶς μὲ φαινόμενα ἐξαιρετικὰ καὶ νοσηρά;

Ὁ πρῶτος λόγος, ὑποδεχθεὶς ἤδη ἀνωτέρω, ὀφείλεται εἰς αὐτὸν τὸν ἀναγνώστην. Τὸ κοινὸν δὲν θέλει νὰ ἐπανεύρη εἰς τὸ βιβλίον πράγματα τὰ ὁποῖα γνωρίζει ἤδη. Ζητεῖ νὰ αἰσθανθῆ κατὶ νέον, καὶ τοῦτο δὲν εἶναι κατορθωτὸν παρὰ διὰ τῆς μεταβάσεως ἀπὸ μιᾶς ὑπαρχούσης καταστάσεως τῆς συνειδήσεως εἰς μίαν ἄλλην, μὲ τὴν παῦσιν μιᾶς ἐντυπώσεως καὶ τὴν γέννησιν μιᾶς ἄλλης, διαφορητικῆς. Αἱ συνήθαι ὑπὸ τὰς ὁποίας ζῶμεν συνήθως εἶναι τόσον οἰκεταὶ εἰς τὰς αἰσθήσεις μας καὶ εἰς τὴν συνειδήσιν μας, ὥστε δὲν τὰς ἀντιλαμβάνομεθα πλέον, ὅπως δὲν αἰσθανόμεθα τὴν ἀτμοσφαιρικὴν πίεσιν τὴν ὁποίαν ὑφιστάμεθα διαρκῶς. Διὰ νὰ ἐξεγείρη λοιπὸν ὁ συγγραφεὺς τὸ κοινόν, πρέπει νὰ παρουσιάσῃ εἰς αὐτὸ ἄλλας καταστάσεις καὶ ἄλλα ὄντα ἄγνωστα, τὰ ὁποῖα φυσικῶς δὲν ἴμπορεῖ νὰ εἴρῃ παρὰ ἐξω τοῦ συνήθους, ἐξω τῆς πλειονότητος καὶ τοῦ κανόνος.

Ὁ δεῦτερος λόγος δὲν ἔγκειται πλέον εἰς τὸν ἀναγνώστην, ἀλλ' εἰς τὸν συγγραφέα. Σήμερον καὶ ἀπὸ ἑνὸς αἰῶνος περίπου ὁ μυθιστοριογράφος, ὅπως καὶ ὁ δραματικὸς ποιητής, εἶναι γέννημα καὶ θρέμμα, ἢ τοῦλάχιστον κάτοικος διαρκῆς, μιᾶς μεγάλης πόλεως καὶ ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τῆς διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτῆς ἀτμοσφαιρας. Ζῆ μεταξὺ ὄντων ἐν διαρκεί ὑπερδιεγέρσει εὐρισκομένων καὶ, εἰς πολλὰς περιπτώσεις, νοσηρῶς ἐκφυλισμένων. Δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι ὁ κάτοικος τῶν μεγάλων πόλεων παριστάνει ἓνα τύπον τῆς ἀνθρωπότητος προωρισμένον νὰ ἐκλείψῃ. Ἐκάστη οἰκογένεια τῶν μεγάλων πόλεων οὐνεὶ εἰς τὴν τρίτην, τὸ ἀργότερον εἰς τὴν τετάρτην γενεάν, ἐὰν νέα μέλη προερχόμενα ἐκ τῆς υπαίθρου χώρας δὲν ἀνανεώσουν τὸ αἷμά τῆς

ἐγχύοντα νέαν ζωϊκὴν δύναμιν. Κυρίως αἱ νευρικοὶ διαταραχαὶ εἶναι πολὺ συχναὶ εἰς τὴν τύρβην αὐτὴν. Ἀναριθμητὰ ἄτομα εὐρίσκονται εἰς τὸ μεταίχμιον ἐκεῖνο μεταξὺ λογικοῦ ὕγιους καὶ παραφροσύνης, τὸ ὅποιον ἀπὸ τινος χρόνου ἔχει ἐλκύσει τὸ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον τῶν φρενολόγων καὶ τῶν ψυχολόγων. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν εἶναι βεβαίως ἀκόμη ἀληθῶς παράφρονες, ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ τελείως ὕγιεις. Τὰ ἐγκεφαλικά αὐτῶν κέντρα δὲν ἐργάζονται ὅπως συνήθως. Ὁ ἓνας εἶναι ἐξησθενημένος καὶ ἔκφυλος, ὁ ἄλλος ὑπερευέξαπτος καὶ παρὰ φύσιν ὑπερέχων. Καὶ οἱ δύο αἰσθάνονται, σκέπτονται καὶ ἐνεργοῦν διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ ἰσχυρὰ καὶ ὕγιη ἄτομα. Ἐλαφρὰ ἐπαφαὶ ἐξεγείρουν παρ' αὐτοῖς τρικυμίας, τὰ αἰσθήματά των ἀποδαίνουσι πάθη ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ κρίσις δὲν ἔχει καμμίαν ἐπιρροήν, εἶναι ὑπεραισθητικοὶ καὶ ἐνορμητικοὶ (impulsifs) (1), ὑπερβολικοὶ καὶ εἰς τὸ μῖσος καὶ εἰς τὴν ἀγάπην, γεμάτοι παραδοξότητος εἰς τὰς βλέψεις των, ἀκατάληπτοι καὶ εἰς ὅ,τι κάμνουν καὶ εἰς ὅ,τι δὲν κάμνουν. Αὐτὰ τὰ ὄντα βλέπουσι διαρκῶς ἐνώπιόν των οἱ συγγραφεῖς τῶν μεγάλων πόλεων, αὐτοὺς μελετοῦν καὶ αὐτῶν ἀποτελοῦν μέρος σχεδὸν ὅλοι. Εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ προστριβὴ παρομοίων φύσεων γενεᾶ προβλήματα τὰ ὅποια δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐγερθοῦν μεταξὺ ἀνθρώπων καλῶς ἐχόντων. Αἱ σχέσεις τῆς ἑλξως καὶ ἀπώσεως, αἱ ἐσωτερικαὶ καὶ ἐξωτερικαὶ συγκρούσεις, αἱ περιπλοκαὶ καὶ αἱ καταστροφαὶ εἶναι ὅλως διόλου ἄλλαι ἀφ' ὅ,τι εἶναι παρὰ τοῖς ὕγιως ἔχουσιν, εἰς τὴν ὑπαρξιν τῶν ὁποίων αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου καὶ ὁ κελαρυσμὸς τοῦ ρύακος τῶν λειμώνων, ἡ σκιά τῶν δασῶν τοῦ βουνοῦ καὶ οἱ ἐλεύθεροι ἄνεμοι τῆς κοιλάδος, ἐν βραχυλογίᾳ ἢ ζωῇ καὶ ἢ ποικιλίᾳ τῆς φύσεως, χρησιμεύουν ὡς ρυθμισταὶ διαρκῶς ἐνεργοῦντες.

Ὁ συγγραφεὺς τῶν μεγάλων πόλεων μέσα εἰς τὸ περιβάλλον τῶν ἄκρων ἀνθρωπίνων ὄντων, ὑπερευαισθητῶν ἢ ἀμβλέων, νευρι-

1) Ὁ ψυχολογικὸς καὶ φρενολογικὸς οὗτος ὅρος ἀποδίδεται παρ' ἡμῶν διὰ τοῦ ἐπιθέτου «παρορμητικοί», τὸ ὅποιον ὅμως δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν πρὸς τὸ σημαίνον πρᾶγμα· διότι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ὁρμῶν ἐσωτερικῶν (τῶν «ἐνορμώντων» τοῦ Ἰπποκράτους) καὶ ὄχι περὶ παρορμήσεων, αἱ ὅποια προϋποθέτουν παρακίνησιν ἐκ τῶν ἔξω (Σ. Μ.).

κῶν ἢ ὑστερικῶν, αἰσθηματικῶν ἢ διεφθαρμένων, οἱ ὅποιοι εἶναι μισομεγαλοφυταὶ καὶ μισοηλίθιοι καὶ οἱ ὅποιοι ταλαντεύονται καθ' ὅλην τὴν ζωὴν των μεταξὺ τῶν χειρῶν τοῦ φρενολόγου καὶ τοῦ ποινικοῦ δικαστοῦ τεταμένον διαρκῶς πρὸς αὐτούς, ὁ συγγραφεὺς αὐτὸς χάνει τὴν ἀντίληψιν τῆς ἀνθρωπίνης ἀληθείας καὶ εἰς τὸ τέλος δὲν γνωρίζει πῶς ὁ κόσμος ἀντανάκλαται εἰς ἓνα ὀφθαλμὸν μὴ σκοτισμένον καὶ εἰς ἓνα ἐγκέφαλον οὔτε ἐν ὑπερδιεγέρσει διατελοῦντα οὔτε ἐκφυλισμένον. Καὶ τότε γράφει μυθιστορήματα ὡς τὰ τοῦ Αἰμιλίου Ζολᾶ περὶ κληρονομικῆς παραφροσύνης, τότε γράφει τοὺς *Βρυκόλακας* τοῦ Ἴψεν καὶ ὅλας αὐτὰς τὰς ἐξωφρενικὰς ἱστορίας ἔρωτος, ζηλοτυπίας καὶ μοιχείας, τὰς ὁποίας ἓνας ὀργανισμὸς ρωμαλέος καὶ καλῶς ἔχων οὔτε γνωρίζει οὔτε ἐννοεῖ περισσότερον, ἀφ' ὅσον γνωρίζει τὰς ἡμικρανίας καὶ τοὺς πόνους τοῦ στομάχου τῶν χλωρωτικῶν καχεκτικῶν.

Καὶ ἡ εἰκὼν τῶν ἀηδῶν αὐτῶν παθῶν, τῶν παραδοξότητων αὐτῶν, τῶν ρηγμάτων αὐτῶν τῆς διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς ἱσορροπίας, τίθεται ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἀναγνώστου, ἐνεργεῖ ἐπ' αὐτοῦ ὡς ὑποβολή, τοῦ χρησιμεύει ὡς *orbis pictus* (εἰκὼν τῆς οἰκουμένης) μὲ τὴν ὁποίαν μαθαίνει νὰ γνωρίζῃ τὸν κόσμον καὶ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ὡς πρότυπον μὲ τὸ ὅποιον μορφώνεται ὁ ἴδιος!

Τί πρέπει νὰ γείνη ἐναντίον τοῦ κακοῦ αὐτοῦ; Οἱ διασκεδάσαντες τοὺς παρελθόντας αἰῶνας συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι δὲν κατῆκον ἀκόμη τὰς μεγάλας πόλεις καὶ δὲν ἦσαν νευροπαθεῖς, προσέφερον εἰς τὸ κοινὸν τὰς διεγέρσεις τὰς ὁποίας ἀπῆται, ὑπὸ τὴν μορφήν ὤμων χονδροκωμωδιῶν, περιπετειῶν ταξειδιωτικῶν, κυνηγετικῶν, πολεμικῶν, ἢ ὁμολογημένων μωρολογημάτων τὰ ὅποια μόνον ἓνας δυστυχῆς παράφρων ὅπως ὁ εὐγενῆς Δὸν Κιχῶτος ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκλάβῃ ὡς σοβαρά. Διὰ τοιαῦτα ἀναγνώσματα οἱ σύγχρονοί μας, πονηρευθέντες, εἶναι τοῦ λοιποῦ ἀπρόσιτοι, καὶ οἱ Ἐρυθρόδερμοι τοῦ Φενιμὼρ Κοῦπερ, οἱ Μαῦροι τοῦ Κογκὼ τοῦ Μαλὶν Ρήδ καὶ αἱ μαγευμένοι βασιλοπούλαι τοῦ Περρὼ δὲν αἰχμαλωτίζουσιν πλέον παρὰ μόνον τοὺς κάτω τῶν δώδεκα ἐτῶν παῖδας.

Ὁ Ἰδεώδης τύπος τοῦ πλασματικοῦ ἔργου θὰ ἦτο προφανῶς ὁ ἐξῆς: ἀνεύρεσις ἰδιαιτέρων ἀνθρωπίνων γεγονότων ἐκ τῶν ὁποίων ἀπορρέουν γενικοὶ βιολογικοὶ καὶ κοινωνιολογικοὶ νό-

μοι, ἐφαρμόσιμοι εἰς ὅλον τὸ εἶδος ἢ τοῦλάχιστον εἰς ὁμίλους ἢ κατηγορίας ἀνθρώπων σημαντικὰς, γεγονότων τὰ ὅποια δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἐξαιρετικὰ εἰμὴ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν μόνον, ὅτι ἀποδεικνύουν μὲ ἀσυνήθη δύναμιν καὶ διαύγειαν τοὺς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καλυμμένους νόμους τῶν ὁποίων εἶναι τὸ ἀποτελέσμα καὶ ἡ ἔκφρασις· λακωνικώτερον ἀκόμη : ὁ κοινὸς νόμος ἐνσαρκωμένος εἰς τὸ σπάνιον γεγονός. Τὸ ἐπὶ τοιούτου τύπου οἰκοδημένον ἔργον θὰ εὐκτανοποῖ καὶ τὸν πόθον τοῦ φιλοσόφου ὅστις ἀπαιτεῖ ἀπὸ αὐτοῦ νὰ εἶναι καταληπτόν, εὐρέως ἀληθινὸν καὶ γενικῶς ἀνθρώπινον, καὶ συγχρόνως τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ μέσου ἀναγνώστου ὅστις τὸ θέλει [διαφέρον ἀπὸ τὴν καθημερινὴν του πεύραν, Ἄλλὰ διὰ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ τύπου αὐτοῦ χρειάζεται τιποτε ὀλιγώτερον παρ' αὐτὴ ἢ ὑψηλοτέρα μεγαλοφυΐα, ἢ ὅποια, φεῦ ! εἶναι σπανία.

Ἐπειδὴ ὁμοῦ τοιαύτη μεγαλοφυΐα δὲν εἶναι πάντοτε πρόχειρος, δὲν βλέπω κανὲν φάρμακον ἐναντίον τῆς αὐτοδηλητηριάσεως τῆς φαντασίας τῶν ἀναγνωστῶν διὰ τῶν λογοτεχνῶν σαυριῶν· ἐκτὸς ἐὰν καταλήξῃ τις εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ Κράτος πρέπει ν' ἀπαγορεύσῃ εἰς τοὺς μετρίους μυθιστοριογράφους καὶ δραματικούς ποιητὰς τὴν διαμονὴν εἰς τὰς μεγάλας πόλεις ἐξορίζον αὐτοὺς εἰς εἰρηνικὰ χωρία ἐν μέσῳ εὐρώστων χωρικῶν, ἢ ἐκτὸς ἐὰν εἶναι δυνατὸν νὰ πεισθοῦν οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος συγγραφεῖς νὰ παρουσιάζουν εἰς τὸ κοινὸν γεγονότα γενικά, στασιστικῶς βεβαιωμένα, ἀντιπαθολογίας διανοητικῆς, γράφοντες ὄχι τὸ βιβλίον τοῦ ἀρρώστου, ἀλλὰ τὸ βιβλίον τοῦ ὑγιῶς ἔχοντος.

Φοβοῦμαι μόνον, φοβοῦμαι πολὺ, ὅτι τὸ ὠφέλιμον αὐτὸ καὶ ἀξιόσυστατον βιβλίον δὲν θὰ εὕρῃ οὔτε ἐκδότην, οὔτε ἀναγνώστην.

II

ΣΥΜΒΟΛΗ Εἰς τὴν ΦΥΣΙΚΗΝ Ἱστορίαν τοῦ ἔρωτος

ᾠ ! πῶς κατήντησε διὰ τῆς ἀσκηθείσης ὑπὸ τῆς πλασματικῆς λογοτεχνίας ὑπεβολῆς τὸ σπουδαιότερον ἀκριβῶς, ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς διαιωνίσεως τοῦ εἶδους τῶν αἰσθημάτων, ὁ ἔρωτος ! Κανὲν θεμελιῶδες ἐνστικτὸν τοῦ ἀνθρώπου δὲν κατέστη τόσο τεχνητόν, ὅσον ὁ ἔρωτος, παρεκτραπείς ἐκ τοῦ φυσικοῦ τοῦ δρόμου καὶ νοσηρῶς παραμορφωθείς, κανὲν ψυχικὸν φαινόμενον δὲν ἐστρεβλώθη καὶ συστηματικῶς ἐπεσκοτίσθη τόσο ὅσον αὐτός.

Τὸ κακὸν ἔχει φθάσει εἰς σημεῖον ὥστε νὰ αἰσθάνεται τις ζωηροὺς δισταγμοὺς διὰ νὰ προβῇ σοβαρῶς καὶ μακρὰν πάσης ἐπιστημονικῆς προκαταλήψεως εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἔρωτος, τοῦ τρόπου τῆς γεννήσεώς του, τοῦ σκοποῦ του, τῆς παρακμῆς του, καὶ τῶν συναφῶν καταστάσεων τῆς συνειδήσεως. Ὅλοι οἱ ψυχοπαθεῖς ὄνειροπόλοι τῶν δύο φύλων, τῶν ὁποίων ἡ πλασματικὴ λογοτεχνία—ἡ μοναδικὴ τῶν πνευματικῆ τροφῆ—ἔχει διαστρέψει τὰς ἀσθενεῖς κεφαλὰς, ὀρῶνται καὶ ζητοῦν νὰ λιθοβοληθῇ ὁ ἀσεβὴς ἀνατόμος. Ἡ ἐναντίον του ἀγανάκτησις δὲν γνωρίζει ὄρια. Εἶναι ἓνας κυνικὸς χωρὶς καρδίαν, ἓνας ψυχικῶς ἀνάπηρος εἰς τὸν ὅποιον ἡ φύσις ἠρνήθη τὸ ὑπατον τῶν αἰσθημάτων. Εἶναι ἓνας ἐγκληματίας ὁ ὅποιος προσβάλλει τὴν μεγαλειότητα τῆς γυναικός, ἓνας κακοὺργος ὁ ὅποιος εἰσδύει ἱεροσύλως εἰς τὸ ἄδυτον τοῦ ἔρωτος. Ἴδου τί ἐλέχθη διὰ τὸν Σοπενάουερ καὶ διὰ τὸν ἐξακολουθήσαντα τὸ ἔργον αὐτοῦ Ἐδουάρδον Χάρτμαν, Ἴδου τί ὁ σωρὸς τῶν δουλευόντων εἰς τὸν ἔρωτα θὰ ἔλεγε περὶ τοῦ Δάρβιν, τοῦ Ἐρβέρτου Σπένσερ καὶ τοῦ Μπαίν, ἐὰν ἀνεγίνωσκε τοὺς ἐρευνητὰς αὐτοὺς καὶ τοὺς κατενόει.

Ὁ ἔρωτος δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἀντικείμενον ἀμερολήπτου ὀρισμοῦ, ἀλλὰ μόνον ἐκστατικῶν δυθυράμβων· δὲν πρέπει νὰ πλησιάζῃ τις αὐτὸν ὡς παρατηρητῆς, ἀλλὰ μόνον ὡς ἐραστής. Παρακαλῶ νὰ μοῦ ἐπιτρέψετε ν' ἀντιτείνω· ἢ ἀπαίτησις αὐτὴ εἶναι ἀπαράδεκτος. Ἐχω τὸ δικαίωμα νὰ ὁμιλήσω περὶ πείνης χωρὶς νὰ πεινώ, περὶ τοῦ φόβου χωρὶς νὰ φοβοῦμαι. Μοῦ ἐπιτρέπεται ν' ἀναλύσω

και να περιγράψω ψυχρῶς τὰ φαινόμενα αὐτά, χωρὶς μὲ τοῦτο να δικαιολογῆται ἢ ἀντίρρησης ὅτι εἶμαι ἀνίκανος να ἐκτιμῶσω τὰς τέρψεις μιᾶς τραπέζης πλουσίως εἰς φαγητὰ ἐτοιμασμένης, ἢ να αἰσθανθῶ τὰς συγκινήσεις τὰς ὁποίας προξενεῖ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἕνας σοδαρὸς κίνδυνος, δυσαναλόγως ὑπέρτερος τῶν μέσων τῆς ἀμύνης τὰ ὁποία διαθέτει. Διατὶ και ὁ ἔρωσ ἐπίσης δὲν θὰ ἦτο προσιτὸς εἰς τὴν ψυχρὰν παρατήρησιν, χωρὶς τοῦτο να συνεπάγη τὴν ἄμεσον διαβεβαίωσιν ὅτι ὁ παρατηρητὴς εἶναι ἀνίκανος να τὸν αἰσθανθῆ και ἐπομένως να τὸν κατανοῆσῃ; Αἱ δυσμενέστεραι συνθήκαι τὰς ὁποίας ἤμπορεῖ κανεῖς να φαντασθῆ πρὸς εὐσυνείδητον μελέτην τῆς πείνης ἢ τοῦ φόβου, θὰ ἦσαν ἀκριβῶς τὰ συναισθημάτα αὐτά. Δὲν πρέπει να περιμένωμεν ἀπὸ ἕνα πεινασμένον τὸν μεθοδικὸν ἔλεγχον τοῦ ἀποτελέσματος τὸ ὁποῖον ἐπιφέρει ἕνα ψητὸν ἐπὶ τοῦ νευρικοῦ του συστήματος, πρὸ πάντων ὅταν τὸ ψητὸν αὐτὸ ἀχνίξει ἐνώπιόν του ἐπὶ τοῦ πιάτου, και ὁ ἐν φόβῳ διατελὼν θὰ σκεφθῆ ὡς φρόνιμος ἄνθρωπος πῶς ν' ἀποφύγη τὸν κίνδυνον και ὄχι να προδῆ εἰς λεπτομερῆ ἐνδοσκόπησιν. Διὰ τὸν ἴδιον λόγον ὁ ἐρωτευμένος εἶναι ὁ ἔσχατος τῶν ὄσων ἤμποροῦν να φωτίσουν τὰ ψυχικὰ ἀποτελέσματα τὰ συνοδεύοντα τὸν ἔρωτα. Αὐτὸ ἤμπορεῖ να τὸ κάμη μόνον ὁ μὴ ἐνδιαφερόμενος θεατῆς, ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει κανένα λόγον να πέσῃ εἰς τὰ γόνατα, να λιγώσῃ ἐν ἐκστάσει τοὺς ὀφθαλμοὺς και να ἐξαρθῆ ἢ να ἐκσπάσῃ εἰς ἐξωφρενικὰς ὑπερχειλίσεις λυρισμοῦ ὅταν ἐμιλῆ περὶ ἔρωτος. Ἀκριβῶς δὲ διότι εἶναι τὸ ἰσχυρότερον και, διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, τὸ σπουδαιότερον τῶν αἰσθημάτων, ὀφείλει τις να προδῆ εἰς τὴν ἐξέτασιν αὐτοῦ ἐν πλήρει ἡρεμίᾳ, ἀποφεύγων ἐπιμελῶς πᾶσαν διέγερσιν και ἐνθουσιασμὸν καθὼς και τὰς μεταφορικὰς και ζωηρῶς χρωματισμένας ἐκφράσεις, καθόσον ἄλλως δὲν ἤμπορεῖ οὔτε να ἰδῆ οὔτε να περιγράψῃ τὰ πραγματικὰ γεγονότα.

Δοιπὸν εἰς τὸν ἔρωτα δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ μὴ φυσικόν, ἂν και οἱ ἐρωτευμένοι δὲν θέλουν να τὸ ὁμολογήσουν. Ὁ ἄνθρωπινος ἐγκέφαλος περιλαμβάνει ἕνα ὕπατον γεννητικὸν κέντρον ἐκ τοῦ ὁποῖου ἐξαρτῶνται κατώτερα κέντρα τοῦ νωτιαίου μυελοῦ και τὸ ὁποῖον πάλιν ἐπιτρέαζεται ἐκ τῶν διεγέρσεων τῶν τελευταίων τούτων. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς ὑπάρξεως κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἀναπαραγωγικὸν σύστημα τοῦ ἀτόμου εὐρίσκεται ἐν πλήρει ὀριμότητι και ἀποτελεῖ τὴν ἕδραν δραστηριωτάτης θρέψεως, τὸ γεν-

νητικὸν κέντρον τοῦ ἐγκεφάλου διατελεῖ ἐπίσης εἰς κατάστασιν τινα ἐντάσεως και εὐαισθησίας ἢ ὁποία τὸ καθιστᾷ λίαν εὐπαθὲς εἰς πᾶσαν διέγερσιν. Εἰς τὰς ψυχοπαθεῖς φύσεις και εἰς ἐκείνας τῶν ὁποίων τὸ πνεῦμα εἶναι ὀκνηρόν, ἀσχεῖ ἐπίδρασιν κυριαρχοῦσαν ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς συνειδήσεως, τυραννικώτατα μάλιστα πολλάκις. Ἐπίδραξ ἐπὶ τῆς κρίσεως, τῆς φαντασίας, τῆς θελήσεως, ἐξεγείρει συλλήψεις ἀναγομένας εἰς τὴν γενετήσιον ὀρμὴν και προσδίδει εἰς ὀλόκληρον τὸν ἐγκέφαλον μίαν μοναδικὴν διεύθυνσιν, μίαν πόλωσιν γενεσιακὴν ἤμπορεῖ τις να εἰπῆ. Ὑποκειμενικῶς τὴν κατάστασιν αὐτὴν αἰσθάνεται τὸ ἄτομον ὡς πόθον ἐρωτικὸν ἢ ὀρμὴν πρὸς ἔρωτα. Ἀρκεῖ δὲ τὸ ἐν τοιαύτῃ καταστάσει διατελοῦν ἄτομον να συναντήσῃ ἄλλο ἄτομον τοῦ ἀντιθέτου φύλου, ὅπως ὁ πόθος του εὖρη ἀντικείμενον και καταστή ἔρωσ. Ὅλη τότε ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐγκεφάλου, διεγερθεῖσα ὑπὸ τοῦ γεννητικοῦ κέντρον, ἔχει ὡς περιεχόμενον τὸ ἀγαπώμενον ὄν, τὸ ὁποῖον δὲν συλλαμβάνεται οὔτε κρίνεται ὁποῖον πράγματι εἶναι, ἀλλ' ὁποῖον ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ὀργανικὴν ἀνάγκην τοῦ ἀγαπῶντος, ἀνδρείκελον τρόπον τινὰ τὸ ὁποῖον ὁ ἀγαπῶν ἐνδύει και στολίζει κατ' ἀρέσκειαν.

Κάθε ἀνθρώπινον ὄν ὑγιὲς ἔχει τὸ ἔμφυτον και ἀσυνείδητον συναίσθημα τῶν ἰσιότητων τὰς ὁποίας πρέπει να κατέχη τὸ τοῦ ἀντιθέτου φύλου ἄτομον, ὅπως διὰ τῆς μετ' αὐτοῦ ἐνώσεως αἱ ἴδιαι αὐτοῦ ἰδιότητες διατηρηθοῦν και τελειωθοῦν εἰς τοὺς ἀπογόνους του. Ὅσον δὲ περισσότερον αὐτὸ τὸ ἴδιον ἄτομον εἶναι ἀνεπτυγμένον, πρωτότυπον, ἰδιότυπον, τόσον περισσότερον ἐπίσης εἶναι περίπλοκοι αἱ ἰδιότητες μετὰ τὰς ὁποίας στολίζει τὸ ποθητὸν ἄτομον τοῦ ἀντιθέτου φύλου. Και ἂν μὲν ἔχη τὴν εὐκολίαν τῆς ἐκλογῆς μεταξὺ πολλῶν ἀτόμων, ἐκλέγει μετὰ ἀλάνθαστον ἀσφάλειαν τὸ ἀνταποκρινόμενον περισσότερον εἰς τὸ ὀργανικόν του ἰδεῶδες τὸ ἐξεργασθὲν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς πλήρους γεννητικῆς ὀριμότητός του. Δὲν ἔχει τὴν εὐκολίαν τῆς ἐκλογῆς; ἀρκεῖται τότε εἰς τὸ πρῶτον τυχὸν ἄτομον, ἀρκεῖ μόνον τοῦτο να μὴ εἶναι τόσον διαφορετικὸν και ἀπομακρυσμένον τοῦ ἰδανικοῦ του, ὥστε να μὴ εἶναι πλέον δυνατόν να διεγείρῃ τὸ γεννητικὸν αὐτοῦ κέντρον, ὅπως δὲν θὰ τὸ διήγειρε και ἕνα ἄτομον τοῦ αὐτοῦ φύλου ἢ ἕνα ἀντικείμενον ἄψυχον.

Ὅσον περισσότερον ἕνα ἄτομον προσεγγίζει τὸ ὀργανικόν

ιδεώδες ἐνὸς ἄλλου, τόσον ταχύτερον φυσικῶς πραγματοποιεῖται ἢ ἐργασία τῆς ταυτοποιήσεως τοῦ ἀτόμου τούτου μὲ τὸ ιδεώδες. Ἐὰν ἀμφότερα ἀνταποκρίνονται ἀμοιβαίως κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τελείως, ὁ περίφημος κεραυνοβόλως ἔρως γεννᾶται ἀμέσως καὶ ἑκάτερος τῶν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐρωτοκυτυπηθέντων ἔχει τὸ συναίσθημα ὅτι πάντοτε εἶχε γνωρίσει καὶ ἀγαπήσει τὸ ἀντικείμενον τοῦ ἔρωτός του. Ἐὰν ὑπάρχουν ἀνομοιότητες, τὸ ἄτομον ἄγεται κατ' ἀρχὰς εἰς προκαταρκτικὴν τινα ἐργασίαν προσαρμογῆς, ἀφομοιώσεως καὶ ἐθισμού εἰς ἀφαίρεσιν τῶν ἀνομοιοτήτων τῶν ὑφισταμένων μεταξὺ τοῦ ἄλλου ἀτόμου καὶ τοῦ ιδανικοῦ του, εἰς τὴν δυνατὴν διὰ τῆς φαντασίας προσέγγισιν τοῦ ἐνὸς μετὰ τοῦ ἄλλου. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ ἔρως γεννᾶται βαθμιδῶν, ταχύτερον ἢ βραδύτερον, καθ' ὅσον ἢ προσαρμογὴ τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ προϋπάρχοντος ιδεώδους γίνεται ταχύτερα ἢ βραδύτερα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει πραγματικῶς δὲν ἀγαπᾷ τις ἓνα ἄλλο ἀνθρώπινον ὄν, ἀλλὰ ἓνα ιδεώδες, τὸ ὅποτον ὁ ὀργανισμὸς ἀπειργάσθη.

Ὁ ἐρωτικὸς πόθος εἶναι μία τάσις πρὸς ἐνσάρκωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ιδεώδους, ὁ ἔρως ἢ πεποίθησις τῆς ἀνευρέσεως τῆς ἐνσάρκώσεως αὐτῆς, καὶ τὸ ἀγαπώμενον ὄν ἢ πρὸς τὰ ἔξω προβολὴ τοῦ ἐσωτερικοῦ ιδεώδους. Οὕτως ἢ ἐρωτικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου ἀρχίζει μαζῇ μὲ τὴν γεννητικὴν ὀριμότητα αὐτοῦ καὶ διαρκεῖ ὅσον καὶ ἢ τελευταία αὐτῆ. Τὸ ιδεώδες εἶναι τότε ἀπειργασμένον ὀργανικῶς καὶ μένει ζωντανὸν καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς ὀριμότητος. Εἴτε πραγματοποιηθῆ δὲ εἴτε ὄχι, ἢ κατάστασις δὲν ἀλλάσσει· τὸ ιδεώδες ὑπάρχει πάντοτε καὶ ἀναμένει εὐκαιρίαν νὰ ἐνσαρκωθῆ μὲ ἄλλους λόγους ὁ ἔρως ὑπάρχει δυναμικῶς ἢ αὐτοδυνάμως καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν ἐξεδηλώθη πραγματικῶς· ἀγαπᾷ τις τὸ ιδανικόν του, ὅταν δὲν ἀγαπᾷ ὀρισμένον ἀνθρώπινον ὄν. Ἴδού· διατὶ αἱ κοινὰ καὶ μὴ περίπλοκοι φύσεις καὶ εὐκόλως ἀγαποῦν καὶ εὐκόλως ἀντικαθιστοῦν τὸ ἀντικείμενον τοῦ ἔρωτός των δι' ἄλλου, ἐνῶ αἱ λεπταὶ καὶ σύνθετοι φύσεις δυσκολεύονται πάρα πολὺ νὰ συναντήσουν εἰς τὴν ζωὴν των τὸ καθόλου, ἢ τοῦλάχιστον κατὰ προσέγγισιν ἰκανοποιητικὴν ὁπωσδήποτε, ἰδανικόν των, ἢ νὰ τὸ ἀντικαταστήσουν, ὅταν τὸ χάσουν.

Ἡ ἐρωτικὴ ἀναζήτησις ἐνεργεῖ ὡς ἰσχυρὸν διεγερτικὸν ἐπὶ τοῦ γεννητικοῦ κέντρου, καὶ τὸ ἐν τοιαύτῃ καταστάσει διατελοῦν

ἄτομον εἶναι εὐκόλως δυνατόν, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς διεγέρσεως τοῦ γεννητικοῦ κέντρου, νὰ χάσῃ τὸ ἔμφυτον συναίσθημα περὶ τοῦ καταλληλότερου ἀνταπεκρινομένου εἰς τὴν ὀργανικὴν αὐτοῦ ἀνάγκην ὄντος διὰ τὴν εἰς τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ διατήρησιν καὶ τελείωσιν τῶν ἰδιοτήτων του, καὶ νὰ διαπράξῃ σφάλμα, τὸ ὅποτον δὲν ἐπιζῆ τῆς ἐρωτικῆς ἀναζητήσεως, δηλαδὴ τῆς ἐκ τῆς διεγέρσεως διαταραχῆς. Ἡ κατόπιν ἀναγνώρισις τῆς ἀπάτης ἀφίνει ὀπισθὲν τῆς σύγχυσιν καὶ ταπεινώσιν αἱ ὁποῖαι μεταβάλλονται εἰς μίσος ἐναντίον τοῦ προξενήσαντος αὐτὰς ἀτόμου, καὶ ἀποτελεῖ ἐν τῶν ὀξυτέρων συναισθημάτων ἀπαρεσκείας διὰ τὰ ὅποια ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἰκανός.

Ὁ ὕγιης καὶ φυσικὸς ἔρως ἔχει πάντοτε σαφὴ συνείδησιν τοῦ σκοποῦ του, ὅστις εἶναι ὁ πόθος τῆς ἀπολαύσεως, ὁ ἕμερος τῆς εὐνῆς ἣτις δύναται νὰ γεννήσῃ ἀπογόνους. Εἰς τὰ ἰσχυρὰ ἄτομα ὁ ἔρως ἐπιφέρει θεληματικὰς ἐνορμήσεις ἀρκετὰ ἰσχυρὰς πρὸς κατανίκησιν πάσης ἐναντίας θελήσεως καὶ ἐξουδετέρωσιν παντός ἐμποδίου. Εἰς δὲ τὸν ἔχοντα ἀσθενῆ τὴν θέλησιν, δὲν ἔχει τὴν δύναμιν αὐτῆν· ἢ ψυχοπάθεια μένει ὑποκειμενικὴ καὶ δὲν μεταβάλλεται εἰς πράξεις. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ κρίνῃ τις τὴν δύναμιν τοῦ ἔρωτος ἀτόμου τινὸς σύμφωνα μὲ τὰς προσπάθειας τὰς ὁποίας καταβάλλει πρὸς κατάκτησιν τοῦ ἀγαπωμένου, διότι τὸ μέγεθος τῶν προσπαθειῶν του ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς δυνάμεως τῆς θελήσεώς του καὶ ὄχι ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ ἔρωτός του. Ἄλλ' ἀναγκαῖον εἶναι νὰ γείνη ἐνταῦθα ἢ διάκρισις, ὅτι εἰς τὸν ὕγιῆ καὶ καλῶς ἔχοντα ἄνθρωπον ὅλα τὰ ἐγκεφαλικά κέντρα εἶναι ὁμοιομόρφως ἀνεπτυγμένα, εἰς τρόπον ὥστε τὰ ἀσθενῆ τὴν θέλησιν ἄτομα δυσκόλως εἶναι δυνατόν νὰ ἔχουν γεννητικὰ κέντρα πολὺ ρωμαλέα, ἐνῶ τὰ ἰσχυρῶς ἐρωτευμένα ἄτομα ἔχουν ἐπίσης κατὰ γενικὸν κανόνα, θέλησιν ἰσχυράν.

Ἡ διαφορετικὴ σπουδαιότης τὴν ὁποίαν ἑκάτερον τῶν φύλων ἔχει εἰς τὴν διαιώνισιν τοῦ εἶδους, ἐπιβάλλει ἐπίσης διαφορὰς ἀνταποκρινομένας εἰς τὴν ἐρωτικὴν αὐτῶν ζωὴν.

Ὁ κλῆρος τῆς γυναικὸς εἶναι κατὰ πολὺ σπουδαιότερος αὐτῆ προμηθεύει ὅλην τὴν ὄλην διὰ τὸν σχηματισμὸν ἐνὸς νέου ὄντος, ἀπεργάζεται τελείως αὐτὸ μέσα εἰς τὸν ἴδιον ὀργανισμόν τῆς, τοῦ μεταδίδει πρὸ παντός τὰς ἰδίας τῆς ἰδιότητας, ὁποίας τὰς ἐκληρονόμησε παρὰ τῶν προγόνων τῆς. Ὁ ἀνὴρ, εἰς τὴν μακρὰν αὐ-

τήν και ἐπίπονον, ἠρωϊκὴν μάλιστα ἐργασίαν συνεισφέρει μόνον τὸ κέντρον, ἐκ τῆς ποιότητος τοῦ ὁποῦ ἄλλως ἐξαρτᾶται ἡ ποιότης τῆς ἐν λόγῳ ἐργασίας, ὅπως ἐν παραδείγματι ἡ αὐτὴ δυναμίτις καλεῖ ἡσύχως ἢ φέγγεται ζωηρῶς ἢ ἐπιφέρει ἐκρηξίν φοβερᾶς σφοδρότητος, καθ' ὅσον ἐξανάπτεται εἴτε μὲ διάπυρον ἀνθρακα εἴτε μὲ τὴν φλόγα πυρείου εἴτε μὲ ἐκρηκτικὴν τινα ὕλην.

Εἰς τὴν γυναῖκα ἐπομένως τὸ γεννητικὸν κέντρον εἶ.αι ἰσχυρότερον ἀνεπτυγμένον, ἢ δὲ ἐνεργὸς αὐτοῦ δύναμις οὐ μόνον ζωηροτέρα, ἀλλὰ καὶ σπουδαιότερα ἐν τῇ γενικῇ λειτουργίᾳ τοῦ ἐγκεφάλου. Ἡ γυνὴ ἔχει σαφέστερον ἀπειργασμένον τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἀνδρὸς ὁ ὅποτος τῆς εἶναι ὀργανικῶς ἀναγκαῖος, τοῦ ἀνδρὸς ὅστις τὴν συμπληρώνει, καὶ εἶναι ὀλιγώτερον εὐκολον νὰ τὴν πείσῃ τις ν' ἀπαρνηθῇ τὸ ἰδεῶδες αὐτὸ καὶ ν' ἀρκεσθῇ εἰς μίαν ἀντικατάστασιν πάρα πολὺ ἀνόμοιον. Εὖρε τὸ ἰδανικόν τῆς; τῆς εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ παραιτηθῇ αὐτοῦ, καὶ τὸ πάθος μὲ τὸ ὁποῖον αἰσθάνεται τὴν ζωηρὰν διέγερσιν τοῦ γεννητικοῦ τῆς κέντρον, διώκει ἐκ τῆς συνειδήσεώς τῆς πᾶσαν ἄλλην ἐντύπωσιν. Καὶ τότε τίποτε ἄλλο δὲν ἔμπορεῖ νὰ κάμῃ παρὰ ν' ἀγαπᾷ ἀφιερῶναι τὴν θέλησίν τῆς, τὴν κρίσιν τῆς, τὴν φαντασίαν τῆς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἔρωτός τῆς καὶ οὐδὲ σκίαν κἂν ἀποπέρας ἐπιτρέπει εἰς τὴν κρίσιν πρὸς καταπολέμησιν τοῦ πάθους διὰ λογικῶν ἀντιρρήσεων.

Ἡ γυνὴ ἔχει ἔμφυτον τὸ αἶσθημα ὅτι δὲν ἔχει δικαίωμα ν' ἀπατηθῇ, ὅτι ἕνα σφάλμα θὰ εἶχε δι' αὐτὴν καὶ διὰ τοὺς ἀπογόνους τῆς ἀκολουθίας ἀνεπανορθώτους, ὅτι τοιοῦτον σφάλμα θὰ συνεπήγετο ἐν πάσῃ περιπτώσει τὴν διασπάθισιν μιᾶς ὑπερμέτρου σχετικῶς ποσότητος ὀργανικῆς ἐργασίας. Διὰ τοῦτο εἶναι εἰς ἄκρον προσεκτικὴ καὶ ἀνήσυχος ἐναντίον ἐνδεχομένου τοιοῦτου σφάλματος. Ἐξ ἄλλου ἀναγνωρίζει ἀσφαλῶς ὅτι δὲν ἠπατήθη, ἐὰν εὗρηκε τὸν ἀναγκαιοῦντα δι' αὐτὴν ἀνδρα· καὶ τότε εἶναι ἐτοίμη νὰ θυσιάσῃ τὴν ζωὴν αὐτῆς εὐκολώτερον παρὰ ὁ ἐν λόγῳ ἀνήρ.

Εἰς τὸν ἀνδρα δὲ εἶναι διαφορετικά. Τὸ σφάλμα ἐπιτρέπεται εἰς αὐτὸν καὶ εἶναι εὐκολώτερον, διότι δὲν ἔχει καμμίαν ὀργανικὴν ἀκολουθίαν καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπανορθωθῇ οὕτως εἰπεῖν τὴν ἀμέσως ἐπομένην στιγμὴν, ἀφοῦ δὲν πρόκειται ἢ περὶ συμμετοχῆς αὐτοῦ εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ εἴδους. Διὰ τοῦτο τὸ ἰδεῶδες τῆς γυναικὸς ἢ ὁποῖα τὸν συμπληρώνει, εἶναι εἰς αὐτὸν

ὀλιγώτερον σαφῶς προσχεδιασμένον ἐρωτεύεται ταχύτερον καὶ εὐκολώτερον τὴν πρώτην τυχοῦσαν γυναῖκα, εἶναι πολὺ ἀσταθέςτερος, καὶ ὅπως εὐκολώτερον ἔμπορεῖ ν' ἀγαπήσῃ, εὐκολώτερον ἐπίσης ἔμπορεῖ καὶ ν' ἀπαρνηθῇ, νὰ λησμονήσῃ. Ἡ ἐνέργεια τοῦ γεννητικοῦ κέντρον δὲν ἔχει παρ' αὐτῷ ὁποῖαν παρὰ τῇ γυναικί σπουδαιότητα ἐν τῇ γενικῇ λειτουργίᾳ τοῦ ἐγκεφάλου. Τέλος ὁ ἔρωτος τοῦ ἔρωτος ἔχει σχετικῶς μὲ εὐκολίαν νὰ μετριασθῇ, νὰ σιγασθῇ καὶ μάλιστα νὰ καταπιγῇ ἐντελῶς ὑπὸ τῆς κρίσεώς του.

Ἴδου εἰς χονδρὰς γραμμὰς ἡ φυσικὴ ἱστορία τοῦ ἔρωτος, ὁποῖον ἔμπορεῖ τις νὰ τὸν παρατηρήσῃ εἰς τὰ ἐντελῶς ὕγιη καὶ καλῶς ἔχοντα ἄτομα τῶν δύο φύλων. Ἄλλ' ὁ ἔρωτος αὐτὸς ὁ ἄπλοος, ὁ ἀληθὴς καὶ σύμφωνος πρὸς τὸν σκοπὸν, ἀπαντᾶται ἀκόμη μέσα εἰς τὸν κόσμον τοῦ ὁποῦ ἡ πλασματικὴ λογοτεχνία εἶναι ἡ μοναδικὴ πνευματικὴ τροφή; Ἐχῶ πολὺ σοβαρὰς ἀμφιβολίας περὶ τούτου. Ἐκεῖνο ποῦ θεωρεῖται εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν ὡς ἔρωτος, εἶναι μιμήσεις νοσηρῶν καὶ ψευδῶν καταστάσεων, ἐκ τῶν ὁποῦ εἶναι πλήρη τὰ μυθιστορήματα καὶ τὸ θέατρον.

Αἱ διαταραχαὶ καὶ αἱ νόσοι τοῦ γεννητικοῦ κέντρον εἶναι πολὺ συχναὶ εἰς τὰς ὑψηλὰς βαθμίδας τοῦ πολιτισμοῦ. Μία γενεὰ ἐν παρακμῇ προσβάλλεται κατὰ πρῶτον εἰς τὴν πηγὴν αὐτῆν τῶν μελλουσῶν γενεῶν.

Ἡ ἐξασθένεισι, ἢ ἐξάντησισι, ὁ ἐκφυλισμὸς τοῦ ἀτόμου, καθὼς καὶ τοῦ λαοῦ ἢ τῆς φυλῆς ἀρχίζει νὰ ἐκδηλώνεται διὰ τῶν λειτουργικῶν ἀνωμαλιῶν τοῦ γεννητικοῦ κέντρον, τὸ ὁποῖον, ἀκόμη καὶ τὸν καλῶς ἔχοντα, τείνει νὰ κυριαρχήσῃ ὀλιγότητος τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ νὰ τὸν ὑποτάξῃ εἰς τοὺς ἰδίους αὐτοῦ σκοπούς. Ἐν τούτοις ἡ ἀντίστασις τῶν ἄλλων κέντρον ἐμποδίζει τὴν ὑπερβολὴν αὐτῆν παρὰ τῷ ὕγιει, ἐνῶ εἰς ἕνα ἐγκέφαλον ἐξησθενημένον καὶ ἀπολέσαντα τὴν πρέπουσαν ἰσορροπίαν, τὸ γεννητικὸν κέντρον βασιλεύει ἀνευ ἐμποδίων ὡς κύριος ἀπόλυτος, πληροῦν μόνον αὐτὸ τὴν συνειδήσιν μὲ τὰς διεγέρσεις του, καθιστᾷ τὸν ὀργανισμὸν ὀλόκληρον δοῦλόν του καὶ ἐμπήγει ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς νοήσεως καὶ τῆς κρίσεως τὸ νικηφόρον λάβαρόν του, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε μὲν εἶναι ἕνα μισοφύστανον, ἄλλοτε ἕνας σκοῦφος παράφρονος, ἀλλ' ἐνίοτε ἐπίσης τὸ ἐξαπτέρυγον τῆς ἐκκλησίας ἢ τὸ καλογηρικὸν κομμοσχοίνιον τῶν τιμωρούντων τὴν σάρκα των. Δοιοῦν ἢ πλασματικὴ λογοτεχνία,

ιδιαιτέρως ἢ σύγχρονος τοιαύτη, ἀναπαριστᾷ ἐν γένει τὰς νοση-
 ρὰς αὐτὰς μορφὰς τοῦ ἔρωτος. Ὁ λόγος τοῦ φαινομένου αὐτοῦ
 ἀνεπτύχθη εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον. Οἱ ἴδιοι οἱ συγγρα-
 φεῖς διατελοῦν ἐν νευρική ὑπερδιεγέρσει, ἢ ζητοῦν εἰς μίαν μεγα-
 λόπολιν ἢ ὁποῖα διαρκῶς παρέχει αὐτοῖς ὑποδείγματα ρηγμάτων
 τῆς ὀργανικῆς ἰσορροπίας. Ἐὰν ἐκάστη ἐπινοηθεῖσα ὑπὸ τῶν
 συγγραφέων μορφή δὲν πάσχει ἄμεινον καὶ ἐκδηλον ἔρωτομανίαν,
 ἀλλὰ πᾶσαι ἀποτελοῦν τοῦλάχιστον μέρος τῶν κατοίκων ἐκείνων
 τῆς μεθορίου τῶν μεταξὺ πλήρους ὑγείας καὶ φρενοπαθείας εὐρι-
 σκομένων, περὶ τῶν ὁποίων ἔγινε λόγος ἀνωτέρω. Ὁ φρενολό-
 γος ἱατρὸς ἀναγνωρίζει εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν φρενικῶν κατα-
 στάσεων καὶ τῶν πράξεων τῶν ἔρωτευμένων, ἢ ὁποῖα γίνεται εἰς
 τὰ ἔργα τῆς πλασματικῆς λογοτεχνίας, ἐνδείξεις μορφῶν φρε-
 νικῆς διαταράξεως αἱ ὁποῖαι τοῦ εἶναι πολὺ γνωσταί. Συνήθως
 τὰ ὑποπτα συμπτώματα σκιαγραφοῦνται ἐλαφρῶς· ἀλλ' ὀλίγον
 ἔαν ἦσαν ἐντονώτερα, θὰ παρουσίαζον κλασικὰ ὑποδείγματα
 ἔρωτομανίας, θρησκομανίας, ἐκστατικοῦ παραληρήματος καὶ ἄλ-
 λων ἐγκεφαλικῶν νόσων, τὰς ὁποίας εἶναι περιττὸν ν' ἀπαριθ-
 μῆσω ἐδῶ. Ὁ ἀρτίως κρίσεως ἀναγνώστης, καὶ ἰδίως ὁ δυνάμε-
 νος ἀρμολίως νὰ κρίνῃ ἐπὶ τοιαύτης ὕλης, νομίζει ὅτι εὐρίσκεται
 εἰς κλινικὴν φρενικῶν νοσημάτων, ὅταν φυλλομετρῇ ἔργον τῆς
 πλασματικῆς λογοτεχνίας. Τίποτε ἄλλο δὲν βλέπει παρὰ μόνον
 ἀρρώστους καὶ ἀναπήρους.

Ἴδου ἓνα ἄτομον, τὸ ὅποτον εἰς τὴν θέαν μιᾶς γυναικὸς γί-
 νεται ἐκτὸς ἑαυτοῦ, χάνει τὸ λογικὸν καὶ περιπίπτει εἰς παρα-
 λογισμοὺς παράφρονος· ἰδου ἄλλος τὸν ὅποτον τὸ χειρόκτιον ἢ
 ἓνα ἄνθος προερχόμενον ἐκ τοῦ ἀγαπωμένου προσώπου βυθίζει
 εἰς ἐπικίνδυνον ἐκστασιν, θορυβώδη ἢ σιωπηράν· ἐδῶ ὁ ἔρως
 προκαλεῖ ἐνορμήσεις εἰς πράξεις ἐγκληματικὰς, ἐκεῖ εἰς μελαγχολί-
 ας καὶ λυπομανίαν· ἄλλοτε μᾶς παρουσιάζεται μία ὑποπτος
 διαδοχὴ ἰδιοτρόπου ψυχρότητος καὶ αἰφνιδίας τρυφερότητος, καὶ
 ἄλλοτε ἢ χρεωκοπία χαρακτήρος καὶ πνεύματος μέχρι τῆς
 οἰκτροτέρας ἐλλείψεως θελήσεως, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πάθους.
 Καὶ ὅλαι αὗται αἱ παραδοξότητες καὶ αἱ φρενοπληξίαι, αἱ φαν-
 τασιοκοπίαί καὶ αἱ ἀπογοητεύσεις, οἱ ρωμαντικοὶ ἐνθουσιασμοὶ
 καὶ οἱ πόθοι, αἱ νοσηραὶ φιληθοναίαι καὶ ἡ παράφρων θέρμη, ὅλαι
 αὐτὰ μᾶς παρουσιάζονται ὡς αἱ κανονικαὶ καὶ φυσικαὶ μορφαί.

τοῦ ἔρωτος, χωρὶς οὐδὲ μία κἂν λέξις νὰ μᾶς εἰδοποιῇ, χωρὶς
 καμμία παρατήρησις νὰ μᾶς γίνεταί, ὅτι πρόκειται περὶ νοση-
 ρῶν ἐξαιρέσεων.

Τοιαῦτα ἀναγνώσματα ἐμποιοῦν βαθεῖαν καὶ ἐξόχως λυπη-
 ρὰν ἐντύπωσιν ἀκόμη καὶ ἐπὶ τοῦ κοινοῦ ἀναγνώστου, πολὺ δὲ
 περισσότερον ἐπὶ τοῦ προδιατεθειμένου εἰς νευροπάθειαν, ἴσως
 δὲ καὶ ἤδη ὀλίγον ἀνισορρόπου. Ἄλλ' ἢ ἐντύπωσις αὐτὴ ἀσκει-
 ται ὅλως ἰδιαιτέρως ἐπὶ τοῦ γυναικείου πληθυσμοῦ τῶν μεγάλων
 πόλεων.

Ἡ γυνὴ κλίνει ἐκ φύσεως εἰς τὸ νὰ θεωρῇ τὸν ἔρωτα ὡς
 τὸν μοναδικὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, καὶ εἰς τὴν
 ἰδέαν τῆς αὐτῆς, ἥτις ἴσως εἶναι ὀρθὴ ὅσον ἀφορᾷ εἰς αὐτὴν,
 ἀλλὰ δὲν ἐφαρμόζουσι εἰς τὸ ἄρρεν, ἐνισχύεται ἔτι μᾶλλον,
 βλέπουσα ὅτι τὰ βιβλία ἀπὸ τῶν ὁποίων ἀντλεῖ ὄλας τὰς περὶ
 τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς γνώσεις τῆς, στρέφονται ἀπὸ τῆς
 πρώτης μέχρι τῆς τελευταίας γραμμῆς περὶ τὸν ἔρωτα. Ἡ ἀφή-
 γησις τῶν ἀγῶνων περὶ τὴν κατάκτησιν μιᾶς γυναικὸς καὶ αἱ
 ἠδονικαὶ ἐκστάσεις τῆς νίκης, ἐξάπτουν μέχρι μεγαλομανίας καὶ
 μέχρις ἀποθεώσεως ἑαυτῆς τὴν ὑψηλὴν ἰδέαν τὴν ὁποῖαν ἔχει
 φυσικῶς περὶ τοῦ προσώπου τῆς, καὶ φαντάζεται ὅτι ἡ κατά-
 κτησίς τῆς ἀποτελεῖ ὑπέργειον εὐτυχίαν τὴν ὁποῖαν ὁ ἀνὴρ
 ἀπέχει πολὺ νὰ πληρώσῃ κατὰ τὴν ἀξίαν τῆς ἀπαρνούμενος κάθε
 ἄλλο καθήκον καὶ σκοπὸν τῆς υπάρξεώς του. Μανθάνει νὰ μὴν
 ἐκτιμᾷ τὸν ἄνδρα παρὰ ἀναλόγως τῆς πρὸς τὸ ἀγαπᾶν ἱκανότη-
 τός του. Τὸν οὐτιδανὸν τοῦ ὁποῖου ὁ ἡλίθιος ἐγκέφαλος δὲν
ἔμπορεῖ ν' ἀντιτάξῃ καμμίαν ἀντίστασιν εἰς τὰς ἔρωτικὰς ψυχο-
παθείας του καὶ ὁ ὁποῖος κλυδωνίζεται χωρὶς ἰστία καὶ πηδᾶ
λίον μέσα εἰς τὴν θύελλαν τοῦ πάθους του, αὐτὴ τὸν εὐρίσκει
συμπαθῆ καὶ ἀξίον ἔρωτος· ἐνθὺ τὸν ὑγιῆ καὶ ἰσχυρὸν ἄνδρα τοῦ
ὁποῖου ἢ κρίσις κρατεῖ ἰσχυρῶς τὸν χαλινὸν τῆς ψυχοπαθείας,
ὁ ὁποῖος ἀκόμη καὶ ἐν τῇ διεγέρσει τοῦ ἔρωτος μένει λογικὸς
καὶ δὲν ὑπακούει εἰς τὰς ὑποβολὰς αὐτοῦ παρὰ μόνον ἐφ' ὅσον
ἐπιδοκιμάζονται ὑπὸ τῆς κρίσεως, τὸν βδελύσσεται ὡς ψυχρὸν
καὶ ἄκαρδον. Τὴν μαλακωτέραν βουτύρου τηκεδὸνα καὶ τὴν
δακρυροοῦσαν αἰσθηματικότητα τὰς ὀνομάζει ἀφοσίωσιν, τὸ δὲ
ρωμαλέον σθένος τὸ ἀσκούμενον εἰς καθυπόταξιν τῶν ὀρμῶν καὶ
τὸ ὅποτον ἐν τῇ ὑπερηφάνῳ συναισθήσει τῆς ἰδίας του ἀξίας

ἐκτιμᾷ μὲ τὸ αὐτὸ μέτρον τὰς θωπείας τὰς ὁποίας δίδει καὶ τὰς θωπείας τὰς ὁποίας λαμβάνει, τὸ θεωρεῖ ὡς ἀποκρουστικὴν κτηνωδίαν. Ἡ νοσηρὰ ἐκφύλισις ἢ ὁποία καθιστᾷ ἓνα ἄνδρα παλιν γυναικὸς καὶ θῦμα τῶν ἰδίων του διεγέρσεων, φαίνεται εἰς αὐτὴν δεῖγμα ἀληθοῦς ἀνδρισμοῦ, καὶ ἡ φαντασία της προσδίδει εἰς τὸν ἥρωα τοῦ ἔρωτος ὡς ἐξωτερικὰ χαρακτηριστικὰ παρειὰς ὠχράς, βλέμμα χαθὺν καὶ μέτωπον ὄνειροπόλον, χαρακτηριστικὰ τὰ ὁποία ἀκριβῶς δὲν ἀποτελοῦν τὰ γνωρίσματα τῆς υγείας καὶ τῆς ἀνδρικής εὐρωστίας. Φαντάζεται ὅτι ὁ ἔρωτος, διὰ τὸ εἶναι βαθὺς καὶ εἰλικρινής, πρέπει νὰ ἔχη τὴν μορφήν τῆς ἀβουλίας· καὶ περιμένει κατορθώματα ἀκροβάτου ἠθικὰ καὶ φυσικά, τρελλὰς διαχύσεις πεζῶς καὶ ἐμμέτρους, στεναγμούς, δάκρυα καὶ συστροφὰς τῶν χειρῶν, μίαν μυστικοπάθειαν διαλέκτου καὶ ἰδεῶν αἰ ὁποῖαι δὲν ἔρχονται εἰς τὸν νοῦν τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου, καὶ πράξεις ὑπενθυμιζούσας τὰς τοῦ μαινομένου Ρολάνδου ἢ τοῦ Ἀμάδιος τοῦ λεοντοθύμου ἱππότη τοῦ Γαλατίας. Διὰ τὸ ν' ἀναγνωρισθῆ ὡς γνήσιος ὁ ἔρωτος, πρέπει νὰ σαλεύεται καὶ νὰ σφαδάζη. Τὸ σιωπηλὸν καὶ συγκρατούμενον αἰσθημα, τὸ ὁποῖον δὲν κακαρίζει οὔτε χειρονομεῖ καὶ τὸ ὁποῖον δὲν προξενεῖ σοβαρὰν βλάβην εἰς τὸν ὕπνον καὶ τὴν ὄρεξιν, οὐδὲ εἶναι ἐντελῶς ἀσυμπίδαστον πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐπαγγελματικῶν καθηκόντων, δὲν ἀναγνωρίζεται ὡς ἔρωτος. Ὁ ἀληθινὸς ἔρωτος δὲν εἶναι νοητὸς εἰμὴ ὡς θύελλα· πρέπει νὰ συνοδεύεται ἀπὸ ἀστραπὰς καὶ βροντὰς· ὁ ἀγαπῶν πρέπει νὰ παρουσιάζεται εἰς τὴν ἀγαπωμένην ὅπως ὁ Ζεὺς εἰς τὴν Σεμέλην· ἐὰν ἐμφανίζεται ἄλλως, δὲν εἶναι ὁ ἀναμενόμενος θεός.

Καὶ δὲν εἶναι αὐτὸ μόνον. Ἡ πλασματικὴ λογοτεχνία διαταράσσει ἐπίσης τὴν φυσικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐρωτικῶν συναισθημάτων παρὰ τῷ ἐφήβῳ ἀναγνώστῃ, καὶ ὅπως ἰδιαιτέρως παρὰ τῇ ἀναγνώστρῃ. Κανὼν βιολογικὸς εἶναι, ὅτι μετὰ τῆς ὀριμότητος ἀρχίζει συγχρόνως καὶ ἡ δράσις τοῦ γεννητικοῦ κέντρου καὶ ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ ἐξεγεῖρον ἐν τῇ συνειδήσει συγκινήσεις καὶ ἀναπαραστάσεις ἐρωτικῆς φύσεως.

Εἰς τὴν νεολαίαν τῶν ἀνεπτυγμένων τάξεων συμβαίνει τὸ ἐναντίον. Αἱ ἐρωτικαὶ συγκινήσεις καὶ ἀναπαραστάσεις εἰσάγονται τεχνητῶς εἰς τὴν συνειδήσιν διὰ τῆς ἀναγνώσεως καὶ αὐτὰ εἶναι αἱ διεγείρουσαι τὸ γεννητικὸν κέντρον εἰς ἐνέργειαν πρῶ-

μον καὶ ἐπομένως βλαβερὰν. Ὄταν ὁ ἐρωτικὸς πόθος εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς γεννητικῆς ὀριμότητος τοῦ ἀτόμου, ὁ ὀργανισμὸς ἔσχεν ἤδη τὸν καιρὸν καὶ τὴν δύναμιν ν' ἀπεργασθῆ ἔρμεμφῶς τὸ ἰδεῶδες τοῦ μέλλοντος συντρόφου, ἰδεῶδες τὸ ὁποῖον αἰσθάνεται ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον συμπλήρωμά του· τὸ αἰσθημα ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀποβαίνει ἀσφαλὲς καὶ ἄξιον πάσης ἐμπιστοσύνης, ἢ ἐπιρροή τῆς ἰδιοτροπίας μικρύνεται, ὁ κίνδυνος σφάλματος εἰς τὴν τελειωτικὴν ἐκλογὴν ἐλαττώνεται σπουδαίως. Ἐὰν ἐξ ἐναντίας αἱ ἐρωτικαὶ ἀναπαραστάσεις ὑπεβλήθησαν πρῶτῶς εἰς τὴν συνειδήσιν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως, ὁ ὀργανισμὸς καταλαμβάνεται ὑπ' αὐτῶν πρὶν δυνηθῆ ν' ἀπεργασθῆ τὸ ἰδεῶδες τοῦ συντρόφου· ἡ ξένη ὑποβολὴ διαταράσσει τὴν λεπτὴν αὐτὴν ἐργασίαν· ὁ ὀργανισμὸς δὲν ἀκούει πλέον τὰς ἰδίας αὐτοῦ δυσδιακρίτους φωνάς, ἀλλὰ τὰς τῶν ποιητῶν· ἡ φαντασία προσδέχεται τὴν ἀναπαραστάσιν τοῦ ποθομένου ἀτόμου ὄχι ἐκ τοῦ μυστηριώδους βυθοῦ τῶν κυττάρων καὶ τῶν ἰσθῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν σελίδων τῶν μυθιστορημάτων· τὸ ἄτομον δὲν φθάνει εἰς τὸ ἀσφαλὲς συναίσθημα τοῦ ἀναγκαίου πρὸς εἰς αὐτὸ συντρόφου, καὶ μία συνάντησις τυχαία ἢ μπορεῖ, ἐλλείποντος τοῦ ἐνδομύχου ἐξεταστοῦ ὅστις θὰ τὴν ἐκτιμῆσῃ, ν' ἀποβῆ μοιραία.

Ἡ γυνὴ ἢ ὁποία ἀναγινώσκει μυθιστορήματα ἢ συχνάζει εἰς τὰ θέατρα δὲν γνωρίζει ἐὰν ὁ πλησιάζων αὐτὴν ἀνὴρ εἶναι ὁ ἀρμόζων εἰς αὐτὴν, διότι δὲν ἔχει ὀργανικὸν ἰδεῶδες, ἀλλὰ μόνον ἀναμνήσεις ἡρώων ἀπὸ μυθιστορήματα καὶ δράματα. Συγχύζει τὰς ἰδιοτροπίας της μὲ τὰς ἀληθεῖς ἀνάγκας τοῦ ὀργανισμοῦ της καὶ διαπράττει μὲ ἐλαφρότητα ὀλεθρίας παραγνώσεις αἰ ὁποῖαι καθιστοῦν μίαν γυναῖκα δυστυχῆ δι' ἑλπὴν τὴν ζωὴν.

Ἐνενηντα ἐννέα ἐπὶ τοῖς ἑκατόν, εἰς τὰς ἀνεπτυγμένας τάξεις, ἰδιαιτέρως τῶν μεγάλων πόλεων, ὅ,τι νομίζεται ἢ προσφέρεται ὡς ἔρωτος δὲν εἶναι αἰσθημα γεννῶμενον ἐν τῷ ὀργανισμῷ, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα ποιητικῆς ὑποβολῆς (*). Ἐὰν οἱ ἔρασταί

(*) Ποτὲ ἴσως ἡ ἐπίδρασις τῆς ὑποβολῆς τῆς ἀσκουμένης ὑπὸ τῆς ποιήσεως εἰς τὴν γένεσιν ἐρωτικοῦ δεσμοῦ δὲν παρεστάθη τόσον ἐκφραστικῶς, ἐν ἀναγλύφῳ ἐνεργείᾳ, ὅσον εἰς τοὺς περιφήμους στίχους τοῦ Δάντου :

τῆς κατηγορίας αὐτῆς δὲν εἶχον ἀναγνώσει ποτὲ μυθιστόρημα ἢ ἰδεῖ αἰσθηματικὸν θεατρικὸν ἔργον, δὲν θὰ εὐρίσκοντο προφανῶς εἰς τὴν ψυχικὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν διατελοῦν, ἢ εἰάν ἀληθῶς ἦσαν ἐρωτευμένοι, τὸ αἰσθημὰ των θὰ ἐξεδηλώνετο ἐν πάσῃ περιπτώσει δι' ὅλως ἄλλων σκέψεων, λόγων καὶ πράξεων. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν ἀγαποῦν διὰ τοῦ γεννητικοῦ των κέντρου, ἀλλὰ διὰ τῆς μνήμης. Ἐν συνειδήσει ἢ ἀσυνειδήτως παίζουσι μίαν κωμωδίαν σαλονίου ἢ καλλυτηρίου καὶ ἐπαναλαμβάνουσι μὲ σοβαρότητα καὶ ζῆλον τὰς σκηνας, τῶν ὁποίων ἡ περιγραφή, εἰς τὰ βιβλία ἢ ἢ παράστασις εἰς τὸ θέατρον κατέλαβε τὴν φαντασίαν των.

Ἐν Παρισίοις ἐπικρατεῖ μεταξὺ τῶν ἐρωτευμένων τῶν λαϊκῶν τάξεων ἡ συνήθεια νὰ μεταβαίνουν εἰς προσκύνημα, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς σελήνης τοῦ μέλιτος τῶν νέων ἐρώτων των, εἰς τὸν τάφον τῆς Ἑλισθέης καὶ τοῦ Ἀβελάρδου, τῶν δύο αὐτῶν ὀνομαστῶν καὶ δυστυχημένων ἐραστῶν τοῦ μέσου αἰῶνος. Ἡ πράξις αὕτη περικλείει βαθεῖαν ἔννοιαν. Ἀληθῶς, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οἱ ἐρασταὶ ὀφείλουσι τὸν δεσμόν των, τὸν ὁποῖον εὐρίσκουσι εὐχάριστον, εἰς τοὺς ἐρωτευμένους μελοποιούς τοῦ 12ου αἰῶνος, δηλαδὴ εἰς τὰς ἐρωτικὰς ἱστορίας τὰς ὁποίας ἐψάλλαν δι' αὐτοὺς οἱ ποιηταὶ ἐν συνοδείᾳ ἄρκας. Ὁ ἀνὴρ, ὁ ἀγαπώμενος ὑπὸ γυναικὸς ἀναγινωσκούσης ἔργα τῆς πλασματικῆς λογοτεχνίας, ἔχει ἄδικον νὰ ὑπερηφανῆται δι' αὐτό. Ἐκεῖνο ποῦ ἀγαπᾷ πραγματικῶς αὕτη δὲν εἶναι ἡ προσωπικότης του, δὲν εἶναι οὔτε τὸ ἴδιον αὐτῆς ὀργανικὸν ἰδεῶδες, τὸ ὁποῖον κατὰ προσέγγισιν πιθανὸν καὶ νὰ τοῦ ὁμοιάζει, ἀλλὰ ὁ μυθιστορικὸς ἦρωσ τὸν ὁποῖον συνέλαβεν ἡ φαντασία συγγραφέως τινος

Noi leggavamo un giorno per diletto
Di Lancillotto, come amor lo strinse . . .

Quando leggemmo il disiato riso
Esser baciato da cotanto amante,
Questi, che mai da me non fia diviso,
La bocca mi baciò tutto tremante . . .

(Κόλασις, κεφ. Ε', στίχ. 127 καὶ ἐπ.)

καὶ τοῦ ὁποῖου ἀντιπρόσωπον ζητεῖ ἡ τριαύτη γυνή. Τύψωμεν τὸ στήθος ἀδελφοί μου! Ὅσονδήποτε ταπεινωτικὸν διὰ τὴν φιλαυτίαν μας καὶ ἂν φαίνεται τοῦτο, ὀφείλομεν ἐν τούτοις νὰ ὁμολογήσωμεν εὐλικρινῶς ὅτι ὄλοι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εἰς τοὺς ἐρωτικούς μας ἄθλους ὑπῆρξαμεν ὁ Μποτόμ μὲ τὴν γαϊδουρινὴν κεφαλὴν, τοῦ ὁποῖου ἡ Τιτανία ἠράσθη διότι εὐρίσκετο ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ μαγικοῦ ἄνθους (Ἔνειρον θερινῆς νυκτὸς τοῦ Σαίλκσπηρ). Ὁ Ὅμπερόν ὅστις εἶχε στύψει εἰς τοὺς ὀφθαλμούς των ἰδικῶν μας Τιτανιῶν τὸν χυμὸν τοῦ μαγικοῦ ἄνθους, ἦτον ἀπλῶς ὁ ποιητής. Ἡ τύχη ἀναμφιβόλως μᾶς ἠδύνησε νὰ συναντήσωμεν τὰς Τιτανίας μας ἀκριβῶς ὅταν διετέλουσι εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν. Ἄλλως εἶτε περὶ τοῦ Μποτόμ πρόκειται εἶτε περὶ τοῦ Κουίνσου, ἢ Τιτανία ἐν ἀγαπᾷ βεβαίως οὔτε τὸν ἕνα οὔτε τὸν ἄλλον, ἀλλ' ἀγαπᾷ μίαν ρομαντικὴν μορφήν τὴν ὁποίαν τῆς ὑπέβαλεν ὁ πονηρὸς Ὅμπερόν, ὅπως ὁ Φάουστ «μὲ τὸ μαγικὸν ποτόν μέσα εἰς τὸ σῶμά του», βλέπει εἰς κάθε γυναῖκα καὶ μίαν ἰδεώδη Ἑλένην.

Συγγραφεῖς ἐξ ὅλων τῶν ἐθνῶν, ἐργαζόμενοι κατὰ τὰ δόθεντα πρότυπα, ἀπέδωκαν εἰς τὴν Παρισινήν, εἰς ὅλας τὰς Παρισινὰς ἄνευ ἐξαίρεσεως, ἀπὸ πολλῶν γενεῶν, δὲν ἠξέυρω ποῖον θέλγητρον καὶ πῶτον «σίχ». Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι ὄλοι οἱ ἀνόητοι τῶν δύο κόσμων αἰσθάνονται τὸ στόμα των νὰ γεμίζῃ σίελον καὶ λιγώνουν τοὺς ὀφθαλμούς, ὅταν ἀκούσουσι μόνον προφερόμενον τὸ ὄνομα Παρισινή ἢ ὅταν ἴδουσι μίαν τοιαύτην μὲ σάρκα καὶ ὀστέα. Ἐὰν τοὺς ἐρωτήσῃ κανεὶς τί εὐρίσκουσι εἰς αὐτήν, ἀρκούνται νὰ βελάσουσι ὡς πρόβατα τὴν αὐτὴν πάντοτε μοναδικὴν λέξιν: «Σίχ! σίχ!». Βλέπουσι εἰς τὴν Παρισινήν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τὰ βιβλία ὑπέβαλαν εἰς αὐτοὺς νὰ βλέπουσι. Διὰ τὰς γυναῖκας τοῦ θεάτρου καὶ τὰς ἱππευτριάς τῶν ἱπποδρομίων ἐπίσης ἡ λογοτεχνία ἔκαμε τὰς αὐτὰς διαφημίσεις — δὲν ἠμπορῶ νὰ μεταχειρισθῶ ἄλλην ἔκφρασιν —, καὶ διὰ τοῦτο τὰ πρόσωπα αὐτὰ εἶναι κατὰ προτίμησιν τὸ ἀντικείμενον τῶν ἐρωτικῶν πόθων ὅλων τῶν μωροεξόπνων ἀνθυπολοχαγῶν, τῶν μαθητῶν καὶ τῶν ἐμποροῦπαλλήλων. Εἰς τὴν γυναῖκα ἢ λογοτεχνία, τοῦλάχιστον ἐν Γερμανίᾳ, ὑπέβαλε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μοναδικῶς τὸν ἀξιωματικὸν ὡς τὸ μᾶλλον ἀξίον ἀντικείμενον ἐρωτος καὶ ἡ στολὴ ἔπρεπε νὰ κρεμάται ὡς ἀνάθημα εἰς τὸν

ναὸν τῶν μουσῶν τῆς ποιήσεως, κάθε φοράν ποῦ θριαμβεῦει εἰς τὴν κατάκτησιν μιᾶς γυναικείας καρδίας.

Ἐξ ἐξέτασθ, ὅστις εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ τὸ πράξῃ, τοὺς ἐρωτικούς δεσμούς, οἵτινες, μεταξὺ τοῦ κύκλου τῶν γνωριμιῶν του, γεννῶνται, μεγαλύνονται καὶ καταλήγουν εἴτε εἰς τὴν συζυγικὴν εὐτυχίαν, εἴτε εἰς καταστροφᾶς διατυμπανιζομένης ὑπὸ τῆς ἀδιακρισίας. Κατὰ γενικὸν κανόνα θὰ παρατηρήσῃ τις ἐπάνω κάτω τὴν ἐξῆς σχηματικὴν πορείαν: Ἐνας οἰοσδήποτε, κατοπιν γειτονείας εἰς τὴν τράπεζαν ἢ τῶν ὑποχρεώσεων τοῦ χορευτικοῦ σημειωματαρίου, συνδιαλέγεται ὀλίγον, καὶ φυσικῶς μὲ κάποιαν ἐρωτοτροπίαν, μὲ μιᾶν νέαν. Ἡ τελευταία αὐτὴ δὲν αἰσθάνεται κατ' ἀρχὰς παρά μόνον εὐχαρίστησιν διὰ τὴν ἐντύπωσιν τὴν ὁποίαν ἐπροξένησε καὶ τὴν ὁποίαν γενικῶς μεγαλοποιεῖ πάρα πολύ· ἔπειτα ἡ κολακευθεῖσα ματαιοδοξία της τὴν φέρει εἰς μιᾶν πνευματικὴν διάθεσιν ἐρασμιότητος καὶ εὐπροσηγορίας, ἡ ὁποία πάλιν κακῶς ἐξηγεῖται ὑπὸ τῆς κενοδοξίας τοῦ ἀνδρός. Τώρα ἡ ἐργαρία τῆς τύχης παύει καὶ ἡ ὑποβολὴ τοῦ ποιητοῦ ἀρχίζει τὸ ἔργον της. Ἐκεῖνος καὶ ἐκεῖνη ἠσθάνθησαν ἐλαφρὰν τινα διέγερσιν ἀπεργαζομένην ὑπὸ τῆς φαντασίας· ἡ μνήμη ἀναπολεῖ τὰς εἰκόνας ὄλων τῶν ἐξακουστῶν ἐρωτικῶν ζευγαρίων· ὅλα τὰ λυρικά ποιήματα, ὅλαι αἱ ἐρωτικαὶ ἐπιστολαὶ καὶ ὅλαι αἱ ἐρωτικαὶ ἐξιμολογήσεις ὅσας ἔχουν ἀναγνώσει, ἀρχίζουν νὰ λυσομανοῦν καὶ νὰ συνωθῶνται εἰς τὸ ἄκρον τῆς πέννας ἢ τῶν χειλέων· ἐνθουσιάζονται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, ἐνστερνίζονται μὲ θέρμην ὀλον ἐν ἀξάνουσαν τὸ ἐρωτικὸν πρόσωπον τὸ ὅποῖον ἤρχισαν νὰ παιζοῦν, καὶ εἰς τὸ τέλος ἄγονται πρὸ τοῦ βωμοῦ τοῦ ὕμεναίου, ὅπου ἓνας ὀμιλος ἀοράτων συγγραφέων ἐκτείνει εἰς εὐλογίαν ἄνωθεν τοῦ ζεύγους τὰς χεῖρας αἱ ὁποῖαι τὸ ὠδήγησαν ἔως ἐκεῖ. Ἄργότερον, εἶναι ἀληθές, πολὺ συχνὰ ἀποκαλύπτεται ὅτι ἡ Θέκλα ἔδωκε τὸ πρόσωπον τοῦ Μαξίμου της (*Ballenstáin*, τοῦ Σίλλερ) εἰς ἠθοποιὸν ἐντελῶς ἀκατάλληλον, καὶ ἀντιστρόφως· καὶ τότε παιζέται ἓνα ἄλλο ἔργον, ἐξ ἴσου ποιητοῦ ὑποδληθέν, εἴτε ἓνα δράμα μοιχείας, εἴτε ἓνας θρήνος ἀπαρνήσεως τῶν ἐγκοσμίων καὶ εἰσόδου εἰς τὸ μοναστήριον. Ἀλλὰ σχεδὸν πάντοτε πρόκειται περὶ ἐρωτος φωνογραφικοῦ, εἰς τὸν ὅποῖον ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ὅπως εἰς τὸ ὕπουλον ὄργανον τοῦ Ἄμερικανοῦ Ἐδισων, ἐπαναλαμβάνουν πιστῶς, μὲ ραγισμένην φωνὴν Φασουλῆ, τοὺς

λόγους τοὺς ὁποίους ὁ ποιητὴς ἔρριψε προηγουμένως μέσα των. Ὅλοι σεῖς, σοφισταὶ τοῦ ἔρωτος, ἀνθολόγοι τοῦ πάθους καὶ παθολόγοι τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, ἐφευρέται καταστάσεων λεπτολογημένων, ὄντων ἐκτάκτων μὲ διπλὴν ὑπόστασιν καὶ περιπετειῶν ἀνηκούστων, ποῦ κατηντήσατε μὲ τὰ μυθεύματά σας τὸ ἀπλούστερον, τὸ ἀληθέστερον καὶ τὸ ἀπολαυστικώτερον τῶν ἐνστίκτων τοῦ ἀνθρώπου; Καὶ πόσον ἔνοχοι δὲν ὑπήρξατε ἀπέναντι ὄλων ἡμῶν!

III

ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ

Ὁ Ἐρβέρτος Σπένσερ εἰς τὸ σύγγραμμά του *Ἀρχαὶ βιολογίας* λέγει τὰ ἑξῆς :

« Ἡ εὐκαιρία εἶναι καταλληλοτάτη διὰ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον καλοῦμεν ὥρατον εἰς τὸν ὀργανικὸν κόσμον, ἐξαρτᾶται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κατὰ τινα τρόπον ἐκ τῆς γεννητικῆς σχέσεως. Καὶ τοῦτο δὲν ἐφαρμόζεται προκειμένου μόνον περὶ τῶν ἀνθέων καὶ τῶν ὀσμῶν. Ἐφαρμόζεται ἐξ ἴσου καὶ ὅταν πρόκειται περὶ τοῦ λαμπροῦ πτερώματος τῶν πτηνῶν ἢ τοῦ ἄσματος αὐτῶν, ἀποτελεσμάτων ἀμφοτέρων, κατὰ τὸν Δάρβιν, τῆς γεννητικῆς ἐπιλογῆς· καὶ εἶναι πιθανὸν ὅτι καὶ τῶν μικροτέρων ὄρατῶν ἐντόμων τὰ χρώματα τὴν ἰδίαν ἔχουν ἐν μέρει αἰτίαν. Ἰδιαιτέρως ἀξιοπαρατήρητον κυρίως εἶναι, ὅτι οἱ χαρακτῆρες αὐτοὶ τῶν ὀσίων ἢ γένεσις ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι διηυκόλυνον τὴν παραγωγὴν καλυτέρου γόνου, ἐνῶ εἶναι ἐξ ὄλων οἱ μᾶλλον προσελκύνοντες ἀμοιβαίως τοὺς ὀργανισμοὺς οἵτινες τοὺς κατέχουν, συγχρόνως, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, εἶναι ἐπίσης οἱ ἔλκυστικώτεροι καὶ δι' ἡμᾶς. Χωρὶς αὐτοὺς αἱ πεδιάδες καὶ τὰ δάση θὰ ἔχαναν ὄλον τὸ θέλγητρόν των. Εἶναι περιεργὸς δὲ ἡ παρατήρησις, ὅτι ἡ σύλληψις τοῦ ἀνθρωπίνου ὥρατου ἢ καλοῦ ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας ἔλκει κατὰ μέγα μέρος τὴν ἀρχὴν τῆς. Ἐπανειλημμέναι παρατηρήσεις ἐβεβαίωσαν ὅτι τὸ στοιχεῖον τοῦ ὥρατου τὸ κρατοῦν ἐν τῇ γεννητικῇ σχέσει, κρατεῖ ἐπίσης εἰς τὰ προϊόντα τῆς αἰσθητικῆς, τὴν μουσικὴν, τὸ δρᾶμα, τὰς εἰκαστικὰς τέχνας, τὴν ποίησιν· ἀλλ' ἡ παρατήρησις αὐτὴ προσλαμβάνει νέαν σημασίαν, ὅταν βλέπη τις εἰς ποῖον βᾶθος ἐκτείνονται αἱ ρίζαι τῆς εἰς τὴν ἀνόργανον φύσιν.»

Εἰς τὰς ὅλας αὐτὰς γραμμὰς περιλαμβάνονται καὶ τὰ τρία ἢ μᾶλλον καὶ τὰ ἐννέα σιδύλλια θεσφατα μιᾶς φυσικῆς ἐπιστήμης τοῦ ὥρατου.

Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, καὶ τοῦ μεγάλου πλήθους ἀκόμη, βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον θὰ συνηθίσῃ νὰ σκέπτεται κατὰ τρόπον ἐξελικτικόν, δηλαδὴ ν' ἀναγνωρίζῃ εἰς ἕκαστον φαινόμενον μίαν φάσιν ἐξελιξέως, ἣτις καθ' ἑαυτὴν μὲν εἶναι ἀκατανόητος, ἀλλὰ καθίσταται νοητὴ ἐκ τῶν προηγηθέντων, καὶ ὀρωμένη ἐν τῇ καθόλου αὐτῆς σχέσει πρὸς τὸ παρελθόν, μᾶς παρέχει ἐντύπωσιν πολὺ ὀλιγώτερον μυστηριώδη παρὰ ὅταν θεωρῆται μόνη καθ' ἑαυτὴν. Ὅταν ἡ ἀνθρωπίνη σκέψις φθάσῃ νὰ βλέπῃ τὰ πράγματα ἀπὸ τοιαύτης ἀπόψεως, πολὺ ὀλίγα ἐξ αὐτῶν θὰ τῆς προξενήσουσαν τόσον κωμικὴν ἐντύπωσιν ὅσην ὁ τρόπος τοῦ βλέπειν καὶ αἱ ἀπόπειραι ἐξηγήσεως αἱ ὅποιαι ἀποτελοῦν σήμερον ἀκόμη τὴν οὐσίαν τῆς ἐπιστήμης διδασκομένης αἰσθητικῆς.

Ἔως τώρα πράγματι ἡ φιλοσοφία δὲν ἐσκέφθη, ὡς ἐπιτοπολὺ, κατὰ τρόπον ἐξελικτικόν. Ἐθεώρει τὰ φαινόμενα τῆς ψυχικῆς ζωῆς τοιαῦτα, ὅποια παρουσιάζονται σήμερον εἰς ἡμᾶς, καὶ ἐζήτηε νὰ τὰ κατανοήσῃ χωρὶς νὰ σκοτίζεται περὶ τοῦ πῶς ἐγεννήθησαν, ἀπὸ τίνων ἀπλῶν ἀρχῶν ἀνεπτύχθησαν καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν σημερινὴν περίπλοκον ὑπόστασιν των, ποῖα μέρη ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀποτελέσματα πρωτογόνου ἐπιβιώσεως ἢ νεκρῶν ὑπολοίπων καὶ ποῖα ἄλλα ἀποτελοῦν ζωτικὸς βλαστοῦς.

Αὐτὸς ὁ Κάντιος, ὅταν ὀμιλῇ περὶ τῶν κατηγοριῶν, γίνεται ἀνακόλουθος εἰς τὴν συνήθειάν του τοῦ διατυπώνει σαφῶς καὶ καθαρῶς τὰς σκέψεις του, καὶ περιπίπτει εἰς τὴν μυστικοπαθῆ παρατήρησιν ὅτι πρόκειται περὶ μορφῶν τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως ἐκ τῶν ὀσίων διαφαίνεται τὸ ἔξω καὶ ὑπὲρ-ἄνθρωπον. Τοῦτο, μεταφραζόμενον εἰς γλῶσσαν ὀλιγώτερον μυστηριώδη, σημαίνει ἀπλῶς ὅτι μορφαί τινες τοῦ ἀνθρωπίνου λογιστικοῦ, ὅπως ὁ χρόνος, τὸ διάστημα καὶ ἡ αἰτιότης, δὲν βασίζονται ἐπὶ τῆς πείρας, δηλαδὴ ἐπὶ τῶν αἰσθητηριακῶν συλλήψεων τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ πρέπει ν' ἀπετυπώθησαν εἰς τὴν συνείδησιν του δι' ἄλλης ὁδοῦ καὶ ὄχι τῆς τῶν αἰσθήσεων, μὲ ἄλλους λόγους πρέπει νὰ ἐγεννήθησαν μαζὶ μὲ αὐτό. Καὶ ὁ Κάντιος ἔλεγεν αὐτὰ εἰς καιρὸν ὅτε, πολὺ πρὸ αὐτοῦ, ὁ Οὐμος εἶχεν εὑρεῖ, τοῦλάχιστον διὰ τὴν μίαν τῶν κατηγοριῶν αὐτῶν — τὴν αἰτιότητα —, τὴν ἐξήγησιν ὅτι ἐγεννήθη ἀπλῶς ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, βλέπων σταθερῶς τὴν αὐτὴν διαδοχὴν τῶν φαινομένων, ἤχηται τοῦτο μὲν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τῆς διαδοχῆς αὐτῆς εἶναι

ἀδύνατος ἢ διακοπή, τοῦτο δὲ εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ὑπάρξεως δυναμικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν φαινομένων. Ἡ ἰδέα τοῦ διαστήματος ἀπεδείχθη ἔκτοτε—κυρίως ὑπὸ τοῦ Μπαίλν, τοῦ Σπένσερ καὶ τοῦ Στουαρτ Μίλλ—ὡς ἀποτέλεσμα τῆς συλλήψεως τῶν ἰδίων τοῦ ἀτόμου κινήσεων, φερομένων εἰς τὴν συνείδησιν διὰ τῆς μυϊκῆς αἰσθήσεως, κατὰ τοὺς τελευταίους δὲ χρόνους ἢ ἐτυμολογικῆ ἐπιστήμῃ ἤρχισε νὰ ἀποδεικνύη διὰ τῆς σημασίας τῆς ρίζης τῶν λέξεων, αἱ ὁποῖαι σήμερον ἐκφράζουν τὰς ἰδέας τοῦ χρόνου, ὅτι ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ χρόνου ἐνόει ἀρχικῶς μόνον τὴν ἡμέραν, τὴν διάρκειαν τῆς λάμπσεως τοῦ ἡλίου, ἀλλ' ὄχι τίποτε τὸ ἀπόλυτον, τὸ ἐκ τῶν προτέρων (a priori), ὑπάρχον ἔξω τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος, ἔξω μιᾶς ἀκολουθίας ἡμερῶν, νυκτῶν καὶ ὡρῶν τοῦ ἔτους, ἔξω μιᾶς φύσεως συνεπαγούσης διαδοχὴν μεταλλαγῶν, Πραγματικῶς, ὅτι καλοῦμεν χρόνον εἶναι μέτρον κινήσεως, ἢ ὅποια ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν ἔχει τὴν ὑπαρξιν διαστήματος. Δὲν ἤμποροῦμεν νὰ φαντασθῶμεν κίνησιν χωρὶς ὑπαρξιν διαστήματος ὅπου παράγεται. Ἄλλ' ἐὰν δὲν ὑπῆρχε κίνησις, κανὲν ἀπολύτως εἶδος κινήσεως, δὲν θὰ ὑπῆρχε χρόνος, θὰ ἦτο καθ' ὁλοκληρίαν ἀδύνατον νὰ σχηματίσωμεν ἰδέαν τοῦ χρόνου. Εἰς τρόπον ὥστε ἐν τέλει πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ λέξις «χρόνος» δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἓνα φιλοσοφικὸν ἰσοδύναμον τῆς λέξεως «κίνησις».

Τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ τὴν ἡθικὴν. Εὐρέθη μίαν ἡμέραν ὑπάρχουσα, ἀνεγνωρίσθη ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει γνῶσιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας, καὶ ἀντὶ νὰ ζητηθῆ πῶς ἢ γνῶσις αὐτῆ ἠδυνήθη ν' ἀναπτυχθῆ φυσικῶς, ἔγεινε δεκτὸν ἀμέσως ὅτι πρέπει ν' ἀπεκαλύφθη εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοιαύτη ὁποῖα ὑφίστατο ὑπὸ τινος θεοῦ ὄντος. Σήμερον, ἔξ ἐναντίας, γνωρίζομεν ὅτι δὲν ὑπάρχει αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ οὔτε καλὸν οὔτε κακόν, ἀλλ' ὅτι ἡ ἀνάγκη τῆς ἐν κοινῷ διαδιώσεως ἤγαγεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ νὰ ὀνομάσουσιν κακὰς καὶ ἐγκληματικὰς τὰς πράξεις αἱ ὁποῖαι παρέβλαπτον τὸ συμφέρον τῆς κοινότητος, καλὰς δὲ καὶ ἐναρέτους τὰς προαγαγούσας τὸ συμφέρον αὐτό.

Ἡ αἰσθητικὴ δὲν διέφυγε τὸν γενικὸν αὐτὸν νόμον τῆς ἀνθρωπίνης ἀπλοῦκότητος περὶ τὴν λύσιν τῶν ζητημάτων, ἢ ὅποια, πολὺ παραδόξως, παρουσιάζεται ὡς βαθύτης. Ἐπειδὴ τὸ αἰσθημα

τοῦ ὡραίου, ὅπως τὸ ἔχει σήμερον ἀνεπτυγμένον ὁ ἄνθρωπος, δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῆ ἀμέσως ὡς ἀποτέλεσμα ὠφελιμότητος αἰσθητικῆς ἢ διὰ γεγονότος προσιτοῦ εἰς τὰς αἰσθήσεις, ἑκατοντάδες φιλοσόφων, ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος μέχρι τοῦ Φίχτε, τοῦ Ἑγέλου, τοῦ Φίσχερ καὶ τοῦ Καρριέρ, προέβησαν δογματικῶς εἰς τὴν ἐσπευσμένην διαβεβαίωσιν ὅτι καὶ τὸ αἰσθημα αὐτὸ ἐπίσης εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ μυστηριώδη ἑκεῖνα φαινόμενα ἐκ τῶν ὁποίων μαντεύεται τὸ ἐνυπάρχον εἰς τὸν ἄνθρωπον ὑπερανθρώπινον, μίαν μορφήν ἐν τῇ ὅποια τὸ πεπερασμένον ἀνθρώπινον πνεῦμα δύναται νὰ συλλάβῃ ἐπάνω κάτω τὴν ἰδέαν τοῦ ἀπείρου, ἓνα ὅσπερ προαἰσθημα τῆς οὐλοῦ οὐσίας ἣτις ἀποτελεῖ τὴν ὑπόστασιν παντὸς ὕλικου φαινομένου, καὶ ἄλλας ἑμοίας ἀκολουθίας λέξεων ἀπολύτως στερουμένων ἐννοίας.

Μία λαϊκὴ παροιμία λέγει ὅτι εἰς τὸν ἀνόητον δὲν πρέπει νὰ δεικνύεται μίαν οἰκοδομὴ ἀτελειώτος. Αὐτὸ εἶναι ἀληθινὴ πλάνη. Ὅπως τὸ ἐναντίον, εἰς τὸν ἀνόητον δὲν πρέπει νὰ δεικνύεται ἢ οἰκοδομὴ τελειωμένη. Πράγματι, ὅταν ἢ οἰκοδομὴ τελειώσῃ, τὴν βλέπει μὲ τὸ στόμα χαίτων καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς διεσταλμένους, μὴ δυνάμενος νὰ ἐννοήσῃ πῶς ἔγεινε τόσον ὑψηλή, τόσον εὐρύχωρος καὶ τόσον μεγαλοπρεπής. Ἐὰν, ἐξ ἐναντίας, δειχθῆ αὐτὸν ἀτελειώτος ἀκόμη, ἐὰν ἀφεθῆ νὰ παρατηρήσῃ πῶς ἢ πέτρα προσαρμόζεται εἰς τὴν πέτραν καὶ ἢ δοκὸς εἰς τὴν δοκόν, δὲν θὰ δυσκολευθῆ νὰ ἐννοήσῃ τὴν γένεσιν καὶ τὴν ὑπαρξιν τοῦ θαύματος, τὴν ἀνέγερσιν καὶ τὸν σκοπὸν, τὸ διατὶ τῶν μερῶν καὶ τὸ πῶς τοῦ σχήματος.

Ἐνα γνωστὸν ἀνέκδοτον διηγεῖται ὅτι ὁ βασιλεὺς Γεώργιος Γ' τῆς Ἀγγλίας, μίαν ἡμέραν κυνηγίου ἀλωπέκων, κατέστη συννοῦς εἰς τὴν θέαν σφαιροζύμων γεμιστῶν μὲ δαμάσκηνα τὰ ὅποια τοῦ παρέθεσαν εἰς ἓνα ἀγροτικὸν κτήμα, καὶ ὅτι μετὰ κοπιώδη σκέψιν ἀνεφώνησεν αἴφνης: «Μὰ πῶς διάβολο τὰ δαμάσκηνα ἤμπορεσαν νὰ ἔμβουν μέσα εἰς τὰ σφαιρόζυμα;». Ἡ μεταφυσικὴ εὐρίσκειται ἀπέναντι τῶν φαινομένων τῆς ψυχικῆς ζωῆς ὅπως ὁ Γεώργιος Γ' ἀπέναντι τῶν γεμιστῶν σφαιροζύμων. Ἐπειδὴ τῆς φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν ἓνα δαμάσκηνον νὰ εἰσαχθῆ διὰ φυσικῆς ὁδοῦ μέσα εἰς ἓνα σφαιρόζυμον κλεισμένον ἀπὸ παντοῦ, ὑποθέτει χωρὶς δισταγμὸν μίαν ὁδὸν ἔξω· καὶ ὑπὲρ· φυσικῆν. Ἐπομένως αἱ ἰδέαι τοῦ χρόνου, τοῦ διαστήματος καὶ τῆς αἰτιότητος,

ὡς αἰτημάτων τοῦ ἀνθρωπίνου λογιστικοῦ, πρέπει νὰ εἶναι «δυσαισθήσεις ἔμφυτοι», «γνώσεις a priori» ἢ ἠθικὴ, θεὰ ἀποκάλοφισ· τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ, συνείδησις τοῦ ὑπεραισθητοῦ καὶ τοῦ ἀπειρου. Ἄλλὰ τὴν στιγμὴν αὐτὴν παρεμβαίνει ἡ ἐξελικτικὴ φιλοσοφία, ἡ ὁποία, μὲ τὴν ἀρχαϊκὴν φρόνησιν μαγειρίσσης, δεικνύει ὅτι τὸ σφαιρόζυμον μὲ τὸ δαμάσκηνον, τοιοῦτον ὅποσον παρετέθη ἀχνίζον εἰς τὴν τράπεζαν, δὲν εἶναι πράγματι δυνατὸν νὰ ἐνοηθῆ ὅτε νὰ ἐξηγηθῆ· ὅτι ὅμως δὲν ὑπῆρξε πάντοτε, ἐν τῇ ἀτελειώτῃ σφαιρικότητι του καὶ τῇ ἀνευ ἀνολύματος συνόλῳ του, τὸ σύμβολον τῆς αἰωνιότητος, ἀλλ' ὅτι, ὑπὸ μορφήν εὐπλάστου ζύμης, ἐτυλίχθη φυσικώτατα καὶ καταληπτότατα γύρω εἰς τὸ δαμάσκηνον, καὶ οὕτω τὸ μυστήριον παύει πλέον νὰ εἶναι μυστήριον.

Ὅπως διὰ τὴν ἠθικὴν, τὰς ἰδέας τοῦ χρόνου, τοῦ διαστήματος καὶ τῆς αἰτιότητος, οὕτω καὶ περὶ τῆς ἰδέας τοῦ καλοῦ προκειμένου, διὰ νὰ καταστῇ νοητὴ, δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ἐν τῇ σημερινῇ τελειότητι αὐτῆς, ἀλλὰ νὰ ζητῆται πῶς κατέστη τοιαύτη ὁποία εἶναι σήμερον. Σήμερον εἶναι κάτι τι περίπλοκον, ἀρχικῶς ὅμως ἦτο κάτι τι ἀπλοῦστατον.

Χαρακτηρίζομεν σήμερον ὡς καλὸν ἢ ὠραῖον σειρὰν δὲλων φαινομένων τὰ ὅποια ἔχουν τοὺς μᾶλλον διαφερόντας χαρακτήρας καὶ ἀπευθύνονται εἰς τὰς μᾶλλον διαφερούσας αἰσθήσεις· τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ζωγραφικὴν, μίαν τοποθεσίαν καὶ ἓνα καταρράκτην, ἓνα καθεδρικὸν ναὸν καὶ μίαν τριχυμίαν, ἓνα ποίημα καὶ ἓνα κόσμημα. Ἐπίσης καλοῦμεν αἰσθητικὰ σειρὰν δὲλων συναισθημάτων ἀπολύτως ἀνομοίων πρὸς ἄλληλα· τὸν ἠδονικὸν τρόπον τὸν προξενούμενον ἐκ τῆς θέας καὶ τῆς βοῆς μιᾶς ἰσχυρᾶς νεροποντῆς, ὅπως καὶ τὴν εὐθυμον εὐχαρίστησιν τὴν ὁποίαν διεγείρει ἡ θεώρησις τῶν σχεδιασμάτων τοῦ Ὀμπερλαίντερ εἰς τὰ *Φλίγγεντε Μπλαϊντε* (1)· τὸν θαυμασμὸν τὸν διεγείρομενον ἐκ τῆς Ἀφροδίτης τῆς Μήλου, ὅπως καὶ τὴν ἐπιδοκιμασίαν τὴν ὁποίαν ἐπισύρει ἓνα μνημειώδες οἰκοδόμημα. Ἡ μεταφυσικὴ αἰσθητικὴ ἐμόχθησε ν' ἀναγάγῃ τὰς ἀνομοιοτήτας αὐτὰς εἰς μίαν ἐνότητα. Ἐκ τοῦ μόχθου αὐτοῦ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ προκύψῃ κανὲν καλόν. Διὰ νὰ κατασταθοῦν ὁμοία πρὸς ἄλληλα τὰ διάφορα φαινόμενα, ἔγεινεν ἀνάγκη ν' ἀπογυμνωθοῦν ἀπὸ τὰς

οὐσιώδεις ιδιότητάς των, νὰ προστεθῆ εἰς τοῦτο κάτι ἰξ ἐκείνου τὸ ὅποσον εἶχε τὸ ἄλλο, ν' ἀφαιρεθῆ ἀπὸ τὸ τελευταῖον τοῦτο ὅ,τι ἔλειπεν ἀπὸ τὸ πρῶτον. Καὶ ὅταν τὸ ἐγχείρημα αὐτὸ τῆς ἀποκοπῆς ἢ ἐσοπεδώσεως δὲν ἐπῆρκει, ἐπενεοῖτο κάποιος αὐθαίρετος σύνδεσμος δὲλων τῶν φαινομένων καὶ ἐδημιουργεῖτο τοιοῦτοτρόπως μία σοφιστικὴ ἐμοιότης, βασιζομένη ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐνδύματος μὲ τὸ ὅποσον ἐπεριβάλλετο τεχνητῶς καὶ ὄχι ἐπὶ τῶν φυσικῶν χαρακτηριστικῶν τῶν φαινομένων. Θὰ δοκιμάσωμεν μέθοδον εὐθυτέραν. Ἀντὶ ν' ἀναμιξώμεν μ' ἓνα γενναῖον ἀνακάτευμα περισσώτερον τὰ συστατικὰ μέρη τοῦ περίπλοκου φαινομένου καὶ καταστήσωμεν αὐτὰ πλέον ἀγνώριστα καὶ κατ' ἐπιφάνειαν πλέον ὁμοιόμορφα διὰ μιᾶς ἀκόμῃ ἐγχύσεως μεταφυσικοῦ ζώμου ἐκ τοῦ ἀπειρου, θὰ ἐπιχειρήσωμεν, ἐξ ἐναντίας, νὰ τὰ χωρίσωμεν προσεκτικῶς καὶ ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὸ καθένα τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ φυσιογνωμίαν.

Μία ἰδιότης ἄλλως εἶναι κοινὴ εἰς δὲλα τὰ αἰσθητικὰ συναισθήματα· ὅτι ἀποτελοῦν τὸ ἀντίθετον τῶν συναισθημάτων ἀπαρεσκείας. Ἀλλὰ τὰ εὐάρεστα συναισθήματα τὰ ὅποια ἐξεγείρουν ἐν ἡμῖν τὰ διάφορα εἶδη τοῦ καλοῦ, ἀπορρέουν ἐκ πηγῶν διαφόρων.

Εὐάρεστα συναισθήματα εἶναι τὰ ἐξεγείροντα τὰς ἐντυπώσεις ἢ τὰς ἀναπαραστάσεις ἐντυπώσεων αἱ ὅποια ὁπωσδήποτε εἶναι εὐνοϊκαὶ εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ ἀτόμου ἢ τοῦ εἶδους· δυσάρεστα συναισθήματα εἶναι τὰ ἐναντία. Εἰς τοῦτο ὑπάρχει λόγος φυσικὸς καὶ αὐτοματικὸς. Τὸ ὄν εἰς τὸ ὅποσον ἐντυπώσεις ἀπειλοῦσαι ἢ βλάπτουσαι τὴν ὑπαρξίν του ἰὲν συνωδεύοντο καὶ δὲν ἐτονίζοντο ὑπὸ συναισθημάτων δυσαρέστων, δὲν εἶχε κανένα λόγον ν' ἀποφεύγῃ τὰς τοιαύτας ἐντυπώσεις καὶ ὄφειλε ταχέως νὰ ὑποκύψῃ εἰς αὐτάς, εἰς τρόπον ὅστε δὲν ἄφινεν ἀπογόνους καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν ἐπομένως ν' ἀναπαρασταθῆ ἐν τῷ ὀργανικῷ κόσμῳ τοῦ παρόντος. Ἐξ ἐναντίας, τὸ ὄν τὸ ὅποσον ἠσθάνετο ὡς δυσαρέστους τὰς βλαπτικὰς ἢ ἀπειλούσας τὴν ὑπαρξίν του ἐντυπώσεις, εἶχεν ἓνα διεγερτικὸν ἐπαρκὲς διὰ νὰ τὰς ἀποφεύγῃ ἢ τὰς ἀποκρούῃ, προφυλασσόμενον τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ τὸ κακὸν καὶ ἐξασφαλίζον ἐπομένως ἑαυτῷ κανονικὴν ἀνάπτυξιν ἢ ὁποία συνεπάγεται τὴν ἀναπαραγωγὴν καὶ κατάλειψιν ἀπογόνων.

Ἐὼς ἐδῶ ἐπρόκειτο περὶ ἀποφυγῆς τῶν βλαπτικῶν πραγμά-

1) Γελοιογραφικὸν περιοδικὸν τοῦ Μονάχου (Σ. Μ.).

των ἄλλ' αὐτὸ δὲν ἀρκεῖ. Πρὸς ἐπιτυχίαν μεγαλύτερας εὐημερίας ὁ ὀργανισμὸς ἔπρεπε ν' ἀναζητῆ συνθήκας ὄχι μόνον μὴ βλαπτικὰς ἢ οὐδετέρας, ἀλλὰ καὶ ἀμέσως εὐνοϊκὰς. Πρὸς τοῦτο δὲ ἔπρεπε νὰ αἰσθάνεται ὡς εὐαρέστους τὰς εὐνοϊκὰς καὶ ὠφελίμους ἐντυπώσεις καὶ ἐντεῦθεν ν' ἀχθῆ εἰς τὸ νὰ τὰς ἐπιθυμῆ καὶ τὰς ἐπιδιώκῃ. Καὶ ὅσον ἰσχυρότερα ἦσαν τὰ εὐάρεστα συναισθήματά του εἰς τὰς ὠφελίμους ἐντυπώσεις, τόσον ζωηρότερον ἐπροσπάθει νὰ ἐπιτύχῃ ταύτας, διὰ τὴν εὐνοϊκωτέραν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς εὐζωΐας καὶ τῆς ἀναπτύξεώς του. Οἱ σημερινοὶ λοιπὸν ὀργανισμοὶ παριστοῦν τὴν ἐπιλογὴν τῶν προγόνων εἰς τοὺς ὁποίους αἱ μὲν ἀπειλοῦσαι τὴν ὑπαρξίν των ἐντυπώσεις ἐξήγειρον τὰ ἰσχυρότερα συναισθήματα ἀπαρεσκείας, αἱ δὲ εὐνοϊκὰ τὰ ἰσχυρότερα συναισθήματα εὐαρεσκείας.

Ἐνα μόνον παράδειγμα πρὸς ἀπόδειξιν τούτου. Ὅλαι αἱ ὀσμαι καθ' ἑαυτὰς εἶναι ἰσοδύναμοι καὶ δὲν ὑπάρχουν μεταξὺ αὐτῶν εὐάρεστοι καὶ δυσάρεστοι. Ἡ ὀσμὴ τῆς σήψεως καὶ ἡ ὀσμὴ τῶν ρόδων δὲν εἶναι καθ' ἑαυτὰς περισσότερον διάφοροι τὴν οὐσίαν, ἀφ' ὅσον εἶναι παραδείγματος χάριν τὸ κυανοῦν φῶς καὶ τὸ ἐρυθρὸν φῶς ἢ ὁ ἦχος τῆς σάλπιγγος καὶ ὁ ἦχος τοῦ πλαγιαῖουλου. Ἐάν, ἐκτὸς τῆς ὀσφρήσεως, ὑπῆρχε πρὸς τούτοις ὑλικὸν τι πρᾶγμα ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ ὀσμὴ νὰ ἐπέδρα ὅπως ἐπίδρα τὸ φῶς ἐπὶ τοῦ χλωριούχου ἢ βρωμιούχου ἀργύρου, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἦτο δυνατὴ ἡ κατασκευὴ μηχανήματος τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο διὰ τὰς ὀσμάς ὅ,τι εἶναι ἢ φωτογραφικὴ μηχανὴ διὰ τὰ φωτεινὰ φαινόμενα, θὰ ἦτο δυνατὸν τότε νὰ καταστήσῃ τις καταληπτὸν, ἀκόμη καὶ εἰς ἕνα πνεῦμα μὴ φιλοσοφικόν, τὸ ὅτι ἡ ὀσμὴ τῆς σήψεως καθ' ἑαυτὴν εἶναι μία ὀσμὴ ὅπως κάθε ἄλλη καὶ δὲν προξενεῖ δυσάρεστον ἐντύπωσιν παρὰ μόνον ἐπὶ τῆς ρινὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτῆς καταστάσει. Ἄλλ' ἡ ὀσμὴ τῆς σήψεως ἰδιάζει εἰς τὰς ὑγρὰς καὶ ἀερίωδεις ὕλας, τὰς παραγομένας ἐκ τῆς ζωϊκῆς δραστηριότητος μικροοργανισμῶν λίαν ἐπικινδύνων διὰ τὰ ἀνώτερα ζῶα, ἐνῶ ἡ ὀσμὴ τῶν ρόδων ἰδιάζει εἰς ἕνα ἄνθος τὸ ὁποῖον φύεται εἰς μέρη ξηρὰ καὶ ἠλιαζόμενα καὶ ἀκμάζει κατὰ τὸ θέρος. Τὸ ὅν λοιπὸν εἰς τὸ ὁποῖον αἱ δύο ὀσμαι ἦσαν ἀδιάφοροι, ἢ τὸ ὁποῖον θὰ ἐπρότιμα μάλιστα τὴν ὀσμὴν τῆς σήψεως, δὲν ἀπέφευγε τὰ μέρη εἰς τὰ ὁποῖα συνετελεῖτο σήψις· ἀνέπνεεν ἐπομένως ἀέρια δηλητηριώδη, ἔτρωγεν

ἴσως τροφὰς διατελούσας ἐν ἀποσυνθέσει καὶ περιεχοῦσας πτωματικὸν ἰὸν (τὰς ὀνομαζόμενας πτωμάτας), ἤρχετο εἰς ἐπαφὴν μὲ μικροοργανισμοὺς οἱ ὁποῖοι τοῦ ἐπροξένουν ἀσθενείας ἐπικινδύνους, ἢ καὶ θανασίμους, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἀργὰ ἢ ταχέως ἐπήρχετο κατ' ἀνάγκην ὁ μαρασμὸς καὶ ὁ θάτατος. Τὸ ὅν, ἐξ ἐναντίας, εἰς τὸ ὁποῖον ἢ μὲν ὀσμὴ τῆς σήψεως ἐξήγειρε συναισθήματα δυσάρεστα, ἢ δὲ τοῦ ρόδου εὐάρεστα, ἀπέφευγεν ὅλα τὰ βλαπτικὰ ἀποτελέσματα τῶν πρώτων καὶ ἐζήτει κατὰ προτίμησιν, ἐν καιρῷ ἀνοίξεως καὶ θέρους, ὑπαιθρα μέρη θερμὰ καὶ καλῶς ἠλιαζόμενα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον προδήλως ἦτο ὠφέλιμον διὰ τὴν ὑγείαν του. Ἐκ τούτου εὐημερία καὶ παραγωγὴ ἀπογόνων ρωμαλέων, τῶν ὁποίων ἡ μεγαλύτερα ρώμη καὶ ἡ γονιμότης ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ κατισχύσουν τῶν ἀπογόνων τοῦ ὄντος εἰς τὸ ὁποῖον ἢ ὀσμὴ τῆς σήψεως δὲν ἦτο δυσάρεστος, ἢ μάλιστα ἦτο καὶ εὐάρεστος, εἰς τρόπον ὥστε ἐν τέλει δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀπομείνουν παρὰ μόνον ἄνθρωποι εἰς τοὺς ὁποίους ἢ ὀσμὴ τῆς σήψεως, ὅταν τὸ νευρικὸν αὐτῶν σύστημα εἶναι ὑγιές, ἐξεγείρει συναισθήματα δυσάρεστα, καὶ ἡ ὀσμὴ τῶν ρόδων εὐάρεστα. Μόνον εἰς τὰ ἔκφυλα ἄτομα παρατηρεῖται τὸ ἐναντίον, καὶ ἡ προτίμησις των πρὸς τὰς ὀσμάς τὰς ὁποίας ἡ ὑγιής πλειονότης αἰσθάνεται καὶ ἀποφεύγει ὡς δυσωδίαν συμβάλλει συχνὰ εἰς χειροτέρευσιν τῆς καταστάσεώς των. Τὸ ἐνισχύον τὸ ἀποτέλεσμα αὐτὸ τῶν διαφορετικῶν ὀσμῶν εἶναι αἱ συναφεῖς ἰδέαι τὰς ὁποίας ἐξεγείρουν. Πράγματι εἰς τὴν ὀσμὴν τῆς σήψεως συνάπτομεν τὴν ἰδέαν φαινομένων συνδεομένων πρὸς τὸν θάνατον καὶ τὴν ἐκμηδένισιν τοῦ ὀργανισμοῦ, ἐνῶ εἰς τὴν ὀσμὴν τῶν ρόδων συνάπτεται ἡ ἰδέα τῆς ἐποχῆς κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ τροφή ἤρχισε νὰ γίνεται ἄφθονος διὰ τὸν ἀρχικὸν ἄνθρωπον, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ θερμότης ἐπανῆλθε καὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ κατέστη εὐκολωτέρα καὶ πλέον εὐχάριστος.

Ὁ κανὼν αὐτός, κατὰ τὸν ὁποῖον ὅλα τὰ συναισθήματα, εὐάρεστα καὶ δυσάρεστα, ἀρχικὴν βάσιν καὶ ἀφετηρίαν ἔχουν τὸ ὠφέλιμον ἢ τὸ βλαπτικόν, διὰ τὸ ἄτομον ἢ διὰ τὸ εἶδος τῶν φαινομένων τὰ ὁποῖα τὰ προξενοῦν, δὲν πάσχει καμμίαν ἐξαιρέσιν. Τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα ἀντιτάσσονται στηρίζονται ἐπὶ ἀνακριβῶν παρατηρήσεων ἢ ἐπιπολαίων ἐρμηνειῶν.

Ἐνα παράδειγμα ἐπίσης ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Τὰ

πνευματώδη και μεθυστικά ποτά προκαλοῦν βεβαίως εἰς τὸν πίνοντα συναισθήματα εὐάρεστα, καὶ ἐν τούτοις εἶναι εἰς μέγιστον βαθμὸν βλαπτικὰ εἰς τὴν ὑγείαν καὶ τὴν ζωὴν του. Αὐτὸ εἶναι ἀκριβές. Ἀλλὰ διατὶ τὰ πνευματώδη ποτά ἐπιφέρουν τὸ ἀποτέλεσμα αὐτό; Διότι κατ' ἀρχάς, πρὶν παραλύσουν καὶ ναρκώσουν τὸν ὀργανισμόν, ἐξεγείρουν τὸ νευρικὸν σύστημα εἰς μεγαλυτέραν δραστηριότητα, προκαλοῦν ἕνα ἔντονον αἰσθηματώδη καὶ εὐθυμία, ἐνορμήσεως θελήσεως καὶ ἀφθόνης ἀναπαραστάσεις τοῦ πνεύματος, δηλαδή μιάν κατάστασιν τὴν ὁποίαν συνεπάγουν κατὰ φυσικὸν τρόπον, μόνον αἱ περιστάσεις αἱ εἰς τὸν ὕπατον βαθμὸν εὐνοϊκαὶ εἰς τὴν ὑγείαν καὶ τὴν ζωὴν τοῦ ἀτόμου, ὅποια ἢ ἐκλεκτὴ τροφή, ἢ ἐπαρκὴς ἀνάπαυσις, ἢ τελεία ὑγεία, ἢ διαμονὴ ἐν ἀτμοσφαίρᾳ πλουσίᾳ εἰς ὀξυγόνον, ἢ συντροφία ἀγαπωμένων προσώπων, ἢ νεότης, ἢ ἔλλειψις πάσης ἀφορμῆς φόβου ἢ μεριμνῶν κλπ.

Ὁ ἀρχικὸς ἄνθρωπος τὴν εὐθυμὸν διάθεσιν τοῦ πνεύματος ἢ ὅποια προηγεῖται τῆς κυρίως καλουμένης μέθης δὲν ἐγνώριζεν ἄλλως ἢ συνοδευομένην μὲ τὰς περιστάσεις αὐτὰς τὰς εἰς μέγαν βαθμὸν εὐνοϊκάς, καὶ ἐπομένως ὤφειλε, συμφώνως πρὸς τὸν ἀνωτέρω ὑποδεχθέντα νόμον, νὰ συλλάβῃ τὴν διάθεσιν ταύτην τοῦ πνεύματος ὡς συναισθημα εὐάρεστον. Μόνον ἀργότερον πολὺ, ὅταν ἢ εὐθυμία ἢ προξενουμένη ἐκ τῆς πνευματικῆς αὐτῆς διαθέσεως κατέστη πλέον δι' αὐτὸν ὀργανικὸν ἔνστικτον, ἐπενόησε τὸν οἶνον καὶ τὸ οἰνόπνευμα καὶ κατέστησε δυνατὴν τὴν πρόκλησιν τῆς τόσο εὐαρέστου ταύτης διεγέρσεως τῆς δραστηριότητος τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τῶν νεύρων, δι' ἄλλου μέσου, βλαπτικοῦ τούτου. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἔκτοτε δὲν παρήλθον παρὰ μόνον χιλιάδες τινες ἐτῶν, δὲν ἦτο δυνατὸν κατὰ τὸ χρονικὸν αὐτὸ διάστημα, τὸ σχετικῶς βραχύ, νὰ συντελεσθῇ μεταμόρφωσις εἰς ἕν ἔνστικτον διὰ τὴν ἐμπέδωσιν τοῦ ὁποίου ἢ ἀνθρωπότης ἐχρειάσθη ἑκατοντάδας χιλιάδων ἐτῶν. Ἐὰν ἐν τῇ φύσει ὑπῆρχεν οἰνόπνευμα ἕτοιμον καὶ εὐκόλως προσιτόν, ὅπως τὸ νερὸν καὶ οἱ καρποὶ τῶν δένδρων, εἰς τρόπον ὥστε ὁ ἄνθρωπος καὶ οἱ πρόγονοι αὐτοῦ, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ζωῆς των, νὰ εἶχον γνωρίσει τὸ οἰνόπνευμα καὶ νὰ εἶχον συνδέσει πρὸς αὐτὸ τὴν ἔννοιαν τῆς πνευματικῆς διεγέρσεως, πάντα τὰ ὄντα τὰ ὅποια θὰ ἠσθάνοντο τὴν κατάστασιν αὐτῆν τοῦ πνεύματος ὡς εὐάρεστον καὶ θὰ ἐπεδίωκον, ὡς ἐκ τοῦ

λόγου τούτου, νὰ τὴν προκαλοῦν δι' ἀφθόνου χρήσεως οἰνοπνεύματος, θὰ κατήντων μέθυσοι, θὰ εἶχον ὑποστῆ ἐπίσης ἔλα τὰ κακὰ τοῦ ἀλκοολισμοῦ καὶ θὰ εἶχον ἐκλείψει ἐνωρίτητα. Ἐπομένως σήμερον δὲν θὰ ὑπῆρχον παρὰ μόνον ἄνθρωποι εἰς τοὺς ὁποίους ἢ γεύσις καὶ ἢ ὄσμη τῶν πνευματωδῶν ποτῶν θὰ ἐπροξένοι τὴν αὐτὴν ἀηδίαν, ὁποίαν παραδείγματος χάριν καὶ τὸ πετρέλαιον ἢ τὸ πῦρον, καὶ εἰς τοὺς ὁποίους ἢ κατάστασις τῆς πνευματικῆς διεγέρσεως τῆς προκαλουμένης ὑπὸ τοῦ οἰνοπνεύματος θὰ ἔκαμιν ἐντύπωσιν συναισθήματος δυσαρέστου.

Ἐπίσης τὰ εὐάρεστα συναισθήματα τὰ ὅποια ἐξεγείρει ἐν ἡμῖν τὸ καλὸν ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην αὐτοῦ ἔννοιαν, τὴν αὐτὴν ἔχουν πηγὴν, οἷαν καὶ ἔλα τὰ ἄλλα εὐάρεστα συναισθήματα. Εἶναι δηλαδή ἀποτελέσματα τοῦ ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὅποσον αἰσθανόμεθα σήμερον ὡς καλὸν ἢ ὠραῖον, ὑπῆρξεν ἐπίσης ἀρχικῶς ὠφέλιμον ἢ εὐνοϊκὸν εἰς τὸ ἄτομον ἢ τὸ εἶδος, ἢ ἐπίσης τοῦ ὅτι τὰ ζωϊκὰ ὄντα τὸ ἐγνώρισαν κατ' ἀρχάς συνοδευόμενον μὲ φαινόμενα ὠφέλιμα ἢ εὐνοϊκὰ καὶ τὸ συνέδεσαν ὀργανικῶς μὲ τὴν ἀνάμνησιν τῶν τελευταίων τούτων.

Τὰ φαινόμενα τὰ προξενούonta τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ὠραίου διαιροῦνται φυσικῶς εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας. Ἀναφέρονται δηλαδή ἢ εἰς τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀτόμου ἢ εἰς τὴν ὑπαρξιν τοῦ εἶδους. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκουν τὸ ὑψηλόν, τὸ τερπνόν καὶ τὸ καλῶς προσηρμοσμένον εἰς τὸν σκοπὸν του· εἰς τὴν δευτέραν τὸ ὠραῖον, ὑπὸ τὴν στενοτέραν ἔννοιαν τῆς λέξεως, καὶ τὸ εὐείδές. Αἱ πέντε αὐταὶ μορφαὶ τοῦ καλοῦ συγχέονται συχνότατα, ἐνῶ ἐξ ἐναντίας ἔπρεπε προσεκτικῶς νὰ διακρίνωνται ὡς διαφέροντα εἶδη.

Προβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν αὐτῶν κατὰ σειράν καὶ θὰ προσπαθῶμεν νὰ καταστή ἀντιληπτὴ ἢ σχέσις ἢ ἐνώουσα τὰ διάφορα αὐτὰ εἶδη πρὸς τὸ ἔνστικτον τῆς συντηρήσεως τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ εἶδους.

Τὸ ὑψηλόν εἶναι τὸ αἰσθημα τῆς δυσαναλογίας τῆς ὑφισταμένης μεταξὺ τοῦ προσδεχομένου τὴν ἐντύπωσιν ἀτόμου καὶ τοῦ αἰσθητοῦ φαινομένου, τῆς ἀσυγκρίτου δ' ὑπεροχῆς τούτου ἐπὶ ἐκεῖνου. Πᾶν ὅτι εἶναι ὑπερμέτρως μέγα καὶ ἰσχυρὸν παράγει τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ὑψηλοῦ. Ἡ ἰδέα ἦτις ἐνυπάρχει εἰς τὸ βάθος τοῦ αἰσθήματος τοῦ ὑψηλοῦ εἶναι αὕτη: «Συγκρινόμενος πρὸς

τὸ φαινόμενον αὐτὸ εἶναι μὴδὲν. Ἀπέναντι τοῦ φαινομένου αὐτοῦ αἱ δυνάμεις μου εἶναι τίποτε. Πάλιν κατ' αὐτοῦ καὶ θρίαμβος εἶναι πρᾶγμα ἐντελῶς ἀδύνατον. Ἐὰν ἠναγκαζόμην νὰ παλαίσω πρὸς αὐτό, ἢ ἐμῆδενίσις μου θὰ ἦτον ἄφευκτος». Τὸ αἶσθημα αὐτὸ ἔχει πολλὴν συγγένειαν πρὸς τὸ αἶσθημα τοῦ φόβου, μὴ διακρινόμενον πρᾶγματι τούτου εἰμὴ μόνον ἐκ τοῦ ὅτι παραλλήλως πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς ὀλιγῆς ἀδυναμίας περιλαμβάνει προσέτι καὶ τὴν δευτέραν ταύτην ἰδέαν: ὅτι εὐτυχῶς δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη πολέμου πρὸς τὸ ἰσχυρὸν φαινόμενον, καὶ ὅτι τοῦτο δὲν θὰ μεταχειρισθῆ τὴν ἀσύγκριτον ὑπεροχὴν τῶν δυνάμεών του εἰς κατανίκησιν καὶ εἰς συντέλεσιν τῆς ἐκμηδενίσεως τοῦ προσδεχομένου τὴν ἐντύπωσιν ὄντος.

Ἡ ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ δώματος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ παλατίου θέα τῆς Ρώμης πυρπολουμένης, ἤμπορεῖ νὰ ἐξεγείρῃ τὸ αἶσθημα τοῦ ὑψηλοῦ, διότι ἐκεῖ τὸ φοβερὸν θέαμα δὲν ἀπειλεῖ τὸν θεατὴν. Ἐὰν ἐξ ἐναντίας αὐτος εὐρίσκητο μέσα εἰς τὴν πυρκαϊάν, ἢ αὐτὴ θέα δὲν ἤθελεν ἐξεγείρει ἐν αὐτῷ τὸ αἶσθημα τοῦ ὑψηλοῦ, ἀλλὰ τὸ αἶσθημα τὸ ὅποσον ἐξεγείρει ὁ τρόμος τοῦ θανάτου (1). Ὁ σάλος τῆς θαλάσσης θεώμενος ἐκ τῆς ἀκτῆς ἀποτελεῖ θέαμα ὑψηλόν· ἀλλ' ἐγείρει τὸν τρόμον τοῦ θανάτου εἰς τὸν ναυαγὸν ὁ ὅποτος πρέπει νὰ τὴν διασχίσῃ διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ξηράν. Τὰ σωματικὰ φαινόμενα τὰ συνοδεύοντα τὸ αἶσθημα τοῦ ὑψηλοῦ εἶναι ὅποια καὶ τὰ συναφῆ πρὸς τὸ αἶσθημα τοῦ τρόμου. Ἡ αὐτὴ κατάθλιψις, ἢ αὐτὴ στάσις τῆς καρδίας, ἢ αὐτὴ ἐπίσχεσις τῆς ἀναπνοῆς, σημεῖα πάντα τῆς διεγέρσεως τοῦ πνευμονογαστρικοῦ νεύρου· τὸ αὐτὸ ρίγος κατὰ μῆκος τῆς σπονδυλικῆς στήλης, ἢ αὐτὴ ἀκίνησις, ἢ ὅποια ἤμπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς στιγμιαία παράλυσις. Αἱ ἀψιπαθεῖς φύσεις δοκιμάζουν τὸ αὐτὸ αἶσθημα ἀκαμψίας, ἀπολιθώσεως, ἀπέναντι τοῦ ὑψηλοῦ, τὸ ὅποσον καὶ εἰς τὴν παρουσίαν ἐνὸς φοβεροῦ κινδύνου ὅστις τοὺς ἀπειλεῖ πραγματικῶς. Καὶ εἰς τὰς δύο

1) *Suave, mari magno, turbantibus aequora ventis,
E terra magnum alterius spectare laborem ;
Non quia vexari quemquam est jucunda voluptas,
Sed, quibus ipse malis careas, quia cernere suave est.*

ΛΟΥΚΡΗΤΙΟΣ, *De natura rerum*, βιβλ. II, ἐν ἀρχῇ.

περιπτώσεις ἢ αὐτὴ ἀναστολή πάντων τῶν κινήτικῶν φαινομένων, ὁ αὐτὸς μονοϊδεῖσμός. Τὸ ὑψηλὸν λοιπὸν συνδέεται ἀμεσῶτατα πρὸς τὸ ἐνστικτὸν τῆς συντηρήσεως τοῦ ἀτόμου, δηλαδὴ πρὸς τὴν συνήθειαν τοῦ αἰσθάνεσθαι ἑαυτὸ ὡς ἀντίπαλον πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι τοῦτον ὡς ἓνα ἐνδεχόμενον ἐχθρόν, καὶ τοῦ ἐκτιμᾶν τὰς πιθανότητας νίκης ἢ ἤττης ἐν περιπτώσει συρράξεως.

Τὸ τερπνὸν εἶναι τὸ αἶσθημα τὸ διεγειρόμενον ὑπὸ φαινομένων τὰ ὅποια, εἰς δοθεῖσαν ἐνότητα χρόνου, γεννοῦν ἓνα μέγαν ἀριθμὸν αἰσθητηριακῶν ἐντυπώσεων καὶ προκαλοῦν ζωηρὰν δραστηριότητα τῶν κέντρων τῆς αἰσθήσεως, τῆς νοήσεως καὶ τῆς κρίσεως. Ἐνας γυμνὸς τοῖχος δὲν εἶναι εὐχάριστος, διότι προκαλεῖ μίαν μόνην ὀπτικήν ἐντύπωσιν καὶ δὲν καθιστᾷ ἀναγκαίαν ζωηρὰν τινα ὀπασδήποτε ἐρμηνευτικὴν δραστηριότητα τοῦ ἐγκεφάλου. Ἐνας τοῖχος πλουσίως κοσμημένος, ἐξ ἐναντίας, τέρπει, διότι προκαλεῖ δι' ἐνὸς βλέμματος πολλὰς ὀπτικὰς ἐντυπώσεις καὶ μεγάλην ἐρμηνευτικὴν δραστηριότητα τοῦ ἐγκεφάλου. Τὸ ὁμοίομορφον εἶναι δυνατόν, ὅταν παρουσιάζεται πελώριον εἰς διαστάσεις, νὰ κάμῃ ἐντύπωσιν ὑψηλοῦ, οὐδέποτε ὅμως τερπνοῦ. Τὸ τελευταῖον τοῦτο μόνον τοῦ ποικίλου ἀποτέλεσμα ἤμπορεῖ νὰ εἶναι.

Τὸ ποικίλον παύει νὰ εἶναι αἰσθητὸν ὡς τερπνόν, ὅταν δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ περιληφθῆ ἐν συνόλῳ καὶ νοηθῆ δι' ἐνὸς βλέμματος, ὅταν δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ ἄνευ δυσκολίας ὑπὸ τοῦ λογικοῦ, ἀλλ' ἐπιβάλλει εἰς τὰ ἐγκεφαλικά κέντρα κοπιώδη ἐργασίαν ἐρεύνης, κατατάξεως καὶ ἀναλύσεως. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὅτι εἶναι συγκεχυμένον καὶ παραφορτωμένον δὲν εἶναι πλέον τερπνόν.

Εὐνόητον ἐπίσης ὅτι τὸ ποικίλον δὲν ἤμπορεῖ νὰ εἶναι τερπνόν καὶ ὅταν καθὲν ἐκ τῶν μερῶν του καθ' ἑαυτὸ δὲν εἶναι ὡσαύτως αἰσθητὸν ὡς εὐάρεστον. Οὕτως ἓνας τοῖχος λερωμένος μὲ πολλὰς κηλίδας ἀκαθαρσίας διαφόρου μεγέθους καὶ μορφῆς, δὲν παράγει ἐντύπωσιν τερπνοῦ, μ' ὅλον τὸ ποικίλον τῆς θέας του. Τὸ τερπνὸν λοιπὸν συνδέεται μὲ τὸ ψυχολογικὸν φαινόμενον τοῦτο, ὅτι τὸ ἄτομον αἰσθάνεται ὡς εὐάρεστον τὴν συνείδησιν τῆς ἰδίας του ὑπάρξεως. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἢ συνείδησις αὐτὴ συνίσταται εἰς τὸ προσδέχεσθαι ἐντυπώσεις, ὅτι παρέχει πολλὰς

συγχρόνως έντυπώσεις, άκόπως προσέτι συλλαμβανομένης, παρέχει έπίσης εις τήν συνείδησιν μεγαλυτέραν έντασιν και εις τὸ άτομον έντονώτερον τὸ αἰσθημα τῆς ἰδίας αὐτοῦ ύπάρξεως.

Τὸ καλῶς προσηρμοσμένον εις τὸν σκοπὸν του δὲν εἶναι αἰσθητὸν κυριολεκτικῶς ὡς ὠραῖον, ἀλλ' ὡς ἀρεστόν· ἀλλ' ἐπειδὴ και τοῦτο ἀποτελεῖ αἰσθημα εὐάρεστον, τὸ ἐπιτήδειον συγχέεται εὐκόλως πρὸς τὸ ὠραῖον.

Τὸ ἐπιτήδειον εἶναι τὸ νοητὸν, τὸ ἀνταποκρινόμενον εις τὰς ἰδέας τοῦ ἀνθρώπου περὶ τῶν νόμων τῶν φαινομένων. Μία λιθίνη πυραμὶς βασιζομένη ἐπὶ τῆς κορυφῆς θὰ ἐφαίνετο ἀπολύτως ἄσχημος, διότι δὲν φαίνεται προσαρμοζομένη εις τὸν σκοπὸν, διότι ἡ τοιαύτη διάθεσις αὐτῆς ἀντίκειται πρὸς τὴν ἰδέαν τὴν ὅποιαν ἔχομεν περὶ τοῦ νόμου τῆς βαρύτητος και τοῦ νόμου τῆς ἰσορροπίας τοῦ ἀπορρέοντος ἐξ αὐτῆς. Μία τοιαύτη ἀνεστραμμένη πυραμὶς θὰ μᾶς παρῆχε τὴν έντύπωσιν ὅτι δὲν ἤμπορεῖ νὰ μείνῃ ἐπὶ μακρὸν εις τὴν θέσιν αὐτῆν, ὅτι θὰ πέσῃ.

Εἶναι τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα τὸ ὅποῖον παράγει παραδείγματος χάριν ὁ λοξὸς πύργος τῆς Πίζης, ὅστις ἐπὶ τῶν ἀπλοϊκῶν ἀνθρώπων προξενεῖ έντύπωσιν ἄσχημίας. ἐξεγείρει τὴν δυσπιστίαν και τὸ δέος, δηλαδὴ αἰσθήματα ἀπαρεσκειας. Μία οἰκία τῆς ὁποίας οἱ μὲ ὀγκῶδεις λίθους κτισμένοι ὄροφοι στηρίζονται ἐπὶ ἰσογαίου ἐκ λεπτῶν σιδηρῶν στύλων, δὲν εἶναι αἰσθητὴ ὡς ὠραία, διότι ἡ συναρμογὴ τῆς δὲν φαίνεται ἐπιτηδεῖα πρὸς τὸν σκοπὸν. Ἄλλ' ὅταν οἱ ἀνθρωποὶ συνηθίσουν ἐπὶ αἰῶνας εις τὴν θέαν οἰκοδομῶν εις τὰς ὁποίας ἔγινε χρῆσις τοῦ σιδήρου και τῆς πέτρας κατὰ τοιοῦτον τρόπον θὰ γενικευθῇ τὸ αἰσθημα ὅτι μία μικρὰ ποσότης σιδήρου εἶναι ἰκανὴ νὰ βαστάσῃ τόσον βάρος, ὅσον δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ βαστάσουν πολὺ μεγαλυτέρας ποσότητες πέτρας ἢ ξύλου· ἡ θέα τότε μεγάλων πετρίνων ὄγκων στηριζομένων ἐπὶ λεπτῶν σιδηρῶν στύλων δὲν θὰ ἐξεγείρῃ τὴν ἰδέαν τοῦ βλακώδους και τοῦ μὴ καλῶς προσηρμοσμένου εις τὸν σκοπὸν, και ἐπομένως δὲν θὰ νομίζονται πλέον ἄσχημοὶ οἰκίαι μὲ σιδηρᾶ ἰσόγαια και λιθοκτίστους ὀρόφους. Διὰ τὸν αὐτὸν ἄλλως λόγον δὲν νομίζεται ἄσχημον ἓνα δένδρον μὲ τοὺς κλάδους εὐρέως ἀπλωμένους, ἂν και εἶναι ὅλως ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν θεμελιώδη ἡμῶν ἰδέαν περὶ τῆς εὐσταθείας τῶν ἀντικειμένων, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ βᾶσις πρέπει νὰ εἶναι εὐρεῖα και αἱ διαστάσεις νὰ

στενεύουν πρὸς τὰ ἄνω. Καὶ τοῦτο διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ κορμὸς, μὲ ὅλην τὴν μικρὰν διάμετρόν του ἐν σχέσει πρὸς τὸ σύνολον τοῦ ἀντικειμένου, εἶναι στερεός, και ὅτι ἡ στεφάνη, παρ' ὅλην τὴν μεγάλην αὐτῆς ἔκτασιν, εἶναι ἐλαφρά.

Τὸ αἰσθητικὸν ἀποτέλεσμα τοῦ ἐπιτηδεῖου συνδέεται πρὸς τὸ ένστικτον τοῦ ἀνθρώπου τοῦ νὰ θέλῃ νὰ έννοῇ τὰ φαινόμενα και νὰ μαντεῦῃ τοὺς νόμους αὐτῶν τοὺς ἀσυλλήπτους διὰ τῶν αἰσθήσεων. Τὸ ἀγνώστον και τὸ ἀκατανόητον ὁ ἀνθρωπος τὸ αἰσθάνεται ὡς κάτι τι ἐχθρικὸν και τρομακτικὸν, κάτι τι ἀπειλητικὸν, ἐναντίον τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι ἰκανὸς νὰ παλαίσῃ, ἐνῶ τὸ φανερόν και τὸ λογικὸν τοῦ φαίνονται οἰκτεῖα και φίλα. Ἴδου διατί τὸ καλῶς προσηρμοσμένον εις τὸν σκοπὸν, σημαντικὸν κατ' ἄλλον τρόπον τοῦ γνωστοῦ και τοῦ νοητοῦ, ἐξεγείρει αἰσθήματα εὐάρεστα, ἐνῶ τὸ μὴ σύμφωνον πρὸς τὸν σκοπὸν ἐξεγείρει δυσάρεστα.

Εἶδομεν ὅτι τὸ ὑψηλόν, τὸ τερπνὸν και τὸ ἐπιτήδειον συνδέονται πρὸς τὴν θεμελιώδη ἀντίληψιν τοῦ ἀνθρώπου τὴν ὅποιαν ἔχει περὶ τῆς ὑφισταμένης ἐναντιότητος, και ἐπομένως ἐχθρότητος, τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, δηλαδὴ πρὸς τὸ μὴ ἐγώ, και ἡ ὅποια ἐπιρρωννύει τὸ τῆς συντηρήσεως ένστικτον αὐτοῦ. Θὰ ἴδωμεν τώρα ὅτι τὸ ὠραῖον, ἐν τῇ στενοτέρῃ αὐτοῦ έννοίᾳ, και τὸ εὐεῖδές συνδέονται πρὸς τὸ ένστικτον τῆς συντηρήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου εἶδους.

Εἶναι αἰσθητὴ ὡς ὠραῖον κάθε έντύπωσις ἡ ὅποια κατὰ οἰονδήποτε τρόπον, εἴτε ἀμέσως εἴτε διὰ τῆς συναφείας τῶν ἰδεῶν, ἐξεγείρει τὸ ὕπατον γεννητικὸν κέντρον τοῦ ἐγκεφάλου. Τὸ ἀρχέτυπον κάθε ὠραιότητος εἶναι, διὰ τὸν κανονικὸν ἄνδρα, ἡ γυνὴ ἡ ὠραία γάμου και ἐπιτηδεῖα εις ἀναπαραγωγὴν, δηλαδὴ ἡ νέα και ὑγιής. Ἀπὸ αὐτῆν τὸ γεννητικὸν αὐτοῦ κέντρον δέχεται τὰς μεγαλυτέρας διεγέρσεις και ἡ θέα αὐτῆς, ὅπως και ἡ ἀναπαράστασις τῆς, τοῦ παρέχουν τὰ ἰσχυρότερα αἰσθήματα εὐαρεσκειας ἀφ' ὅσα ἤμπορεῖ νὰ παράσχῃ μία ἀπλή θέα ἢ ἀναπαράστασις. Ἡ συνήθεια, ἡ καταστάσα ὀργανικῆ, τοῦ νὰ συνδέῃ τὴν θέαν τῆς γυναικὸς μὲ τὴν ἰδέαν τοῦ ὠραίου και μὲ τὰ εὐάρεστα αἰσθήματα τὰ προκαλούμενα ὑπ' αὐτῆς, προσέδωκαν ἀναγκαιῶς εις τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα τὴν τάσιν τῆς εις γυναικειαν μορφήν ἐνσαρκώσεως κάθε ἀφηρημένης ἀναπαραστάσεως, αἰσθητῆς ὡς εὐαρέστου ἢ ὠραίας. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὅποῖον συμ-

βολίζονται υπό την ὄψιν γυναικός αἱ ἰδέαι τῆς πατρίδος, τῆς δόξης, τῆς φιλίας, τῆς εὐσπλαχνίας, τῆς σοφίας κτλ. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι τοῦτο δὲν ἔπρεπε νὰ συμβαίῃ εἰς τὸν κόσμον τῶν ἀναπαραστάσεων τῆς γυναικός, διότι ἡ θέα καὶ ἡ ἀναπαραστάσις προσώπου τοῦ ἰδίου αὐτῆς φύλου δὲν ἤμπορεῖ ποτὲ νὰ διεγείρῃ τὸ γεννητικὸν κέντρον τῆς κανονικῆς γυναικός· ἐπομένως τὸ ἰδεῶδες τοῦ ὄραίου εἰς τὴν γυναῖκα ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁ ἀνὴρ. Ἄλλ' ἐὰν ἡ γυνὴ ἔχει ἐπάνω κάτω τὴν αὐτὴν μὲ τὸν ἄνδρα ἀντίληψιν τοῦ ὄραίου, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐν τῇ ἰδιότητι αὐτοῦ ὡς ὄργανισμοῦ ρωμαλεωτέρου ἤμπορεῖ νὰ ἐπιβάλλῃ δι' ὑπερβολῆς τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἀντιλήψεις εἰς τὴν γυναῖκα καὶ νὰ ὑποτάξῃ τὰς διαφερούσας ἀντιλήψεις αὐτῆς. Ἄλλως ἡ ἀντίληψις τοῦ ὄραίου εἰς τὰ δύο φύλα μόνον κατὰ προσέγγισιν εἶναι ἡ αὐτὴ εἰς τὴν πραγματικότητά καὶ ὄχι καθ' ὁλοκληρίαν, ἂν δὲ ἡ γυνὴ κατεγίνετο καὶ εἶχε τὴν συνήθειαν τῆς ἀκριβοῦς αὐτοπαρατηρήσεως, τῆς ἀναλύσεως καὶ περιγραφῆς τῶν συνειδητῶν αὐτῆς καταστάσεων, ἤθελε πρὸ πολλοῦ βεβαιωθῆ ὅτι ἡ αἰσθητικὴ αὐτῆς διαφέρει οὐσιωδῶς, εἰς πολλὰ σημεῖα, τῆς αἰσθητικῆς τοῦ ἀνδρός.

Εὐειδὲς εἶναι τὸ φαινόμενον ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον, ἀμέσως ἢ διὰ τῆς συναφείας τῶν ἰδεῶν, σχετίζεται πρὸς τὴν ἀναπαραστάσιν τοῦ παιδίου καὶ ἐξεγείρει τὸ ἐνστικτὸν τῆς ἀγάπης διὰ τὰ παιδιά, συνδεομένης ἀμέσως πρὸς τὴν συντήρησιν τοῦ εἴδους. Τὸ αἰσθημα τοῦ εὐειδοῦς εἶναι λοιπὸν αἰσθητὸν εἰς τὴν θέαν παντὸς ὅ,τι εἶναι μικρὸν, μικροκαμωμένον, παιδικῶς ἀδέξιον, ἀλλ' ἰδιαιτέρως εἰς τὴν θέαν τῆς ἀναπαραγωγῆς ὑπὸ σμίκρυνσιν ἀντικειμένων γνωστῶν, τὰ ὅποια εἰς τὴν πραγματικότητά εἶναι συνήθως πολὺ μεγαλύτερα. Αἱ σμικρύνσεις αὗται ἐξεγείρουν τὴν ἰδέαν ὅτι ἔχουν πρὸς τὰ πρῶτότυπα τὴν αὐτὴν σχέσιν, τὴν ὅποιαν ἔχουν τὰ παιδιά πρὸς τοὺς ἐνηλίους. Ἰχνη φανερόντα τὸν τρόπον αὐτὸν τοῦ βλέπειν ἀπαντῶνται εἰς τοὺς ἀρχαῖους λαοὺς καὶ εἰς μερικὰς γλώσσας μὴ ἀνεπτυγμένας. Οἱ Ἰνδοὶ πιστεύουν πράγματι ὅτι ἡ χειράμαξα εἶναι κόρη τῆς φορτηγοῦ ἀμάξης, καὶ τὸ πιστόλιον ὀνομάζεται εἰς τὴν μαγυαρικὴν γλώσσαν «Kölyök-puska», δηλαδὴ «μικρὸν τοῦ τουφεκίου». Αἱ σωματικαὶ ἀντιδράσεις καὶ τὰ φαινόμενα τὰ ὅποια προκαλεῖ τὸ εὐειδὲς ἔχουν μεγάλην ὁμοιότητα μὲ τὰ γεννώμενα ἐκ τῆς θέας

τοῦ παιδίου. Αἱ γυναῖκες εὐρίσκουν τὸ εὐειδὲς «γιὰ δάγκωμα» καὶ αἰσθάνονται πράγματι ἐπιθυμίαν, ἀκατανίκητον ἐνίοτε, νὰ τὸ θωπεύουν μὲ τρόπον χαρακτηριστικῶς μητρικόν, δηλαδὴ νὰ τὸ ἐγγίσουν μὲ τὰ δάκτυλα, νὰ τὸ λάβουν εἰς χεῖρας καὶ νὰ τὸ φέρουν εἰς τὰ χεῖλη.

Μερικὰ φαινόμενα ἀπευθύνονται, ἕνεκα τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς ποικιλίας τῶν συναφῶν ἰδεῶν τὰς ὁποίας ἐξεγείρουν, συγχρόνως εἰς τὰ ἐνστικτὰ τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ τῆς συντηρήσεως τοῦ εἴδους, καθὼς καὶ εἰς διαφόρους ὑπομορφὰς τῶν ἐνστικτων τούτων, καὶ εἶναι αἰσθητὰ κατὰ διαφόρους τρόπους ὡς ὄρατα. Ἡ ἀνοιξις παραδειγματος χάριν ἐν ὑπαίθρῳ εἶναι συγχρόνως ὄρατα, τερπνὴ καὶ σύμφωνος πρὸς τὸν σκοπόν. Διεγείρει τὸ γεννητικὸν κέντρον, διότι διὰ τὸν πρωτογενῆ ἄνθρωπον καὶ τοὺς προγόνους αὐτοῦ τοὺς κατέχοντας χαμηλοτέρας βαθμίδας εἰς τὴν κλίμακα τῶν ὄργανισμῶν, ἡ ὥρα αὐτῆ τοῦ ἔτους ἦτο ἡ ἐποχὴ τῆς ἀναπαραγωγῆς, τὴν ὅποιαν ἠὺνὸει φέρουσα εἰς τὰ ζωϊκὰ ὄντα τροφὴν ἀφθονωτέραν καὶ ἐπιτρέπουσα ρωμαλεωτέραν ζωϊκὴν δραστηριότητα. Εἶναι πρὸς τούτοις τερπνὴ, διότι περιλαμβάνει πληθὺν μεγάλην, ἀλλ' ὄχι καὶ δυσάρεστον, φαινομένων ἰδιαιτέρων, εὐαρέστων καθ' ἑαυτά, καὶ παρέχει ἐπομένως εἰς δεδομένην ἐνότητά χρόνου πληθὺν μεγάλην αἰσθητηριακῶν ἐντυπώσεων. Τέλος εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸν σκοπόν, διότι ἐξεγείρει τὴν ἰδέαν συνθηκῶν εὐνοϊκῶν διὰ τὴν ἀτομικὴν ζωὴν.

Ἐκαμα λόγον ἀνωτέρω περὶ τῆς ὑπαρχούσης διαφορᾶς εἰς τὴν αἰσθητικὴν τῶν δύο φύλων. Ἡ διαφορὰ αὕτη εἶναι ὀργανικὴ ἀκολουθία τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς διαιρέσεως τῆς ἐργασίας τῶν δύο φύλων εἰς τὴν σημερινὴν ἀνθρωπότητα. Ὁ ἀνὴρ ἀντιπροσωπεύει εἰς τὸ εἶδος τὸν ἀτομισμὸν, τὴν ἰδιαιτέραν διαμόρφωσιν, καὶ ἐπομένως ἐπίσης, ὑπὸ τινὰ ἔποψιν, τὸν ἐγωϊσμὸν, ὁ ὅποιος μόνον περὶ ἑαυτοῦ φροντίζει, ἢ δὲν φροντίζει περὶ τῶν ἄλλων παρὰ μόνον ἔταν αἱ ἰδία αὐτοῦ ἀνάγκαι τοῦ καθιστοῦν ἀναπόφευκτον καὶ τὴν φροντίδα αὐτῆν. Εἶναι ἓνας ἀγωνιστῆς ἐναντίον τῆς φύσεως καὶ τῶν ὁμοίων του, καὶ εἶναι ἠναγκασμένος διαρκῶς, κατὰ τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ διὰ τὴν τροφὴν καὶ τὸν ἔρωτα, ν' ἀποτρέπη κινδύνους, νὰ κατανικᾷ ἀντιστάσεις, νὰ ἐπινοῇ μεθόδους προσβολῆς. Εἰς τὸν ἀνδρα λοιπὸν τὸ ἐνστικτὸν

τῆς ἀτομικῆς συντηρήσεως ἢ αὐτοσυντηρήσεως εἶναι ἰδιαιτέρως ἀνεπτυγμένον, διότι μόνον τὸ ἔνστικτον αὐτὸ τὸν διδάσκει ν' ἀποφεύγη τοὺς κινδύνους καὶ νὰ θριαμβεύῃ κατὰ τῶν ἐχθρῶν του. Διὰ τοῦτο ἡ ἐπίδρασις τῶν φαινομένων τὰ ὁποῖα συνδέονται μὲ τὸ ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως εἶναι ἰσχυροτέρα εἰς αὐτὸν παρὰ εἰς τὴν γυναῖκα· ἔχει ἐπομένως εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν ἀπὸ τὴν γυναῖκα ἀνεπτυγμένον τὸ αἶσθημα καὶ τὴν ἀντίληψιν τοῦ ὑψηλοῦ, τοῦ τερπνοῦ καὶ τοῦ ἐπιτηδείου.

Ἡ γυνὴ ἐξ ἄλλου εἶναι ἡ ἀντιπρόσωπος τῶν κληρονομικῶν ἰδιοτήτων εἰς τὸ εἶδος· αὕτη εἶναι κυρίως ἐπιφορτισμένη τὴν συντήρησίν του. Δὲν παλαίει, διὰ τὸν λόγον δ' αὐτὸν εἶναι ἐκτεθειμένη εἰς ὀλιγωτέρους κινδύνους καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην ἰδιαιτέρως ἀναπτύξεως τοῦ ἔνστικτου τῆς αὐτοσυντηρήσεως. Ἐξ ἐναντίας τὸ ἔνστικτον τῆς συντηρήσεως τοῦ εἴδους εἶναι ἰσχυρότερον εἰς αὐτήν, καὶ αἰσθάνεται ἰσχυρότερον τοῦ ἀνδρὸς τὰς ἐντυπώσεις αἱ ὁποῖαι ἐπενεργοῦν ἐπὶ τῶν ἀναπαραστάσεων τῆς γεννητικότητος καὶ τῆς μητρότητος. Ἐχει ἐπομένως εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν τὸ αἶσθημα τοῦ ὄραίου, εἰς τὴν στενὴν σημασίαν τῆς λέξεως, καὶ ἰδίως τοῦ εὐειδοῦς, τὸ ὁποῖον πολὺ περισσότερον τοῦ ὄραίου, ἀναφέρεται εἰς ἔνστικτον εἰδικῶς γυναικεῖον, εἰς τὸ ἔνστικτον τῆς ἀγάπης πρὸς τὰ παῖδια.

Ἀρχικῶς τὸ αἶσθημα τοῦ ὄραίου δὲν προκαλεῖται παρὰ μόνον ὑπὸ φυσικῶν φαινομένων· ἡ τέχνη δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐξεγείρῃ τὸ αἶσθημα αὐτὸ παρὰ μόνον ἐφ' ὅσον κατορθώνει, διὰ τῶν μέσων τὰ ὁποῖα διαθέτει, νὰ προκαλῆ τὴν ἀναπαράστασιν φυσικῶν φαινομένων αἰσθητῶν ὡς ὄραίων. Τὰ μέσα εἶναι ἢ ἀπ' εὐθείας μίμησις, ὁ συμβολισμὸς καὶ ἡ παρακίνησις εἰς ἐνέργειαν τοῦ μηχανισμοῦ τῆς συναφείας τῶν ἰδεῶν δι' αἰσθητηριακῶν ἐντυπώσεων ἢ δι' ἀναπαραστάσεων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ λόγος ἔμπορεῖ νὰ προκαλέσῃ τὸ αἶσθημα τοῦ ὑψηλοῦ, ἐὰν συνεπιφέρῃ τὴν ἀναπαράστασιν πράγματός τινος κραταιοῦ, ἰσχύος ἀσυγκρίτως ἀνωτέρας τοῦ ἀνθρώπου, παραδείγματος χάριν ἐὰν περιγράψῃ ἕνα θεῖον καὶ παντοδύναμον ὄν, ἐὰν δεικνύῃ τὴν ἐνέργειαν δυνάμεων πελωρίων εἰς τὰ φυσικὰ φαινόμενα, τὰς μάχας, τὰς ἀνθρωπίλους τύχας κτλ. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ παρέχει τὸ αἶσθημα τοῦ ὑψηλοῦ, ἐὰν καθιστᾷ διαστήματα καὶ οἰκοδομικοὺς ὄγκους τόσοσιν μεγαλοπρεπεῖς, ὥστε ὁ θεατῆς ἀπέναντι αὐτῶν νὰ

αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸν τοῦ τόσοσιν μικρόν, ὅσον καὶ ἀπέναντι ἐνὸς δάσους ἢ βουνοσυστάδος τῶν Ἄλπεων.

Τὴν ἰδέαν τοῦ ἐπιτηδείου παρέχει ἕνα βιομηχανικὸν προϊόν, ὅταν ἐκ τοῦ σχήματος αὐτοῦ μαντεύεται εὐκόλως ὁ σκοπὸς του καὶ ὁ νόμος τῆς κατασκευῆς του, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιτυγχάνεται παρὰ μόνον ὅταν μᾶς ἐνθυμίξῃ φυσικὰ φαινόμενα γνωστὰ τῶν ὁποίων ὁ σκοπὸς μᾶς ἔχει καταστῆ οἰκεῖος διὰ τῆς πείρας καὶ τῶν ὁποίων ἔχομεν μαντεύσει τὸν οὐσιώδη παραγωγικὸν νόμον, ἀνεξαρτήτως πάντοτε τῶν ἀπωτέρων λόγων. Αἱ ὀργανικαὶ μορφαὶ τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν, αἱ γραμμαὶ τῶν κρυστάλλων, ἡ συναρμογὴ μεγάλων ὄγκων ὕλης ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν νόμων τῆς μηχανικῆς, ὅλα αὐτὰ εἶναι φαινόμενα γνωστὰ καὶ νοητὰ παρ' ἡμῖν, μὲ τὰ ὁποῖα τὰ τεχνητὰ προϊόντα πρέπει νὰ ὁμοιάζουσι, διὰ νὰ εἶναι παραδεκτὰ ὡς σύμφωνα πρὸς τὸν σκοπὸν καὶ αἰσθητὰ ὡς ὄραία. Καμμία τέχνη ἰδιαιτέρα δὲν ἔμπορεῖ νὰ παράσῃ ὅλας τὰς αἰσθητικὰς ἐντυπώσεις, ἀλλὰ μόνον ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι συνδέονται μὲ φαινόμενα τὰ ὁποῖα εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ μιμηθῇ ἢ νὰ ἐνθυμίση. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ παραδείγματος χάριν, δὲν ἔμπορεῖ νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ὄραίου εἰς τὴν στενὴν σημασίαν τῆς λέξεως, δηλαδὴ νὰ ἐξεγείρῃ τὸ γεννητικὸν κέντρον, ἐκτὸς ἐὰν κάμῃ χρῆσιν γλυπτικῶν διακοσμῆσεων· ἀλλὰ τότε δὲν εἶναι ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἢ προκαλοῦσα τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ὄραίου. Ἡ μουσικὴ δὲν ἔμπορεῖ νὰ παράσῃ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ εὐειδοῦς, διότι δὲν εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ μιμηθῇ τὰ οὐσιώδη χαρακτηριστικὰ τοῦ παιδίου, οὔτε νὰ τὰ ὑπενθυμίση διὰ τῆς συναφείας τῶν ἰδεῶν κτλ.

Αὗται εἶναι εἰς χονδρὰς γραμμάς αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ τῆς φυσικῆς αἰσθητικῆς ἐξελίξεως, ἡ ὁποία, ὅπως βλέπομεν, δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ ἐπικαλεσθῇ κανὲν στοιχεῖον ὑπεραισθητὸν διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ. Καὶ τώρα, ἐὰν κανεὶς ὑπομονητικὸς καὶ μεθοδικὸς σοφὸς θέλῃ ν' ἀναλύσῃ εἰς τρεῖς τόμους τὰς ἀρχετύπους αὐτὰς ἰδέας, τοῦ εὐχομαι καλὴν ἐπιτυχίαν.

IV

ΑΙΣΙΟΔΟΣΙΑ Ἡ ΑΠΑΙΣΙΟΔΟΣΙΑ (1)

Δὲν θεωροῦνται ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ θαύματα τοῦ κόσμου αἱ πυραμίδες; ἢ οἱ κρεμαστοὶ κήποι τῆς Σεμιράμιδος; ἢ ὁ κολοσσὸς τῆς Ρόδου; Ἐγὼ λοιπὸν γνωρίζω ἓνα πολὺ μεγαλύτερον θαῦμα, ἴσως τὸ εὐφυέστερον καὶ τὸ καταπληκτικώτερον ἀφ' ὧσα τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα παρήγαγεν ἕως τώρα τὴν ἀπαισιοδοξίαν. Ὅμιλῶ περὶ τῆς ἀπαισιοδοξίας ἐκείνης τῆς ἀληθοῦς, τῆς ριζικῆς, τῆς ἐξικνουμένης εἰς ἀντίληψιν τοῦ σύμπαντος, ἢ ὁποῖα θεωρεῖ αἰωνίως τὴν φύσιν, τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὴν ζωὴν ὡς διὰ μέσου σφοδρᾶς καρηδαρίας ἐλκούσης τὴν ὑψηλὴν καταγωγὴν τῆς ἀπὸ τὴν γενεαλογικὴν σειρὰν εἰκοσι καὶ τεσσάρων εὐγενῶν καὶ ἐνδόξων ποτηρίων ζύθου.

Ὁφείλομεν νὰ διακρίνωμεν δύο εἶδη ἀπαισιοδοξίας εἰλικρινοῦς: τὴν ἐπιστημονικὴν ἀπαισιοδοξίαν καὶ τὴν πρακτικὴν. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀπαισιοδοξία ἀσχετὴ τὴν δόξολον κριτικὴν τῆς ἐναντίον τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου. Ὁ κόσμος, μᾶς βεβαιώνει ἐν πεποιθήσει, εἴτε ἓνα ἐλευθέρων αὐτοσχεδίασμα ὄχι καλύτερον ἀπὸ τὸ τοῦ πρώτου τυχόντος μαστροχαλαστοῦ. Ἡ ὑπαρξίς αὐτοῦ ἄλλως ἔχει κανένα σκοπὸν; Καὶ ἐδῶ οἱ ἀπαισιόδοχοι τῆς κατηγορίας αὐτῆς σταματοῦν κινουντες τὴν κεφαλὴν ἐνώπιον τῆς βαρείας καὶ πολυπλόκου μηχανῆς, ζητοῦντες ματαίως νόημα καὶ λόγον εἰς τὰ βλακώδη συμπλέγματα τῶν τροχῶν τῆς. Καὶ ἐὰν τὸ σύμπαν εἶναι ἓνα παράλογον καὶ αὐτοσχεδίων ἄνω-κάτω ἐν τῷ συνόλῳ του, μήπως τὰ διάφορα μέρη του τοῦλάχιστον φαίνονται ὑποτασσόμενα εἰς τὴν λογικὴν καὶ εἰς ἓνα νόμον; Καθόλου. Τὸ τυχαῖον κυβερνᾷ χονδροειδῶς τὴν φύσιν, καὶ ἰδίως ἐκεῖνο ποῦ περισσότερο μᾶς ἐνδιαφέρει, δηλαδὴ τὴν ἀνθρωπί-

1) Οἱ ὄροι δὲν εἶναι βεβαίως ἀπολύτως κατάλληλοι εἰς ἀπόδοσιν τοῦ ὀπτιμισμού καὶ πεσιμισμού, ἀλλ' εἶναι οἱ καθιερωθέντες παρ' ἡμῖν (Σ. Μ.).

νην ζωὴν. Καμμία ἠθικότης δὲν διέπει τὴν πορείαν τῶν μεγάλων καθὼς καὶ τῶν μικρῶν γεγονότων· τὸ κακὸν θριαμβεῖει συχνότερα ἀπὸ τὸ καλόν· ὁ Ἄριμάνης πετᾷ τὸν Ὁρομάσδην ἀπὸ τὴν σκάλαν καὶ γελᾷ ἀναιδέστατα ὅταν ὁ τελευταῖος αὐτὸς σπάζει τὸ πόδι του. Ἀλλὰ τότε διατὶ νὰ ὑπάρχη ἓνας τοιοῦτος κόσμος; Διατὶ λοιπὸν ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται; Δὲν θὰ ἦτο φρονιμώτερον καὶ ἠθικώτερον νὰ ριφθῆ καὶ πάλιν εἰς τὸ ἀρχικὸν μηδὲν ἐκ τοῦ ὁποῦ ἰσχυρίζεται ὅτι ἐξῆλθε, — πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἄλλως μένει ἀναπόδεικτον ἀκόμη;

Ἀλλὰ πόση παιδαριώδης κομπορρημοσύνη καὶ πόση θρασύτης δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ βάθος τοῦ τρόπου αὐτοῦ τοῦ σκέπτεσθαι! Ἄναχωρεῖ ἐκ τοῦ λήμματος ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη συνείδησις εἶναι ἡ ὑψηλότερα λειτουργία τῆς φύσεως, ὅτι εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ περιλάβῃ πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει, ὅτι ἐπομένως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχη τίποτε ἐκτὸς αὐτῆς, καὶ ὅτι οἱ ἰδικοί τῆς νόμοι πρέπει ἐπίσης νὰ εἶναι νόμοι τοῦ σύμπαντος. Μόνον ἀπὸ τῆς ἐπόψεως αὐτῆς εἶναι νοητὸν τὸ κοσμικὸν φαινόμενον.

Πραγματικῶς, ἐὰν ἡ φύσις κυβερνᾶται ἀπὸ μίαν συνείδησιν ὁμοίαν πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην, ἡ συνείδησις αὐτὴ εἶναι παράλογος καὶ ἀξιοκατάκριτος, διότι δὲν ἀφίνει νὰ διαγνώσωμεν τοὺς σκοπούς τῆς, διαπράττει ἀνοησίας, εἶναι ἄλλοτε σπάταλος καὶ ἄλλοτε φειδωλὴ, καὶ διοικεῖ τὰς ὑποθέσεις τῆς φροντίζουσα τόσον ὀλίγον διὰ τὴν αὖριον, ἀρκουμένη τόσον ἐλαφρῶς εἰς τὸν ἐπιούσιον ἄρτον, ὥστε ἔπρεπε — καὶ τὸ ταχύτερον θὰ ἦτο τὸ καλύτερον — νὰ τεθῆ ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν ἐνὸς καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας.

Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ τὴν ἀηδῆ ἀνθηκότητα ἢ ὁποῖα βασιλεύει εἰς τὴν πορείαν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου τούτου. Ἐὰν ἓνας τζέντλεμαν τοῦ 18' αἰῶνος, καλῆς ἀγωγῆς καὶ εὐγενῶν αἰσθημάτων, ἐφωδιασμένος μ' ἓνα πιστοποιητικὸν βίου καὶ ἡθῶν ἀμέμπτων δοθὲν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ τόπου του, ἀνελάμβανε νὰ ὀρίσῃ τὴν τάξιν τοῦ κόσμου, αὐτὸς θὰ ἦτο βεβαίως ἄλλος. Τότε τὸ παράδειγμα τῆς ἀρετῆς καταδιωκομένης ὑπὸ τοῦ πεπρωμένου δὲν θὰ μᾶς ἐθλιβε καὶ δὲν ἠθέλομεν ἀγανακτεῖ διὰ τοὺς αὐθάδεις θριάμβους τῆς κακίας. Κάθε φοράν ἐπίσης ποῦ ἓνας τοιοῦτος τζέντλεμαν καλεῖται νὰ φαντασθῆ ἓνα κόσμον κατὰ τὰς ἰδέας του, παραδειγματος χάριν νὰ συνθέσῃ

Ένα μυθιστόρημα ἢ ἓνα θεατρικὸν ἔργον, κατορθώνει νὰ βασιλεύῃ εἰς αὐτὸ ἢ μᾶλλον παρήγορος ἠθικότης, καὶ τὸ γενναῖον κοινὸν χειροκροτεῖ φρενητιωδῶς μέχρις ἐκδορᾶς τῶν χειρῶν, ὅταν εἰς τὴν τελευταίαν σελίδα ἢ εἰς τὴν πέμπτην πράξιν ἢ μὲν ἀρετὴ βραβεύεται, ἢ δὲ κακία παιδεύεται μὲ πέντε χρόνων φυλακὴν, σκεπτόμενον: «Αὐτὸ εἶναι τὸ σωστόν! Μόνον εἶτε ἢ πραγματικότης δὲν τὰ καταφέρνει τόσον λαμπρὰ ὅσον ὁ εὐγενὴς ἡμῶν ποιητής». Βεβαίως ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ συγγραφεῖς παράδοξοι καὶ ιδιότροποι οἱ ὅποιοι περιορίζονται εἰς ἀντιγραφὴν τῆς πραγματικότητος χωρὶς ἐκλογὴν ἢ βελτίωσιν, καὶ εἰς τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν τῶν στερουμένων φαντασίας τὰ πράγματα πηγαίνουν τῶντι τόσον κακὰ, ὅσον καὶ εἰς τὴν ἀληθινὴν ζωὴν· ὁ Ἰωάννης δὲν ἐπιτυγχάνει τὴν χεῖρα τῆς Μαργαρίτας, αἱ καὶ τὴν ἀγαπᾷ εἰλικρινῶς καὶ πιστῶς, ἀλλ' ἡ τελευταία αὐτὴ προτιμᾷ αὐτοῦ ἓνα παληῆνθρωπον ὁ ὅποιος τὴν καθιστᾷ δυστυχῆ· τὸ τάλαντον πηγαίνει κατὰ διαδόλου, δεῖτε δὲν εὐρίσκει περιστάσεις εὐνοϊκὰς εἰς τὴν ἀνάπτυξίν του, καὶ ὁ κύριος πρόεδρος μένει πρόεδρος, ἀκόμη καὶ ὅταν δλη ἡ πόλις γνωρίζῃ πῶς ἔφθασεν ἕως ἐκεῖ. (Βλέπε τὴν γνωστοτάτην σκημὴν τοῦ ἔργου *Καβάλα καὶ ἔρω* τοῦ Σίλλερ). Ἡ ἠθικὴ τὰ πηγαίνει τόσον ἄσχημα εἰς δλ' αὐτὰ, ὥστε εἰς τὴν λύσιν εὐρίσκεται χρεωκοπημένη καὶ τὸ κοινὸν ἀποστρέφει μὲ ἀγανάκτησιν τὸ πρόσωπον ἀπὸ φιλολογικὰ προϊόντα τόσον οἰκτρῶς ἀνήθικα.

Σύμφωνοι λοιπόν: ἡ φύσις δὲν ἔχει οὔτε λογικὴν οὔτε ἠθικὴν, καὶ ἔπρεπεν ἢ νὰ διορθωθῇ ἢ νὰ ἐτοιμασθῇ νὰ πηγαίνῃ εἰς τὸ καλόν.

Ἄλλ' ὡ πτωχὸν χηνάριον, ποῦ κρίνεις κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ποῖος σοῦ εἶπεν ὅτι ἡ λογικὴ σου εἶναι ἄλλο πρᾶγμα παρὰ ὁ νόμος ὁ διέπων τὴν ἀνέλιξιν καὶ διαδοχὴν τῶν ὀργανικῶν ἐπικαταλλαγῶν μόνον ἐν τῇ ἰδίῳ ἡμῶν μηχανισμῷ τῆς νοήσεως; Καὶ ποῦ εὐρήκεις τὸ δικαίωμα νὰ ἐφαρμόζῃς αὐτὴν εἰς τὴν τάξιν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου; Δὲν εἶναι πιθανόν, καὶ μάλιστα ἐντελῶς ἀληθοφανές, ὅτι ἡ ἰδικὴ μας ἀνθρωπίνη λογικὴ εἶναι τόσον κατάλληλος πρὸς ρύθμισιν τῶν κοσμικῶν φαινομένων, ὅσον καὶ τὸ μικρὸν κλειδίον τοῦ παλαιοῦ συστήματος ὀρολογίου μας διὰ τὸ ἀνοίγμα, παραδείγματος χάριν, ἐνὸς χρηματοκιβωτίου μὲ πε-

ρίπλοκον μηχανικὸν κλειθρον; Αἱ ἐνεργοὶ δυνάμεις ἐν τούτοις τόσον εἰς τὸν ὀργανισμὸν ἡμῶν ὅσον καὶ εἰς τὸ σύμπαν δυνατὸν νὰ εἶναι αἱ αὐταί, ὅπως εἶναι αἱ αὐταί αἱ μηχανικαὶ ἀρχαὶ κατὰ τὰς ὁποίας εἶναι κατασκευασμένον τὸ μηχανικὸν κλειθρον καὶ τὸ ὀρολόγιον. Δὲν πρόκειται ἐδῶ εἰμὴ περὶ διαφορᾶς μεταξὺ ἐνὸς μικροῦ καὶ ἐνὸς ἀπειρῶς μεγάλου, μεταξὺ ἐνὸς σχετικῶς ἀπλοῦ καὶ ἐνὸς περιπλόκου εἰς τὸν ὑπατον βαθμόν. Τίποτε δὲν μᾶς ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν φύσιν μία γενικὴ συνείδησις τῆς ὁποίας ἡ ὑπόστασις δὲν εἶνε ἀντιληπτὴ εἰς τὴν περιορισμένην ἡμῶν συνείδησιν. Δυνατὸν νὰ προκύψῃ ὡς συμπέρασμα ὁ πανθεῖσμός τοῦ Σπινόζα ἢ ἡ «θέλησις» τοῦ Σοπενάουερ· τὸ ὄνομα δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει διόλου. Ἐνα πρᾶγμα εἶναι βέβαιον: βλέπομεν ὅτι ἡ ὕλη, ὅταν παρουσιάζεται ὑπὸ μορφὴν ἀνθρωπίνου ἐγκεφάλου, καὶ ἡ δύναμις, ὅταν ἐκδηλώνεται ὡς νευρικὴ ἐνέργεια, δίδουν μίαν συνείδησιν. Τὰ αὐτὰ στοιχεῖα τὰ ἀπαρτίζοντα τὸ σῶμα καὶ τὸν ἐγκέφαλον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ μεταξὺ τῶν ὁποίων, ἐκτὸς τοῦ ὀξυγόνου, τοῦ ὕδρογόνου, τοῦ ἄζωτου καὶ τοῦ ἀνθρακός, ὁ σίδηρος, ὁ φωσφόρος, τὸ θεῖον, τὸ ἀσβέστιον, τὸ σόδιον, τὸ ποτάσιον καὶ τὸ χλώριον εἶναι τὰ σπουδαιότερα, εὐρίσκονται εἰς μεγάλας ποσότητας ἐπίσης ἔξω τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ· αἱ δυνάμεις αἱ ὁποῖαι παράγουν τὰ ζωϊκὰ φαινόμενα, δηλαδὴ αἱ χημικαὶ ἐπιδράσεις, ὁ ἠλεκτρισμός καὶ ἄλλαι μορφαὶ δυνάμεις αἱ ὁποῖαι μᾶς εἶναι ἄγνωστοί, φαίνονται ἐνεργοὶ ἐπίσης ἔξω τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ. Ποῖος θὰ τολμήσῃ τώρα νὰ βεβαιώσῃ ἀσυλλογίστως ὅτι τὰ στοιχεῖα αὐτὰ καὶ αἱ δυνάμεις αὐταὶ ἐν ἡμυροῦν νὰ παραγάγουν μίαν συνείδησιν εἰμὴ ὑπὸ τὴν μορφὴν νευρικοῦ ἴστος, εἰμὴ ὑπὸ τὴν μορφὴν ἀνθρωπίνου ἐγκεφάλου; Δὲν εἶναι πιθανόν, καὶ μάλιστα ἀληθοφανές, ὅτι ἡ μορφή τοῦ νευρικοῦ ἴστος εἶναι τυχαῖον καὶ τὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν αὐτόν, αἱ δυνάμεις αἱ ὁποῖαι ἐνεργοῦν ἐν αὐτῷ, τὸ οὐσιώδες; ὅτι αὐτὰ ταῦτα τὰ στοιχεῖα καὶ αἱ δυνάμεις εἶναι δυνατὸν ν' ἀποτελοῦν τὴν ὑπόστασιν μιᾶς συνείδησεως, καὶ ὅταν ἀκόμη ἢ ἐπιδρασις τῶν μὲν ἐπὶ τῶν δὲ γίνεται κατὰ τρόπον ἐντελῶς διαφορετικὸν τοῦ δρώντος εἰς τοὺς ὀργανισμοὺς οἱ ὁποῖοι εἶναι προσεῖτοι εἰς τὴν παρατήρησιν ἡμῶν;

Ἄλλὰ προβαίνω μακρύτερα ἀκόμη: δὲν ἔχομεν καθόλου ἀνάγκην νὰ ὑποθέσωμεν μίαν παγκόσμιον συνείδησιν, διὰ νὰ

ἐννοήσωμεν ὅτι δὲν ἔχομεν κανὲν δικαίωμα νὰ μετροῦμεν τὴν πορείαν τοῦ κόσμου μὲ τὸν περιορισμένον πῆχυν τῆς ἀνθρωπίνης λογικῆς. Διὰ νὰ κατακρίνωμεν ὡς παράλογον τὴν πορείαν τοῦ κόσμου, πρέπει νὰ λάβωμεν ὡς ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν ὅτι τὸ σύμπαν ἀποβλέπει εἰς ἓνα τέλος οἰονδήποτε, ὅτι προσανατολιζέται πρὸς κάποιον σκοπὸν. Τυφόντι, δι' ἓνα περιπατητὴν περὶ τοῦ ὁποῦ ἀγνοοῦμεν ἂν σκοπεύῃ νὰ φθάσῃ κάπου, ὁ ὁποῦτος ἴσως βαδίζει ἀπλῶς χάριν τῆς ἐκ τοῦ περιπάτου κινήσεως, δὲν ἠμποροῦμεν νὰ εἴπομεν ὅτι ἐκλέγει κακοὺς δρόμους, ὅτι κάμνει ἐλιγμούς, ὅτι δὲν πηγαίνει ἀρκετὰ ταχέως. Ἀλλὰ ἡ προϋπόθεσις αὕτη ἐνὸς σκοποῦ εἶναι ἐντελῶς ἀυθαίρετος. Ἐξ ἐναντίας εἶναι τελειῶς πιθανὸν ὅτι ἡ τελικότης ἢ σκοπιμότης, ὅπως καὶ ἡ αἰτιότητα, εἶναι φαινόμενον ἀποκλειστικῶς συνδεδεμένον μὲ τὴν ἀντίληψιν τῶν ὀργανικῶν ὄντων καὶ δὲν ὑπάρχει ἀπλουστάτα ἔξω τοῦ ὀργανισμοῦ.

Ἡ πεῖρα μᾶς ἐδίδαξεν ὅτι καμμία ἐνέργεια νοήσεως ἢ βουλήσεως δὲν παράγεται εἰς τὸν ἐγκέφαλόν μας, χωρὶς νὰ προξενηθῇ ἀπὸ προηγηθεῖσαν τροποποίησιν εἰς τὸ νευρικὸν σύστημα, ἀπὸ αἰσθητηριακὴν ἐντύπωσιν. Ἐσυνηθίσσαμεν λοιπὸν νὰ υποθέτωμεν μίαν αἰσθητηριακὴν αἰτίαν εἰς κάθε πρᾶξιν μας, εἰς κάθε ἐνέργειαν τοῦ ὀργανισμοῦ μας, ἀκόμη καὶ ὅταν ἡ αἰτία αὕτη δὲν ἔφθασεν εἰδικῶς εἰς τὴν συνείδησίν μας, καὶ γενικεύοντες τὴν συνήθειαν αὕτην τὴν ἐφαρμόζομεν καὶ εἰς τὴν περὶ τῶν ἔκτος ἡμῶν συμβαινόντων φανομένων κρῖσιν μας. Ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅτι τὰ ὄργανα ἡμῶν ἔχουν ἀνάγκην ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ διὰ νὰ θεθοῦν εἰς ἐνέργειαν, ἐκ τοῦ ὅτι δὲν ἐργάζονται χωρὶς κέντρον, ἐκ τοῦ ὅτι καθεμία ἀπὸ τὰς τροποποιήσεις αὐτῶν ἔχει πραγματικῶς μίαν αἰτίαν, ἐκ τοῦ ὅτι μὲ ἄλλας λέξεις τὰ ὄργανα ἡμῶν εἶναι ὑποτεταγμένα εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος, δὲν ἔπεται καὶ ὅτι ὁ νόμος αὐτὸς ἰσχύει ἐπίσης διὰ τὴν ὅλην ὅταν αὕτη εὐρίσκεται ὑπὸ συνθήκας ἐντελῶς διαφορετικὰς ἐκεῖνων κατὰ τὰς ὁποίας εἶναι διατεθειμένη εἰς τὸν ὀργανισμὸν μας.

Ἄς υποθέσωμεν ὅτι ἓνας μύλος τοῦ καφέ εἶναι ἓνα ὄν προικισμένον μὲ αὐτοσυνείδησιν. Δὲν θὰ ἐνόμιζε κατ' ἀνάγκην ὅτι μία χεὶρ γυναικεῖα εἶναι ἡ ἀπαραίτητος προϋπόθεσις κάθε κινήσεώς του, καὶ ὅτι δὲν εἶναι δυνατὴ τοιαύτη κίνησις χωρὶς τὴν ἐνέργειαν μιᾶς γυναικεῖας χειρὸς στρεφούσης τὴν λαβὴν; Ἐὰν

τώρα ὁ πτωχὸς αὐτὸς μύλος τοῦ καφέ ἔδλεπε μίαν ἠλεκτροδυναμικὴν μηχανὴν ἢ ὁποία τίθεται εἰς κίνησιν χωρὶς τὴν ἐπέμβασιν τῆς ἀνθρωπίνης χειρὸς, τὸ φαινόμενον αὐτὸ θὰ τοῦ ἐφαίνετο προφανῶς ἀπίστευτον καὶ ἀδύνατον, καὶ θὰ ἐζήτει ματαίως τὴν αἰτίαν, ἢ ὁποία δι' αὐτὸν ἔχει ἀποκλειστικῶς τὴν μορφήν γυναικεῖας χειρὸς. Ὁ μύλος τοῦ καφέ δὲν ἠμπορεῖ βεβαίως εἰμὴ νὰ παραδεχθῇ ἐκ τῆς ἰδικῆς του ἀπόψεως, ὅτι χωρὶς γυναικεῖαν χεῖρα καμμία κίνησις δὲν εἶναι δυνατὴ ἢ πεῖρά του θὰ τὸν ἀγάγῃ ἀναγκάως εἰς τὴν πεποιθήσιν αὐτήν, καὶ θὰ ἔχῃ ἐντελῶς δίκαιον δι' ἑλοὺς τοὺς μύλους τοῦ καφέ. Ἡμεῖς γνωρίζομεν ἐν τούτοις ὅτι ἀπατάται, ὅτι ὁ νόμος αὐτὸς δὲν εἶναι ἐπιδεκτικὸς γενικεύσεως, ὅτι ὑπάρχουν ἐπίσης κινήσεις αἰ ὁποῖαι δὲν παράγονται ἀπὸ γυναικεῖαν χεῖρα, μολοντί μερικὰ χηνάρια γυναικομανῆ θὰ ἦσαν πρόθυμα νὰ συμμερισθοῦν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου αὐτοῦ τὰς πεποιθήσεις τοῦ καφεμύλου. Δὲν λησμονῶ ὅτι ἡ κίνησις τῆς ἠλεκτροδυναμικῆς μηχανῆς ἔχει καὶ αὕτη ἐπίσης μίαν αἰτίαν, ἀπαράλλακτα ὅπως καὶ ἡ κίνησις τοῦ καφεμύλου. Τὸ παράδειγμά μου σκοπὸν ἔχει ἀπλῶς νὰ δείξῃ ὅτι ἡ πεῖρα ἢ κτηθεῖσα ἐξ ὀρισμένης τάξεως γεγονότων, δὲν πρέπει νὰ γενικεύεται εἰς νόμους ἐπιδεκτικὸς ἐφαρμογῆς εἰς πράγματα διαφορετικά.

Ὅτι συμβαίνει εἰς τὸν καφεμύλόν μου μὲ τὴν αἰτιότητα, ἤθελε συμβῆ ἐπίσης μὲ τὴν σκοπιμότητα εἰς μίαν ἀτμομηχανὴν προικισμένην μὲ αὐτοσυνείδησιν. Ἡ ἀτμομηχανὴ αὕτη θὰ ἐγνώριζεν ὅτι ὁ ἀτμὸς τῆς ἔχει ὡς σκοπὸν νὰ κινήῃ τοὺς τροχοὺς διὰ μέσου τοῦ ἐμβόλου. Ἐὰν εἶχε τὸ χάρισμα τοῦ ἐπιγραμματικοῦ πνεύματος ἢ ἦτο φίλη τῆς ἀξιωματικῆς βραχυλογίας, θὰ ἔλεγε πιθανῶς μὲ κάποιαν αὐταρέσκειαν: «Δὲν ὑπάρχει ἀτμὸς χωρὶς τροχῶν στροφὴν». Φαντασθῆτε τώρα πόσον θὰ ἐξεπλήσσετο ἢ ἀτμομηχανὴ αὕτη, ἂν καμμίαν φορὰν κατὰ τύχην εὐρίσκετο ἀπέναντι μιᾶς ἰσλανδικῆς θερμοπηγῆς καὶ ἔδλεπεν ἐκεῖ τεραστίαν ἀνάπτυξιν ἀτμοῦ ὁ ὁποῦτος δὲν θέτει εἰς κίνησιν τὸν παραμικρὸν τροχόν. Αὐτὸ θὰ τῆς ἐφαίνετο ἠλίθιον, εἶναι αἱ ἰδέαι τῆς περὶ τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀτμοῦ θ' ἀνετρέποντο, καὶ δὲν θὰ ἐξεπληττόμην διόλου ἂν τὸ καταθλιπτικὸν αὐτὸ φαινόμενον, τὸ μὴ δυνάμενον νὰ καταταχθῇ εἰς κανένα ἐκ τῶν γνωστῶν εἰς αὐτὴν νόμων, τὴν ἔκαμε νὰ χάσῃ τὸ λογικόν. Θὰ

ἦτο δυνατόν ἐν τούτοις αἱ τροποποιήσεις τῆς ὕλης αἱ συμβαίνουσαι ἐκτὸς τοῦ ὀργανισμοῦ, νὰ ἔχουν τὴν αἰτίαν αὐτῶν εἰς αὐτὴν τὴν ὕλην καὶ νὰ εἶναι ὁ σκοπὸς αὐτῶν τούτων τῶν τροποποιήσεων, μὲ ἄλλας λέξεις θὰ ἦτο δυνατόν αἰτιότης καὶ σκοπιμότης νὰ εἶναι ἰδιότητες συμφυεῖς εἰς τὴν ὕλην, ὅπως αἱ διάφοροι μορφαὶ τῆς κινήσεως, καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ματαίως θὰ ἐζητούμεν δι' αὐτάς καὶ ἐκτὸς αὐτῶν μίαν αἰτίαν καὶ ἓνα σκοπὸν, τὰ ὅποια προϋποθέτουν σχέσιν μὲ ἓνα ἄλλο ἄθροισμα ὕλης. Εἰς τοιαύτην περίπτωσιν ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς φύσεως ὡς ἀνοήτου δὲν θὰ εἶχε τὸν τόπον του, ἢ δὲ κριτικὴ ἡμῶν περὶ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς ἢ περὶ τῆς ἐλλείψεως σκοποῦ θὰ ἦτο ἄνευ ἀντικειμένου, καὶ θὰ ἦτο ἀνάγκη διὰ νὰ τὴν ἐννοήσωμεν καὶ τὴν κρίνωμεν, διὰ νὰ συλλάβωμεν μίαν αἰτίαν καὶ ἓνα σκοπὸν εἰς τὰ φαινόμενά της, νὰ τοποθετηθῶμεν εἰς αὐτὸ τὸ κέντρον ὁπότεν ἀναπτύσσονται τὰ φαινόμενα ταῦτα.

Τῆς κατηγορίας περὶ ἐλλείψεως σκοποῦ περισσότερον ἀκόμη «μύλος τοῦ καφέ» εἶναι ἡ κατηγορία ἐπὶ ἀνιθηκότητι τοῦ τρόπου τοῦ εἶναι τοῦ σύμπαντος. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἀπὸ τῆς ἐπόψεως τῆς ἰδικῆς μας ἠθικῆς ἡ κατηγορία αὕτη φαίνεται βάσιμος· ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἐνταῦθα, ποῦτος μᾶς δίδει τὸ δικαίωμα νὰ βλέπωμεν τὰ πράγματα ἀπὸ τοιαύτης ἐπόψεως, ὅταν θέλωμεν νὰ θεωρήσωμεν τὴν φύσιν καὶ τὴν ζωὴν; Ἡ ἠθικὴ μας εἶναι κάτι τι περιορισμένον χρονικῶς καὶ τοπικῶς, ἐμορφώθη ἱστορικῶς, ἀλλάσσει μορφήν ὅπως τὰ ἐνδύματα καὶ τὰ σχήματα τῶν καπέλλων. Εἶναι ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ τῆς λευκῆς φυλῆς τοῦ Ἰθ' αἰῶνος, καὶ κανενὸς ἄλλου. Ἀκόμη καὶ ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων ὅπου ἔχει ἐπὶ τέλος κάποιαν ἀξίαν θεωρητικὴν, ἀναγκάζεται νὰ κάμνη πολλὰς ὑποχωρήσεις καὶ νὰ δέχεται πλῆθος ἀντιφάσεων. Καταδικάζει τὸν φόνον ὡς ἔγκλημα ὅταν διαπράττεται ὑπὸ ἀτόμου, καὶ τὸν ἐκθειάζει ὡς κάτι τι εὐγενές καὶ ἐνάρετον ὅταν ἓνας ὀλόκληρος λαὸς ἐνοπλος τὸν ἀσκεῖ χονδρικῶς ἐναντίον ἑνὸς ἄλλου λαοῦ· χαρακτηρίζει ὡς κακίαν τὴν ἀπάτην καὶ τὸ ψεῦδος, καὶ τὰ ἐπιτρέπει ἐν τούτοις εἰς τὴν διπλωματίαν. Ἐνας μέγας λαὸς κατέχων ὑψηλὴν βαθμίδα εἰς τὸν πολιτισμὸν, ὁ τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, τιμωρεῖ ἀσπληρῶς τὴν ληστείαν καὶ τὴν κλοπὴν εἰς τὰ άτομα, ἀλλ' εὐρίσκει τὰ ἀδικήματα αὐτὰ ὡς μὴ ἔχοντα τίποτε τὸ κακόν, ὅταν

ἀθροίσματα ἀτόμων, πόλεις ἢ κράτη τῆς ἐνώσεως, γίνονται ἐνοχοὶ αὐτῶν, προβαίνοντα εἰς δολίαν χρεωκοπίαν καὶ ἐξαπατῶντα τοὺς δανειστάς των. Ἡ ἠθικὴ μας εἶναι σήμερον κάτι τι διαφορετικὸν ἀφ' ὅ,τι ἦτο εἰς γνωστὸν παρελθόν, καὶ δὲν εἶναι παράλογον νὰ δεχθῶμεν ὅτι θὰ εἶναι κάτι διαφορετικὸν ἐπίσης εἰς τὸ μέλλον. Ἄλλως ἡ ἠθικὴ αὕτη δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἓνας ὀρισμὸς χυμένος εἰς τὴν μήτραν νόμων καὶ ἠθικῶν κανόνων, συνθῆκαι ἀνεγνωρισμένοι εἰς δεδομένην στιγμὴν ὡς ὠφέλιμοι εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ εἴδους ἡμῶν. Μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀνθρωπότητος μερικαὶ ἐκ τῶν συνθηκῶν τῆς εὐημερίας της τροποποιούνται καὶ μαζῆ μὲ αὐτάς καὶ αἱ βλέψεις περὶ ἐκείνων τὰ ὅποια εἶναι ἠθικὰ ἢ ἀνῆθικα. Καὶ τὸ ἀβέβαιον αὐτὸ μέτρον τῆς ἠθικῆς μας ὑπάρχουν οἱ θέλοντες νὰ τὸ ἐφαρμόσουν εἰς τὴν πορείαν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου! Θὰ ἔπρεπε λοιπὸν ν' ἀποτελῆ τὸν ἀμετακίνητον νόμον τῆς φύσεως κάθε ἰδέα ἢ ὅποια δὲν εἶχε καμμίαν ἀξίαν διὰ τοὺς προπάππους μας καὶ ἡ ὅποια ἴσως δὲν θὰ ἐκτιμᾶται ὡς ἀλήθεια ὑπὸ τῶν ἐγγόνων μας; Μία ἀνόητος κομψευομένη ἢ ὅποια θὰ παρεπονείτο διὰ τὸ παντοτεινὸν κυανοὺν χρῶμα τοῦ οὐρανοῦ καὶ θὰ εἶχε τὴν ἀξίωσιν ν' ἀλλάξῃ οὗτος χρῶμα σύμφωνα μὲ τὰ φορέματα ποῦ φορεῖ κάθε ἡμέραν, διὰ νὰ εὐρίσκεται εἰς εὐάρεστον ἀρμονίαν μαζῆ της, θὰ ἦτο ἐπίσης πνευματώδης καὶ μετριόφρων, ὅσον καὶ ὁ ἐπικριτὴς τοῦ σύμπαντος παραπονούμενος διὰ τὴν ἀνηθικότητα καὶ τὴν τυραννίαν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου. †

Ἡ ἐγκεντρικὴ ἢ γεωκεντρικὴ ἔποψις τοῦ Ἀριστοτέλους ἔχει ἐγκαταλειφθῆ, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κοπερνίκου, ἐν τῇ κοσμογονίᾳ. Οὕτε πιστεύεται πλέον οὔτε διδάσκεται, ὅτι ἡ γῆ μας εἶναι τὸ κέντρον τοῦ συστήματος τοῦ κόσμου, καὶ ὁ ἄνθρωπος ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς φύσεως· ὅτι ἡ σελήνη ἔχει ὡς προορισμὸν νὰ φωτίξῃ τὰς νύκτας μας καὶ ἡ στρατιὰ τῶν ἀστέρων νὰ προμηθεύῃ εἰκόνας εἰς τοὺς λυρικοὺς ποιητάς μας. Ἐν τούτοις εἰς τὴν φιλοσοφίαν πολλοὶ μένουσιν ἀκόμη προσηλωμένοι εἰς τὴν παιδικὴν αὐτὴν ἀντίληψιν· καταλογίζουσιν εἰς τὸ σύμπαν παραλογισμὸν, διότι ἡ προμήθεια τῶν γαιανθράκων θὰ ἐξαντληθῆ πιθανῶς καὶ διότι ἡ νῆσος Κρακατόα κατεστράφη μαζῆ μὲ μυριάδας ὑπάρξεων χαιρομένων τὴν ζωὴν· καὶ ἀνηθικότητα, διότι ἡ Ἀδρηλιανὴ Παρθένος ἐκάη ζωντανή, διότι ὁ Γουσταθός-

Ἄδολφος ἐφονεύθη εἰς τὸ Δύτσην καὶ διότι τόσαι μητέρες ἀγαπῶσαι ἀποθνήσκουν κατὰ τὴν λοχείαν.

Ἐὰν τὰ βακτηρίδια τῆς σήψεως εἶναι ἱκανὰ νὰ σκέπτονται φιλοσοφικῶς, πόσον ζοφερὰν θὰ ἔχουν τὴν ἀντίληψιν τοῦ σύμπαντος! Ὅλοι οἱ θεομοὶ τοῦ κόσμου, θεωρούμενοι ἀπὸ τῆς ἰδικῆς των ἀπόψεως, εἶναι ὡμῶς καὶ ἀποτροπαίως ἀνήθικοι, καὶ γίνονται ἀκόμη περισσότερο τοιοῦτοι ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Σκοῦπαι καὶ σφουγγαρόπανα, τὸ θανάσιμον ὀξυγόνον καὶ τὸ φοβερὸν ζεστὸν νερὸν συνωμοτοῦν κατὰ τῆς ὑπάρξεώς των· ὅ,τι ἔμπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς τροφή αὐτῶν ἀναρπάζεται, καταστρέφεται, γίνεται ἀπρόσιτον ὑπὸ δυνάμεων αἱ ὁποῖαι τοὺς εἶναι ἀόρατοι. Μέσα εἰς τὴν μεγαλυτέραν τέρψιν τῆς ἐρωτικῆς αὐτῶν ζωῆς εἰσβάλλει πολλάκις ἡ καταστρεπτικὴ φαινόλη, ἡ ὁποία μεταβάλλει τὴν βρυάζουσαν αὐτῶν ἁρμονίην εἰς ἓνα νεκρικὸν χορὸν εἰς τὸν ὅποιον ἡ ἀγαθὴ βακτηρία παρασύρεται ἀπαρᾶλᾶκτως ὅπως καὶ ἡ πονηρά. Ἄλλ' ἐκεῖνο ποῦ παρέχει εἰς τὰς βακτηρίας δικαίωμα πολὺ δικαιολογημένης ἀπαισιοδοξίας δι' ἡμᾶς παρουσιάζεται εἰς ὀγκώδεις τόμους ὡς μία πρόοδος τῆς ὑγεινῆς καὶ ἐγκωμιάζεται ὡς μία ἐκ τῶν μεγαλυτέρων κατακτητήσεων τῆς ἐπιστήμης.

Φαντάζομαι μίαν μυῖγαν ἡ ὁποία θὰ ἦτο προικισμένη μὲ ἀντίληψιν τῆς τέχνης καὶ θὰ εὔρισκε, παραδείγματος χάριν, νοστιμωτάτην τὴν μικρὰν μέλισσαν ἡ ὁποία χρησιμεύει ὡς σῆμα εἰς μερικὰ γαλλικὰ νομίσματα τῶν εἴκοσι φράγκων. Ἡ ὑπόθεσις μου δὲν ἔχει τίποτε τὸ ἰδιαιτέρως φανταστικόν, διότι ἡ προτίμησις τοῦ ἐντόμου αὐτοῦ διὰ τοὺς πίνακας τῆς ζωγραφικῆς καὶ τὰ ἀγάλματα εἶναι πικρῶς γνωστὴ εἰς ὅλας τὰς οἰκοκυράς τὰς ἀγαπώσας τὴν καθαρότητα. Δοιοπὸν ἰδοῦ τὸ ἐν λόγῳ δίπτειρόν μας πετῶν κατὰ μῆκος τοῦ ἀγάλματος τῆς Βαυαρίας, εἰς τὸ Μόναχον. Πόσον ἠλίθιος, παράλογος, ἄμορφος πρέπει νὰ τῆς φαίνεται ὁ ὄγκος αὐτοῦ τοῦ μετάλλου! Χωρὶς ἀρχὴν καὶ τέλος, ἐδῶ μὲν ἀκαταλήπτως λεῖος, ἐκεῖ δὲ ἄλλοκότως ἀνώμαλος, ἐνῶ παρέχει ὑπάρχει μία πτυχή μὴ δυναμένη νὰ ὑπαχθῇ εἰς κανένα γνωστὸν νόμον. Καὶ ἐὰν ἡ αἰσθητικὴ μυῖγα ἐπρόκειτο νὰ διέλθῃ τὴν ὑπαρξίν της μέσα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ μεγάλου ἀγάλματος, θὰ ἔμπορουσε νὰ γράψῃ, ἐπὶ ἐκείνου τὸ ὅποιον κατ' ἀνάγκην θὰ τῆς ἐφαίνετο ὡς ἀποτελοῦν τὸ σύμπαν, ἓνα βιβλίον πι-

κρῶς ἐπιγραμματικόν, εἰς τὸ ὅποιον θ' ἀπεδείκνυεν εὐγλώττως τὴν ἔλλειψιν σκοποῦ καὶ τὸ παράλογον τοῦ ἰδικοῦ της κόσμου, καὶ τὸ ὅποιον ἀναμφιδόλως θὰ ἐπειθεν ὅλα τὰ ζῴφια ποῦ θὰ κατόκουν μαζῇ τῆς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Βαυαρίας. Ἐν τούτοις οὐδέποτε θὰ ἐφθάνεν εἰς τὴν γνώσιν τῆς ἀληθείας, ὅπως θὰ ἦτο δυνατόν νὰ τῆς τὸ ἀποδείξῃ ἀκόπως ὁ πρῶτος τυχῶν ὀδηγὸς τῶν ξένων ἐν Μονάχῳ, ἔστω καὶ ὁ ὀλιγώτερον κατάλληλος εἰς τοιαύτην ἐργασίαν.

Ὅχι, ὄχι· ἡ φιλοσοφία τῆς ἀπαισιοδοξίας δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἔχῃ ἀξιώσεις σοβαρᾶς συζητήσεως μαζῇ της. Ὅταν εἶναι εἰλικρινῆς, δὲν φαίνεται τίποτε ἄλλο παρὰ μία μορφή τῆς δυσφορίας τὴν ὁποίαν μᾶς κάμνει νὰ αἰσθανώμεθα τὸ πεπερασμένον τοῦ νοητικοῦ ἡμῶν. Ὁ ἄνθρωπος ποθεῖ νὰ συλλάβῃ τὸν μηχανισμόν τοῦ κόσμου, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἔμπορεῖ, ἀγανακτεῖ καὶ τὸν κακολογεῖ, ἀπαράλλακτα ὅπως ἓνας ἀπλοϊκὸς ἄγριος πετᾶ κατὰ γῆς, κρεμῶν τὰ μούτρα του, τὸ μουσικὸν ὄργανέτον, τοῦ ὁποίου ματαίως ἐπροσπάθησε νὰ ἐννοήσῃ τὸν μηχανισμόν. Ὁ ἄνθρωπος καυχᾶται ὅτι εἶναι ὁ κύριος τῆς δημιουργίας, καὶ ἀναγκάζεται εἰς κάθε βῆμα νὰ πεισθῇ ὅτι ἡ ἐξουσία τὴν ὁποίαν διαθέτει δὲν ἐκτείνεται πολὺ μακρὰν. Καὶ τότε γίνεται δύσθυμος, καὶ τὴν δυσθυμίαν του αὐτὴν συμπυκνώνει εἰς ἓνα σύστημα τὸ ὅποιον ὀνομάζει ἀπαισιοδοξίαν. Τὸ παιδίον ποῦ ἐκτείνει τὴν χεῖρα πρὸς τὴν σελήνην καὶ ἀρχίζει νὰ κλαυθμηρίξῃ διότι δὲν ἔμπορεῖ νὰ τὴν φθάσῃ, εἶναι εἰς τὸ εἶδός του ἐπίσης ἓνας ἀπαισιόδοξος, χωρὶς νὰ τὸ ἠξεύρῃ. Μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἡ ἀπαισιοδοξία του αὐτὴ θεραπεύεται εὐκόλως μὲ μίαν καραμέλλαν.

Εἶναι ἄλλως ἀρκετὰ εὐχάριστος ἡ παρατήρησις, ὅτι οἱ ἀνάγοντες εἰς σύστημα τὴν ἀπαισιοδοξίαν εἶναι συνήθως λαμπροὶ ἐκτιμηταὶ ἐνὸς εὐθύμου γέυματος καὶ μιᾶς καλῆς φιάλης, ὅτι μετὰ μίαν ἐρωτικὴν αἰσθηματολογίαν νυμφεύονται ἐντίμως κατὰ τοὺς παραδεγμένους τύπους, καὶ ὅτι ἔχουν ὄρεξιν εὐρέως ἀνεπτυγμένην δι' ὅλας τὰς ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς. Ἡ φιλοσοφία των εἶναι ἓνα ἐπίσημον ἔνδυμα διὰ τὰς μεγάλας περιστάσεις, καὶ, ὡς τοιοῦτον, ἀρκετὰ ἐπιδητικόν διὰ τὸ πλῆθος τῶν εὐλαβῶν θεατῶν· ἀλλὰ γνωρίζομεν ὅτι ἡ μικρὰ αὐτὴ τήβεννος, μὲ ὄλην τὴν κατάμαυρον ἐπισημότητά της καὶ τὸν διάκοσμόν της μὲ τὰ διασταυρωμένα νεκρικὰ ὄστα, σκεπάζει φορέματα ὁμοια

πρὸς ἐκεῖνα ποῦ φορεῖ ὁ κοινὸς κόσμος : τὴν ἀνευ ἀξιώσεων, ἀλλ' ἀνετον γελεκοφανέλλαν τοῦ εὐθύμου Πέτρου καὶ τοῦ γελαστοῦ Παύλου.

Παραπλευρῶς πρὸς τὴν ἀνένδοτον ἐπιστημονικὴν ἀπαισιοδοξίαν, ἡ ὁποία ἐν τούτοις δὲν ἀποκλείει τὴν μεγαλύτεραν εὐθυμίαν εἰς τὴν πραγματικὴν ζωὴν, ὑπάρχει ἐπίσης μία ἀπαισιοδοξία πρακτικὴ, ἡ ἀπαισιοδοξία τῶν δυστρόπων. Ἡ ἀπαισιοδοξία αὐτὴ δὲν ἔχει οὔτε λογικὴν, οὔτε ἐπιχειρήματα, οὔτε συστήματα, οὔτε κατατάξεις· δὲν προσπαθεῖ κἀν νὰ ἐξηγήσῃ διατὶ ὁ κόσμος δὲν τῆς ἀρέσει· αἰσθάνεται μόνον εἰλικρινῶς καὶ ἐνστικτως ὡς ἀνυπόφορον καὶ ἐμπνέον ἰδέας καταστροφῆς πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει. Ἡ τοιαύτη ἀπαισιοδοξία δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀνασκευῆς, ἀλλὰ μόνον ἀναλύσεως. Εἶναι πάντοτε τὸ σύνδρομον φαινόμενον μιᾶς ἐγκεφαλικῆς παθήσεως ἡ ὁποία ἔχει ἤδη ἐκραγῆ ἢ ὑπάρχει ἀκόμη ἐν σπέρματι. Ἐπὶ ἔτη, πρὶν ἓνας ἀπὸ τοὺς δυστυχεῖς αὐτοὺς ὑποψηφίους τῆς παραφροσύνης καταστῆ καταδῆλως παράφρων, ὑποφέρει ἀπὸ μελαγχολίαν, φοβεῖται τὸν κόσμον καὶ μισεῖ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐνα ὄργανον τῆς σκέψεως, ἀτελῶς ἀνεπτυγμένον ἢ ὑποστὰν ἐσωτερικὰς ἀλλοιώσεις καταστρεπτικὰς, ἔχει τὸ τρομακτικὸν δῶρον νὰ διαδλέπῃ τὴν ἰδίαν του κατάπτωσιν, νὰ παρατηρῇ τὰς προόδους αὐτῆς καὶ ν' ἀναγνωρίξῃ τὴν προϋθσαν ἑαυτοῦ ἀποσύνθεσιν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ συνειδησις προσηλοῦτοι διαρκῶς εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἐξουδένωσιν καὶ τὸ φρικῶδες αὐτὸ θέαμα τὴν ἀπορροφᾷ τόσον τελείως, ὥστε δὲν διατηρεῖ πλέον διὰ τὰ ἄλλα φαινόμενα παρὰ μίαν ἀντιληπτικὴν ἰκανότητα ἀσθενῆ καὶ ἀφηρημένην. Εἰς ἓνα τοιοῦτον ἐγκέφαλον ὁ κόσμος φυσικῶς καὶ κατ' ἀνάγκη ἀντανανκλάται ὅπως εἰς ἓνα ὀφθαλμὸν τυφλωμένον ὑπὸ καταρράκτου· φαίνεται ἀναγκαίως ὅπως ἡ τραγικὴ νύξ τοῦ χάους. Ὅλοι οἱ μεγάλοι ποιηταὶ τῆς «κοιλᾶδος τοῦ κλαυθμῶνος» ἦσαν ὄργανισμοὶ χαλασμένοι. Ὁ Δενάου ἀπέθανε παράφρων, ὁ Λεοπάρδης ὑπέστη μερικὰς παρεκτροπὰς τῆς γενετησίου ὀρμῆς πολὺ γνωστὰς εἰς τοὺς φρενολόγους, ὁ Ἀῖνε κατέστη μελαγχολικὸς καὶ σκοτεινὸς ὅταν ἡ ἀσθένεια τοῦ νωτιαίου μυελοῦ ἤσκησε τὴν ἀναπόφευκτον ἐπίδρασιν τῆς ἐπὶ τοῦ ἐγκεφάλου του, καὶ ὁ λόρδος Βύρων εἶχε τὴν ἐκκεντρικότητα τοῦ χαρακτήρος τὴν ὁποίαν ὁ ἀμύητος θεωρεῖ ὡς ἐνδειξὴν μεγαλοφυΐας, ἐνῶ ὁ ψυχίατρος τὴν ὀνομάζει ἀπλο-

στατα φύχωσιν. Ἡ ἀπαισιοδοξία αὐτὴ ἡ ὁποία συστρέφει τὰς χεῖρας εἰς τὴν θέαν ἐνὸς ἐρωτικοῦ ζεύγους καὶ ἡ ὁποία ἐκσπᾷ εἰς λυγμοὺς μίαν θαυμασίαν αὐγὴν Μαῦτου, χωρὶς λόγον, ἀπαρηγόρητος, ἄμετρος, ἡ ἀπαισιοδοξία αὐτὴ εἶναι νόσος, καὶ κανεὶς υγιὴς ἄνθρωπος δὲν θὰ φαντασθῆ κἀν νὰ τὴν συμμαρτυρῆ.

Αὗται εἶναι αἱ μορφαὶ τῆς ἐντίμου ἀπαισιοδοξίας, αἱ μόναι ποῦ ἔχουν δικαίωμα εἰς κριτικὴν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι, ἐκτὸς αὐτῶν, ὑπάρχει ἐπίσης μία προσποιητὴ μανία ἡ ὁποία τὰ βλέπει ὅλα μαύρα καὶ ἡ ὁποία ἀρέσει εἰς ὅλους τοὺς μωροὺς οἱ ὅποιοι φαντάζονται ὅτι τοὺς πηγαίνει καλά. Ἄλλ' ἡ μανία αὐτὴ εἶναι καθαρὰ ἐρασιτεχνία, μία πνευματικὴ εὐγένεια, διὰ τῶν ὁποίων διακρίνεται κανεὶς ἀπὸ τὸν κοινὸν ὄχλον. Εἰς μερικοὺς ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων ἡ καλαισθησία ἔχει διαφθαρῆ, ἡ ὠχρότης τῆς σκέψεως φαίνεται τόσον ἐπαγωγός, ὅσον καὶ ἡ ὠχρότης τῶν παρειῶν. Καὶ διὰ τοῦτο οἱ τοιοῦτοι γίνονται πικρόχολοι, διὰ νὰ κάμουν τὴν ἐντύπωσιν ἀνθρώπων οἱ ὅποιοι εἶδον καὶ ἐδοκίμασαν πολλὰ καὶ παράδοξα πράγματα εἰς τὴν ζωὴν των καὶ οἱ ὅποιοι ὑπῆρξαν ἡρώες περιπετειῶν ποῦ ραγίζου τὴν καρδίαν. Μὲ τοὺς ἀπαισιοδόξους τῆς κατηγορίας αὐτῆς δὲν ἤμπορεῖ νὰ χάνῃ κανεὶς τὸν καιρὸν του εἰς ἀναλύσεις· ἀρκεῖ νὰ τοὺς κτυπήσῃ τὴν κοιλίαν κατὰ τὸν γαλλικὸν τρόπον καὶ νὰ τοὺς εἰπῆ : Farceurs !

Ἐχαρακτήρισα τὴν ἀπαισιοδοξίαν ὡς θεῶμα τοῦ κόσμου μοναδικόν, καὶ ἠθέλησα νὰ εἰπῶ διὰ τοῦτου ὅτι παριστάνει ἓνα θράμβον τῆς φαντασίας ἐπὶ τῆς πραγματικότητος καὶ μίαν μαρτυρίαν τῆς ἰκανότητος τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ ἄνθρωπος νὰ περισφίγγῃ τὴν φύσιν, καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ λυσσωδεστέρα καταβάλλεται ἐκ μέρους αὐτῆς ἀντίστασις, μέσα εἰς τὰς μεταμφιέσεις τὰς ἐπινοηθείσας ὑπὸ τῆς ἰδιοτροπίας του. Ὅπως ἀναγκάζει τὰ φυλλώματα τῶν ξένδρων ν' αὐξάνουν κατὰ παράλογα σχήματα ζῶων ἢ ἀρχιτεκτονικῆς, ὅπως διὰ τῶν ἀντιλίων βιάζει τὸ νερόν, μ' ἔλθῃ τὴν ἐναντιότητά του, ν' ἀνέλθῃ εἰς τὸ βουνόν, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον συνάγει ἐκ γεγονότων τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ τοῦ ἐμπνέουν τὰς ὠραιότερας ἰδέας, ἀντίληψιν τοῦ κόσμου ζοφεράν, καὶ φέρεי τὴν ἀπαισιοδοξίαν του εἰς τὴν φύσιν, ἡ ὁποία δι' ὄλων τῶν καλύκων τῶν ἀνθέων τῆς καὶ δι' ὄλων τῶν λαρύγγων τῶν πτηνῶν τῆς κωδωνίζει καὶ διακηρύττει τὴν αἰσιοδοξίαν.

Διότι αὐτὸ κάμνει ἡ φύσις, καὶ διὰ νὰ τὴν ἀκούσῃ κανεὶς,

δὲν εἶναι κἄν ἀνάγκη ν' ἀκροασθῆ μεῖς ἰδιαιτέραν προσοχήν, διότι ὁ ἦχος εἶναι αἰσθητὸς καὶ ὅταν ἀκόμη φραχθοῦν τὰ ὦτα μετὸν βράμδακα τοῦ σχολαστικισμοῦ καὶ τῆς σοφιστείας. Τὸ ἀρχικὸν ἔνστικτον τὸ ὅποσον ἐνυπάρχει εἰς τὸ βάθος ὄλων τῶν σκέψεων καὶ ὄλων τῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ ὅποσον δεσπόζει δλοκλήρου τῆς ζωῆς αὐτοῦ, εἶναι ἡ αἰσιοδοξία. Κάθε ἀπόπειρα γινομένη πρὸς ἐκρίζωσιν αὐτοῦ εἶναι ματαία, διότι ἀποτελεῖ κυρίως εἰπεῖν αὐτὸν τὸν θεμελιώδη νόμον τῆς ὑπάρξεώς μας καὶ ἡμπορεῖ νὰ καταστραφῇ εἰμὴ μαζῇ μετ' αὐτήν.

Ὅταν ἐξετάσῃ κανεὶς ἐκ τοῦ πλησίον τὰ κυριώτερα παράπονα τῶν ἀπαισιοδόξων, εὐρίσκει ὅτι αἱ αἰτιάσεις αὐταὶ πηγὴν ἔχουν τὴν ὑπεροπτικὴν καὶ αὐθάδη δοκησιοφίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡμποροῦν νὰ παραβληθοῦν πρὸς τὰς μερίμνας τὰς ὁποίας προξενοῦν τὰ πλοῦτη του εἰς ἓνα ἑκατομμυριοῦχον. Πῶς! Δυσαρεστούμεθα διὰ τὴν ἔλλειψιν σκοποῦ εἰς τὸ σὺμπαν, ἢ, ἀκριδέστερον, διὰ τὴν ἀδυναμίαν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται ὁ ἄνθρωπος ν' ἀναγνωρίσῃ εἰς αὐτὸ ἓνα σκοπὸν; Ἄλλ' αὐτὴ αὐτὴ ἡ δυσἀρέσκεια δὲν ἀποτελεῖ μίαν ἀπόδειξιν τῆς ὑψηλῆς ἀναπτύξεως εἰς τὴν ὁποίαν ἐφθάσε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, καὶ δὲν ἔχομεν λόγον νὰ χαίρωμεν δι' ὅ,τι ἀπεκτήσαμεν; Ποίαν εὐρωστίαν καὶ ποίαν δύναμιν τῆς νοήσεως δὲν προϋποθέτει καὶ ἡ θέσις αὐτὴ μόνον τοῦ ζητήματος περὶ ἐνὸς τελικοῦ σκοποῦ τῆς φύσεως! Ποῖον εὖρος ὀρίζοντος χρειάζεται καὶ διὰ τὴν σύλληψιν μόνον τοιούτων προβλημάτων! Καὶ μέχρι τίνος ὑψηλοῦ ἐπιπέδου νοήσεως πρέπει νὰ ὑψωθῇ πρῶτον ὁ ἄνθρωπος, ποίας εὐχαριστήσεις καὶ ποίας πνευματικὰς ἀπολαύσεις πρέπει νὰ αἰσθανθῇ καθ' ὁδόν, πρὶν φθάσῃ εἰς τὸ ἀπόγειον ἐκεῖνο σημεῖον, ἀφ' ὅπου σοβαρῶς νομίζει ὅτι ἔχει τὸ δικαίωμα καὶ τὴν ἀρμοδιότητα νὰ ἐγκαλέσῃ τὸ σὺμπαν ἐνώπιόν του καὶ νὰ τοῦ εἰπῇ μετὸν αὐστηρότητα γενικοῦ ἐπιθεωρητοῦ: «Πρέπει νὰ κατεσκευάσθῃς κατὰ ἓνα σχέδιον. Τοῦ σχεδίου αὐτοῦ θέλω νὰ λάβω γνῶσιν διὰ νὰ τὸ κρίνω!»

Κανὲν ζῶον δὲν σκοτίζεται διὰ τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος, καὶ ὁ πρόπαππος ἡμῶν, ὁ σύγχρονος τῆς ἄρκτου τῶν σπηλαίων, ἦτο βεβαίως ἀπηλλαγμένος πάσης φροντίδος σχετικῆς πρὸς τὸν προορισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος. Ὅταν ὁ πραγματιστὴς αὐτὸς προγενεῖας ἐγέμιζεν εὐσυνειδήτως τὴν κοιλίαν του μετ' τροφῆν,

εὐρίσκειν ἀναμφιδόλως ὅτι ἡ ζωὴ του εἶχεν ἀρκετὸν περιεχόμενον καὶ ἂν τοῦ ἔμενον ἀκόμη κάποια ἐπιθυμία, ἡμποροῦμεν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἐπιθυμία του αὐτὴ ἦτο νὰ κοιμηθῇ ἡσυχος, χωρὶς νὰ ἐνοχληθῇ. Ἄλλ' ἡμεῖς ἐγεῖναμεν δυσκολώτεροι βαθμηδόν, ἐφ' ὅσον ἀνεπτύσσετο ἡ προσωπικὴ ἡμῶν γωνία, καὶ τὸ ἰδεῶδες μας δὲν εἶναι πλέον ἓνα καλὸν φιλέτον ἀγριοταύρου. Ὅπως εἶναι δὲ φυσικόν, ἡ ἀπληστία μας πρὸς τὸ πνευματικὸν κέρδος εἶναι τόσον περισσότερον διψαλέα, ὅσον μεγαλύτερα κεφάλαια ἔχομεν σωρεύσει, καὶ ἀφοῦ ἐφθάσαμεν τόσον θαυμασίως μακρὰν, δὲν ἐπιτρέπομεν πλέον νὰ τεθῇ ὄριον εἰς τὸν δρόμον καὶ τὴν πτῆσιν ἡμῶν.

Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μετ' ἓνα ἄλλο παράπονον τῶν ἀπαισιοδόξων, τὸ σχετικὸν μετὸν τὴν ὑπαρξιν τοῦ πόνου εἰς τὸν κόσμον. Τί περιωρισμένη ἀντίληψις, διὰ νὰ μὴν εἰπῶ: Τί ἀχαριστία! Ἄλλ' ὦ ἀγαθοὶ ἀπαισιόδοξοι, ἐὰν ὁ πόνος δὲν ὑπῆρχεν, ἔπρεπε νὰ τὸν ἐφεύρωμεν. Εἶναι ὁ εὐεργετικώτερος καὶ ὠρελιμώτερος τῶν θεσμῶν τῆς φύσεως. Καὶ ἐν πρώτοις ὁ πόνος προϋποθέτει ἓνα σύστημα νευρικῶν ὕγιες καὶ μεγάλως ἀνεπτυγμένον· ἀλλὰ τούτου ἡ ὑπαρξὶς εἶναι ἐπίσης ἀπαραίτητος δι' ὄλας τὰς εὐαρέστους αἰσθήσεις, τῶν ὁποίων ἐν τούτοις τὴν ὑπαρξιν δὲν ἡμπορεῖ κανεὶς ν' ἀρνηθῇ. Οἱ κατώτεροι ὀργανισμοὶ εἶναι ἀνίκανοι εἰς ζωηρὰς αἰσθήσεις πόνου· ἀλλ' ἐκ τούτου δικαιοῦμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ τὰ εὐάρεστα αἰσθήματα αὐτῶν εἶναι ἐπίσης ἀσυγκρίτως ἀμβλύτερα καὶ ὀλιγώτερον ζωηρὰ τῶν ἰδικῶν μας. Θὰ ἦτον ἐν τούτοις πολὺ θαυμαστὸν πρᾶγμα, ἐὰν εἶχομεν μὲν αἰσθητήρια ἀρκετὰ λεπτὰ διὰ νὰ τερπώμεθα εἰς τὸ ἄρωμα ἐνὸς ρόδου, εἰς μίαν συμφωνίαν τοῦ Μπετχόβεν ἢ εἰς ἓνα πίνακα τοῦ Δεονάρδου δὲ Βίντσι, ἀλλ' ἡμεῖς μ' ὄλον τοῦτο ἀναίσθητοι εἰς τὴν δυσωδίαν τῆς σήψεως, εἰς τὸν ἦχον τῆς ρίνης συρομένης μεταξὺ τῶν ὀδόντων τοῦ πρόνου, καὶ εἰς τὴν θέαν μιᾶς κωκινώδους πληγῆς. Ἐρωτήσατε μίαν ὑστερικὴν ἄρρωστον παθοῦσαν ἀπὸ ἀναίσθησιαν τοῦ ἐνὸς ἢ καὶ τῶν δύο ἡμιμορίων τοῦ σώματος τῆς, ἐὰν εἶναι εὐχαριστημένη ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῆς αὐτῆς τὴν ἀπηλλαγμένην ἀπολύτως ἀπὸ κάθε πόνου. Ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος δὲν ἡμπορεῖ νὰ τὴν κάμῃ νὰ πονέσῃ, ἀλλ' ἐπίσης δὲν ἡμπορεῖ νὰ τῆς στείλῃ εὐαρέστους ἐντυπώσεις· ἐν τούτοις μετὰ βραχείαν πείραν ἢ τοιαύτην ἀναίσθησιαν πάσχουσα ζητεῖ ἐπι-

μόνως νὰ κατασταθῆ καὶ πάλιν ἱκανῆ νὰ αἰσθάνεται πόνους. Ἦκουσα ἀπὸ δωδεκάδας τοιούτων ἀρρώστων τὴν κραυγὴν τῆς χαρᾶς τὴν ὁποίαν ἄφινε καθεμία ἀπὸ αὐτάς, ἕταν ἕνα κέντημα βελόνης τὴν εἶχε κάμει νὰ πονέσῃ καὶ πάλιν.

Ὁ πόνος ἐπέχει τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν ἡ πίστις τοῦ ἀπλοῦ-
κοῦ ἀπονέμει εἰς τὸν φύλακα ἄγγελον· εἶναι ὁ προάγγελος ὁ
ὁποῖος μᾶς δεικνύει τὸν κίνδυνον καὶ μᾶς καλεῖ εἰς καταπολέμη-
σιν ἢ ἀποφυγὴν αὐτοῦ. Εἶναι λοιπὸν ὁ καλύτερος φίλος μας, ὁ
συντηρῶν τὴν ὑπαρξίν μας, καὶ πηγὴ τῶν ἰσχυροτέρων αἰσθη-
μάτων εὐαρεσκείας. Διότι ὁ πόνος μᾶς ὠθεῖ εἰς προσπάθειαν
πρὸς ἀντίδρασιν κατὰ τῆς προξενούσης αὐτὸν αἰτίας, ἡ δὲ προ-
σπάθεια αὕτη συνδέεται πρὸς τὴν ὑψηλοτέραν τάσιν τῶν φυσικῶν
ἡμῶν δυνάμεων καὶ παρέχει τὴν ἀσύγκριτον ἐκείνην εὐχαρίστη-
σιν, τὴν συναφῆ πρὸς τὴν ἐπιβεβαίωσιν τῆς ἀτομικότητός μας.
Χωρὶς τὸν πόνον ἡ ζωὴ μας στιγμὴν μόλις θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ
διαρκέσῃ, διότι θὰ ἦτον ἀδύνατον ν' ἀναγνωρίσωμεν ὅ,τι μᾶς
βλάπτει καὶ νὰ φυλασσωμεθα ἐξ αὐτοῦ.

Θὰ μᾶς ἀντιτάξῃ ἴσως κανεὶς ἀπὸ τοὺς στομφολόγους ἀνα-
μορφωτὰς τοῦ κόσμου ὅτι θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ ἐξεύρεσις τρόπου
ἀντικαθιστῶντος τὸν πόνον διὰ τῆς νοήσεως, οὕτως ὥστε νὰ μὴν
ἔχωμεν ἀνάγκην νὰ εἰδοποιούμεθα ὑπὸ τοῦ πόνου διὰ νὰ προφυ-
λασσωμεθα ἀπὸ τοὺς κινδύνους ποὺ μᾶς ἀπειλοῦν· μία ἔμφυτος
καὶ ἀνώδυνος γνῶσις ἐκείνου τὸ ὁποῖον μᾶς εἶναι βλαπτικόν, θὰ
ἐξετέλει τὴν αὐτὴν λειτουργίαν. Εἰς τοῦτο ἀπαντῶμεν : Ἐνὰ ἐκ
τῶν δύο· ἢ ἡ γνῶσις αὕτη δὲν θὰ μᾶς ἐκέντριζε καὶ δὲν θὰ μᾶς
ἐκίνηει ἀρκετὰ ἰσχυρῶς εἰς προσπάθειαν, καὶ τότε δὲν ἠθέλομεν
ὑπακούει πάντοτε καὶ εἰς βαθμὸν ἀρκοῦντα εἰς τὴν πρόσκλησιν,
ἐπομένως θὰ ἐνικόμμεθα εὐκόλως ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τῆς ὑπάρξεώς
μας· ἢ ἄλλως ἡ εἰδοποίησις αὕτη θὰ ἦτο τόσο ἰσχυρὰ καὶ ἐν-
τονος, ὥστε νὰ εἴμεθα ἀναγκασμένοι ν' ἀπαντήσωμεν διὰ τῆς
ὑψίστης τάσεως τῶν δυνάμεών μας, καὶ τότε θὰ τὴν ἠσθανόμεθα
ἀπλοῦστατα ὡς ἕνα πόνον ἐπίσης, ἀπαράλλακτα ὅπως σήμερον
αἰσθανόμεθα τὴν εἰδοποίησιν ἡ ὁποία μᾶς παρέχεται διὰ τῶν
αἰσθητικῶν ἡμῶν νεύρων.

Ὅ,τι εἶναι ὁ πόνος ὡς πρὸς τὸ φυσικὸν μέρος, διὰ τὸ ἠθικὸν
εἶναι ἡ δυσαρέσκεια. Ὅταν ἡ τελευταία αὕτη εἶναι ἀρκετὰ ἐντο-
νος ὥστε νὰ εἶναι αἰσθητὴ ὡς κακοπάθεια, ἀποβαίνει κέντρον

πρὸς διόρθωσιν καὶ βελτίωσιν τῶν προξενουσῶν ταύτην συνθη-
κῶν διὰ τῆς χρησιμοποίησεως ὄλων τῶν δυνάμεων. Ἐνὰ ὄν εὐτυ-
χοῦν δὲν θὰ συλλάβῃ ποτὲ τὴν ἰδέαν νὰ θεωρήσῃ τὸ περιβάλλον
αὐτοῦ μὲ πόθον καταστροφῆς. Χωρὶς ἀνάγκην, καὶ ὁ Ἡρακλῆς
αὐτός, εἰς τὸν ὁποῖον ἐν τούτοις τὸ πρᾶγμα δὲν στοιχίζει πολὺ,
δὲν ἐκπληρώνει τοὺς δώδεκα αὐτοῦ ἄθλους, καὶ διὰ νὰ διορθώσῃ
κανεὶς τὴν κλίνην του, πρέπει προηγουμένως νὰ ἐκοιμήθῃ κακῶς.
Ἡ δυσαρέσκεια λοιπὸν εἶναι ἡ αἰτία κάθε προόδου, καὶ ἐκεῖ-
νος ποὺ θρηνεῖ ὡς ἕνα κακὸν τὴν ὑπαρξίν αὐτῆς ἐν τῷ ἠθικῷ
ἡμῶν βίῳ, ὀφείλει κατ' ἀνάγκην νὰ ἔχῃ τὸ θάρρος ν' ἀναγνω-
ρίσῃ ἀμέσως ὡς ἰδανικόν του τὴν διὰ βίου καταδίκην τῆς ἀνθρω-
πότητος εἰς ἀγαματώδη ἀκίνησιν.

Ἄλλως ἡ δυσαρέσκεια ἢ ἐκ τῶν δυσμενῶν περιστάσεων εἰς
τὰς ὁποίας ἕνα ἄτομον ἢ ἕνας λαὸς εἶναι ἀναγκασμένος νὰ ζῇ,
δὲν ἠμπορεῖ νὰ προβληθῇ ὡς ἀπόδειξις δικαιολογοῦσα τὴν ἀπαι-
σιοδοξίαν. Ἐξ ἐναντίας, ἡ τοιαύτη δυσαρέσκεια ἀποτελεῖ μίαν
ἐπὶ πλέον ἀπόδειξιν τῆς ἀδιαφθόρου αἰσιοδοξίας τῆς ἀποτελου-
σης τὸ βάθος τῆς σκέψεώς μας. Πραγματικῶς, κάθε ἐπικρίσις
εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς συγκρίσεως τοῦ πνεύματος μεταξὺ τῶν
ὑφισταμένων πραγματικῶν καὶ τῶν ἰδεωδῶν συνθηκῶν τὰς ὁποίας
τὸ ἄτομον κατέστρωσεν ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἀναπαραστάσεων καὶ
τὰς ὁποίας θεωρεῖ ὡς τελείας, τὸ γεγονός δὲ τῆς κατὰ τὸ μᾶλ-
λον ἢ ἦττον σαφοῦς διατυπώσεως μιᾶς τοιαύτης ἐπικρίσεως ἐπι-
βάλλει κατὰ βάθος τὴν σιωπηρὰν ὁμολογίαν, ὅτι αἱ ὡς ψεκταὶ
ἢ ἀνυπόφοροι θεωρούμεναι συνθήκαι εἶναι ἐπιδεκτικαὶ βελτιώ-
σεως· καὶ ἡ σκέψις αὕτη πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ χαρακτηρισθῇ
ὡς αἰσιόδοξος. Ἐτι πρὸς : ὅταν τις γογγύζῃ διὰ κάτι, ὅταν σκέ-
πτεται σαφῶς ἢ προαισθάνεσαι ἀσαφῶς ὅτι τὰ πράγματα εἶναι
δυνατὸν νὰ γείνουν καλύτερα καὶ μὲ ποῖον τρόπον, ἔχει πραγμα-
τοποιήσῃ ἤδη δυναμικῶς τὴν βελτίωσιν· ἡ μεταλλαγὴ ἔχει ἤδη
συντελεσθῆ εἰς τὸν κόσμον τῶν ἀναπαραστάσεων τοῦ δυσαρεστη-
μένου ἀτόμου, καὶ ἔχει, τοῦλάχιστον δι' αὐτό, τὸν βαθμὸν τῆς
πραγματικότητος ὄλων τῶν συνειδητῶν πραγμάτων, τῶν ὁποίων
τὴν ὑπαρξίν ἢ γνῶσις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἢ παραχθεῖσα ὑπὸ
τῶν αἰσθητηριακῶν νεύρων, δὲν καθιστᾷ βεβαιότεραν τῆς κατα-
σκευῆς ἐνὸς ἰδεωδῶς κόσμου καλυτέρου, βασιζομένου ἐπὶ τῆς
συνθετικῆς δυνάμεως τῶν ἐγκεφαλικῶν κυττάρων. Διὰ τοῦτο κάθε

δυσαρεστημένος είναι ένας άναμορφωτής πνευματικῶς, ὁ δημιουργὸς ἑνὸς νέου κόσμου ὑπάρχοντος εἰς τὴν κεφαλὴν του καὶ περιλαμβάνοντος ὅλας τὰς συνθήκας τῆς ἀνθρωπίνης εὐτυχίας· καὶ ἔάν τὸ τοιοῦτο ἄτομον ἔχη τὴν πείραν τῆς ἀναλύσεως τῶν ἰδίων του αἰσθημάτων, θ' ἀναγνωρίσῃ ἀκόπως ὅτι ἡ δυσἀρέσκεια τοῦ περὶ τῶν πραγμάτων ἄγει αὐτὸν εἰς μίαν μεγάλην εὐἀρέσκειαν διὰ τὸν ἑαυτὸν του, καὶ ὅτι ἡ χαρὰ τὴν ὅποιαν τοῦ προξενεῖ ὁ ἰδεώδης κόσμος τῆς ἰδίας δημιουργίας ἀντισταθμίζει τοῦλάχιστον τὴν λύπην ποὺ αἰσθάνεται διὰ τὸν πραγματικὸν κόσμον.

Καὶ δίδων ἐδῶ, χωρὶς δισταγμὸν, εἰς τὸ ἐπιχειρημὰ μου στροφὴν προσωπικὴν, ἐρωτῶ τὸν φιλόσοφον τῆς εἰλικρινοῦς ἀπαισιοδοξίας ἔάν δὲν εἶναι πολὺ εὐχαριστημένος ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του, ὅταν κατῴρθωσεν νὰ παραστήσῃ ἑναργῶς τὴν ἀθλιότητα καὶ τὸ παράλογον τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Ὅρμᾶ ἴσως ἀπὸ τὸ γραφεῖόν του καὶ τρέχει, ἐν τῇ χαρᾷ του, νὰ ἐναγκαλισθῇ τὴν γυναικῶν του. ὅταν κατῴρθωσεν νὰ προσδώσῃ εἰς τὴν δεῖνα σελίδα τῆς πραγματείας του ζοφερότητα ἰδιαίτερος ζωηράν· καὶ τοῦ βιβλίου τελειωθέντος, ἀναγινώσκει εὐχαρίστως κανὲν κεφάλαιον ἐξ αὐτοῦ εἰς τοὺς οἰκειωτέρους τῶν φίλων του, ἀπολαμβάνων εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν τὰς ἐνδομύχους ἐκείνας εὐχαριστήσεις, αἱ ὅποιαι καὶ μόναι θὰ ἤρκουν νὰ καταστήσουν τὴν ζωὴν του ἀξιοβίωτον.

Τοιοιουτρόπως ἡ πικρία ἢ προξενουμένη ἐκ τῆς μὴ κατανοήσεως τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ σκοποῦ τούτου, εἶναι μία ἀπόδειξις τῆς ὑψηλῆς ἀναπτύξεως τοῦ νοητικοῦ ἡμῶν, τὸ ὅποῖον μᾶς παρέχει εὐχαριστήσεις καὶ ἀπολαύσεις διαρκεῖς· ὁ φυσικὸς πόνος, μάρτυς τῆς ὑγείας καὶ τῆς λειτουργικῆς ἱκανότητος τοῦ νευρικοῦ ἡμῶν συστήματος, εἰς τὰς ὅποιαις ὀφείλομεν ὅλας τὰς εὐἀρέστους αἰσθήσεις τῆς ὑπάρξεώς μας· καὶ ἡ δυσἀρέσκεια, ἢ ἀφορμὴ δημιουργικῆς δραστηριότητος τῆς φαντασίας μας, ἢ ὅποια ἀποτελεῖ δι' ἡμᾶς πηγὴν ζωηρῶν εὐχαριστήσεων. Ὅτι εἰς αὐτὰ ὑπάρχει τόπος διὰ τὴν ἀπαισιοδοξίαν, αὐτὸ ἀκριβῶς δὲν ἠμπορῶ νὰ ἐννοήσω.

Κανεῖς, ἐλπίζω, δὲν θὰ παρανοήσῃ τὰ συμπεράσματά μου μέχρι τοῦ σημείου ὥστε νὰ μ' ἐκλάβῃ ὡς μαθητὴν τοῦ σοφοῦ Παγγλώσσου. Δὲν ἔχω καμμίαν σχέσιν μετὰ τὴν θωμαϊκὴν διδα-

σκαλίαν τοῦ εὐχαριστημένου αὐτοῦ φιλοσόφου, καὶ δὲν ἰσχυρίζομαι διόλου ὅτι ὁ κόσμος αὐτὸς εἶναι ὁ καλύτερος ὅλων τῶν κόσμων. Ἐκεῖνο ποὺ λέγω ἐγὼ εἶναι κάτι ἕλως διαφορετικόν. Λέγω τοῦτο : διτί τὸν κόσμον αὐτόν, εἴτε εἶναι ὁ καλύτερος ἢ ὁ χειρότερος ὅλων τῶν κόσμων, εἴτε εἶναι ἕνας κόσμος μέτριος, ἢ ἀνθρωπότης τὸν θεωρεῖ πάντοτε καὶ αἰωνίως ὡς ἕνα κόσμον ὑποφερτόν. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὸ θαυμάσιον προσὸν νὰ δέχεται τὰς φυσικὰς συνθήκας τὰς ὅποιαις τοῦ εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ μεταβάλλῃ, ὄχι μόνον μετὰ τὴν ἐγκαρτέρησιν τοῦ κατ' ἀνάγκην ὑποτασσομένου, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ μειδιάμα εἰς τὰ χεῖλη, νὰ τὰς εὐρίσκη ἀναγκαίαις καὶ εὐχαρίστους, καὶ ν' ἀρέσκειται εἰς αὐτὰς εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε νὰ μὴ ἔχη κἄν τὸν πόθον νὰ τὰς ἀνταλλάξῃ μετὰ ἄλλας, ἀκόμη καὶ μετὰ τὰς πολὺ καλυτέρας τῆς φαντασιοκοπίας τοῦ. Λοιπὸν ἡ τελεία αὐτὴ προσαρμογὴ δὲν εἶναι δυνατὴ εἰμὴ διότι ὁ θεμελιώδης στήμων τῆς ὑπάρξεώς του, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ ἢ πείρα κεντᾶ διαφόρων εἰδῶν μελαγχολικὰς εἰκόνας, εἶναι καμωμένος ἀπὸ καθαρὰν αἰσιοδοξίαν.

Χρειάζονται παραδείγματα πρὸς στήριξιν τῶν βεβαιώσεων αὐτῶν ; Ὑπάρχουν προχειρότατα. Ἀκόμη καὶ ὁ ἐκ κλίσεως ἀπαισιόδοξος παραδέχεται τὴν ὠραιότητα τῆς φύσεως καὶ αἰσθάνεται ἀπόλαυσιν εἰς μίαν καλοκαιρινὴν ἡμέραν, ὅταν ὁ ἥλιος λάμπει εἰς τὸ ἄσπιλον κυανοῦν τοῦ οὐρανοῦ, ἢ εἰς χλιαρὰν νύκτα Ἰουλίου φωτιζομένην ὑπὸ τῆς πανσελήνου ἐν μέσῳ μυριάδων ἀκτινοβόλουτων ἀστέρων. Ἐ ! λοιπὸν, ἕνας κάτοικος τῆς Ἀφροδίτης, ὁ ὅποιος ἤθελε μεταφερθῆ αἰφνιδίως ἐπὶ τῆς γῆς μας, θὰ ἠσθάνετο ἑαυτὸν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὡς βυθισθέντα εἰς μίαν ἀπελπιστικὴν ἐρημίαν παγερὰν καὶ ζοφώδη. Συνηθισμένος εἰς τὸ ἐκτυφλωτικὸν φῶς καὶ τὴν θερμότητα καμίνου τοῦ ἰδικοῦ του πλανῆτου, θὰ ἐπάγωνε τὴν μεσημβρίαν εἰς τοὺς τροπικούς μας καὶ θὰ εὐρίσκει τὰ πλέον ζωηρὰ χρώματά μας θαμβὰ καὶ ἀμαυρά, τὸ ὠραιότερον δὲ φῶς μας ὠχρὸν καὶ πένθιμον. Καὶ εἰς ἕνα κάτοικον τοῦ Κρόνου πόσον ἀνιάρᾳ καὶ πένθιμος θὰ ἐφαίνετο βεβαίως ἢ θεὰ τοῦ οὐρανοῦ μας μετὰ τὴν μοναδικὴν του σελήνην, συνηθησμένον εἰς τὴν ἀφαντάτως πλουσίαν ἐναλλαγὴν ὀκτώ σεληνῶν καὶ δύο δακτυλίων, ἴσως καὶ περισσοτέρων ἀκόμη, τῶν ὁποίων ἢ ἀνατολὴ καὶ ἡδύσις, αἱ αἰωνίως παραλλάσσουσαι θέσεις τῶν μὲν ἐν σχέσει πρὸς τὰς δέ, ἢ πολυσύνθετος κίνησις, φέρουν εἰς τὸν ὀρι-

ζοντά του ένα πλούτον παραλλαγών του όποιου ούτε ιδέαν σαφή κ' αν είναι δυνατόν να σχηματίσωμεν.

Έν τούτοις δ' εν αποβλέπομεν διόλου ούτε εις την λαμπρότητα του ήλιακου φωτός της Αφροδίτης, ούτε εις τον άμήχανον σεληνιακόν τετράχορον του Κρόνου, και είμεθα τόσον ευγνώμονες δια τας πτωχάς μας άστρονομικάς συνθήκας, ώσαν να είχομεν πραγματικώς ακολουθήσει τα μαθήματα του Παγγλώσσου. Προς τί άλλως να τρέχωμεν εις τους κατοίκους των γειτονικών μας πλανητών; Δέν υπάρχει ανάγκη έκδρομών εις τό διάστημα προς άποδειξιν της ανθρωπίνης αισιοδοξίας. Άρκει να παρατηρήσωμεν τί γίνεται εις τας πολικάς χώρας. Κατοικοῦν εκεί άνθρωποι των όποιων ή εδθυμία εξέπληξεν όλους τους εξερευνητάς. Δέν ήμποροῦν να φαντασθουν τίποτε μεγαλοπρεπέστερον άπο την διαμονήν των μέσα εις τους πάγους και την αιωνίαν νύκτα εις την όποιαν εδρίσκονται, και ε' αν είχον ποιητάς, αί ποιηταί των αυτοί αναμφιδόλως θα έψαλλον και θα εξύμνουν τας φρικώδεις έρήμους των χιόνων της Γροιλανδίας με την αυτήν πεποιθήσιν με την όποιαν οί ιδικοί μας ποιηταί εξυμνοῦν μιαν παραρρήνιον τοποθεσίαν με τας άμπελοφύτους κλιτύας της, τας σιτοσπάρτους κοιλάδας της με τό σαλευόμενον πέλαγος των στάξεων, και, εις τό άπώτατον βάθος, τ' ασκιερά της δάση. Άς σημειωθή εν παρόδω ότι τό φαινόμενον αυτό ανοίγει παρήγορον άπεψιν επί της μελλούσης παγετώδους περιόδου, προς την όποιαν βαίνει ή γη γηράσκουσα, ε' αν ή θεωρία της αποφύξεως αυτής είναι ακριβής. Όταν αναπολοῦμεν τό μέλλον αυτό, φανταζόμεθα συνήθως τους τελευταίους ανθρώπους τυλιγμένους μέσα εις ένα δέρμα φώκης, συμμαζεμένους γύρω εις μιαν έλειεινήν πυράν αναφθεΐσαν με τους τελευταίους άνθρακας, έκτείνοντας τρεμούσας τας κατίσχονους χείρας των προς την ανεπαρκή άνθρακίαν, και περιλύπους, περιλύπους ως φθισικός οδραγγοτάγγος του ζωολογικού κήπου. Η εικών αυτή είναι ασφαλώς ανακριβής. Συμπεραίνων εκ των Ήσκιμών περι των απογόνων ήμών της παγετώδους εποχής, είμαι βέβαιος ότι οῦτοι θα είναι οί εδθυμότεροι σύντροφοι του κόσμου. Θα σχηματίζουν εταιρείας αποκρέων, θα διδουν καθ' ήμέραν παγοδρομικάς έορτάς, θ' αποδιώκουν τό ψυχος άπο τ' μέλη των δια χορών άκαταπόννητοι, θα πίνουν τό ίχθυέλαιόν των συνοδευόμενοι άπο θορυβώδη βακχικά άσματα, και θα θεωροῦν

τας συνθήκας αυτές της ζωής των ως αξιοζηλεύτους. Όταν τέλος και ο τελευταίος άνθρωπος αποθάνη εκ του ψυχους, εις τ' αχειλη του θα μείνη πιθανώς ένας ευρύς αποχρυσταλλωμένος γέλωας, ενφ εις τας παγωμένας χείρας του θα κρατή τον τελευταίον αριθμόν της Γελοιογραφικής Έφημερίδος της εποχής.

Ένας ποιητής ειπεν, είναι αληθές, «ότι ή ζωή δέν είναι τό πολυτιμότερον αγαθόν» εν τούτοις σκεπτόμεθα και αισθανόμεθα όσάν να ήτο τοιοῦτον. Η ιδέα της παύσεως της συνειδησεώς μας, της εκμηδενίσεως του «εγώ» ήμών, ή ιδέα αυτή είναι τρομερά. Ο θάνατος, αν όχι ο ιδικός μας, τουλάχιστον των οικείων μας, των τέκνων μας, εκείνων τους όποιους αγαπώμεν, μάς προξενεί τας όξυτέρας οδύνας που είμεθα ίκανοί να αισθανθώμεν, και δέν εδρίσκωμεν άλλο πολυτιμότερον αγαθόν να ευχηθώμεν εις ήμάς αυτοῦς και εις τους φίλους μας παρά μακροζωϊαν. Άλλά τί είναι μία μακρά ζωή; Έκατόν έτη, εκατόν είκοσι έτη. Οί αριθμοί αυτοί αντιπροσωπεῦουν τ' άπώτατα όρια της ανθρωπίνης ζωής και κανεις δέν επιθυμεί μακροτέραν ζωήν. Ένας εκατοντούτης έχει τό αίσθημα ότι είναι αξιοζήλευτος· εξ εναντίας δέ προξενεί λύπην ή μοῖρα του νέου ο όποιος αποθνήσκει εις τ' είκοσιν ή είκοσιπέντε έτη.

Ε ! λοιπόν, όλοι αυτοί οί τρόποι του βλέπειν την ζωήν, οί όποιοι μάς είναι τόσον οικείοι, εναντίον των όποιων δέν εξεγειρόμεθα και τους όποιους δέν επικρίνομεν, είναι άποτέλεσμα της ανεκριζώτου αισιοδοξίας μας. Άρχοῦμεθα εις τ' εκατόν έτη ή και ολιγώτερα, διότι σπανίως συμβαίνει να γνωρίσωμεν καμμίαν περίπτωσιν υπερβάστως του αριθμού αυτού. Έ' αν ή διάρκεια της ζωής ήτο διακοσίων ή τριακοσίων ετών, όπως, ως λέγεται, του κόρακος, του κυπρίνου και του έλέφαντος, ο άνθρωπος θα ήθελε να φθάση εις τ' διακόσια ή τριακόσια έτη και θα έθρήνει ε' αν του Ελεγε κανεις ότι οφείλει ν' αποθάνη εις τ' εκατόν πενήντα, μολονότι τώρα ούτε επιθυμεί καν να ζήση πλέον των εκατόν ετών. Αντιστρόφως, ε' αν ή ζωή του ανθρώπου ήτο φυσικώς ώρισμένη εις τριάντα ή τριάτα πέντε έτη, κανεις δέν θα έπεθύμει να υπερβή τ' όρια αυτά και θα έθεωρείτο ευτυχές ένα άτομον αποθνήσκον εις την ήλικίαν αυτήν, ενφ σήμερα προκαλεί τον οικτον. Προβαίνω ακόμη μακρότερα. Έ' αν ήτο γνωστόν ένα παράδειγμα, ένα μόνον, ανθρώπου διαφυγόντος τον άδυσώπητον νόμον του θα-

νάτου, κανείς δὲν θὰ ἤθελε πλέον ν' ἀποθάνῃ· καθείς θὰ ἤλπιζε, θὰ ἠϋχετο, θὰ ὠνειροπόλοι, ὅτι ἡ παρατηρηθεῖσα μοναδικὴ περιπτώσις εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπαναληφθῇ εἰς αὐτόν· ἡ μεγάλη πλειονότης τῶν ἀνθρώπων θὰ ἐσυλλογιζέτο τὸν θάνατον ὅπως σήμερον εἶναι δυνατὸν νὰ συλλογιζόνται μίαν σινικὴν θανατικὴν ἐκτέλεσιν διὰ τοῦ πριονίσματος μεταξὺ δύο σανίδων, — τὸ πρᾶγμα θὰ ἐθεωρεῖτο ὡς μία φοβερὰ ἀτυχία ἐξαιρετικὴ, ἡ ὅποια πλήσσει ἐνίοτε τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἄτομον, ἀλλὰ τὴν ὁποῖαν προσπαθεῖ κανείς ν' ἀποφύγῃ δι' ὄλων τῶν μέσων. [Ἐπειδὴ ὅμως οὐδέποτε ἠκούσθη διὰ κανένα ἀνθρώπου ὅτι διέφυγε τὸν θάνατον, καθείς ἐξοικειώνεται χωρὶς ἰδιαιτέραν δυσκολίαν, καὶ μάλιστα χωρὶς εἰδικὸν πόνον, μὲ τὴν ιδέαν τοῦ μοιραίου τέλους, ἐλπίζων μόνον ὅτι τοῦτο θὰ ἐπέλθῃ πολὺ ἄργά.] Ὁ ἀνθρώπος δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ζήσῃ μερικὰς ἑκατοντάδας, μερικὰς χιλιάδας ἐτῶν; Δὲν γνωρίζομεν εὐλογον αἰτίαν ἀντικειμένην εἰς τοῦτο. Δὲν τὸ εὐχόμεθα ὅμως, διότι δὲν ὑπάρχει παράδειγμα τοιαύτης ζωῆς. Ἀκόμη καὶ ὁ θάνατος αὐτὸς θέτει ἄρα γε κατ' ἀνάγκην τέλος εἰς τὴν ἀτομικὴν ἡμῶν ὑπαρξιν; Ἡ γνώμη αὐτὴ δὲν φαίνεται πειστικῆ, μολονότι ὁ Βάϊσμαν καὶ ὁ Γκαϊτε ἐπεχείρησαν ν' ἀποδείξουν ὅτι τὸ τοιοῦτον ἀποτελεῖ διευθέτησιν ὠφέλημον εἰς τὸ εἶδος. Ἐν τούτοις ὁ ἀνθρώπος προσαρμόζεται πρὸς τὴν φοβερὰν ιδέαν τοῦ θανάτου, μόνον καὶ μόνον διότι, καὶ πάλιν, γνωρίζομεν ὅτι εἶναι ἀναπόφευκτος. Καὶ τοῦτο διότι ἡ ὀργανικὴ ἡμῶν διάπλασις εἶναι εὐτυχῶς τοιαύτη, ὥστε δεχόμεθα μὲ ἐλαφρὰν καρδίαν ὅτι εἶναι πράγματι ἀπολύτως ἀναπόφευκτον καὶ δὲν χαλοῦμεν τὰ αἱματὰ μας ὡς πρὸς αὐτό. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται καὶ τὸ δυνατὸν τῆς εὐθυμίας εἰς τὰς ἐσχάτας στιγμὰς τῆς ζωῆς, τῆς φαιδρότητος μερικῶν καταδίκων ἀγομένων εἰς τὸν τόπον τῆς ἐκτελέσεως. Ὅτι παρετηρήθησαν δὲ τοιαῦται περιπτώσεις, δὲν ἔμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, διότι πιστοποιοῦνται ὑπὸ μαρτύρων ἀξιοπίστων. [Ὁ ὑπεψήφιος εἰς τὸν θάνατον δὲν διστάζει νὰ περάσῃ ὁ ἴδιος τὸν βρόχον εἰς τὸν λαιμὸν του, ὅταν ἔχῃ τὴν βεβαιότητα ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀναπόφευκτον.]

Ἐὰν ἐξ ἐναντίας ὑπάρχῃ καὶ ἡ ἐλαχίστη, καὶ ἡ πλέον μακρυνὴ πιθανότης ὅτι μίαν κατάστασις εἶναι δυνατὸν νὰ μεταβληθῇ, ἓνα κακὸν ν' ἀποσβεθῇ, ἓνα εὐτυχὲς γεγονός ν' ἀναφανῇ μὲ ποῖαν ἀκράτητον ὀρμὴν θριάμβου ἐκσπᾶ τότε ἡ ἀρχικὴ αἰσιο-

δοξία τοῦ ἀνθρώπου! Ἐὰν ἐνδεχόμενον τόσον ἀσθενές, ὥστε κανείς ἀνθρώπος ἔχων σώας τὰς φρένας νὰ μὴ διακυβεύῃ ἓνα στοιχίμα ἐπ' αὐτοῦ, ἐνδεχόμενον δυνάμενον νὰ εἶναι τόσον ἀσθενές ὥστε νὰ διαφεύγῃ σχεδὸν ἐντελῶς πάντα ὑπολογισμὸν πιθανότητος, — ἓνα τοιοῦτον ἐνδεχόμενον ἀρκεῖ εἰς τὸν ἀνθρώπον διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βᾶσις τῶν μεγαλοπρεστέρων ἰσπανικῶν πύργων καὶ νὰ τὸν βυθίσῃ εἰς μίαν κατάστασιν ἀναμονῆς γειτονευούσης πρὸς τὴν εὐτυχίαν.

Ἴδου ἓνα τελευταῖον παράδειγμα τῆς κλίσεως αὐτῆς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν αἰσιοδοξίαν. Μίαν ἡμέραν διωργανώθη ἐν Γαλλίᾳ ἓνα λαχέτον τοῦ ὁποῦο ὁ μέγας λαχνὸς ἐκέρδιζε πεντακοσίας χιλιάδας φράγκων. Ἐξεδόθησαν δεκατέσσαρα ἑκατομμύρια γραμματίων, ἐκ τῶν ὁποῦων ἓνα καὶ μόνον θὰ ἐκέρδιζε τὸ ποσὸν αὐτό. Κάθε ἀγοραστὴς ἐνὸς γραμματίου ἀπέκτα λοιπὸν ἓνα δεκάκις καὶ τετράκις ἑκατομμυριοστὸν πιθανότητος νὰ κερδίσῃ τὸν μέγαν λαχνόν. Διὰ νὰ κατασταθῇ καταληπτὴ ἡ ἀξία τοῦ κλάσματος αὐτοῦ, θ' ἀναφέρω μίαν ἀναλογίαν. Ὑπάρχουν εἰς τὴν Εὐρώπῃ ἑκατὸν χιλιάδες περίπου ἑκατομμυριοῦχοι καὶ πιθανώτατα πλέον τῶν πεντακοσίων χιλιάδων ἀνθρώπων οἱ ὅποιοι ἔχουν περιουσίαν ἡμίσεως ἑκατομμυρίου. Ἄς ἀφήσωμεν τὸ ἡμισυ ἑκατομμύριον καὶ ἄς λάβωμεν μόνον τὰς ἑκατὸν χιλιάδας τῶν ἑκατομμυριοῦχων ὡς βᾶσιν τοῦ ὑπολογισμοῦ μας. Ἐμποροῦμεν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐπὶ δέκα ἑκατομμυριοῦχων ὑπάρχει ἓνας χωρὶς τέκνα, χωρὶς στενοὺς συγγενεῖς, ἢ ὁ ὅποτος τὰ ἔχει χαλάσει μὲ τὴν οἰκογένειάν του καὶ εἶναι διατεθειμένος ν' ἀφήσῃ καθολικὸν κληρονόμον του ἓνα πρόσωπον μὲ τὸ ὅποτον γνωρίζεται κατὰ τύχην καὶ τὸ ὅποτον τοῦ ἀρέσει. Ἡ Εὐρώπη ἀριθμεῖ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπάνω κάτω τριακόσια τριάντα ἑκατομμύρια κατοίκων. Ὅστε εἰς κάθε τριάντα τρεῖς χιλιάδας Εὐρωπαίων ἀναλογεῖ ἀπὸ ἓνας ἑκατομμυριοῦχος ὁ ὅποτος δὲν περιμένει παρὰ μίαν τυχηρὰν συνάντησιν, διὰ ν' ἀφήσῃ εἰς ἓνα ἀπο τὰς τριάντα τρεῖς χιλιάδας ἀτόμων τὸ ἑκατομμύριόν του ἢ τὰ ἑκατομμύριά του. Εἰς τὴν πραγματικότητά οἱ ὅροι εἶναι πολὺ περισσότερον εὐνοϊκοὶ ἀκόμη δι' ἓνα Γάλλον, ἓνα Γερμανὸν ἢ ἓνα Ἀγγλον, διότι εἰς τὴν Γαλλίαν, Γερμανίαν ἢ Ἀγγλίαν οἱ ἑκατομμυριοῦχοι εἶναι πολυαριθμότεροι ἀφ' ὅσων εἶναι παραδείγματος χάριν εἰς τὴν Ρωσσίαν ἢ τὴν Ἰταλίαν. Κατὰ ταῦτα ἡ πιθανότης κα-

θενός ἀπὸ ἡμᾶς τοῦ νὰ κληρονομήσῃ ἓνα ἑκατομμυριοῦχον ἡμπορεῖ νὰ ὑπολογισθῇ τοῦλάχιστον εἰς τὸ ἓνα τριακοντάκις καὶ τρεῖς χιλιαστόν· εἶναι λοιπὸν τετρακοσίας ὀγδοῆντα φορὰς μεγαλύτερα τῆς πιθανότητος τὴν ὅποιαν εἶχεν ὁ ἀγοραστὴς τοῦ «Δαχείου τῶν Τεχνῶν» νὰ κερδίσῃ τὸν μέγαν λαχὸν τῶν πεντακοσίων χιλιάδων φράγκων. Ἐὰν δὲ θελήσωμεν νὰ περιορίσωμεν τὴν φιλοδοξίαν μας εἰς τὸ ἡμισυ ἑκατομμύριον, ἢ πιθανότητος τὴν ὅποιαν ἔχομεν νὰ κληρονομήσωμεν τὴν περιουσίαν ἑνὸς τοιούτου ἐντελῶς ἀγνώστου προστάτου, καὶ ἢ ὅποια ἐπὶ τέλους εἶναι θετικώτερα τοῦ ὄνειρουμένου συνήθως ἐξ Ἀμερικῆς θείου, εἶναι δύο ὀλοκλήρους χιλιάδας καὶ πεντακοσίας φορὰς μεγαλύτερα τῆς πιθανότητος τὴν ὅποιαν ἔχουν διὰ τὸ τυχερὸν κέρδος οἱ ἀγορασταὶ γραμματίων τοῦ ἐν λόγῳ λαχείου. Ἐν τούτοις κανεὶς ἀπὸ ἡμᾶς δὲν θὰ ἐσκέπτετο νὰ ἐλπίσῃ τὸ ἑκατομμύριον αὐτὸ ἢ τὸ ἡμισυ ἑκατομμύριον, καὶ κατὰ μεγαλύτερον λόγον νὰ βασισθῇ ἐπ' αὐτοῦ. Ἐ! λοιπὸν, εὐρέθησαν εἰς μίαν καὶ μόνην χώραν δώδεκα ἑκατομμύρια ἀνθρώπων οἱ ὅποιοι ἐπλήρωσαν ἓνα φράγκον δι' ἓνα δεκάκις καὶ τετράκις ἑκατομμυριοστὸν τῆς τύχης καὶ οἱ ὅποιοι ἐδόξισαν ἐπ' αὐτοῦ σοβαρὰς ἐλπίδας, μολονότι ἐδικαιοῦντο εἰς τοῦτο τετρακοσίας ὀγδοῆντα ἢ δύο χιλιάδας πεντακοσίας φορὰς ὀλιγώτερον ἀπὸ καθένα ἐξ ἡμῶν οἱ ὅποιοι τοῦλάχιστον δὲν πληρώνομεν τίποτε διὰ τὴν ἰδικὴν μας προσδοκίαν κληρονομίας. Νομίζω ὅτι ἀντὶ ν' ἀντιλέγῃ κανεὶς εἰς τοὺς ἀπαισιοδόξους διὰ τῆς λογικῆς, τὸ καλύτερον ποῦ θὰ εἶχε νὰ κάμῃ εἶναι νὰ στείλῃ εἰς αὐτούς, ὡς τὸ ἀποστομωτικώτερον ἐπιχείρημα, ἓνα γραμμάτιον τοῦ «Δαχείου τῶν Τεχνῶν».

Ἄς ἀντιστρέψωμεν τοὺς ὅρους. Καθεὶς ἀπὸ ἡμᾶς κάμνει πράγματα τὰ ὅποια μὲ πιθανότητα ὑπερβαίνουσιν αἰσθητῶς τὸ ἓνα δεκάκις καὶ τετράκις ἑκατομμυριοστὸν, τὸν ἐκθέτουν εἰς κίνδυνον θανάτου. Εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς σιδηροδρόμους παραδειγματος χάριν ἓνας ταξειδιώτης φονεύεται κατ' ἔτος ἐπὶ ἀριθμοῦ ταξειδιωτῶν μικροτέρου τῶν δέκα τεσσάρων ἑκατομμυρίων. Ἐν τούτοις δὲν ὑπάρχει κανεὶς τόσον ἀπαισιοδόξος, ὥστε νὰ παραιτηθῇ τῆς χρήσεως τοῦ σιδηροδρόμου διὰ τὴν αἰτίαν αὐτήν. Μία λοιπὸν πιθανότητος ἑνὸς δεκάκις καὶ τετράκις ἑκατομμυριοστοῦ εἶναι προφανῶς ἀνεπαρκῆς διὰ νὰ μᾶς ἐμπνεύσῃ φόβον· εἶναι ἁπλῶς ἀρκετὴ διὰ νὰ μᾶς πτερύσῃ μὲ ἐλπίδας. Διὰ μίαν τόσον

ἀσθενῆ ἐντύπωσιν ἰδεῶν δυσαρέστων τὸ πνεῦμά μας μένει ἀναίσθητον· ἐξ ἐναντίας εἶναι προσιτὸν εἰς μίαν ὄχι ἰσχυροτέραν ἐντύπωσιν ἰδεῶν εὐαρέστων. Διατί; Διότι ἐκ φύσεως ὁ ἄνθρωπος εἶναι αἰσιόδοξος, καὶ ὄχι ἀπαισιοδόξος.

Αὐτὸ ἄλλως παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ μεγαλύτερα καὶ εἰς τὰ μικρότερα πράγματα. Ποῖος ἀπὸ ἡμᾶς ἠθέληεν ἐκλέξει ποτὲ ἓνα ἐπάγγελμα, ἐὰν δὲν ἡμεθεῖς ἀνευδότης αἰσιόδοξοι; Εἰς κάθε στάδιον ἐκεῖνοι ποῦ φθάνουν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν εἶναι σπάνια ἐξαιρέσεις. Ἐπὶ πενήντα ἀξιωματικῶν, ἓνας μόνον γίνεται στρατηγός· ἐπὶ ἑκατὸν ἱατρῶν, ἓνας μόνον καθηγητὴς Πανεπιστημίου. Τὸ ὑπόλοιπον μένει εἰς μίαν ἄδοξον ἀφάνειαν, πολλάκις εἰς πένιν, ὀφείλον νὰ παλαιῇ μέχρι τελευταίας ἡμέρας ἐναντίον τῶν πικριῶν τοῦ ἐπαγγέλματος, χωρὶς νὰ γνωρίσῃ ποτὲ καὶ τὸ ἀντιστάθμισμα τῆς ἱκανοποιήσεως. Ἐν τούτοις ὅταν ἐκλέγωμεν ἓνα ἐπάγγελμα, δὲν βλέπομεν παρὰ αὐτὸν τὸν ἓνα καὶ μόνον εὐτυχῆ ἐπὶ τῶν πενήντα ἢ τῶν ἑκατῶν, ὄχι δὲ τοὺς σαράντα ἑννέα ἢ ἐνεῆντα ἑννέα ἄλλους, καὶ ἔχομεν τὴν σταθερὰν πεποιθῆσιν ὅτι θὰ γείνωμεν ὁ εὐτυχῆς αὐτὸς ἓνας, μολονότι τὸ πρᾶγμα φαίνεται κατ' ἀνάγκην εἰς τὸν ὕψιστον βαθμὸν ἀπίθανον διὰ πάντα ψυχρῶς ὑπολογίζοντα.

Τὸ αὐτὸ ἀκριδῶς συμβαίνει καὶ εἰς πᾶσαν ἐπιχείρησιν εἰς τὴν ὅποιαν ἀποδύμεθα. Ἡ ἀποτυχία εἶναι κατὰ γενικὸν κανόνα ἐξ ἴσου δυνατὴ ὅπως καὶ ἡ ἐπιτυχία, ἴσως καὶ περισσότερο. Ἐν τούτοις δὲν διστάζομεν νὰ ριφθῶμεν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν, καὶ τὸ πράττομεν, φυσικῶς, μόνον καὶ μόνον διότι πιστεύομεν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν. Ἐκεῖνο ποῦ κλίνει τὴν πλάστιγγα, ἐκεῖνο ποῦ ἀντισταθμίζει τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ ὑπολογισμοῦ τῶν πιθανότητων, ἐκεῖνο ποῦ κλείει τὰ παραπετάσματα τῶν παραθύρων τῶν βλεπόντων εἰς τὸ δυνατόν κακοῦ μᾶλλον ἀποτελέσματος καὶ ποῦ ἀναρτᾷ εἰς τὸν τοίχον τὸν πίνακα τῆς ὀλιγώτερον πιθανῆς ἐπιτυχίας, εἶναι ἡ αἰσιοδοξία.

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ παρατήρησις αὕτη ἐφαρμόζεται μόνον δι' ἡμᾶς τοὺς ἰδίους καὶ διὰ τὰς ἰδίας μας ὑποθέσεις. Ὄταν, ἐξ ἐναντίας, πρόκειται νὰ συμβουλευθῶμεν ἓνα ἄλλον διὰ τὴν ἐκλογὴν ἑνὸς ἐπαγγέλματος, νὰ κρίνωμεν τὰς πιθανότητας μιᾶς ἐπιχειρήσεως τρίτου, ἀντιλαμβανόμεθα σαφῶς τὰ ἐμπόδια καὶ τὰς πιθανότητας ἀποτυχίας καὶ κλινόμεν σχεδὸν πάντοτε εἰς προβλέψεις

ἀπαισιοδόξους. Διατί; Διότι τότε τὸ καθαρῶς ὑποκειμενικὸν στοιχεῖον τῆς αἰσιοδοξίας δὲν ταράσσει τὸν ψυχρὸν ὑπολογισμὸν μας καὶ δὲν ἐπιρεάζει τὴν ἐκτίμησίν μας. Βλέπομεν καλῶς τὰς δυσκολίας, ἀλλ' ὄχι συγχρόνως καὶ τὴν δύναμιν ἢ ὁποία ἐνέπνευσε τὴν μελετωμένην πρᾶξιν καὶ ἐπομένως καὶ τὴν ἐλπίδα ἐπίσης πρὸς κατανίκησιν τῶν δυσκολιῶν αὐτῶν. Ἡ δύναμις αὐτὴ εἶναι αἰσθητὴ ὑπὸ μόνου τοῦ κατόχου αὐτῆς τοῦ ἐτοιμαζομένου διὰ τὸ ἐγχειρημα, καὶ ἰδοὺ διατί οὗτος κρίνει τὴν ἐκδοκίαν αὐτοῦ ὅπως διόλου ἄλλως ἀπὸ τὸν θεατὴν τὸν βλέποντα τὰ πράγματα κατὰ κρόταφον καὶ μὴ παρατηροῦντα πόσον εἶναι εὐρὺ τὸ μέτωπον τῆς ἐπιθέσεως τὸ ὁποῖον ἢ αὐτοπεποιθῆσιν καὶ ἢ συναίσθησις τῆς ἰδίας πλήρους ζωτικότητος παρατάσσουν ἐνώπιόν των.

Εἶναι ἀληθῶς πολὺ διασκεδαστικὴ ἢ παρατήρησις, ὅτι καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ χειρότεροι σκεπτικιστὰι κατέχουν τὴν ὑποκειμενικὴν αὐτὴν αἰσιοδοξίαν καὶ τὴν ἐκδηλώνουν εἰς κάθε περίστασιν, ἀσυνειδήτως πολλάκις. Ἄνθρωποι ποῦ φαίνονται ὅτι τὰ βλέπουν διαρκῶς ὅλα μαῦρα αἰσθάνονται σεβασμὸν διὰ τὸ γῆρας καὶ συγκλίνουσιν πρὸ τῆς νηπιότητος. Ὁ γέρον ἐξεγείρει ἐν αὐτοῖς τὴν ἰδέαν τῆς φρονήσεως καὶ τῆς πείρας, τὸ δὲ βρέφος τὴν ἰδέαν μελλούσης ἀναπτύξεως πλήρους ἐλπίδων. Καὶ ἐν τούτοις τὸ παιδίον δὲν εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος τίποτε ἄλλο παρὰ ἓνα ζῶον τὸ ὁποῖον βρωμίζεται, φωνάζει καὶ βασιανίζει τοὺς περὶ αὐτό· ὁ δὲ γέρον, εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἀμερολήπτου παρατηρητοῦ, εἶναι φυσικῶς μὲν μία ἀηδὴς εἰκὼν τοῦ φθίνοντος ἀνθρώπου, ἠθικῶς δὲ ἓνας τυφλὸς καὶ ἀνάληπτος ἐγωϊσμὸς, μὴ ἔχων κἄν τὴν δύναμιν ν' ἀσχοληθῇ καὶ δι' ἄλλο τι ἐκτὸς τοῦ ἑαυτοῦ του, καὶ διανοητικῶς ἓνα λογιστικὸν ἐξησθενημένον καὶ περιωρισμένον, τοῦ ὁποῖου τὸ βάθος συνίσταται ἀπὸ παλαιὰς πλάνας καὶ προλήψεις καὶ τὸ ὁποῖον μένει κλεισμένον εἰς τὰς νέας ἰδέας.

Διατί ἐν τούτοις τὸ μὲν γῆρας θεωρεῖται μετὰ σεβασμοῦ, καὶ ἢ νηπιότης μετὰ τρυφερότητος; Διότι μᾶς εἶναι εὐχάριστος ἢ αὐταπάτη, καὶ διότι ἓνα τέλος ὅπως καὶ μία ἀρχὴ ὑπάρξεως, ἓνα τελευταῖον ὅπως καὶ ἓνα πρῶτον κεφάλαιον, μᾶς παρέχουν τὴν εὐκαιρίαν νὰ συμπληρώσωμεν κατ' ἀρέσκειαν, ὅσον εἶναι δυνατόν ὠραιότερα καὶ παραδειγματικώτερα, τὰ κενὰ τοῦ διηγήματος. Εἰς τὸν γέροντα ἀποδίδομεν τὸ παρελθόν, εἰς τὸ νήπιον

τὸ μέλλον ἐνὸς ὄντος ἰδανικοῦ, μολοντί ἢμπορεῖ κανεὶς νὰ στοιχηματίσῃ ἑκατὸν ἀναντίον ἐνὸς ὅτι ὁ σεβάσμιος γέρον ὑπῆρξεν, ὡς νέος καὶ κατόπιν ἀνὴρ ὄριμος, ἓνας κοινὸς βλάξ, ἓνα σύνθηες ὄν τοῦ ὁποῖου οὔτε τὰ προτερήματα οὔτε τὰ ἐλαττώματα ἤξιζον τὴν παραμικρὰν προσοχήν, καὶ ὅτι τὸ συμπαθητικὸν παιδίον θὰ γελῆν ἓνας ἀνυπόφορος μωρολόγος ὡς πρὸς τὸν χαρακτήρα, ἓνας αἰσχροκερδῆς καὶ συμφεροντολόγος ἐμπορίσκος ὡς πρὸς τὸ ἐπάγγελμα, ὁ ὁποῖός θὰ εἰπῇ ψεύματα, θὰ μεταχειρισθῇ εὐτελεῖς κολακείας, θὰ συκοφαντήσῃ τὸν πλησίον του, ὅπως τὰ ἐννέα δέκατα τῶν ἀνθρώπων τοὺς ὁποῖους βλέπομεν γύρω μας καθ' ἡμέραν καὶ οἱ ὁποῖοι δὲν μᾶς ἐμπνέουν οὔτε σέβας οὔτε συμπάθειαν. Δὲν παραδεχόμεθα τὰ δυσάρεστα πράγματα παρὰ μόνον ὅταν εἶναι ὀλοφάνερα, καὶ τότε ἀκόμη ὄχι πάντοτε. Ἄλλ' ἐκεῖ ὅπου, ὅπως εἰς τὸν γέροντα ἢ τὸ παιδίον, ἔχομεν τὴν ἐλευθερίαν, δι' ἔλλειψιν γνώσεως βεβαίας τοῦ παρελθόντος ἢ τοῦ μέλλοντος, νὰ φαντασθῶμεν ταῦτα ὡς ὠρατὰ ἢ ἀσχημα, δὲν διστάζομεν οὔτε στιγμὴν καὶ αὐτοσχεδιάζομεν μὲ τὸν γέροντα ἢ τὸ νήπιον πρόσωπα φωτεινά ἡμιθέων, τὰ ὁποῖα πραγματικῶς δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ εἰκόνες εἰς μέγεθος μεγαλύτερον τοῦ φυσικοῦ τῆς βαθέως ριζωμένης αἰσιοδοξίας ἡμῶν.

Αἱ παραδόσεις καὶ αἱ διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι χρησιμεύουν ὡς πλαστικὴ ἐπένδυσις εἰς τὰς ἐπὶ τοῦ κόσμου βλέψεις τοῦ ἀπλοῦ καὶ πλήθους, ἀποδεικνύουν τρανῶς τὴν στοιχειώδη καὶ ἀκατανίκητον αἰσιοδοξίαν τοῦ λαοῦ. Ἐδειξα ἀνωτέρω μὲ ποίαν εὐκολίαν κάθε ἄτομον συμβιδιάζεται μὲ τὴν τρομερὰν ἰδέαν τοῦ θανάτου. Ἡ λαὸς προχωρεῖ μακρότερα ἀκόμη· κάμνει τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν καὶ ἐπινοεῖ μιαν ἱστορίαν, τῆς ὁποίας ἢ ἔννοια εἶναι ὅτι ὁ θάνατος εἶναι εὐεργέτημα καὶ ὅτι μία ζωὴ αἰωνία θὰ ἦτο μεγάλη συμφορά. Διότι προφανῶς αὐτὸ εἶναι τὸ ἠθικὸν διδάγμα τοῦ θρύλου περὶ τοῦ Περιπλανωμένου Ἰουδαίου, ὁ ὁποῖος ποθεῖ ἀπεγνωσμένως τὸν θάνατον ὡς ἀπολύτρωσιν, ἀλλὰ δὲν ἢμπορεῖ νὰ τὸν εὕρῃ. Ὁ λαὸς δὲ ἐπινοήσας τὸν θρύλον αὐτὸν δὲν ἐμοιάζει πρὸς τὴν ἀλώπεκα τοῦ μύθου, ἢ ὁποία χαρακτηρίζει ἐν πεποιθήσει ὡς ὄμφακας τὰς σταφυλάς τὰς ὁποίας λαιμάργως βλέπει, ἀλλὰ δὲν ἢμπορεῖ νὰ φθάσῃ;

Ἡ ἀθανασία εἶναι ἀνέφικτος, ἐπομένως εἶναι ἓνα τραγικὸν κακόν· καὶ ἰδοὺ ἡμεῖς παρηγορημένοι ἐκ τούτου, καὶ ὁ βιολιτζῆς

ἤμπορεῖ νὰ δώσῃ τὸ σημεῖον τοῦ χοροῦ. Εἶναι γνωστὸς ὁ ὥρατος μῦθος τοῦ πτωχοῦ ἐκείνου ἀνθρώπου τὸν ὁποῖον ὁ σταυρὸς του ἐβάρυνε πολὺ καὶ ὁ ὁποῖος ἰκέτευε νὰ τοῦ δοθῇ ἄλλος. Ὁ φύλαξ ἄγγελός του τὸν ὠδήγησεν εἰς ἓνα μέρος ὅπου ὑπῆρχον πολλοὶ σταυροί, μεγάλοι καὶ μικροί, βαρεῖς καὶ ἐλαφροί, μὲ ἀκμὰς ὀξείας ἢ στρογγυλευμένας. Τοὺς ἐδοκίμασεν ὅλους εἰς τὴν σειρὰν, ἀλλὰ κανεὶς δὲν τοῦ ἐπήγαγε τελείως καλά. Ἐπὶ τέλους εὔρεν ἓνα ὁ ὁποῖος τοῦ ἐστέκετο καλύτερα ἀπ' ὅλους· καὶ αὐτὸς ἦτον ὁ ἰδικὸς του σταυρὸς, τὸν ὁποῖον ἐν τούτοις τόσον εἶχε ποθῆσει ν' ἀλλάξῃ! Ἐπειτα ἡ νόστιμος ἱστορία τῶν τριῶν εὐχῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἓνα γηραιὸν ζεῦγος πτωχὸν ὡς ὁ Ἰώδ, εἰς τὸ ὁποῖον ἓνα Πνεῦμα ὑπέσχετο νὰ ἐκπληρώσῃ τρεῖς παρακλήσεις του ὁποιασδήποτε, δὲν ἠξεύρει νὰ ζητήσῃ ὡς χάριν τίποτε ἄλλο κατὰ τὴν ἀνέλιπτον ἐκείνην εὐκαιρίαν παρὰ ἓνα λουκάνικον! Εἰς ὅλα αὐτὰ, ὑπὸ διαφόρους μορφὰς καὶ παραστάσεις, ἐκφράζεται πάντοτε ἡ ἰδέα ὅτι κάθε ἀνθρωπος εὐρίσκεται ἐξαιρέτως εἰς τὴν κατάστασιν ποῦ διατελεῖ, ὅτι θὰ εἶχεν ἄδικον νὰ εὐχεται ἄλλο πράγμα ἀπὸ ἐκεῖνο ποῦ ἔχει, καὶ ὅτι ἡ καμπούρα εἶναι ἐπίσης εὐτυχία διὰ τὸν καμπούρη, ὅπως διὰ τὸν ἀρχιτυμπανιστὴν τὸ ὑψηλὸν ἀνάστημά του.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ αἰσιοδοξία, μίᾳ αἰσιοδοξίᾳ ἀπεριοριστος καὶ ἀνεκρίζωτος διαμορφώνει τὰς θεμελιώδεις βλέψεις τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἐνστιγματικὸν αἶσθημα τὸ ὁποῖον τοῦ εἶναι φυσικὸν εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις. Ἐκεῖνο ποῦ ὀνομάζομεν αἰσιοδοξίαν εἶναι ἀπλοῦστατα ἡ μορφή ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἡ ἰδία ἡμῶν ζωϊκὴ δύναμις, ἡ ζωϊκὴ ἐντελέχεια τοῦ ὄργανισμοῦ μας, φθάνουν εἰς τὴν συνείδησίν μας. Ἡ αἰσιοδοξία λοιπὸν εἶναι ἀπλῶς μία ἄλλη λέξις διὰ τὴν ζωϊκότητα, μίᾳ ἐπιβεβαίωσιν τοῦ γεγονότος τῆς ὑπάρξεως. Αἰσθανόμεθα τὴν ζωϊκὴν δραστηκότητα εἰς κάθε κύτταρον τοῦ «ἐγώ» μας, δραστηκότητα ἡ ὁποία παρασκευάζει τὴν διάρκειαν τῆς λειτουργίας της καὶ ἐπομένως ἐμπνέει τὸ προαίσθημα τῆς συνεχείας αὐτῆς. Πιστεύομεν λοιπὸν εἰς ἓνα μέλλον, διότι τὸ αἰσθανόμεθα εἰς τὰ βῆθη τῆς ὄντοτης ἡμῶν ἐλπίζομεν, διότι ἔχομεν τὴν συνείδησιν ὅτι θὰ διαρκέσωμεν ἀκόμη. Μόνον ὅταν ἡ τοιαύτη συνείδησις ἐλαττώνεται μαζὶ ἢ μὲ τὴν ζωϊκὴν δύναμιν αὐτήν, τότε καὶ ἡ ἐλπίς σβύνει καὶ ἐξαφανίζεται, ἡ δὲ φωτεινὴ θύρα τοῦ μέλλοντος κλείεται· ἀλλὰ τότε

καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐπίσης σβύνουν καὶ δὲν ἠμποροῦν νὰ διακρίνουν τὴν μελαγχολικὴν μεταβολήν. Ἡ ἰδιότης τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ ὄργανισμὸς νὰ προσαρμόζεται εἰς τὰς περιστάσεις, ἰδιότης χωρὶς τὴν ὁποίαν δὲν θὰ ἦτο βιώσιμος, καὶ ὁ σχηματικὸς τύπος τῆς αὐξήσεως ὁ ἐγγαχαγμένος μέσα του, ὁ ὁποῖος τὸν ὠθεῖ εἰς τὸ νὰ διατρέξῃ ἓνα προδιαγεγραμμένον κύκλον ἀναπτύξεως, αὐτὰν εἶναι αἱ ζωνταναὶ βάσεις τῆς αἰσιοδοξίας εἰς τὴν ὁποίαν ἀνεγνωρίσαμεν συγχρόνως ἀποδοχὴν μὲν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου ὅπως ἔχουν, βλέμμα δὲ πλήρες ἐλπίδος πρὸς τὰ ἐμπρός. Γενναῖα προσπάθεια πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀναπτύξεως, θριαμβευτικὴ ὑποστήριξις τοῦ «ἐγώ» ἐναντίον τῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων, κίνησις, πρόοδος, ἐλπίς, ζωὴ, ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ συνώνυμα τῆς αἰσιοδοξίας. Ὁ ἀρχαῖος λατῖνος συγγραφεὺς ὁ ὁποῖος διετύπωσε τὸ γνωμικόν: Dum spiro spero (ἐφ' ὅσον ἀναπνέω ἐλπίζω), συνώφισε διὰ βραχείων τὴν φιλοσοφίαν τῆς ζωῆς καὶ προσέδωκεν εἰς μίαν θεμελιώδη βιολογικὴν ἀλήθειαν τὴν μορφήν ἑνὸς κλασικοῦ λογοπαίγνιου.

Handwritten notes in the right margin:
 12/12/49
 2030 B' P.P.H.

V

ΣΥΜΜΕΤΡΙΑ

Πρέπει να παρατηρήσωμεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι ἡ φύσις δὲν παρουσιάζει οὔτε ἓνα μόνον παράδειγμα τελείας συμμετρίας, δηλαδή ἐνὸς σχήματος παραχθέντος διὰ τῆς ἀπαραλλάκτου ἐπαναλήψεως τοῦ αὐτοῦ σχήματος ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν μιᾶς νοητῆς διαμέσου γραμμῆς. Ἀκόμη καὶ τὰ φυσικὰ φαινόμενα εἰς τὰ ὅποια ὁ ἄνθρωπος ἤμπορεῖ νὰ ἐφαρμόσῃ μὲ πολὺ ὀλίγην προσπάθειαν τὸν νόμον τῆς συμμετρίας, ὅπως οἱ κρυσταλλοὶ, τὰ ἄνθη, τὰ φύλλα τὰ διατεθειμένα εἰς δύο σειράς, τὰ ζῶα τὰ ὅποια ἀναπτύσσονται δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν ἐνὸς κατὰ μῆκος ἄξονος, δὲν εἶναι πραγματικῶς σύμμετρα καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διαιρεθοῦν εἰς δύο ἢ περισσότερα μέρη, τὰ ὅποια νὰ ἐφαρμόζουσι τελείως ἐπιτιθέμενα τὰ μὲν ἐπὶ τῶν δέ. Πᾶν ὅ,τι ἤμποροῦμεν νὰ συλλάβωμεν διὰ τῶν αἰσθήσεών μας εἶναι ἀνώμαλον ἀπομακρυνόμενον περισσότερο ἢ ὀλιγώτερον, κατὰ τρόπον τὸν ὅποιον εἶναι πάντοτε ἀδύνατον νὰ προβλέψωμεν τοῦ σχεδίου τὸ ὅποιον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα θέλει νὰ τοῦ ἐπιβάλλῃ, καὶ ἐπαναστατοῦν διαρκῶς, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον βιαίως, ἐναντίον τοῦ νόμου εἰς τὸν ὅποιον εὐχαριστοῦμεθα νὰ τὸ νομίζωμεν δεμένον. Κανὲν οὐράνιον σῶμα δὲν εἶναι μαθηματικῶς στρογγύλον, καμμία τροχιά ἄστρου δὲν ἀνταποκρίνεται ἀκριβῶς πρὸς τὸν θεωρητικὸν αὐτῆς τύπον. Κανὲν ἀνθρώπινον πρόσωπον δὲν εἶναι ἀκριβῶς τὸ αὐτὸ ἀπὸ τὸ δεξιὸν καὶ ἀπὸ τὸ ἀριστερὸν μέρος, κανὲν πτηνὸν δὲν ἔχει καὶ τὰς δύο πτέρυγας ἀκριβῶς ὁμοίας.

Ἡ γενικὴ αὐτὴ ἀσυμμετρία δὲν βασιλεύει μόνον εἰς τὰ φαινόμενα τὰ ὅποια ἤμποροῦμεν ν' ἀντιληφθῶμεν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, ἀλλ' ἐπίσης καὶ εἰς τὴν μᾶλλον μυστηριώδη καὶ μυχιαν

διάταξιν τῆς ὕλης, ἰδίως εἰς τοὺς ὀργανικοὺς αὐτῆς συνδυασμοὺς. Ἡ φωτεινὴ ἀκτίς ἐκτρέπεται τοῦ δρόμου τῆς διὰ μέσου τῶν διαλύσεων ὀργανικῆς ὕλης κατὰ τὰς μᾶλλον διαφορετικὰς γωνίας, καὶ τοῦτο γίνεται ἄλλοτε δεξιᾶ, ἄλλοτε ἀριστερᾶ, ἀκόμη καὶ διὰ μέσου σώματος χημικῆς συνθέσεως μὴ παρουσιαζούσης καμμίαν παραλλαγὴν κατὰ τὸ φαινόμενον. Ἡ εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις τὸ γεγονός τοῦτο παρεστάθη ὑπὸ τοῦ Παστέρ ὡς μία ἀπόδειξις ὅτι τὰ ἄτομα εἶναι διατεθειμένα ἐντὸς τῶν κυττάρων κατὰ σχέδιον ἀσύμμετρον, ὁ ἴδιος δὲ σοφὸς ὡς λόγον τούτου εὔρε τὸ ὅτι αὐταὶ αἱ ἴδιαι φυσικαὶ δυνάμεις αἱ ὅποια παράγουσι τὸ συγκρότημα τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κυττάρων, δηλαδή ἡ θερμότης, τὸ φῶς, ὁ ἤλεκτρισμός, ἡ ἔλξις κλπ., εἶναι ἀσύμμετροι. Ἀναπτύσσων μάλιστα περισσότερον τὴν ἰδέαν αὐτὴν, ἄγεται εἰς τὴν τολμηρὰν διαβεβαίωσιν ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι, κατὰ τελικὸν συμπέρασμα, ἀσυμμετρία, καὶ ὅτι θὰ μᾶς εἶναι δυνατόν νὰ παρασκευάζωμεν τὴν ζωὴν μέσα εἰς χυάνας διὰ τῆς χρήσεως ἀπλῶν στοιχείων, ὅταν μάθωμεν νὰ χρησιμοποιοῦμεν τὰς ἀσυμμέτρους δυνάμεις.

Ὁμολογῶ ὅτι αἱ ἰδέαι αὐταὶ μοῦ φαίνονται ἔχουσαι περισσότεραν σχέσιν μὲ τὸν μυστικισμὸν παρὰ μὲ τὴν χημείαν, τὴν μηχανικὴν καὶ τὴν βιολογίαν. Δὲν ἠξέβουρ τί ἤμπορεῖ νὰ παρουσιάσῃ μία δύναμις ἢ μία δυναμικὴ ἐνέργεια ἀσύμμετρος. Βέβαιον εἶναι μόνον τὸ γεγονός, ὅποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ αἰτία αὐτοῦ, ὅτι εἰς τὴν φύσιν ἡ συμμετρία εἶναι ἄγνωστος. Εἶναι μία ἐπινόησις τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, εἰς τὴν ὅποιαν κανὲν φυσικὸν πρότυπον δὲν ἐχρησίμευσεν ὡς ὑπόδειγμα. Ὁ ἄνθρωπος τὴν ἠντιλήσε μέσα ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του. Ἡ τέχνη ἔχει ἐνστικτὸν τὴν συνειδησιν τῆς ἀληθείας αὐτῆς, καὶ εἰς τὰς ὑψηλοτέρας αὐτῆς τάσεις ζητεῖ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν φαινομενικῶς ἰδιότροπον ἀσυμμετρίαν τῆς φύσεως. Κάθε φορὰν ποὺ γίνεται σύμμετρος παύει νὰ ἔχῃ θέληγητρα. Ἡ φύσις παράγει τὸν ποταμὸν τοῦ ὁποίου ὁ ἐλικοειδῆς ροὺς παρουσιάζει εἰς κάθε στιγμὴν παραλλαγὰς γραμμῶν ἢ τέχνη δημιουργεῖ τὴν διώρυγα ἢ ὅποια εἶναι ἡ πραγματοποιήσις ἐνὸς γεωμετρικοῦ τύπου καὶ ἡ ὅποια δὲν παρουσιάζει ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἄκρου εἰς τὸ ἄλλο καμμίαν ἀπρόοπτον παρέκκλισιν ἀπὸ τοῦ χαρτογραφικοῦ τῆς νόμου, νοητοῦ ἀμέσως εἰς ὀλίγα βήματα. Ἐν μέσῳ δάσους κάθε βῆμα παρουσιάζει καὶ μίαν ἐκ-

πληξιν, και ἀρκεί νά στραφῆ κανεὶς κατὰ τέταρτον περιφερείας, διὰ νὰ δοκιμάσῃ νῆαν αἰσθησιν. Ὁ κῆπος τοῦ Λενότρ εἶναι ὡσάν ἕνας τάπησ ὁ ὁποῖος παρουσιάζει εἰς κάθε τετραγωνικόν πῆχυν τὸ αὐτὸ σχεδιάσμα και ὁ ὁποῖος, ἐκτυλισσόμενος ἀρκετά, θὰ φανῆ κατ' ἀνάγκην πτωχός, ἀκόμη και ἔταν ὁ πρῶτος πῆχυς ἐφάνῃ πλούσιος. Ἡ ἀνθρωπίνη καλαισθησία τέρπεται εἰς τὸ ἀσύμμετρον και προσδέχεται ἐκ τῆς συμμετρίας αἰσθησιν ἀπαρσεκείας. Προτιμᾷ πολὺ περισσότερον, και εἰς αὐτὰ τὰ ἀνθρώπινα ἔργα, ἔταν δὲν εἶναι πολὺ περιορισμένη ἢ διεφθαρμένη, τὸ προσεγγίζον εἰς τὴν ἀσύμμετριάν τῆς φύσεως, παρὰ τὰς συμμετρους δημιουργίας. Εὐρίσκομεν τὸν δρόμον ὁ ὁποῖος ἔρπει μὲ ἐλιγμοὺς ἰδιοτρόπους ἐπάνω εἰς τὰς ράχεις τῶν βουνῶν ἢ διὰ μέσου τῶν πεδιάδων, ἀσυγκρίτως ὠραιότερον τῆς αὐστηρᾶς σιδηροδρομικῆς ὁδοῦ τῆς χαραχθείσης μὲ τὸ σχοινίον· τὸ ἀγγλικὸν ἄλσος μὲ τὴν τεχνητὴν ἀγριότητά του, ἀπείρως πλέον χαριτωμένον ἀπὸ τὰ σχεδιάσματα τοῦ γαλλικοῦ κῆπου· ἕνα τοιχοχάρτον τοῦ Μῶρρις μ' ἕνα σύμπλεγμα φύλλων και ἀνθέων ἀναρριχωμένων ἀφελῶς, πολὺ ἐλκυστικώτερον ἀπὸ τὰ φέροντα σχεδιάσματα Δουδοβίκου ΙΕ', τὴν γοτθικὴν μητρόπολιν, εἰς τῆς ὁποίας τὰ ροδάκια και τὰς κορωνίδας τῶν θόλων ἢ δημιουργικὴ φαντασία τοῦ τεχνίτου ἔχει ἐλεύθερον στάδιον και ὅπου ἕνα μικρὸν κωδωνοστάσιον δὲν ἐμοιάζει πρὸς ἕνα δεύτερον, ἕνας διάκοσμος πρὸς ἕνα ἄλλον, ἀπείρως θελκτικώτερον τοῦ ἑλληνικοῦ ναοῦ, τοῦ ὁποίου ἢ μία στήλη εἶναι ἀπολύτως ἑμοία πρὸς τὴν ἄλλην, ὁ ὁποῖος κατὰ πρόσωπον εἶναι ὅπως και ὀπίσω, δεξιᾶ ὅπως και ἀριστερά, και τὸν ὁποῖον θὰ ἠδύνατο κανεὶς νὰ γυρίσῃ ὡς καλὸν ἐριοῦχον χωρὶς ἢ θέα του ν' ἀλλάξῃ. Θαυμάζομεν μίαν προσωπογραφίαν ἢ ὁποία ἀπαδίδει πιστῶς ὄλας τὰς ἀνωμαλίας ἑνὸς προσώπου, και κινούμεθα εἰς μεῖδιμα οἴκτου πρὸ μιᾶς εἰκόνας συρμῶν, ἀκόμη και τῆς καλύτερον σχεδιασμένης, μὲ τὴν ἰδανικὴν και χωρὶς ἐκφρασιν κεφαλὴν τῆς, διότι εἶναι σύμμετρος.

Ἐκεῖνο ποὺ συνέτεινεν εἰς τὰς τόσον μεγάλας ἐπιτυχίας τῆς ἰαπωνικῆς τέχνης ἐν Εὐρώπῃ, εἶναι ὁ χαρακτήρ αὐτῆς ὁ ἀσύμμετρος. Δουλικὴ μιμήτρια τῆς φύσεως, τὴν ἀκολουθῆ εἰς τὰς φαινομενικὰς ἰδιοτροπίας αὐτῆς. Καταφρονεῖ τὸν χρυσοῦν κανόνα τὸν ὁποῖον εὐρον ἀνθρώποι ἔχοντες περισσοτέραν φαντασίαν παρὰ καλαισθησίαν, και δὲν στρεβλώνει καμμίαν ἀν-

θρωπίνην μορφήν μ' ἕνα κανόνα ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι διόλου ἰδικός τῆς.

Ἄλλ' ἀφοῦ ἢ συμμετρία δὲν εἶναι ὁ φυσικὸς νόμος, οὐδὲ εἶναι αἰσθητὴ ὡς καλόν, ἐγείρεται ἢ ἀπορία πῶς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἠδυνήθη νὰ συλλάβῃ τὴν ἰδέαν αὐτῆς και εἰς ποίαν ἀνάγκην αὐτοῦ ἀνταποκρίνεται.

Ἡ ἀπάντησις παρέχεται ἐκ τῆς ἀναλύσεως τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως.

Ἐχομεν ἐν πρώτοις τὴν συνήθειαν ν' ἀναζητῶμεν τὴν αἰτίαν παντὸς φαινομένου. Προαισθανόμεθα, ὅπισθεν τῶν φαινομένων τῶν ἀντιληπτῶν διὰ τῶν αἰσθήσεων, ἕνα στοιχεῖον ἀσύλληπτον ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων, ἀπρόσιτον ἐντελῶς εἰς τὴν ἄμεσον παρατήρησιν, τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν κατ' ἀρέσκειαν, αἰτίαν, λόγον, νόμον, και εἰς τὸ ὁποῖον διάφοροι φιλόσοφοι ἔδωκαν ἄλλα ὀνόματα. Ὁ Σοπενάουερ, παραδείγματος χάριν, τὸ καλεῖ θέλησιν, ὁ Φροσχάμμερ φαντασίαν κλπ. Κανεὶς δὲν συνέλαβεν ἀκόμη ὕλικῶς μίαν αἰτίαν ὡς τοιαύτην. Ποτὲ δὲν παρετηρήθη τίποτε ἄλλο παρὰ μόνον φαινόμενα διαδεχόμενα ἄλληλα ἄνευ πραγματικῆς συναφείας. Ἡ σύνδεσις αὐτῶν δι' ἑνὸς ἄυλου δεσμοῦ αἰτίου και ἀποτελέσματος εἶναι προῖον ἀποκλειστικὸν τοῦ ἀνθρωπίνου λογιστικοῦ.

Βλέπομεν τὴν ἀστραπὴν και ἀκούομεν τὴν βροντὴν. Παρατηροῦμεν ἐπίσης ὅτι κατὰ γενικὸν κανόνα τὸ ἕνα ἀκολουθεῖ τὸ ἄλλο. Ἄλλ' ὅτι ἐκ τῆς ἀστραπῆς γεννᾶται τρόπον τινὰ μία ἄλυσσος ἢ ὁποία σύρει ὀπισθεν αὐτῆς τὴν βροντὴν, αὐτὸ οὔτε τὸ βλέπομεν οὔτε τὸ ἀκούομεν· οὔτε τὸ ἐδιδάχθημεν ἀπὸ καμμίαν τῶν αἰσθήσεων αἰ ὁποῖαι φέρουν εἰς τὴν συνειδησιν ἡμῶν αὐτὰ τὰ φαινόμενα τῆς ἀστραπῆς και τῆς βροντῆς. Ὁ προσθέτων τὸν δεσμὸν αὐτὸν μεταξὺ τῶν φαινομένων εἶνε ὁ ἐγκέφαλος ἡμῶν ἐξ ἰδίας αὐτοῦ πρωτοβουλίας.

Μάλιστα ἐκ τῆς συνηθείας τῆς αἰτιότητος κατηντήσαμεν ν' ἀποδίδωμεν εἰς τὸ ἄυλον και ἀσύλληπτον στοιχεῖον τοῦ φαινομένου, δηλαδὴ εἰς τὴν εἰκαζομένην ἢ ἐπινοηθεῖσαν αἰτίαν αὐτοῦ, μεγαλυτέραν σπουδαιότητα παρὰ εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ φαινόμενον. Τὸ πρᾶγμα εἶναι φυσικόν. Τὸ σχέδιον τὸ ὁποῖον ὑποθέτομεν εἰς τὸ φαινόμενον εἶναι προῖον τοῦ ἐγκεφάλου μας και ἠμπορεῖ νὰ συλληφθῇ ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τῆς συνειδήσεώς μας χωρὶς τὴν με-

σολάβησιν τῶν αἰσθήσεων, ἐνῶ τὸ φαινόμενον καθ' ἑαυτὸ γίνεται ἔξω τῆς συνειδήσεώς μας καὶ μεταβιδάζεται εἰς τὴν συνείδησιν μόνον διὰ τῶν αἰσθήσεων· λοιπὸν ἐκεῖνο ποὺ δημιουργοῦμεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι, ἐκεῖνο ποὺ γεννᾶται τρόπον τινὰ ὑπὸ τὰς ὄψεις τοῦ σκεπτομένου «ἐγὼ» καὶ τὸ ὁποῖον συλλαμβάνεται χωρὶς τὴν μεσολάβησιν τῶν αἰσθήσεων, πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ φαίνεται εἰς τὸ «ἐγὼ» αὐτὸ πραγματικώτερον, οὐσιαστικώτερον καὶ ζωντανότερον ἀπὸ τὸ φαινόμενον, τὸ ὁποῖον συμβαίνει ἔξω τοῦ «ἐγὼ» καὶ τὸ ὁποῖον δὲν συλλαμβάνεται ποτὲ τελείως. Ἐὰν λοιπὸν τὸ φαινόμενον, τοιοῦτον ὁποῖον αἱ αἰσθήσεις μας τὸ συλλαμβάνουσι καὶ τὸ ἀγγέλλουσι εἰς τὴν συνείδησιν μας, δὲν εἶναι ἀπολύτως σύμφωνον πρὸς τὸ σχέδιον ἢ τὸν νόμον τὸν δημιουργηθέντα ὑπὸ τοῦ ἐγκεφάλου μας, θυσιάζομεν ἡσυχῶς τὸ φαινόμενον εἰς τὸν νόμον, στρεβλώνομεν τὸ πρῶτον διὰ νὰ σώσωμεν τὸν δεύτερον, πιστεύομεν περισσότερον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐργασίαν τοῦ ἐγκεφάλου παρὰ εἰς τὰς αἰσθήσεις, καὶ ἀναγκάζομεν τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὴν ἐπινόησιν μας.

Βλέπομεν παραδείγματος χάριν ἓνα κρύσταλλον, — ἄς πάρωμεν τὸν ἀπλούστερον ὄλυν, ἓνα ἑξάεδρον. Αἱ τρεῖς ἐκ τῶν ἐδρῶν αὐτοῦ εἶναι κανονικαί, αἱ ἄλλαι τρεῖς δὲν εἶναι. Ἄλλ' ἔχομεν σχηματίζει εἰς τὸν ἐγκέφαλόν μας διὰ τὸ φαινόμενον αὐτὸ ἓνα σχέδιον τὸ ὁποῖον ἐπιβάλλει ἕξ ἑδρας τετραγώνους τῶν αὐτῶν διαστάσεων, δώδεκα ἀκμᾶς τοῦ αὐτοῦ μήκους καὶ ὀκτὼ κορυφὰς ὀρθογωνίους μὲ τρεῖς ὄψεις ἐκάστην. Ὁ κρύσταλλος τὸν ὁποῖον βλέπομεν δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ σχέδιον αὐτὸ τὸ ἐπινοηθὲν ἀπὸ ἡμᾶς. Τότε δὲν διστάζομεν οὔτε στιγμὴν νὰ δώσωμεν ἄδικον εἰς τὸ φαινόμενον καὶ δίκαιον εἰς τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν, καὶ λέγομεν: «Ὁ κρύσταλλος αὐτὸς ἐπρόκειτο νὰ γείνη ἓνα ἑξάεδρον, ἀλλ' ἡ φύσις ὑστέρησε τῆς σκέψεως. Λοιπὸν εἰς ἡμᾶς ἀποκείται νὰ ἔλθωμεν εἰς βοήθειαν τῆς ὕλης αὐτῆς καὶ νὰ τῆς δώσωμεν τὸ σχῆμα τὸ ὁποῖον ἤθελεν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ περιβληθῇ». Καὶ τοιοῦτοτρόπως εἰς τὸ προῖόν αὐτό, τὸ ὁποῖον εἶναι ἓνα φαινόμενον χωριστὸν καθ' ἑαυτὸ καὶ ὅλως διάφορον ἐνὸς ἑξαέδρου, βλέπομεν εὐχαρίστως καὶ αὐταρέσκως ἓνα ἑξάεδρον.

Εὐρισκόμεθα ἐδῶ εἰς τὸ मुखιαίτερον βᾶθος τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως, καὶ ζητῶ ἀπὸ τὸν ἀναγνώστην μίαν στιγμὴν ὑπομονῆς διὰ νὰ ἡμπορέσωμεν νὰ ἐξετάσωμεν πλησιέστερον ἀκόμη τὰ

πράγματα. Διὰ τὴν ἐργασίαν τῆς συνειδήσεως ὄρος ἀπαραίτητος εἶναι ἡ προσοχή. Διὰ τῆς λέξεως αὐτῆς πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν μίαν ζωηροτέραν δραστικότητα ὀρισμένων νευρικών ἰνῶν καὶ κυττάρων τοῦ ἐγκεφάλου, δραστικότητα παραγομένην δι' ἀφθονωτέρας συρροῆς αἵματος, τῶν λοιπῶν ἰνῶν καὶ κυττάρων δεχομένων ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὀλιγώτερον αἷμα, τρεφομένων ἀσθενέστερον, καὶ ἕνεκα τοῦ λόγου τούτου ἀναπαυομένων τελείως ἢ ἐργαζομένων ἀδρανῶς. Μία ἰσχυρότερα ἐντύπωσις τῶν αἰσθήσεων ἀσχεῖ ἐπὶ τῶν ἐγκεφαλικῶν ἰνῶν καὶ κυττάρων τῶν προωρισμένων νὰ τὴν δεχθῶν ἰσχυρότερον ἐρεθισμόν, ἐξυπνώσα τρόπον τινὰ αὐτὰ διὰ τινάγματος, ἐνῶ μία ἀσθενέστερα ἐντύπωσις ἐπιτρέπει εἰς αὐτὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον νὰ νωθεύουν ἐν τῇ ἀπραξίᾳ των. Ἡ ἰσχυρότερα λοιπὸν αἰσθητηριακὴ ἐντύπωσις ἐξεγείρει τὴν προσοχὴν ἡμῶν καὶ φθάνει εἰς τὴν συνείδησιν μας, ἐνῶ ἡ ἀσθενέστερα δὲν τὸ κατορθώνει. Ἐκ τῶν φαινομένων δὲν συλλαμβάνομεν ἐνσυνειδήτως παρὰ μόνον τὰ στοιχεῖα τὰ ἐρεθίζοντα ἰσχυρότερον τὰς αἰσθήσεις μας, δηλαδή τὰ ἐξεγείροντα τὴν προσοχὴν μας. Ἄς λάβωμεν τὸ παράδειγμα τὸ ὁποῖον ἀνέφερα καὶ ἄλλοῦ, δηλαδή μίαν ἐλαιογραφίαν. Εἰς τὸ προφανῶς περίπλοκον αὐτὸ φαινόμενον, τὸ ὀπτικὸν στοιχεῖον εἶναι τὸ ἐρεθίζον τὸ αἰσθητήριον τῆς ὀράσεως καὶ ἐξεγείρον ἰσχυρότερον τὴν προσοχὴν μας· αὐτὸ ἐπομένως εἶναι καὶ τὸ ἐνσυνειδήτως συλλαμβανόμενον. Τὰ ἄλλα στοιχεῖα, ὅπως παραδείγματος χάριν ἡ ὁσμὴ τοῦ ἐλαίου, εἶναι ἀσθενέστερα· δὲν κεντρίζουσι ἐπαρκῶς τὰ ἀντιστοιχὰ αἰσθητήρια, ὅπως λόγου χάριν τὴν ὄσφρησιν· τὰ ἀντιστοιχὰ κέντρα ἀντιλήψεως δὲν ἐρεθίζονται ἀρκετὰ ἰσχυρῶς διὰ νὰ ἐξεγερθοῦν εἰς προσοχὴν ἢ συνειδήσεις λοιπὸν δὲν μανθάνει τίποτε σχετικὸν πρὸς τὰ ἄλλα στοιχεῖα τοῦ φαινομένου «ἐλαιογραφία», καὶ ἐὰν ἀπεργασθῇ ἐν ἐκυτῇ τὴν ἀναπαράστασιν τῆς ἐλαιογραφίας, ἀναπαράγει μόνον τὴν ὀπτικὴν ἐντύπωσιν, ἐνῶ ἀμελεῖ τὰς συλλήψεις τῶν ἄλλων αἰσθήσεων τὰς ὁποίας ὁ πίναξ δὲν κεντρίζει μέχρι τῆς προσοχῆς. Ὅ,τι παρατηρήσαμεν προκειμένου περὶ τῆς συλλήψεως καὶ ἀναπαραστάσεως τῆς ἐλαιογραφίας, ἐπαναλαμβάνεται προκειμένου περὶ τῆς συλλήψεως καὶ ἀναπαραστάσεως παντὸς ἄλλου φαινομένου. Εἰς καθὲν ἀπὸ αὐτὰ ἓνα στοιχεῖον δεσπόζει τῶν ἄλλων, ὄντων ὀλιγώτερον ἐναργῶν καὶ ἐπομένως ἐξεγειρόντων ὀλιγώτερον τὴν προσοχὴν. Ἀποτέλε-

σμα δὲ τούτου εἶναι ὅτι χαρακτηρίζομεν, μὲ τὴν αὐτὴν αὐθαιρέσιαν μὲ τὴν ὁποῖαν ὑποθέτομεν εἰς τὰ φαινόμενα μίαν αὐλοῦν αἰτίαν, τὸ ὑπερέχον στοιχείον τοῦ φαινομένου ὡς οὐσιώδες αὐτοῦ στοιχείον καὶ ἀμελοῦμεν ἐν τῇ συλλήψει καὶ ἀναπαραστάσει αὐτοῦ τῶν λοιπῶν στοιχείων.

Εἰς τὸν φυσικὸν ἑξαεδρικὸν κρύσταλλον τὸν μελιαντα ἀτελεῖ, τοῦ ὄρυκτοῦ ἁλατος παραδείγματος χάριν, ὑπερέχει τὸ στοιχείον τοῦ ἑξαεδρικοῦ σχηματισμοῦ αὐτοῦ. Μερικαὶ ἑδραὶ, ἀκμαὶ καὶ κορυφαὶ αὐτοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον κανονικαὶ κινουὺν τὴν προσοχὴν μας καὶ δὲν δίδομεν καμίαν προσοχὴν εἰς τὰ παρεκκλίσεις ἀπὸ τοῦ ἑξαεδρικοῦ σχήματος, εἰς τὰς κακῶς σχηματισμένας ἑδρας, τὰς ἐλαττωματικὰς ἀκμάς, τὰς ἐλλειπούσας κορυφάς. Ἀκολουθία τούτου εἶναι ὅτι εἰς τὸ φαινόμενον τοῦ ἀνωμάλου κρυστάλλου τοῦ ὄρυκτοῦ ἁλατος δὲν συλλαμβάνομεν καὶ δὲν ἀναπαριστῶμεν παρὰ μόνον τὸ ὑπερέχον στοιχείον αὐτοῦ — δηλαδή τὸ τοῦ ἑξαεδρικοῦ σχηματισμοῦ—ἐνῶ καὶ τὰ μικροτέρας ἐνεργείας στοιχεῖα αὐτοῦ, αἱ ἀνωμαλῖαι του, ἔχουν ἐν τούτοις προφανῶς τὴν ἴδιαν ἑαυτῶν ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα καὶ εἶναι ἐπίσης τόσον οὐσιώδεις διὰ τὸν ἀτομικὸν κρύσταλλον τοῦ ὄρυκτοῦ ἁλατος τὸν ὁποῖον ἀκριδῶς ἔχομεν ἐνώπιόν μας, ὅσον καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ τὰ σχηματισμένα συμφώνως πρὸς τὸ ὑποτιθέμενον ἑξαεδρικὸν σχέδιον.

Τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ ἐγκεφαλός ἡμῶν εἶναι ἓνα ὄργανον ἀτελεές. Εἶναι τοιοῦτοτρόπως κατασκευασμένος, ὥστε δὲν εἶναι δυνατὸν εἶναι αἱ ἴνες καὶ ὄλα τὰ κύτταρα αὐτοῦ ν' ἀρδεύονται συγχρόνως καὶ ἐπαρκῶς μὲ αἷμα, νὰ τρέφονται καὶ ἐρεθίζονται ἐπαρκῶς μέχρι τοῦ βαθμοῦ ἐκείνου τῆς δραστηκότητος ὅστις φθάνει εἰς τὴν συνειδησίην μας ὑπὸ τὴν μορφήν προσοχῆς. Ἐνα μόνον μέρος τοῦ ἐγκεφάλου ἐργάζεται μὲ πλήρη δύναμιν, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἀναπαύεται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον. Τῆς ἀτελείας αὐτῆς ἀναγκαῖα ἀκολουθία εἶναι ὅτι δὲν ἠμποροῦμεν νὰ εἶμεθα ὁμοιομόρφως προσεκτικοὶ εἰς ὄλα τὰ στοιχεῖα ἐνὸς φαινομένου, νὰ τὰ συλλαμβάνωμεν ὄλα ὁμοιομόρφως ἠμποροῦμεν μόνον νὰ παρατηρήσωμεν ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἐκδηλώνονται ἰσχυρότερον, τὰ ὅποια ἐρεθίζουν περισσότερο τὰς αἰσθήσεις μας προκαλοῦντα εἰς τὰς ἐγκεφαλικὰς ἴνας καὶ τὰ κύτταρα, τὰ σχετικὰ πρὸς τὰς ἐρεθιζόμενας αἰσθήσεις, τὸ τροφοδοτοῦν αἷμα,

καὶ τὰ ὅποια κατ' ἀκολουθίαν ἐξεγείρουν τὰς ρηθείσας ἴνας καὶ κύτταρα εἰς προσοχὴν. Τὸ στοιχείον τὸ ὁποῖον ἐρεθίζει περισσότερο τὰς αἰσθήσεις; ἡμῶν μᾶς φαίνεται ὡς περιέχον ἐν ἑαυτῷ ὄλον τὸ φαινόμενον, καὶ ἐφαρμόζομεν εἰς ὄλοκληρον τὸ φαινόμενον τὸ σχέδιον τὸ ὁποῖον ἔχομεν συλλάβει διὰ μόνον τὸ στοιχείον αὐτό.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξηγεῖται καὶ ἡ κλίσις τὴν ὁποῖαν ἔχομεν εἰς τὸ νὰ σχηματοποιῶμεν τὰ φαινόμενα, ἀνάγοντες αὐτὰ εἰς μίαν ἀπλὴν ὑπόθεσιν. Πραγματικῶς, τί εἶναι μία σχηματικὴ ὑποτύπωση; Ὁ μορφολογικὸς νόμος τὸν ὁποῖον ὑποθέτομεν εἰς ἓνα στοιχείον αὐθαιρέτως ἐξαρθὲν ἀπὸ τὸ ὄλον φαινόμενον, καὶ εἰς τὸ πλαίσιον τοῦ ὁποῦ θέλομεν νὰ περιλάβωμεν ἐπίσης καὶ τὰ ἄλλα στοιχεῖα τοῦ φαινομένου αὐτοῦ καίτοι ἀνθιστάμενα πραγματικῶς. Ἡ κλίσις αὐτὴ πρὸς τὴν σχηματικὴν ὑποτύπωσιν εἶναι μία ἔλλειψις τοῦ λογιστικοῦ ἡμῶν τὴν ὁποῖαν ἐξηγεῖ ἢ ὑποδειχθεῖσα ἀτέλεια τοῦ ἐγκεφάλου μας. Διότι ἀφοῦ θέλομεν νὰ διαδίσκωμεν εἰς τὰ φαινόμενα μίαν αἰτίαν, ἀφοῦ θέλομεν νὰ καταλογίζωμεν εἰς κάθε φαινόμενον αἰσθητηριακῶς ἀντιληπτὸν μίαν ἀρχὴν μὴ ὀλικήν, ἔπρεπε λογικῶς νὰ καταλογίζωμεν τὴν ἀρχὴν αὐτὴν, δηλαδή μίαν αἰτίαν, ὄχι μόνον εἰς μερικὰ φαινόμενα αὐθαιρέτως ἐκλεχθέντα, ἀλλὰ εἰς ὄλα τὰ φαινόμενα.

Πραγματικῶς, κανὲν φαινόμενον δὲν εἶναι ἀκριδῶς ὅμοιον πρὸς ἄλλο. Αἱ ἀτομικαὶ παρεκκλίσεις πρέπει νὰ ἔχουν ἐπίσης τὴν αἰτίαν των, ὅπως καὶ αἱ ὁμοιότητες, ἀφοῦ δεχόμεθα ὅτι αἱ τελευταῖαι αὐταὶ παράγονται ἀπὸ μίαν αἰτίαν, ἀπὸ ἓνα νόμον, καὶ ἐπομένως πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν εἰς ἓνα φαινόμενον ὄχι ἓνα σχέδιον, ἓνα σχηματικὸν τύπον, ἀλλὰ ἑκατὸν σχέδια, ἑκατὸν σχηματικὸς τύπους, ἓνα σχηματικὸν τύπον διὰ κάθε στοιχείον ἰδιάζον εἰς αὐτὸ καὶ μόνον τὸ φαινόμενον καὶ εἰς κανὲν ἄλλο.

Ἄς μείνωμεν εἰς τὸ παράδειγμα τοῦ κρυστάλλου τοῦ ὄρυκτοῦ ἁλατος. Ἐὰν εἰς τὸν ἀνώμαλον σχηματισμὸν τὸν ὁποῖον ἔχομεν ὑπὸ τὰς ὀψεις μας θέλωμεν νὰ βλέπωμεν ἓνα ἑξάεδρον, δὲν λογαριάζομεν παρὰ μόνον τὰ κανονικὰ μέρη καὶ λέγομεν: «Αἰτία τοῦ σχήματος τῶν μερῶν του εἶναι ὅτι τὸ ὄλον ἤθελε νὰ γείνη ἓνα ἑξάεδρον. Ὁ σχηματικὸς τύπος λοιπὸν τοῦ κατασκευάσματος αὐτοῦ εἶναι τὸ ἑξάεδρον». Ἀλλὰ δὲν ἔχομεν τὸ παραμικρὸν δικαίωμα ν' ἀμελῶμεν τὰς παρεκκλίσεις ἀπὸ τοῦ σχηματικοῦ

τύπου· ὀφείλομεν καὶ δι' αὐτὰς ἐπίσης νὰ παραδεχθῶμεν μίαν αἰτίαν· ἢ αἰτία δὲ ἦτις κατέστησεν ἀτελεῖς καὶ ὑποτυπῶδεις μερικὰς ἔδρας καὶ ἀκμὰς εἶναι προδήλως ἄλλη ἀπὸ τὴν παρασκευάσασαν κατὰ τύπον ἑξαεδρικὸν ἄλλας ἔδρας καὶ ἀκμὰς· πραγματικῶς λοιπόν, ὁ σχηματισμὸς τὸν ὅποιον ἔχομεν ὑπ' ὄψιν δὲν ἤθελε νὰ καταστή ἓνα ἑξάεδρον κανονικόν, ἀλλὰ κάτι ἄλλο διαφορετικόν, νέον, παρεκκλίνον τοῦ ἑξαεδρικοῦ σχήματος, ἀκριδῶς τὸ ἀτομικὸν φαινόμενον τὸ ὅποιον βλέπομεν καὶ τίποτε ἄλλο· ἐπομένως ὁ ἑξαεδρικός τύπος δὲν ἐφαρμόζεται εἰς αὐτό, καὶ εἶναι πλάνη ἰδική μας τὸ νὰ νομίζωμεν ὅτι ἀναγνωρίζομεν εἰς τὸν σχηματισμὸν αὐτὸν ἓνα ἑξάεδρον. Διαπράττομεν ἐν τούτοις τὸ σφάλμα αὐτό, διότι εἴμεθα ἀνίκανοι νὰ δώσωμεν συγχρόνως τὴν αὐτὴν προσοχὴν εἰς τὰς ἀνωμαλίας αἱ ὅποιαι μᾶς ἐμποιοῦν ὀλιγωτέραν ἐντύπωσιν, ὄσῃν καὶ εἰς τὰ κανονικὰ μέρη, καὶ ἐκ τούτου ὠθοῦμεθα κατ' ἀνάγκην εἰς τὸ νὰ ὑποθέτωμεν τὴν αὐτὴν σχηματικὴν αἰτίαν διὰ τὰς πρώτας ὅπως καὶ διὰ τὰ δεύτερα.

[Τοιοῦτοτρόπως κάθε ταξινομήσις, κάθε σχηματοποίησις εἶναι μία πλάνη· κάθε προσέγγισις φαινομένων πρὸς ἄλληλα, μέτρον ἀσθαίρετον· κάθε ἀπλοποίησις τοῦ ποικίλου, ὁμολογία τῆς ἀνικανότητος ἡμῶν πρὸς κατανόησιν.] Ἡ φύσις μόνον ἀτομικότητας παράγει, τὰς ὁποίας ἡμεῖς ἐνώνομεν τεχνητῶς εἰς εἶδη, διότι εἴμεθα ἀνίκανοι νὰ συλλάβωμεν σαφῶς, νὰ ἐκτιμήσωμεν πλήρως καὶ ν' ἀγάγωμεν εἰς μίαν ἀτομικὴν αἰτίαν κάθε χαρακτηριστικὸν ἰδιαιτέρον τοῦ δεινὸς ἀτόμου καὶ ὄχι ἄλλου. Ἐὰν ὑπάρχουν αἰτίαι, τότε κάθε φαινόμενον δὲν ἔχει μίαν αἰτίαν, ἀλλ' ἑκατὸν αἰτίας, χιλιάς αἰτίας διαφορετικὰς, αἱ ὅποιαι συνδυάζονται μίαν μόνην φορὰν καὶ ποτὲ δευτέραν κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. Ἄλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει κάθε φαινόμενον εἶναι ἢ συνισταμένη ἀναριθμητῶν ἐνεργειῶν αἱ ὅποιαι ὄλαι εἶναι ἐπίσης ἐνδιαφέρουσαι, ἀφοῦ τὸ φαινόμενον θὰ ἦτο κατ' ἀνάγκην κάτι ἄλλο διαφορετικὸν ἀφ' ὅ,τι εἶναι καὶ ἂν μία μόνη ἐκ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν ἔλειπεν ἢ ἦσκειτο κατὰ τρόπον διαφορετικόν. Ἐὰν ἐξ ἐναντίας δὲν ὑπάρχουν αἰτίαι, κάθε φαινόμενον εἶναι ἓνα τυχαῖον γεγονός ἡγεξάρτητον καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συγκριθῇ μὲ κανὲν ἄλλο φαινόμενον. Ἴδου ἓνα δίλημμα τὸ ὅποιον δὲν ἠμποροῦμεν νὰ διαφύγωμεν καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου προκύπτει λογικῶς ὅτι ἡ σχηματικὴ ὑποτύπωσις εἶναι εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις μία ἀτέλεια

τοῦ ἀνθρωπίνου λογιστικοῦ ἢ ὁποία μᾶς ἐμποδίζει νὰ βλέπωμεν καὶ ν' ἀντιλαμβανόμεθα τὰ φαινόμενα ὁποῖα πραγματικῶς εἶναι. Ἐὰν ὑπάρχουν αἰτίαι, ἢ παραδοχὴ ἐνὸς σχηματικοῦ τύπου, δηλαδὴ μιᾶς ὀρισμένους αἰτίας, μᾶς κρύπτει τὴν θέαν ὄλων τῶν ἄλλων, τῶν ὁποίων ἀποτέλεσμα εἶναι τὸ ἀτομικὸν φαινόμενον. Ἐὰν δὲν ὑπάρχουν αἰτίαι ὁ προϋποτιθέμενος σχηματικὸς τύπος εἶναι μόνον ὄνειρον μὴ ἔχον καμμίαν σχέσιν μὲ τὸ φαινόμενον αὐτό. Ἄλλὰ δὲν ἠμποροῦμεν ν' ἀλλάξωμεν τίποτε εἰς τὸν τρόπον αὐτὸν τοῦ βλέπειν τὰ πράγματα, καὶ ἐὰν δὲν θέλωμεν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ ἐγκέφαλος ἡμῶν θὰ φθάσῃ εἰς ἓνα βαθμὸν παλὺ ὑψηλότερον ὀργανικῆς τελειοποιήσεως καὶ θὰ εἶναι μίαν ἡμέραν ἱκανὸς νὰ ἐργάζεται καθ' ὄλην αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν μὲ ἴσην προσοχὴν, δὲν μᾶς μένει πλέον ἄλλο παρὰ νὰ ὑποταχθῶμεν εἰς τὴν ἀνάγκην καὶ νὰ συλλαμβάνωμεν τώρα καὶ πάντοτε εἰς τὰ φαινόμενα ἓνα χαρακτηριστικὸν ἐναργέστερον ἀπὸ τὰ ἄλλα, νὰ θυσιάσωμεν εἰς αὐτὸ τὰ λοιπὰ χαρακτηριστικά, νὰ τὸ ἐξαιρώμεν εἰς τάξιν σχηματικοῦ τύπου, καὶ ν' ἀντιλαμβανόμεθα τὸ φαινόμενον ὡς πραγματοποιήσιν τοῦ σχηματικοῦ αὐτοῦ τύπου.

Μᾶς μένει ἀκόμη νὰ ἐξετάσωμεν μίαν ἰδιαιτέραν λεπτομέρειαν τῆς ἐργασίας τοῦ ἀνθρωπίνου λογιστικοῦ. Κατὰ ποῖον τρόπον ἐργάζεται ὁ νοῦς διὰ νὰ ἐπινοήσῃ τὴν προϋπόθεσιν ἐνὸς ἰδανικοῦ σχεδίου, ὡς πραγματοποιήσιν τοῦ ὁποίου ἀντιλαμβάνεται τὸ φαινόμενον; Διὰ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν μεταχειρίζεται μέθοδον ἀπλουστάτην. Πολλαπλασιάζει τὸ χαρακτηριστικὸν τὸ ὅποιον ὡς ἐναργέστερον ἐκίνησε τὴν προσοχὴν του καὶ ἐνετυπώθη εἰς τὴν μνήμην καὶ εἰς τὴν συνείδησίν του. Ἀπεργάζεται λοιπόν διὰ τὸν κρύσταλλον τοῦ ὄρυκτοῦ ἁλατος τὸν ἑξαεδρικὸν τύπον, πολλαπλασιάζων τοὺς σχηματισμοὺς οἱ ὅποιοι ἔκαμαν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς του, δηλαδὴ τὰς κανονικὰς ἔδρας καὶ ἀκμὰς, μέχρις ὅτου συμπληρώσουν ἓνα ὀρισμένον σχῆμα ἐν τῷ διαστήματι. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ὁ νοῦς συμπληρώνει τὰς ἀτελεῖς καμπύλας γραμμὰς εἰς ὀρισμένους κανονικοὺς κύκλους, τοὺς ὑποτυπῶδεις σχηματισμοὺς κρυστάλλων, ἀνθέων ἢ φύλων εἰς διαμορφώσεις σχηματικὰς κτλ. [Ἡ φαντασία χρησιμεύει διὰ τὰς ἐντυπώσεις τῶν αἰσθήσεων ὅπως τὸ καλειδοσκόπιον πολλαπλασιάζει τὰ ἀνώμαλα φαινόμενα εἰς τρόπον ὅστε ν' ἀποτελέσουν ἓνα κανονικὸν σχηματισμὸν· διότι ἡ κανονι-

κότης δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ὁ πολλαπλασιασμός τοῦ αὐτοῦ φαινομένου. Δ

Κατὰ ταῦτα ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὅποιον προβαίνει ὁ ἐγκέφαλος ἡμῶν εἶναι ὁ ἑξῆς: Ἐνα φαινόμενον συλλαμβάνεται διὰ μέσου τῶν αἰσθήσεων καὶ ἐντυπώνεται εἰς τὴν μνήμη· ἐκεῖνο ποῦ συλλαμβάνεται καὶ συγκρατεῖται σαφέστερον εἶναι ἓνα χαρακτηριστικὸν ἐναργέστερον, ἢ ἄλλως ἓνα χαρακτηριστικὸν τὸ ὅποτον καθ' ἑαυτὸ δὲν προέχει μὲν ἰδιαιτέρως, ἀλλ' ἐπαναλαμβάνεται, εἰς τὴν δευτέραν δὲ ταύτην περίπτωσιν συμβαίνει ὅ,τι καὶ ἐπὶ τῶν συνθέτων φωτογραφιῶν τοῦ Γαλτῶνος (1), εἰς τὰς ὁποίας τὰ χαρακτηριστικὰ τὰ ὅποια ἐπαναλαμβάνονται ἐπὶ τῶν διαφόρων προσώπων φαίνονται σαφέστερα ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἀποτελοῦν ἀτομικὰς λεπτομερείας ἐκάστου προσώπου καὶ δὲν παρουσιάζονται παρὰ μόνον ἄπαξ ἐνώπιον τῆς φωτογραφικῆς πλακός. Ἐὰν λοιπὸν ἡ κρίσις θέλῃ νὰ φέρῃ τὸ φαινόμενον εἰς τὴν συνείδησιν, ν' ἀναμνησθῇ αὐτό, ἢ μνήμη τῆς τὸ παραδίδει μὲ τὴν μορφήν ὑπὸ τὴν ὁποίαν τὸ συνεκράτησε, δηλαδὴ παρέχει εἰς τὴν συνείδησιν μόνον τὸ προέχον χαρακτηριστικὸν ἢ ἐκεῖνο τὸ ὅποτον, ὡς ἐκ τῆς ἐπαναλήψεώς του, ἐνετυπώθη καλύτερον. Διὰ νὰ καταστῇ τώρα δυνατὴ ἢ ἐκ τῶν ἀτομικῶν αὐτῶν χαρακτηριστικῶν μὲρφοσις ἐνὸς πλήρους φαινομένου, ὠρισμένου ἀπὸ

(1) Αἱ σύνθετοι φωτογραφίαι τοῦ Γαλτῶνος παράγονται, ὡς γνωστόν, κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον: Φωτογραφίαι τῶν αὐτῶν διαστάσεων διαφόρων μελῶν μιᾶς οἰκογενείας ἐκτίθενται διαδοχικῶς καὶ ἐπὶ ἴσον χρονικὸν διάστημα ἀπέναντι τῆς αὐτῆς φωτογραφικῆς πλακός. Τὰ χαρακτηριστικὰ τὰ ὅποια εἶναι τὰ αὐτὰ εἰς τὰς περισσοτέρας ἢ εἰς ὅλας τὰς ἀτομικὰς φωτογραφίας, ἀσκοῦν ἐπενέργειαν ἐπαναλαμβανομένην καὶ ἐπομένως διαρκοῦσαν περισσότερον χρόνον ἐπὶ τῆς φωτογραφικῆς πλακός, παρὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τὰ ὅποια παρουσιάζονται ὀλιγότερον συχνὰ ἢ μόνον μίαν φοράν. Ἐκ τούτου τὰ πρῶτα φαίνονται ἐντονότερα ἐπὶ τῆς συνολικῆς φωτογραφίας. Τοιοῦτοτρόπως παράγεται μία μέση φωτογραφικὴ εἰκὼν ἢ ὁποία παρουσιάζει καθαρότερα τὰ χαρακτηριστικὰ τὰ ἰδιάζοντα εἰς ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας ἢ εἰς τὰ περισσότερα ἐξ αὐτῶν, ἐνῶ ἐξ ἐναντίας τὰ χαρακτηριστικὰ τὰ ἰδιάζοντα εἰς μερικὰ μόνον μέλη ἢ εἰς ἓνα μόνον ἐξ αὐτῶν φαίνονται τόσον ἀσθενέστερα, ὅσον ὀλιγότερον συχνὰ ἐπαναλαμβάνονται εἰς τὴν οἰκογένειαν.

ὅλα τὰ μέρη, ἢ φαντασία τὰ συμπληρῶνει κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε πολλαπλασιάζει τὰ δοθέντα ὑπὸ τῆς μνήμης χαρακτηριτικά, κατασκευάζουσα τοιοῦτοτρόπως ἓνα σχῆμα καλειδοσκοπικὸν καὶ ἐπομένως κανονικόν, τὸ ὅποτον ἢ κρίσις, ἢ τείνουσα πάντοτε εἰς τὴν ὑπόθεσιν μιᾶς ἰδέας μὴ ὕλικῆς εἰς τὸ ὕλικόν φαινόμενον, συνειθίζει νὰ θεωρῇ ὡς τὸν σχηματικὸν τύπον ἢ τὸ σχέδιον τὸ ὅποτον ἐνυπάρχει εἰς τὸ βᾶθος τοῦ ἰδιαιτέρου φαινομένου.

Αἱ ἐκτεθεῖσαι συνθήκαι τῆς νοητικῆς ἐνεργείας ἡμῶν καθιστοῦν καταληπτὸν τὸ πῶς ὁ ἄνθρωπος ἔφθασεν εἰς τὴν ἐπινόησιν τῆς συμμετρίας. Ἄνικανος νὰ εἶναι προσεκτικὸς καθ' ὅλα συγκρότως τὰ μέρη τοῦ ἐγκεφάλου του, συνέλαβε καὶ συνεκράτησεν ἐκ τῶν φαινομένων μερικὰ μόνον χαρακτηριτικά. Διὰ ν' ἀναμνησθῇ ἀργότερον τὰ φαινόμενα αὐτά, συνεπλήρωσε, διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἰδιαιτέρων αὐτῶν χαρακτηριτικῶν, τὰ κενὰ τὰ παραγόμενα ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῶν λοιπῶν μὴ συλληφθέντων καὶ ἐπομένως μὴ συγκρατηθέντων χαρακτηριτικῶν. Ὅταν δὲ τὰ ἀναπαρίστα τεχνικῶς, δὲν ἐμιμεῖτο τὸ ἀληθές φαινόμενον, ἀλλὰ τὴν καλειδοσκοπικῶς κανονικὴν εἰκόνα, τὴν συνισταμένην εἰς πολλαπλασιασμοὺς τῶν συλληφθέντων χαρακτηριτικῶν τὰ ὅποια εἶχεν εἰς τὴν συνείδησίν του.

Κάθε λοιπὸν ἀνθρώπινον ἔργον σύμμετρον εἶναι ἢ πραγματοποιήσις μιᾶς σχηματικῆς εἰκόνας τῆς μνήμης, ἀπεργασθείσης ὑπὸ τῆς φαντασίας, φυσικῶν φαινομένων ἀνεπαρκῶς παρατηρηθέντων. Δ Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ἐργασίας ἀνήκει εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιδόσεως εἰς τὴν τέχνην. Ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἀναπτύσσεται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καθίσταται ἱκανὸν πρὸς μεγαλυτέραν προσοχὴν· συλλαμβάνει ἐπομένως περισσότερα στοιχεῖα τῶν φαινομένων, ἐντυπώνει ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν μνήμη του εἰκόνα τελειότεραν, ἢ φαντασία αὐτοῦ ἔχει ὀλιγωτέραν ἀνάγκην ν' ἀναπληρῶνῃ τὰ ἐλλείποντα μέρη διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ ἐκεῖνων τὰ ὅποια κατέχει. Τοιοῦτοτρόπως βλέπει τὰ πράγματα τελειότερον καὶ ἀκριβέστερον, καὶ ὅταν θέλῃ νὰ τὰ ἀναπαραστήσῃ τεχνικῶς, τ' ἀποδίδει κατὰ τρόπον περισσότερον ἀτομικὸν καὶ ὀλιγότερον σχηματικόν. Ὅσον περισσότερον ἢ θεώρησις εἶναι ἐπιπόλαιος καὶ φευγαλέα, τόσον πλέον σύμμετρος εἶναι ἢ ἀνάμνησις τὴν ὁποίαν ἀφίνει. Τοῦτο εἶναι ἀληθές τόσον διὰ τὰ

ἄτομα, ὄσον καὶ διὰ τοὺς λαοὺς ἢ τὰς φυλάς. Ἡ συμμετρία ἐν τῇ τέχνῃ, μετὰ τὴν πρωτόγονον αὐτῆς ἔκφρασιν, ἐπαναφαίνεται εἰς τὰ ὀπισθοδρομικὰ ἔθνη καὶ εἰς τὰς περιόδους τῆς παρακμῆς. Αἱ περίοδοι τῆς ἀκμῆς καὶ οἱ λαοὶ οἱ προοδευτικοὶ δὲν ἀρκοῦνται εἰς τὴν σχηματικὴν ὑποτύπωσιν καὶ εἰς τὸν καλειδοσκοπικὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν κατὰ μέρος χαρακτηριστικῶν, ἀλλὰ προσπαθοῦν νὰ προσεγγίσουν ὄσον τὸ δυνατόν περισσότερον εἰς τὰς ἀτομικὰς μερικότητας τῶν φαινομένων.

Ἡ αὐτὴ κλίσις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πρὸς συμπλήρωσιν τῶν τμηματικῶν ἀναπαραστάσεων διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ὑπαρχόντων εἰς τὴν συνείδησίν του συστατικῶν αὐτῶν στοιχείων, ἄγει ἐπίσης καὶ εἰς ἄλλα ψυχολογικὰ φαινόμενα, ἐκτὸς τῶν σχετιζομένων μὲ τὴν συμμετρίαν. Ἡ, διὰ νὰ εἶμαι ἀκριβέστερος, ἄγει καὶ εἰς ἄλλα φαινόμενα, ἐκτὸς τῶν ὕλικῶν ἐφαρμογῶν τῆς τελευταίας ταύτης. Οἱ θρύλοι περὶ τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου Βαρβαρόσσα, περὶ τοῦ βασιλέως δὲν Σεβαστιανοῦ τῆς Πορτογαλλίας, βασίζονται ἐπίσης ἐπὶ τῆς κλίσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν συμμετρίαν. Ὁ λαὸς ἐγνώρισε μέρος τῆς ζωῆς τῶν ἡρώων αὐτῶν, τὸ ὅποιον καὶ ἐνετυπώθη εἰς τὴν μνήμην τοῦ τοιποῦν μέρος, τὸ τέλος, δὲν τὸ ἐγνώρισεν ἢ τὸ ἐλησμόνησε. Διὰ νὰ μὴ διατηρήσῃ λοιπὸν μίαν εἰκόνα ἀτελεῖ τῆς ζωῆς αὐτῆς, συμπληρώνει τὸ ἑλλείπον διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ ὑπάρχοντος καὶ ἐπινοεῖ διὰ τὰς τύχας τῶν ἡρώων μίαν ἐξακολούθησιν ἔχουσαν τὸν αὐτὸν χαρακτήρα τῆς γνωστῆς εἰς τὸν λαὸν ἀρχῆς. Κατὰ ταῦτα οἱ θρύλοι αὐτοὶ εἶναι διαμορφώσεις σύμμετροι, ἀποδεικνύουσαι ὅτι ὁ ἀνθρώπος δὲν περιορίζει μόνον εἰς τὰς ὁρατὰς μορφὰς τὴν σχηματοποίησιν τῶν φαινομένων.

Εἰς τὰ ἀνεπτυγμένα καὶ ὑγιῶς ἔχοντα πνεύματα ἡ συμμετρία παράγει ἀποτέλεσμα πληκτικὸν καὶ δυσάρεστον, διότι δὲν διεγείρει εἰς διανοητικὴν δραστηριότητα ζωηράν ὅποσδήποτε. Ἡ κρίσις θέλει, κάθε φοράν ποῦ συλλαμβάνει ἓνα φαινόμενον, νὰ συνθέσῃ δι' αὐτὸ ἓνα μορφολογικὸν νόμον, νὰ ἐπινοήσῃ μίαν σχηματικὴν ὑποτύπωσιν αὐτοῦ. Αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀναμφιδόλως ἑλαττωματικότητα, εἰς τὴν ὁποίαν ὅμως ἡ κρίσις ἔχει συνηθίσει καὶ δὲν παραιτεῖται χωρὶς ἀντίστασιν. Τὸ σύμμετρον φαινόμενον δὲν τῆς ἀφίνει καμμίαν ἐργασίαν τοῦ εἴδους αὐτοῦ πρὸς ἐκτέλεσιν. Εἰς τὸ σύμμετρον φαινόμενον δὲν ὑπάρχει τίποτε νὰ μαν-

τεύσῃ, τίποτε νὰ προσθέσῃ. Τὸν μορφολογικὸν αὐτοῦ νόμον ; Τὸν ἐκφράζει αὐτὸ τὸ ἴδιον φαινόμενον μεγαληγορώτατα καὶ σχολαστικώτατα. Τὸν σχηματικὸν αὐτοῦ τύπον ; Εἶναι ἀκριδῶς αὐτὸς ὁ ἴδικός της καὶ δὲν παρεκκλίνει ποτέ. Δὲν ὑπάρχει ἐδῶ κανὲν προέχον χαρακτηριστικὸν πρὸς συγκράτησιν καὶ καμμία τῆς μνήμης εἰκὼν ἀτελεῖν πρὸς συμπλήρωσιν διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ αὐτῆς. Τὸ σύμμετρον φαινόμενον τὸ ἔχει ἤδη κάμει ἀντὶ ἡμῶν. Εἶναι ἡ ἐργασία τῆς ἀμηχανίας τὴν ὁποίαν ἔχει ἀναλάβει ὡς ἴδιον αὐτῆς ἔργον ἢ φαντασία μας, καὶ ἡ ὁποία ἐπομένως προξενεῖ ὄνειδος εἰς τὴν κρίσιν. Ἀλλά, φυσικῶς, οἱ αὐτοὶ λόγοι ἔνεκα τῶν ὁποίων ἓνα ζωηρὸν πνεῦμα ἀηδιάζει τὴν συμμετρίαν, εἰς ἓνα πνεῦμα ἀμβλὸν καὶ ὀκηρὸν τὴν καθιστοῦν εὐάρεστον.

Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος δὲν παρετήρησε ποτὲ ἓνα φαινόμενον μὲ προσοχὴν ἀρκοῦσαν ὥστε νὰ συλλάβῃ ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτοῦ, ἢ τοῦλάχιστον πολλὰ χαρακτηριστικὰ, καὶ ν' ἀναγνώρισῃ ὅτι εἶναι ἐντελῶς ἰδιαιτερόν, ὅμοιον μόνον πρὸς ἑαυτὸ καὶ πρὸς κανὲν ἄλλο φαινόμενον, αὐτὸς μόνον ἐπανευρίσκει εἰς ἓνα ἀνθρώπινον ἔργον ἀπολύτως σύμμετρον ὅ,τι ἡδυνήθη νὰ ἰδῇ εἰς τὴν φύσιν. Αἱ ἀναμνήσεις αὐτοῦ ἀποτελοῦνται ἀπὸ μερικὰ χονδροειδῆ χαρακτηριστικὰ, εἰς δὲ τὸ πνεῦμά του ὁ κόσμος ἀνανακλάται σύμμετρος καὶ σχηματικῶς. Δι' αὐτὸν εἶναι μία εὐχαρίστησις τὸ νὰ βλέπῃ τὴν ἀντίληψίν του ἐπιβεβαιουμένην ὑπὸ τοῦ σύμμετρο ἀντικειμένου τῆς τέχνης, καὶ αἰσθάνεται τὸ ἀντικείμενον αὐτὸ ὡς τιμῶν τὴν ἐπιπολαιότητά του. Τοιοῦτοτρόπως ἡ συμμετρία θὰ μείνῃ πάντοτε τὸ ἰδεῶδες τοῦ ὥραλου τῶν κοινῶν ἀνθρώπων τῶν κοιμωμένων μὲ ἀνοικτοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἀποτροπιαζομένων πᾶσαν διατάραξιν τῆς διαρκοῦς νωθρείας τοῦ ἐγκεφάλου των. Ἐκεῖνος ὅμως ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι ἓνας διανοητικὸς μαμμάκουθος, θὰ θεωρῇ τὸ σύμμετρον ὡς μίαν γελοιογραφίαν τῆς ἰδίας του συνηθείας εἰς τὸ ἐλαττωματικῶς σκέπτεσθαι καὶ θὰ τὸ ἐξορίσῃ ὄσον ἡμπορεῖ ἐκ τοῦ κύκλου τῆς ἀντιλήψεώς του.

VI

Γ Ε Ν Ι Κ Ε Υ Σ Ι Σ

Κάποιος λαός ἔγεινεν ἀντικείμενον τῆς συνδιαλέξεώς μας εἰς τὴν τράπεζαν, καὶ εἶχομεν καταλήξει εἰς ἕνα γενικὸν συμπέρασμα ἐπὶ τοῦ χαρακτήρος του καὶ τῶν κατὰ μέρος φυσικῶν καὶ πνευματικῶν ιδιοτήτων αὐτοῦ. Τότε ἕνας ἐξ ἡμῶν διέκοψε τὴν συνδιάλεξιν διὰ τῆς ἐξῆς ἀντιρρήσεως : « Ἄς φυλαχθῶμεν ἀπὸ τὰς γενικεύσεις ! Ἡ γνώμη αὐτὴ ἀνεγνωρίσθη ὁμοθυμῶς ὡς βάσιμος καὶ δὲν ἠθέλησα νὰ τὴν ἐπικρίνω. Ἄλλ' ὅ,τι δὲν θὰ εἶχε τὸν τόπον του εἰς τὴν τράπεζαν, μεταξύ φίλων, ἐπιτρέπεται ἐν τῇ σιγῇ τοῦ γραφείου.

Ἄς φυλαχθῶμεν ἀπὸ τὰς γενικεύσεις ! Τὸ ἀξίωμα αὐτὸ εἶναι κατὰ θεωρίαν ἀπρόσβλητον. Προκύπτει ἐκ τῆς κατανοήσεως, ἢ τοῦλάχιστον ἐκ τοῦ ὀρθοῦ συναισθήματος, ὅτι ἕνα φαινόμενον δὲν ἴσχυται ποτὲ νὰ μᾶς δώσῃ ἐπὶ ἐνὸς ἄλλου μίαν πραγματικὴν πληροφορίαν, ἀλλὰ μόνον φαινομενικὴν τοιαύτην, καὶ ὅτι ἡ πέτρα ἢ κτηθεῖσα ἐξ ἐνὸς φαινομένου δὲν ἐφαρμόζεται πλήρως εἰς κανὲν ἄλλο φαινόμενον, προγενέστερον ἢ μεταγενέστερον.

Κάθε φαινόμενον ὑπάρχει κατ' ἀλήθειαν ἀφ' ἑαυτοῦ, δὲν ἔχει κατὰ πρᾶγμα κανένα δεσμὸν αἰσθητηριακῶς ἀντιληπτὸν μὲ κανὲν ἄλλο φαινόμενον, καὶ ὅταν φαίνεται ὑπάρχων κάποιος τοιοῦτος σύνδεσμος, τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι τὴν δημιουργοῦμεν ἡμεῖς εἰς τὸ πνεῦμά μας. Διὰ νὰ συλλάβωμεν ἕνα φαινόμενον τοιοῦτον ὅποιον εἶναι, δηλαδὴ τοιοῦτον ὅποιον εἶναι προσίτον εἰς τὰς αἰσθήσεις μας, διὰ νὰ τὸ ἐκτιμήσωμεν ἀκριβοδικαίως, διὰ νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ἀντιλαμβανόμεθα τὸ πραγματικῶς συμβαίνον πρὸ τῶν αἰσθήσεών μας, ἔπρεπε νὰ εὐρισκώμεθα ἀπέναντι τοῦ φαινομένου ἐντελῶς ἀμερόληπτοι, ἀπειροί,

χωρὶς προκαταλήψεις, δηλαδὴ ἔπρεπε νὰ λησμονοῦμεν ὅ,τι γνωρίζομεν ἐπὶ προγενεστέρων φαινομένων, ἔπρεπε ν' ἀποφεύγωμεν ἐπιμελῶς πᾶσαν ἀνάμειξιν προγενεστέρας εἰκόνας μὲ τὴν συλληφθεῖσαν νέαν, καθὼς καὶ πᾶσαν εἰς τὰ φαινόμενα προσθήκην χαρακτηριστικῶν καὶ ἀναλογικῶν μὴ ἀνηκουσῶν εἰς κανὲν ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ λαμβανομένων ἐξ ἄλλων φαινομένων. Τοιοῦτου ἔρου ἡ προϋπαρξίς θὰ ἦτον ἀπαραίτητος διὰ νὰ προσεγγίσωμεν εἰς τὴν ἀλήθειαν ὅσον πλησιέστερον τὸ ἐπιτρέπει ἡ ὀργανικὴ ἡμῶν κατασκευή, τοιαύτη ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ ὁδὸς ἢ ἄγουσα εἰς γνώσιν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀκριβοῦς τῶν συμβαινόντων ἐκτὸς τοῦ «ἐγῶ» ἡμῶν καὶ ἀφίνοσα τὴν πραγματικότητα ἐλευθέραν νὰ ἐνεργήσῃ ἐφ' ἡμῶν ἀντὶ τούτου προεκβάλλομεν τὴν ὑποκειμενικότητα τοῦ «ἐγῶ» μας μέχρι τῆς πραγματικότητος, κοσμοῦμεν τὴν τελευταίαν αὐτὴν μὲ τὰς ποικιλοχρῶμους εἰκόνας τοῦ μαγικοῦ φανοῦ τοῦ λογιστικοῦ ἡμῶν, καὶ καθιστῶμεν διὰ τοῦ φωτὸς αὐτοῦ ὠχρὸν καὶ ἐπομένως ἀόρατον τὸ ἀληθὲς περιεχόμενον αὐτῆς.

Ἡ ἀποφυγὴ τῶν γενικεύσεων εἶναι, ὡς εἶπομεν, ἀξίωμα ὀρθὸν κατὰ θεωρίαν, ἀλλὰ πρακτικῶς μὴ πραγματοποιησίμω. Αἱ συνθήκαι ὑπὸ τὰς ὁποίας μόνως ἢ ἀτελῆς διανοητικὴ συσκευή ἡμῶν ἴσχυται νὰ ἐργασθῇ, ἀντίκεινται εἰς τὸ ἀξίωμα αὐτό. Εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον ἀνελύσαμεν τὸν πολυσύνθετον μηχανισμόν τῆς συνηθείας τοῦ σκέπτεσθαι, ἢ ὁποία ἤγαγε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἐπινόησιν τῆς συμμετρίας. Εἶδομεν ἐκεῖ πῶς τὸ πνεῦμά μας, παρατηροῦν τὴν αὐτὴν πάντοτε διαδοχὴν τῶν φαινομένων, τὰ συσχετίζει, βλέπει εἰς καθὲν ἐξ αὐτῶν τὴν αἰτίαν τοῦ ἐπομένου καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ προηγούμενου, εἶδομεν δ' ἐπίσης πῶς συμβαίνει νὰ φαντάζεται τὴν αἰτίαν ὡς κάτι τὸ ἀληθῶς ὑπάρχον, τὸ πραγματικόν, τὸ χωριστὸν ἀπὸ τὸ φαινόμενον, καὶ τὸ ὅποιον μόνον μερικῶς καὶ ἀτελῶς καθίσταται αἰσθητὸν διὰ τοῦ φαινομένου. Εἶδομεν ἀκολούθως ὅτι ἡ κρίσις ἀπεργάζεται εἰκόνας, ἀναμνήσεις φαινομένων προηγούμενως συλληφθέντων, αἰτίαν μὴ αἰσθητηριακὴν τὴν ὁποίαν νομίζει ὡς ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν τοῦ φαινομένου, καὶ ὅτι αὐτὰς τὰς ἰδίας ἀναμνηστικὰς εἰκόνας τὰς σχηματίζει διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ μερικῶν χαρακτηριστικῶν τὰ ὁποία ἐκίνησαν τὴν προσοχὴν. Ἡ αὐτὴ συνῆθεια τοῦ σκέπτεσθαι ἄγει ἐπίσης κατ' ἀνάγκην εἰς

τὴν γενίκευσιν. Διότι τί εἶναι ἡ γενίκευσις ; Συμπέρασμα ἐξ ἐπαγωγῆς ἐκ τοῦ δοκιμασθέντος περὶ τοῦ ἀδοκιμάστου ἔτι, ἐκ τοῦ γνωστοῦ περὶ τοῦ ἀγνωστοῦ, ἐκ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος περὶ τοῦ μέλλοντος. Εἰς τὸν τρόπον αὐτὸν τοῦ μηχανισμοῦ τῆς σκέψεως ἡμῶν ὅλα εἶναι αὐθαίρετα καὶ ἐλαττωματικά. Δὲν ἔχομεν κανὲν πραγματικὸν δικαίωμα νὰ υποθέτωμεν ὅτι νέα φαινόμενα θὰ ἐπακολουθήσουν, ἢ ὅτι, ἐὰν ἐπακολουθήσουν, θὰ εἶναι ὅμοια μὲ τὰ προηγηθέντα.

Τὸ μέλλον εἶναι ἀπρόσιτον εἰς τὴν πείραν ἡμῶν. Δὲν ἔχομεν μάλιστα καμμίαν ἀπόδειξιν οὔτε ὅτι θὰ ὑπάρξῃ ἓνα μέλλον, οὔτε ὅτι τ' ἀποτελοῦντα τὴν αἰσθητηριακὴν ἡμῶν πείραν γεγονότα θὰ διαδεχθοῦν νέα τοιαῦτα. Καὶ ἐν τούτοις δὲν ἔχομεν οὔτε στιγμῆς ἀμφιβολίαν ὅτι αὐριον θὰ γείνη ἐπίσης ἡμέρα καὶ ὅτι ἡ ἡμέρα αὐτὴ θὰ εἶναι ἐπάνω κάτω ἐπανάληψις τῆς σημερινῆς ἡμέρας. Πῶς φθάνομεν εἰς τὴν βεβαιότητα αὐτήν ; Ἀποκλειστικῶς διὰ τῆς συνηθείας τῆς σκέψεώς μας. Ἐπειδὴ ἔως τώρα εἰς κάθε συνειδητὸν φαινόμενον ἠκολούθησε νέον ὅμοιον, τὸ πνεῦμα ἡμῶν ἐσυνείθισεν εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι πάντοτε καὶ κατ' ἀνάγκην θὰ γίνεται τὸ αὐτό, καὶ ὅταν θέλῃ νὰ πληρώσῃ τὸ κενὸν τοῦ ἀγνωστοῦ καὶ ἀπροσίτου εἰς τὴν γνώσιν μέλλοντος, τὸ κοσμεῖ μὲ ἀναμνηστικὰ εἰκόνας, δηλαδή μὲ ἐπαναλήψεις γεγονότων προηγουμένως γνωσθέντων.

Ἄπο τὴν σημερινὴν ἡμέραν, ἀπὸ τὴν σημερινὴν τὴν νύκτα

Μὴ ζητῆς τίποτε περισσότερον

Ἄφ' ὅ, τι σοῦ ἔφεραν ἡ χθεσινὴ ἡμέρα καὶ ἡ χθεσινὴ νύξ,

λέγει ὁ Γκαίτε εἰς τὸ Ἄνατολικοδυτικὸν Διβάνιον. Ἡ γνώμη εἶναι βαθεῖα, ἀλλὰ πραγματικῶς περιτεύουσα. Διότι καὶ ἂν ἠθέλωμεν, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ζητήσωμεν ἀπὸ τὴν σήμερον, καὶ κατὰ μεγαλύτερον λόγον ἀπὸ τὴν αὐριον, ἄλλο τίποτε ἄφ' ὅτι μᾶς ἔφεραν ἡ χθές, διότι δὲν γνωρίζομεν τίποτε ἄλλο ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἐκ τῆς πείρας ἐμάθομεν, ὅ,τι δὲ ὀνομάζομεν μέλλον δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἀνταύγεια τοῦ παρελθόντος, τὸ ὅποιον ἔνεκα ὀπτικῆς αὐταπάτης τοῦ λογιστικοῦ ἡμῶν νομίζομεν ὅτι βλέπομεν ἐμπρὸς μας, ἐνῶ πραγματικῶς εὐρίσκεται ὀπισθὲν μας.

Εἶναι ἀληθές ὅτι αἱ αὐθαίρετοι καὶ ἐλαττωματικαὶ ὑποθέσεις ἡμῶν ἐπραγματοποιήθησαν πάντοτε ἔως τώρα. Ἐὰν οἱ πρόγονοί μας ὑπελόγιζον μετὰ βεβαιότητος περὶ τῆς ὑπάρξεως ἑνὸς μέλλοντος, δὲν ἠπατήθησαν, ἀφοῦ ἓνα μέρος τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ ἔγεινεν ἔκτοτε παρὸν καὶ παρελθόν, μίᾳ δὲ σειρᾷ ἀπὸ τὰς προβλέψεις αὐτῶν, τὰς μὴ στηριζομένας εἰς καμμίαν ἄμεσον ἀντίληψιν, ἔγεινε πείρο αἰσθητηριακῶς κτηθεῖσα. Τὰ γεγονότα παράγονται συμφώνως μὲ τὰς προβλέψεις μας καὶ ἡ προβαλλομένη ἀνταύγεια παρελθόντων γεγονότων λαμβάνει σάρκα. Ἄλλ' αὐτὸ δὲν ἀποδεικνύει ὅτι ἔχομεν δίκαιον, οὔτε ἠμπορεῖ ποτὲ νὰ χαρακτηρισθῇ ἄλλως παρὰ ὡς μίᾳ ἐλαφρῶς ἐξαγγελθεῖσα πρόρρησις εἰς τὴν ὁποίαν ἐστάθημεν τυχηροί. Δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ παράσχωμεν ἀπόδειξιν ἄμεσον, ἀσφαλῆ καὶ πείθουσαν ὅτι εἰς τὸ μέλλον καὶ πάντοτε θὰ συμβαίη τὸ αὐτό.

Ἡ διανοητικὴ ἡμῶν συνήθεια τῆς γενίκευσεως, ἡ ὁποία ἔχει τὴν πηγὴν τῆς εἰς τὴν ὀργανικὴν ἐλαττωματικότητά τοῦ μηχανισμοῦ τῆς σκέψεως, εἶναι ἡ βάσις πάσης γνώσεως περὶ τοῦ κόσμου καὶ ὄλων τῶν φυσικῶν νόμων. Οἱ τελευταῖοι αὐτοί, ἔνεκα τοῦ λόγου τούτου, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ αὐταπάται. Διότι κατὰ πρᾶγμα δὲν ἔχομεν τὴν παραμικρὰν γνώσιν περὶ τῆς οὐσίας τοῦ κοσμικοῦ φαινομένου καὶ δὲν ἐννοοῦμεν οὔτε ἓνα ἐκ τῶν καλουμένων φυσικῶν δῆθεν νόμων. Ἡ εἶναι δυνατόν νὰ γείνη λόγος περὶ κατανοήσεως, ὅταν δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ βεβαιωθῶμεν καὶ ἂν τὰ φαινόμενα ἔχουν μίαν αἰτίαν ; Ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν αἰτία, δὲν θὰ ἦτο δυνατὴ ἐπίσης ἡ ὑπαρξίς νόμων, ἀλλὰ μόνων τυχαίων περιστατικῶν ἐπαναλαμβανόμενων ἄγνωστον πῶς.

Ἄλλὰ καὶ ἂν δεχθῶμεν τὴν ὑπαρξίν μιᾶς αἰτίας καὶ ὅτι ἡ αἰτία αὐτὴ ἠμπορεῖ νὰ παρασταθῇ ὑπὸ τὴν μορφήν ἑνὸς νόμου, ποῖα εἶναι ἡ αἰτία αὐτὴ καὶ ποῖος ὁ νόμος ὁ σημαίνων αὐτὴν καὶ δεικνύων τὴν ἐνέργειάν τῆς ; Δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος ἱκανὸς νὰ δώσῃ εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτὴν μίαν λογικὴν ἀπάντησιν. Ἐὰν ἐν τούτοις ὀμιλοῦμεν περὶ φυσικῶν νόμων, τοῦτο ἀποτελεῖ ἓνα εὐχάριστον παιγνίδιον λέξεων τὸ ὅποιον ἐπενοήσαμεν διὰ νὰ ἀπατώμεν ἑαυτοὺς ὡς πρὸς τὸ ὀχληρὸν καὶ ἀνυπόφορον κενὸν τῆς ἀγνοίας μας. Ὅ,τι ὀνομάζομεν φυσικὸν νόμον εἶναι ἀπλῶς ἡ βεβαίωσις ὅτι μερικὰ φαινόμενα ἐπραγματοποιήθησαν πάντοτε· ἀλλὰ ὁ νόμος αὐτὸς δὲν ἐξηγεῖ πῶς τοῦτο συνέβη, οὔτε περιέχει

τὴν ἀπόδειξιν ὅτι τὰ ἴδια φαινόμενα θὰ πραγματοποιοῦνται πάντοτε. Λέγομεν: ὑπάρχει φυσικὸς νόμος κατὰ τὸν ὅποιον τὰ σώματα ἔλκονται ἀμοιβαίως, ἢ δὲ ἑλκτική αὐτὴ δύναμις εἶναι κατ' εὐθεῖαν μὲν ἀνάλογος τοῦ ὄγκου τῶν σωμάτων, καὶ ἀντιστρόφως ἀνάλογος τοῦ τετραγώνου τῆς ἀποστάσεώς των. Αὐτὸ εἶναι ἐσφαλμένον. Διὰ τὰ εἶμεθα ἐν τῇ ἀκριβείᾳ ἔπρεπε νὰ εἴπωμεν: παρετηρήθη πάντοτε ἕως τώρα ὅτι τὰ σώματα ἔλκονται ἀμοιβαίως, μὲ δύναμιν κατ' εὐθεῖαν μὲν ἀνάλογον τοῦ ὄγκου των, ἀντιστρόφως δ' ἀνάλογον τοῦ τετραγώνου τῆς ἀποστάσεώς των. Ὁ δῆθεν νόμος δὲν παρέχει καμμίαν ἐξήγησιν περὶ τοῦ παρατηρηθέντος γεγονότος· εἶναι μόνον τρόπος παραστάσεως αὐτοῦ δεικνύων τὴν σπουδαιότητά του. Καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ μαθηματικοὶ τύποι δὲν εἶναι ἐξηγήσεις μηχανικῶν φαινομένων, ἀλλὰ μόνον ἀντιγραφή αὐτῶν εἰς ἰδιαιτέραν γλῶσσαν. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ Σγαναρέλλος τοῦ Μολιέρου, ὁ αὐτοκαλούμε-
 ιατρός, ἀπαντᾷ εἰς τὸν Γερόντιον ὁ ὅποιος τὸν ἐρωτᾷ διατί ἡ κόρη του εἶναι βωδὴ: «Αὐτὸ προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ἔχασε τὴν λαλιάν... Ἴδου ἀκριβῶς τί ἔκαμε τὴν κόρην σου βωδὴν». Νόμος καλεῖται ἢ διάταξις ἢ ἐπιτάσσουσα διὰ τὸ μέλλον μίαν πράξιν ἢ παράλειψιν πράξεως. Οἱ φυσικοὶ νόμοι, δηλαδὴ ὅ,τι καλοῦμεν οὕτω, εἶναι γεγονότα περὶ τῶν ὁποίων ἀποφαινόμεθα ἀφοῦ ἴδωμεν ὅτι ἢ ἐν λόγῳ πράξις ἢ παράλειψις ἔλαβε χώραν.

Ἐδρίσκομεν φυσικὸν ὅτι τὰ φαινόμενα τὰ ὅποια βλέπομεν μόνιμα καὶ ἀμετάτρεπτα ἐπαναλαμβάνονται πάντοτε, καὶ ἠθέλομεν ἐκπλαγῆ πολὺ ἐὰν δὲν παρήγοντο πλέον καὶ ἀντικαθίσταντο ὑπὸ ἄλλων διαφορετικῆς φύσεως. Τοῦτο δεικνύει ἀκόμη μίαν φορὰν πόσον παράλογος εἶναι ὁ ἐκ τῆς συνηθείας τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἐὰν ἤμεθα λογικοί, ἔπρεπε ἀκριβῶς νὰ ἐκπληρῶμεθα διὰ τὰς ἐπαναλήψεις καὶ νὰ εὐρίσκωμεν φυσικὰς τὰς παρεκκλίσεις ἔπρεπε νὰ ἐκπληρῶμεθα πάντοτε καὶ εἰς κάθε συμμόρφωσιν τῶν φαινομένων πρὸς τοὺς νόμους, καὶ νὰ μὴ μένωμεν ἀπαθεῖς παρὰ μόνον ἐνώπιον τῆς ἀνωμαλίας. Διότι αἱ αἰσθήσεις ἡμῶν μᾶς διδάσκουν ὅτι τὰ χανόμενα εἶναι ἀνεξάρτητα ἐὰν περιωρισμένα καθὲν δι' ἑαυτὸ καὶ δὲν ἔχουν μεταξὺ των καμμίαν ἀντιληπτὴν σχέσιν· θὰ ἦτον ἐπομένως πολὺ φυσικώτερον καὶ πολὺ λογικώτερον κάθε φαινόμενον νὰ παρέχῃ νέαν καὶ εἰδικὴν αἰσθητηριακὴν πείραν, παρὰ νὰ ἐπαυξάνῃ καὶ νὰ ἐμπε-

δῶνῃ τὴν ἐκ προηγηθέντων ἄλλων ὁμοίων κτηθεῖσαν πείραν. Ἄφοῦ κάθε φαινόμενον εἶναι κάτι ἀτομικόν, πῶς συμβαίνει λοιπὸν νὰ ἔχῃ κάποια ὁμοιότητα μὲ ἄλλα; Ὁ φυσικὸς νόμος, δηλαδὴ ἢ μὲ ἀξιώσεις προβαλλομένη βεβαίωσις τοῦ γεγονότος ὅτι τὰ φαινόμενα ἐπαναλαμβάνονται, δὲν ἀποτελεῖ τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν ἀλλὰ τὸ μυστήριόν των.

Κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν μου κατεγινόμενη εἰς ἕνα παιγνίδιον τὸ ὅποιον μοῦ ἐφαίνετο πολὺ διασκεδαστικόν. Ἴδου εἰς τί συνίστατο. Ἐγὼ ἢ ἕνας ἐκ τῶν μικρῶν συντρόφων μου ἐσημειώναμεν εἰκὴ καὶ ὡς ἔτυχεν εἰς ἕνα φύλλον λευκοῦ χάρτου μερικὰς στιγμάς, τὰς ὁποίας ὁ ἄλλος ἦγωνε κατόπιν διὰ γραμμῶν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ σχηματίσῃ σχεδιάσματα λογικά. Ἐνας ἐκ τῶν μικρῶν μου φίλων διεκρίνετο ἰδιαιτέρως εἰς τὸ γύμνασμα αὐτό. Ἀδίκως ἐποθεῖτον τὰ μικρὰ σημεῖα τῶν στιγμῶν μου ὅσον ἦτο δυνατόν κακεντρεχέστερον καὶ τρελλότερον, ἕνα ὀλόκληρον σημεῖον εἰς μίαν γωνίαν καὶ τίποτε εἰς τὰς ἄλλας, ἢ ἕνα στρόβιλλον, ἢ μίαν ποσότητα στιγμῶν κατ' ἴσας ἀποστάσεις· αὐτὸς κατῴρθωνε πάντοτε νὰ παράγῃ μὲ τὰς ἐνωτικὰς γραμμάς του κάτι τὸ ὅποιον εἶχε μίαν ἔνοιαν: ἕνα λέοντα, μίαν οἰκίαν, ἢ καὶ ὀλόκληρον μάχην μὲ τὰ καταπληκτικώτερα ἐπεισόδια. Ἐφθανε μάλιστα εἰς τὴν τέχνην αὐτὴν μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ ἐνώνῃ μὲ μελάνην διαφόρων χρωμάτων τὰς στιγμάς κατὰ τρόπον διαφορετικόν καὶ νὰ παρουσιάζῃ συγχρόνως ἕνα σκύλλον κόκκινον, μίαν χελιδόνα κυανὴν, μίαν σκοῦπαν πρασίνην καὶ ἕνα ἀλπινικὸν τοπεῖον κίτρινον. Ὅλη ἡ περὶ τοῦ κόσμου ἀντίληψις ἡμῶν δὲν εἶνε ἄλλο πρᾶγμα, παρὰ αὐτὸ τὸ ἴδιον παιγνίδιον ἐφαρμοζόμενον ἐν μεγάλῳ καὶ μὲ τραγικὴν σπουδαιότητα. Τὰ φαινόμενα τὰ ὅποια συλλαμβάνομεν διὰ τῶν αἰσθήσεων εἶναι αἱ δοθεῖσαι στιγμαί. Δὲν παρουσιάζουν τίποτε τὸ λογικὸ καὶ δὲν ἀφίρουν νὰ διαγνώσωμεν καμμίαν σχέσιν νοητὴν. Εἶναι τὸ χάος καὶ τὸ ἄνω κάτω. Ἀλλὰ χαράσσομεν μὲ ὑπομονὴν καὶ σοφίαν γραμμάς ἀπὸ τὸ ἕνα σημεῖον εἰς τὸ ἄλλο, καὶ ἴδου ὅτι ἐμφανίζονται εἰκόνες ἐνθυμιζοῦσαι κάτι γνωστόν. Ὅσοι ἀγνοοῦν πῶς γίνεται τὸ πρᾶγμα, ἢμποροῦν νὰ πιστεύσουν ὅτι αἱ εἰκόνες ἦσαν δεδομέναι, ὅτι εἶχον ἤδη ἰχνογραφηθῆ διὰ τῶν στιγμῶν ἐπὶ τοῦ χάρτου. Πρέπει τότε ν' ἀποδειχθῇ εἰς αὐτοὺς ὅτι ἐκεῖνο ποῦ μόνον ἔκαμεν ἐκ τῶν στιγμῶν τὰς εἰκόνας, προσετέθη ὑπὸ

τῆς χειρὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ διὰ τὴν στιγμήν εἶχε τεθῆ, αἰνιγματική καὶ ἀνεξήγητος, ἐπὶ τοῦ χάρτου, ἀποτελοῦσα τὸν ἴδιον ἑαυτῆς σκοπόν, πρὶν ἢ ἡ γραμμὴ τὴν ἐνώση πρὸς τὴν γειτονικήν τῆς καὶ τὴν χρησιμοποίησιν ὡς μέρος τῶν γραμμῶν μιᾶς εἰκόνας λαβούσης τὴν γένεσιν αὐτῆς εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ διασκεδάζοντος παιδίου. Ἡ φιλοσοφία κάμνει καὶ αὐτὴ ὅτι ἔκαμνεν ὁ παιδικὸς σύντροφος τῶν παιγνιδίων μου : ἐνώνει μὲ μελάνην διαφόρων χρωμάτων, διὰ νὰ σχηματίσῃ τὰς πλέον διαφορετικὰς εἰκόνας, τὰς ἰδίας δοθείσας στιγμάς, κάθε δὲ ἀντίληψις τοῦ κόσμου, κάθε σύστημα παρέχει ἄλλην συνολικὴν εἰκόνα τῶν αὐτῶν αἰνιγματικῶν καὶ ἀνεξηγήτων γεγονότων τῆς κτηθείσης πείρας. Δὲν χρειάζεται μάλιστα πολὺ, διὰ νὰ προδῶ μέχρι τοῦ νὰ χαρακτηρίσω κάθε σύστημα καὶ κάθε ἀντίληψιν τοῦ κόσμου ὡς ἐξ ἴσου δικαιολογούμενα, δηλαδὴ ἐξ ἴσου αὐθαίρετα καὶ ὑποκειμενικά, διαφέροντα μόνον κατὰ τὴν μεγαλυτέραν ἢ μικροτέραν εὐμορφίαν καὶ δεξιότητα.

Τὰ ὀνόματα τὰ ὅποια ἐπενοήσαμεν διὰ τὰς αὐθαίρετους γενικεύσεις ἡμῶν ἤχουν καλῶς καὶ ἔχουν ὄψιν ἢ ὅποια ἐμπνέει τὴν ἐμπιστοσύνην. Ὅμιλοῦμεν περὶ ὑποθέσεων, περὶ φυσικῶν νόμων. Τί εἶναι μία ὑπόθεσις; Μία γραμμὴ τὴν ὅποιαν χαράσσομεν ἀπὸ ἑνα δοθὲν σημεῖον πρὸς μίαν οἰανδήποτε διεύθυνσιν, Τί εἶναι ἕνας φυσικὸς νόμος; Μία γραμμὴ ἢ ὅποια ἐνώνει δύο δοθέντα σημεῖα καὶ προεκτείνεται κατὰ τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν πρὸς τὸ ἄγνωστον, πρὸς τὸ ἄπειρον. Ἐνα μόνον γεγονὸς παρατηρηθὲν μᾶς ἀρκεῖ διὰ νὰ τὸ γενικεύσωμεν εἰς μίαν ὑπόθεσιν ἢ ὅποια δὲν ἔμπορεῖ οὔτε ν' ἀποδειχθῆ, οὔτε ν' ἀνασκευασθῆ, καὶ ἢ ὅποια, ἀποχωροῦσα ἐκ τοῦ σταθεροῦ κεντρικοῦ σημείου, ἔμπορεῖ νὰ ἐκταθῆ πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις τοῦ ὀρίζοντος, κατὰ τὴν ἀρέσκειαν τῆς φαντασίας τοῦ γενικεύοντος. Δύο παρατηρηθέντα γεγονότα μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀντιλαμβάνομεθα ὑπάρχουσα ὁμοιότητά τινα, εἶναι ἀρκετὰ διὰ νὰ τὰ ἐκφράσωμεν ὑπὸ τὴν μορφήν ἐνὸς νόμου, ὁ ὅποιος, ὑποθέτομεν, καθορίσῃ μέχρι τοῦ ἀπείρου τὰ μεταγενέστερα φαινόμενα. Πάντοτε δηλαδὴ τὸ παιγνίδιον τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας, ἢ διὰ τῆς συνενώσεως σημείων ἀνεξαρτήτων συγκρότησις παραστατικῶν εἰκόνων.

Καὶ ἐν τούτοις ἀνωφελῆς πᾶσα προσπάθεια ὅπως ἀποσεισω-

μεν τὸν ζυγὸν αὐτόν· δὲν ἔμποροῦμεν νὰ κάμωμεν χωρὶς τὴν γενίκευσιν. Γνωρίζομεν ὅτι εἶναι αὐθαίρετος καὶ ἀδικαιολόγητος· γνωρίζομεν ὅτι μᾶς ἐδήγει εἰς αὐταπάτας, ὅτι παριστάνει τὸ παρελθὸν ὡς μέλλον καὶ τὴν ἀνάμνησιν ὡς μαντεῖον, ὅτι μᾶς κάμνει νὰ ἐκλαμβάνομεν ὡς πείραν ἐκεῖνο ποῦ εἶναι ἐργασία διαλογῆς τῆς φαντασίας μας. Ἐν τούτοις ἢ ὀργανικὴ ἡμῶν ἀτέλεια μᾶς ἀναγκάζει νὰ κάμνωμεν χρῆσιν αὐτῆς ἀδιακόπως, καὶ ὀφείλομεν μάλιστα ν' ἀναγνωρίσωμεν εἰς αὐτὴν τὸν θεμελιώδη ὄρον πάσης γνώσεώς μας, τὴν ὅποιαν ἐν πάσῃ περιπτώσει διευκολύνει. Κάθε κατανόησις ἀποβαίνει σαφεστέρα διὰ τὴν συνείδησιν, ὅταν συνδέεται πρὸς ἀναμνήσεις καὶ τὰς ἐξεγείρη. Ὅταν ἔχωμεν ἰδεῖ κατ' ἐπανάληψιν ἕνα ἀντικείμενον καὶ ἐντυπώσῃ τὴν ὄψιν αὐτοῦ εἰς τὴν μνήμην μας, εἰς τρόπον ὅστε νὰ εἰμποροῦμεν νὰ τὸ ἀναπαρστήσωμεν μὲ κλειστοὺς τοὺς ὀφθαλμοὺς, δὲν ἔχομεν ἀνάγκην νὰ τὸ παραστήσωμεν εἰμὴ πολὺ ταχέως καὶ μὲ βλέμμα φευγαλέον, διὰ νὰ τὸ κατανοήσωμεν ἀμέσως μὲ τὴν μεγαλυτέραν διαύγειαν· ἐνῶ πρέπει νὰ ἴδωμεν πολὺ πλησιέστερον καὶ νὰ ἐξετάσωμεν πολὺ περισσότερο χρόνον ἕνα ἄλλον ἀντικείμενον τὸ ὅποιον μᾶς εἶναι ἄγνωστον, διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν μίαν εἰκόνα ἐπίσης σαφῆ κατὰ τὴν προσέγγισιν, αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὅποιον ἀναγινώσκωμεν τὴν μητρικὴν μας γλῶσσαν εὐκόλως καὶ ταχέως, ἐξ ἐναντίας δὲ μίαν ξένην γλῶσσαν ἢ ὅποια μᾶς εἶναι ἄγνωστος, πολὺ δυσκολώτερον καὶ βραδύτερον, μολοντί εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν παρουσιάζεται μὲ τὰ αὐτὰ γράμματα καὶ τὰς αὐτὰς συνθήκας τύπου, χάρτου, φωτισμοῦ καὶ ἀποστάσεως ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ. Αὐτὸς εἶναι ἀκέρμη ὁ λόγος διὰ τὸν ὅποιον ἀναγνωρίζομεν ἕνα φίλον ἐξ ἀποστάσεως εἰς τὴν ὅποιαν μόλις εἶναι δυνατόν νὰ διακρίνωμεν τὰ χαρακτηριστικὰ ἐνὸς ἀγνώστου, Ὅ Βούντ εἰς τὴν *Δογικὴν* του ἐκθέτει ἄριστα τὰ γεγονότα αὐτά, καὶ τὰ ἀντιλαμβάνεται ὡς ἕνα ἐκ τῶν ὄρων τῆς συναφείας τῶν ἰδεῶν. Τῷ ὄντι μόνον μικρὸς ἀριθμὸς φαινομένων μᾶς παρέχει, ἀπὸ τῆς πρώτης μετ' αὐτῶν συναντήσεως, μίαν αἰσθητηριακὴν ἐντύπωσιν σαφῆ ἢ ὅποια ἀρκεῖ διὰ νὰ δώσῃ περὶ αὐτῶν εἰς τὴν συνείδησιν μίαν ἀναπαράστασιν ἀκριβῆ. Πρέπει λοιπὸν νὰ τὰ συλλάβωμεν ἐπανειλημμένως διὰ τῶν αἰσθήσεων καὶ νὰ τὰ ἐντυπώσωμεν εἰς τὴν μνήμην μας. Ἐκεῖνο δὲ ποῦ κατόπιν βλέπομεν ἢ ἀκούομεν περὶ αὐτῶν εἶναι ὄχι τόσον αὐτὰ ταῦτα τὰ φαινόμενα

μενα, ὅσον αἱ ἀνομνηστικαὶ εἰκόνας τὰς ὁποίας ἀνακαλοῦν εἰς τὴν μνήμην. Τοῦτο εἶναι τόσον ἀληθές, ὥστε πολλάκις ὁ διανοητικὸς ἡμῶν μηχανισμὸς εὐρίσκεται ἐκτεθειμένος εἰς παντοειδεῖς συγχύσεις. Ἀναγινώσκωμεν λόγου χάριν εἰς ἓνα ἑλληνικὸν κείμενον ἓνα χωρίον ἀπὸ ξένην γλῶσσαν ἢ ὁποία μᾶς εἶναι ἐντελῶς οἰκεία· ἐνῶ δὲ εἶναι γραμμένον ἐπὶ παραδείγματος: *Sont denique fines*, ἡμεῖς ἀναγινώσκωμεν κατὰ νοῦν: «Ἐπάρχει ὄριον εἰς ὄλα». Τὰς λατινικὰς λέξεις μόνον φευγαλέως παρετήρησεν ὁ ὀφθαλμὸς, ἢ δὲ συνειδησις δὲν συλλαμβάνει τὴν πραγματικὴν αὐτῶν μορφήν, ἀλλὰ μόνον τὴν ἀνομνηστικὴν εἰκόνα τῆς ἐννοίας των τὴν ὁποίαν ἡ ὀπτική ἐντύπωσις ἐξήγειρεν εἰς τὴν μνήμην.

Ἐκ τοῦ μηχανισμοῦ αὐτοῦ γίνεται φανερόν ὅτι ἡ γενικεὺσις μᾶς εὐκολύνει ἐνίοτε τὴν κατανόησιν τῶν φαινομένων. Ἀπὸ κάθε φαινόμενον συλληφθὲν διατηροῦμεν μίαν εἰκόνα εἰς τὴν μνήμην, τὴν ἀνομνηστικὴν δὲ ταύτην εἰκόνα ἐξεργαζόμεθα εἰς ἓνα σχηματικὸν τύπον ἢ εἰς ἓνα νόμον. Ἐὰν κατόπιν ἓνα μέρος ὁμοίου φαινομένου ἀνακῶσθαι πρὸ τῶν αἰσθησέων μας, αὐτὸ ἄρκει διὰ τὴν ἀνακαλέσθαι εἰς τὴν συνειδησιν τὴν ἀνομνηστικὴν εἰκόνα καὶ νὰ μᾶς κάμῃ νὰ συλλάβωμεν ὁλόκληρον τὸ φαινόμενον. Βεβαίως ὁ τρόπος αὐτὸς δὲν συντελεῖ ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν διευκόλυνσιν, ἀλλ' εἶναι ἐπίσης καὶ πηγὴ πλαιῶν. Διότι δι' αὐτοῦ, νομίζοντες ὅτι βλέπωμεν ἐνώπιόν μας: «Ἐπάρχει ὄριον εἰς ὄλα», ἐνῶ πραγματικῶς εἶναι γραμμένον: *Sunt denique fines*, παρέχομεν περισσοτέραν προσοχὴν εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ἡμῶν σχηματικὸν τύπον παρὰ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν φαινόμενον. Ἄλλ' ἐξ ἄλλου πολλὰ φαινόμενα, τὰ ὁποία συλλαμβάνομεν ἐλλιπῶς ἢ ἐσφαλμένως, θὰ παρήρχοντο πρὸ ἡμῶν ἐντελῶς ἀπαρτήρητα, ἐὰν δὲν εἶχομεν ἤδη περὶ αὐτῶν εἰς τὸν νοῦν μας μίαν σχηματικὴν εἰκόνα.

Ἦμποροῦμεν λοιπὸν νὰ εἰπώμεν χωρὶς ὑπερβολῆς: κατὰ γενικὸν κανόνα βλέπωμεν μόνον ὅ,τι ἔχομεν ἰδεῖ καὶ ὅ,τι ἀναμένομεν νὰ ἴδωμεν. Μόλις γενικεύσωμεν εἰς μίαν ὑπόθεσιν ἢ εἰς ἓνα νόμον φαινόμενόν τι τὸ ὅποῖον ἐκίνησεν ἀρχοῦντως τὴν προσοχὴν μας, ὁμῶς προσπίπτει εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν σωρεία γεγονότων, τὰ ὅποια εἶχον μείνει ἐντελῶς ἀπαρτήρητα ἕως τότε. Ὁ Δαβαῖν καὶ ὁ Βιλμὲν παρατηροῦν μίαν ἡμέραν, ὁ μὲν πρῶτος ὅτι εἰς τὸ αἷμα τῶν ζώων τῶν προσληθέντων ἐξ ἀνθρακὸς ἀπαντῶνται μικροσκοπικαὶ τινες ὀργανισμοί, ὁ δὲ δεῦτερος ὅτι ἡ φυ-

ματίωσις ἠμπορεῖ νὰ μεταδοθῇ διὰ τῶν ἀποχρέψεων τῶν ἀρρώστων. Δὲν παρέρχονται δέκα ἔτη καὶ εὐρίσκονται εἰς δέκα πέντε ἢ δέκα ἕξ νόσους ζώων καὶ ἀνθρώπων καὶ εἰς δωδεκάδα ζυμώσεων παραγομένων ἐκτὸς τοῦ ὀργανισμοῦ οἱ προξενούντες αὐτὰς σχιζομύκητες. Ἐνας ἰατρὸς παρατηρεῖ μίαν νέαν ἀσθενεῖαν ἢ ὁποία δὲν εἶχε παρατηρηθῆ ἢ περιγραφῆ πρὸ αὐτοῦ. Ἐπειτα ἀπὸ ὀλίγους μῆνας ἑκατοντάδες ἄλλων ἰατρῶν ἀναφέρουν περιπτώσεις τῆς νέας αὐτῆς ἀσθενείας, παρατηρηθείσας κατὰ τὸ βραχὺ αὐτὸ διάστημα χρόνου. Ὁ Ἀἰδενχάιμ εὐρίσκει μίαν ἡμέραν ὅτι ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ βυθίσῃ μερικὰ ἄτομα εὐαίσθητα εἰς μίαν παράδοξον κατάστασιν τὴν ὁποίαν ὀνομάζει ὑπνωτισμόν. Μετὰ τινα ἔτη εἶνε γνωστὸν ὅτι ἐπάνω κάτω ἓνας ἄνθρωπος ἐπὶ δύο εἶνε ὑπνωτισμένος καὶ εἰς κάθε βῆμα σκοντάπτομεν εἰς φαινόμενα ὑπνωτιστικά. Τὰ φαινόμενα αὐτὰ δὲν ὑπῆρχον καὶ πρὶν; Βεβαίως ναί. Ἀλλὰ δὲν τὰ εἶχομεν παρατηρήσει. Διὰ τὴν; Διότι δὲν εἶχομεν ἐκ τῶν προτέρων μίαν εἰκόνα αὐτῶν εἰς τὸν νοῦν μας.

Εἰς αὐτὸ ἔγκειται ἡ ἀξία τῆς γενικεύσεως. Συμπεραίνοντες ἐξ ἐνὸς γεγονότος αἰσθητηριακῶς συλληφθέντος περὶ ἐῖδος ἄλλου μὴ δοκιμασθέντος ἔτι, προκαλοῦμεν ὄντως τὸ γεγονός αὐτό. Τὰ φαινόμενα βρυάζουν τριγύρω μας, ἀλλὰ φοροῦν τοῦ; μαγικοῦς σκούφους τῶν παραμυθίων, οἱ ὅποιοι μᾶς τὰ καθιστοῦν ἀόρατα. Χάρις εἰς τὴν ὑπόθεσιν, τοὺς ἀποσπῶμεν τὸν σκούφον αὐτὸν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς. Ὁ φυσικὸς νόμος εἶναι εἶδος ἰχνηλάτου κυνὸς διὰ τοῦ ὁποίου ξετρυπῶμεν τὸ πονηρὸν φαινόμενον ποῦ μᾶς κρύπτεται. Φόβος ὑπάρχει μόνον μήπως ὁ σκύλλος μας σταθῇ καὶ ὀσφραίνεται ἐνώπιον κανενὸς ἀποκοιμηθέντος βοσκοῦ τὴν σιγμὴν ποῦ ἡμεῖς κυνηγοῦμεν τὴν πέρδικα. Αὐτὸ συμβαίνει ἐνίοτε καὶ εἰς τοὺς καλύτερους ἀγγλικοὺς σκύλλους τοῦ κυνηγίου. Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι εἶναι ἀνακριθεῖς παρατηρηταί, διότι εἶναι ἀνίκανοι νὰ ἐντείνουν τὴν προσοχὴν των εἰς βαθμὸν ἐπαρκῆ. Διὰ τοῦτο δὲν βλέπουν παρὰ ἐκεῖνο ποῦ θέλουν νὰ ἴδωσιν. Ἐπομένως, μόλις προκύψῃ μία ὑπόθεσις, δημιουργοῦν δι' αὐτῆς εἰς τὴν συνειδησίν των μίαν εἰκόνα φαινομένων τὴν ὁποίαν μεταφέρουν εἰς κάθε τι ποῦ συμβαίνει πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των, εἰς τρόπον ὥστε δὲν βλέπουν παντοῦ παρὰ μόνον γεγονότα τὰ ὅποια εἶναι σύμφωνα πρὸς τὴν ὑπόθεσιν των.

Ἴδου ἓνα πείραμα ἀπλούστατον τὸ ὅποῖον καθεὶς ἠμπορεῖ

νά δοκιμάσῃ. Χαράξατε εἰς ἓνα φύλλον χάρτου ἢ εἰς μίαν πλάκα τέσσαρας εὐθείας γραμμὰς αὐτῆς ζωηρότητος καὶ τοῦ αὐτοῦ μήκους, εἰς τρόπον ὅστε νὰ τέμνωνται ἀνά δύο κατὰ γωνίαν ὀρθὴν εἰς τὸ αὐτὸ κέντρον ὄλαι καὶ νὰ σχηματίζουσι $\frac{1}{2}$ σταυρὸν ὀρθιον (λατινικὸν) καὶ ἓνα κεκλιμένον (τὸν καλούμενον σταυρὸν τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου). Παρατηρήσατε τὸ σχῆμα αὐτὸ μὲ τὴν προκατάληψιν ὅτι βλέπετε εἰς αὐτὸ τὸν ἓνα μᾶλλον ἐκ τῶν δύο σταυρῶν, εἴτε τὸν ὀρθιον, εἴτε τὸν κεκλιμένον. Θὰ ἰδῆτε πραγματικῶς τὸν σταυρὸν ποῦ θέλετε νὰ βλέπετε νὰ γείνη ζωηρότερος καὶ ἐντονώτερος, τὸν δὲ ἄλλον, ὁ ὁποῖος ἐν τούτοις ἔχει χαρᾶχθῃ μὲ τὴν αὐτὴν ζωηρότητα, νὰ λαμβάνῃ δευτερεύουσαν θέσιν, νὰ γίνεταί ὠχρότερος καὶ λεπτότερος καὶ νὰ καταντᾷ ἀπλοῦν παράστημα τοῦ πρώτου. Μία ἐσφαλμένη ὑπόθεσις, ἅμα γείνη τοῦ συρμοῦ προκαλεῖ σωρεία ἀποδείξεων ὑπὲρ αὐτῆς καὶ βασιλεύει ἔτη καὶ αἰῶνας ὀλοκλήρους ἐπὶ ἀκλονήτου ὑπεβλήθρου γεγονότων δῆθεν συλληφθέντων διὰ τῶν αἰσθήσεων, ἕως οὗ ἀναφανῆ ἓνας ἐγκέφαλος ἰσχυρότερος, ὁ ὁποῖος, ἔχων τὴν ἱκανότητα μεγαλυτέρας προσοχῆς, παρατηρεῖ τὰ φαινόμενα περισσότερον διὰ τῶν αἰσθήσεων παρὰ μὲ τὴν ὑπάρχουσαν εἰς τὴν συνείδησίν του ἐτοίμην ἀναμνηστικὴν εἰκόνα, καὶ ἀνακαλύπτει ὅτι τὰ φαινόμενα δὲν συμφωνοῦν μὲ τὴν ὑπόθεσιν.

Ὅπως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἐκεῖνο ποῦ περισσότερον μὲ ἐκπλήττει, εἶναι ὅτι οἱ φιλόσοφοι ἠδυνήθησαν νὰ φιλονεικοῦν πεισματωδῶς ἐπὶ αἰῶνας ποῖα ἐκ τῶν μεθόδων εἶναι προτιμότερα, ἢ ἐπαγωγικὴ ἢ ἢ ἀφαιρετικὴ. Ἡ μὲν ἐπαγωγή συνίσταται κατ' αὐτοὺς εἰς τὴν ἀνευ προκαλήψεως παρατήρησιν τῶν γεγονότων καὶ ἐξαγωγήν ἐξ αὐτῶν ἐνός νόμου, ἢ δὲ ἀφαίσεις εἰς τὴν προϋπόθεσιν πρώτον ἐνός νόμου καὶ τὴν ἐφαρμογὴν ἔπειτα αὐτοῦ ὅπως δῆποτε εἰς τὰ γεγονότα. Ὁ Φραγκίσκος Βάκων νομιζέται ὡς ὁ πατήρ τῆς ἐπαγωγῆς, ἐφαρμοσθεῖσιν ἄλλως ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἤδη, οἱ δὲ σχολαστικοὶ φιλόσοφοι τοῦ μέσου αἰῶνος θεωροῦνται ὡς τὰ καλύτερα πρότυπα ἐφαρμογῆς τῆς ἀφαίσεως εἰς τὰς μελέτας των, ἐνῶ κατ' ἀλήθειαν τὸ πρῶτον παράδειγμα ἐπιστημονικῆς ἀφαίσεως ἠμπορεῖ νὰ εὑρεθῆ εἰς τὴν πυθαγόρειον σύνθεσιν τοῦ κοσμικοῦ φαινομένου κατὰ προϋποτιθεμένας ἀριθμητικὰς ἰδέας. Ἀλλὰ κατὰ βάθος πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ματαίου παιγνιδίου λέξεων μόνον αἱ ὁποῖαι σημαίνουν ἀπο-

λύτως τὸ αὐτὸ πρᾶγμα. Πῶς φθάνει τις εἰς μίαν ἀφαίρεσιν, δηλαδὴ εἰς μίαν ἰδέαν γενικεύουσαν τὰ πράγματα; Προφανῶς ἐκ μιᾶς αἰσθητηριακῆς ἐντυπώσεως τῶν πραγμάτων, ἀν καὶ δι' ἀνακριβοῦς παρατηρήσεως. Καὶ αἱ μωρότεραι ἰδέαι τὰς ὁποίας σχηματίζει τις περὶ τῶν φαινομένων δὲν ἠμποροῦν νὰ γεννηθοῦν παρὰ μόνον μετὰ τὴν αἰσθητηριακὴν σύλληψιν τῶν φαινομένων, ἀποτελοῦν ἐπομένως συμπεράσματα ἐξ ἐπαγωγῆς καὶ μόνον ἐξ ἐπαγωγῆς. Ὅβιω καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἢ πυθαγόρειος ἰδέα περὶ τῆς σημασίας τῶν ἀριθμῶν τρία, ἑπτὰ καὶ δέκα, ἔχει ἐξαχθῆ ἐκ τῆς αἰσθητηριακῆς ἀντιλήψεως τῶν τριῶν διαστάσεων, τῶν φάσεων τῆς σελήνης, καὶ τῶν δακτύλων. Τί εἶναι δὲ ἢ ἐπαγωγή; Γνωστικὸν συμπέρασμα ἐξαγόμενον ἐξ ἐντυπώσεως τῶν αἰσθήσεων, ἢ ἐξεργασία ἐνός γεγονότος πραγματικῶς συλληφθέντος ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων εἰς ἓνα σχηματικὸν τύπον, εἰς μίαν γενίκευσιν, εἰς μίαν ἀναπαράστασιν ἀπομένουσαν, μὲ τὰς ὁποίας τὸ πνεῦμα θὰ ἐπιληφθῆ τοῦ λοιποῦ ὄλων τῶν ὁμοίων γεγονότων. Ἡ προϋπάρχουσα αὐτῆ ἀναπαράστασις τὴν ὁποῖαν ἔχομεν μέσα μας πρὶν ἀκόμη δοκιμάσωμεν τὴν νέαν αἰσθητηριακὴν ἐντύπωσιν, καὶ ἢ ὁποῖα παρήχθη ὄχι ἐκ τοῦ ἀτομικοῦ φαινομένου, ἀλλ' ἐξ ἄλλου προηγηθέντος, μὲ τὸ ὅποιον πραγματικῶς δὲν ἔχει τίποτε ἀπολύτως τὸ κοινόν, εἶναι συμπέρασμα ἐξ ἀφαίσεως καὶ μόνον ἐξ ἀφαιρέσεως.

Ἀφήσατέ με λοιπὸν ἡσυχον μὲ τὰ κορακίστικὰ σας, διότι δὲν σημαίνουν τίποτε. Ὅλον τὸ λογιστικὸν ἡμῶν εἶναι συγχρότως ἐπαγωγή καὶ ἀφαίσεις. Ἀρχίζει ἀπὸ ἐντυπώσεως τῶν αἰσθήσεων καὶ ἀντιλήψεις, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἐπαγωγὴν, καὶ προβαίνει εἰς τὴν γενίκευσιν αὐτῶν, εἰς τὴν ἐξεργασίαν αὐτῶν εἰς γνώσεις προϋπαρχούσας τοῦ λοιποῦ, δηλαδὴ εἰς τὴν ἀφαίρεσιν.

Ὁ ἄστρονόμος ὁ ὁποῖος δυνάμει τοῦ νόμου τῆς ἔλξεως τοῦ Νεύτωνος ὑπολογίζει μίαν πλανητικὴν τροχιάν, καὶ ὁ μαῦρος τοῦ Κογκὸ ὁ ὁποῖος εἶναι πεπεισμένος ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι κατοικοῦν τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης καὶ ἀναδύουσι ἐξ αὐτοῦ διὰ νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν χώραν του, δίδοι τῶν μὲν ἐρχομένων πλοίων βλέπει νὰ φαίνωνται εἰς τὸν ὀρίζοντα πρῶτον αἱ κορυφαὶ τῶν ἰσῶν καὶ ἔπειτα ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰ κατώτερα μέρη, τῶν δὲ ἀπερχομένων τὴν κατ' ἀντίστροφον τάξιν διαδοχικὴν ἐξαφάνισιν μέχρι τῆς κορυφῆς τῶν ἰσῶν, ὁ ἄστρονόμος αὐτὸς καὶ ὁ μαῦρος αὐτὸς

τοῦ Κογκό ἀσκοῦν τὴν ἴδιαν ἀπολύτως διανοητικὴν δραστηριότητα, ἐπαγωγικὴν καὶ ἀφαιρετικὴν συγχρόνως. Καὶ οἱ δύο παρατηροῦν φαινόμενα καὶ σχηματίζουν ἐξ αὐτῶν μίαν ὑπόθεσιν. Καὶ οἱ δύο προσθέτουν εἰς τὰ αἰσθητηριακῶς συλληφθέντα γεγονότα χαρακτηριστικὰ μὴ ἀνήκοντα εἰς αὐτά, μὴ συλληφθέντα πράγματι ἐξ αὐτῶν, μὴ ὑπάρχοντα παρὰ μόνον εἰς τὴν φαντασίαν των. Καὶ λέγομεν μὲν, εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ ἀστρονόμος ἔχει δίκαιον καὶ ὁ μαῦρος τοῦ Κογκό ἄδικον. Ἄλλὰ ποῖον εἶναι τὸ κριτήριόν μας; Ἡ ὑπόθεσις μὲ τὴν ὁποίαν ἐργάζεται ὁ ἀστρονόμος εἶναι σύμφωνος μὲ ὅλα τὰ γεγονότα ὅσα γνωρίζομεν, ἐνῶ ἢ τοῦ μαύρου τοῦ Κογκό δὲν εἶναι σύμφωνος. Ἐὰν ὁ τελευταῖος αὐτὸς ἐγνώριζεν ὅτι ὁ Εὐρωπαῖος εἶναι καμωμένος ἀπαράλλακτα ὅπως καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος καὶ δὲν ἤμπορεῖ νὰ ζήσει εἰς τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης, ἐὰν ἐγνώριζεν ἔπειτα ὅτι ἡ γῆ εἶναι στρογγύλη καὶ ὅτι ἡ στρογγυλότης αὐτῆς τοῦ ἀποκρύπτει βαθμηδὸν τὴν θέαν τοῦ ἀπομακρυνομένου πλοίου, ἢ ἐπὶ τέλος ἐὰν εἶχεν ἔλθει ὁ ἴδιος μίαν φορὰν εἰς τὴν Εὐρώπην, ἤθελεν ἐννοήσει ὅτι ἀπατάται καὶ θὰ εὕρισκεν ἄλλην ὑπόθεσιν διὰ τὸ φαινόμενον τῆς βαθμιαίας ἐξαφανίσεως τῶν πλοίων ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω καὶ τῆς βαθμιαίας ἐξαφανίσεως αὐτῶν ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω. Καὶ ποῖος ἤξεύρει ἐὰν ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἀστρονόμου δὲν μᾶς ἀρκῆ, δηλαδὴ δὲν μᾶς φαίνεται ἀληθής, μόνον καὶ μόνον διότι δὲν γνωρίζομεν τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα τὴν ἀνατρέπουν; Ποῖος ἤξεύρει ἐὰν δὲν θὰ ἡμεθα ἀναγκασμένοι νὰ τὴν παραιτήσωμεν, ἐὰν αἱ περὶ τῶν γεγονότων γνώσεις ἡμῶν ἐγίνοντο εὐρύτεραι; Ποῖος ἤξεύρει ἐὰν μίαν ἡμέραν ἄλλοι καλύτερον ἀπὸ ἡμᾶς πληροφορημένοι, δὲν θὰ γελοῦν μὲ τὰς σημερινὰς ἡμῶν ὑποθέσεις, ὅπως ἡμεῖς γελῶμεν σήμερον μὲ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ μαύρου τοῦ Κογκό, μολονότι ἢ ἐπινόησις αὐτῆς βάσιν ἔχει τὴν ἴδιαν μέθοδον τὴν ὁποίαν καὶ ἡ τῆς ἐλκτικῆς δυνάμεως, μολονότι καὶ αὐτὴ βασίζεται ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως ἐνὸς φαινομένου αἰσθητηριακῶς ἀντιληπτοῦ, δηλαδὴ τοῦ φαινομένου τῆς καταδύσεως μὲν εἰς τὴν θάλασσαν τῶν ἀναχωρούντων πλοίων, τῆς ἀναδύσεως δὲ τῶν ἐρχομένων, μολονότι ἐπομένως εἶναι καὶ αὐτὴ πραγματικὸν ἐξ ἐπαγωγῆς συμπέρασμα;

Ἡ μέθοδος τοῦ σκέπτεσθαι εἶναι ἡ ἴδια εἰς ὄλους τοὺς ἀνθρώπους, εἰς τοὺς μαύρους τοῦ Κογκό ἢ καὶ τῆς Αὐστραλίας

ἀκόμη, ὅπως καὶ εἰς ἓνα καθηγητὴν Πανεπιστημίου. Τὸ μόνον πρᾶγμα ποὺ ἀποτελεῖ διαφορὰν μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ἡ ποσότης τῶν γνωστῶν εἰς αὐτοὺς γεγονότων καὶ ἡ ἰκανότης εἰς ἀκριβῆ παρατήρησιν, δηλαδὴ εἰς προσοχὴν, ἢ ὁποῖα πάλιν εἶναι ἢ ἐκφρασις τῆς μεγαλυτέρας ἢ μικροτέρας ἀναπτύξεως τοῦ ἐγκεφάλου. Ὅσον περισσότερο εἴμεθα ἰκανοὶ εἰς προσοχὴν, τόσον ἀκρίβεστερον συλλαμβάνομεν τὰ φαινόμενα· ὅσον περισσότερα γεγονότα γνωρίζομεν, τόσον εὐκολώτερον ἀποφεύγομεν τὸ ν' ἀποδίδωμεν εἰς αὐτὰ χαρακτηριστικὰ, τῶν ὁποίων τὸ ἀνακριβές καὶ τὸ ἀδύνατον ἀποδεικνύονται ἐξ ἄλλων γεγονότων. Ἄλλ' ὅλοι ἔχομεν τάσιν νὰ γενικεύωμεν τὸ συλληφθὲν μεμονωμένον φαινόμενον, νὰ τὸ σχετίζωμεν πρὸς ἄλλα μὲ τὰ ὁποῖα καμμία σχέσις αἰσθητηριακῶς ἀντιληπτῆ δὲν τὸ συνδέει, καὶ νὰ τοῦ προσθέτωμεν χαρακτηριστικὰ μὴ εὕρισκόμενα εἰς αὐτό. Ἡ συνήθεια αὕτη τῆς σκέψεως, ἀποτέλεσμα τῆς ὀργανικῆς ἡμῶν ἀτελείας, εἶναι ἡ πηγὴ ὄλων τῶν πλανῶν μας. Ἐὰν ἀφίναμεν τὰ φαινόμενα νὰ ἐνεργοῦν ἐπὶ τῶν αἰσθήσεών μας, χωρὶς νὰ προτρέχωμεν αὐτῶν μὲ προϋπαρχούσας ἀναμνηστικὰς εἰκόνας ἄλλων φαινομένων προηγθέντων, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐπιπολαίως ὁμοιαζόντων πρὸς ἐκεῖνα, δυνατὸν νὰ ἡμεθα ἀμαθεῖς, ἀλλ' ὅχι ν' ἀπατώμεθα, δυνατὸν νὰ μὴ ἐβλέπομεν ἢ νὰ συναμβάνομεν ἀτελῶς τὰ γεγονότα, ἀλλ' ὅχι νὰ τὰ ἐρμηνεύωμεν ἐσφαλμένως· θὰ εἶχομεν ἴσως εἰς τὴν συνειδησίαν μας ὀλίγας ἀναποραστάσεις, ἀλλ' ὅχι ἀνακριβεῖς. Τυφόντι, τὸ σφάλμα ἀποτελεῖ ὅχι ἡ ἀντίληψις, ἀλλ' ἡ ἐρμηνεία, ἢ ἐξηγήσις τοῦ φαινομένου· αὕτη εἶναι ἢ μὴ ὑπάρχουσα εἰς τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ προστιθεμένη εἰς αὐτὸ ἐκ τῆς ἰδίας μας ἐσοδείας, αὕτη ἢ μὴ ἀνακοινουμένη ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων εἰς τὸν ἐγκέφαλον, ἀλλ' ὑπὸ τούτου ὑποβαλλομένη εἰς τὰς αἰσθήσεις. Ἐπιμένομεν ἐν τούτοις εἰς τὴν συνήθειαν τοῦ ἐλαττωματικοῦ τρόπου τῆς σκέψεώς μας, διότι μᾶς παρέχει ἕνα εὐάρεσμον αἰσθημα διανοητικοῦ πλούτου, γεμίζουσα τὴν συνειδησίαν μας μὲ πλῆθος ἀναπαραστάσεων αἱ ὁποῖαι δὲν ἀφίνουν νὰ ἐννοήσωμεν, ἀπὸ κανένα ἀμιγῆς χαρακτηριστικόν, ἐὰν εἶναι ἀκριβεῖς, ἐὰν εἶναι σκιαὶ ἢ πραγματικότητες.

Ἐνας Ἴρλανδός, τὸν ὁποῖον ὄλον τὸ χωρίον τοῦ ἐγνώριζεν ὡς ἐπαίτην, εἰσηλθεν μίαν ἡμέραν εἰς ἓνα ξενοδοχεῖον καὶ διέταξε χαιρινὸν ψητὸν καὶ πολὺ οὔτσου. Τοῦ ξενοδόχου ἐκφρά-

σαντος τὴν ἐκπληξίν του διὰ τὴν πολυτέλειαν αὐτὴν, ὁ Πάδδου ἀπῆντησεν ὑπερηφάνως : « Ἐπιτρέπεται αὐτὸ εἰς ἄνθρωπον ποῦ ἔχει ἐπάνω κάτω 2,500 φράγκα εἰσόδημα τὸν χρόνον.—Πῶς ; Ἔχεις λοιπὸν 2,500 φράγκα εἰσόδημα τὸν χρόνον ;—Βέβαια. Ἐνας κύριος ἄγγλος ποῦ τοῦ ἔφερα τὴν βαλίτζαν εἰς τὸν σιδηροδρομὸν μοῦ ἔδωσε πέντε σελίνια (6 φρ. 25), καὶ πέντε σελίνια τὴν ἡμέραν μᾶς κάνουν ἐπάνω κάτω 2,500 φράγκα τὸν χρόνον ».

Κάθε φορὰν ποῦ γενικεύομεν μίαν ἀντίληψιν, μιμούμεθα τὸν Πάδδου τοῦ ἀνεκδότου αὐτοῦ, καὶ δυνατὸν ὁ εἰς γνώσεις πλοῦτος ἡμῶν νὰ ἔχη τὴν αὐτὴν ἀξίαν τὴν ὅποιαν καὶ τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα τῶν 2,500 φράγκων τοῦ Ἴρλανδοῦ αὐτοῦ τοῦ ἐφαρμόζοντος εἰς τὰς σκέψεις του τὴν ἐπαγωγὴν καὶ τὴν ἀφαίρεσιν συγχρόνως.

VII

ΠΟΥ ΕΙΝΑΙ Ἡ ΑΛΗΘΕΙΑ

Εἰς μίαν αἰθουσαν εὐρέθην κατὰ τύχην καθήμενος μίαν ἐσπέραν πλησίον μιᾶς κυρίας τῶν « ὑψηλῶν χρηματιστικῶν κύκλων ». Ἐπειδὴ κατ' ἀνάγκην ἔπρεπε νὰ συνάψω ὀμιλίαν μαζὶ τῆς, ὄφειλον φυσικῶς νὰ τῆς ὀμιλήσω περὶ πραγμάτων τὰ ὅποια νὰ τὴν ἐνδιαφέρουν. Μετ' ὀλίγον ἐφθάσαμεν εἰς τὸ τελευταῖον αὐτῆς ταξίδιον εἰς τὰ λουτρά, καὶ μοῦ διηγήθη πόσον ἔμεινεν εὐχαριστημένη εἰς τὸ Τρουβίλ, ὅπου τὴν μὲν ἡμέραν κατεγίνετο νὰ ἐπιδεικνύη ἀμφιέσεις ἐκθαμβωτικῆς πολυτελείας, τὰς δὲ νύκτας διήρχετο εἰς τὸ καζίνον παίζουσα βακκαρᾶ.

Ἡ κυρία αὐτὴ μὲ εἶχε φοδερὰ ἐκνευρίσει μὲ τὴν ἀνόητον φιλαρέσκειάν της καὶ διὰ τοῦτο ἐτόλμησα νὰ τὴν ἐρωτήσω ἐὰν δὲν ἐνόμιζεν ὅτι ἤμπορεῖ κανεὶς νὰ χρησιμοποιεῖ καλύτερον τὴν ζωὴν του.

«—Ὁχι, μοῦ ἀπῆντησε μὲ τόνον ἀπολύτου πεποιθήσεως ὅταν κἀνὴ κανεὶς ἐκεῖνο ποῦ τοῦ προξενεῖ πλήρη καὶ τελείαν εὐχαρίστησιν, κἀνὴ ἐκεῖνο ποῦ πρέπει νὰ κἀνῃ.

«—Καὶ δὲν φρονεῖτε, ἐτόλμησα ἀκόμη, ὅτι εἶναι ἄξιοι οἷκτου οἱ ἄνθρωποι εἰς τοὺς ὁποίους ἢ ἐπίδειξις στολισμῶν καὶ αἱ νύκτες αἱ διερχόμεναι εἰς τὸν βακκαρᾶ προξενοῦν πλήρη καὶ τελείαν εὐχαρίστησιν ;»

Ἡ παρατήρησις ἦτον ἀναμφιβόλως θρασεῖα. Ἐλαβον λοιπὸν τὴν ἐξῆς πειρακτικὴν ἀπάντησιν :

«—Θεέ μου, ὁλος ὁ κόσμος δὲν ἤμπορεῖ ἐν τούτοις νὰ γράφῃ βιβλία !

«—Αὐτὸ εἶναι σωστόν. Ἀλλὰ τὸ νὰ γράφῃ κανεὶς βιβλία δὲν εἶναι ἴσως μία ἐνασχόλησις ἀξιοπροεστέρα καὶ ὑψηλοτέρα ἀπὸ τὸ νὰ ἐπιδεικνύη φορέμματα καὶ νὰ παίζῃ βακκαρᾶ ;

«—Καθόλου. Τὸ ἓνα ἀξίζει ὅσον καὶ τὸ ἄλλο. Τοῦτο διασκεδάζῃ τοὺς μὲν, ἐκεῖνο τοὺς δέ; Δὲν βλέπω καμμίαν διαφορὰν.

«—'Εν τούτοις ἡ πλειονότης τῶν ἀνθρώπων δὲν ἔχει ἴσως τὴν γνώμην αὐτήν.

«—Αὐτὸ δὲν εἶναι καθόλου βέβαιον, καὶ τὸ κάτω κάτω δὲν σκοτίζομαι διὰ τὴν γνώμην τοῦ πολλοῦ κόσμου. Εἰς τὸν ἰδικόν μου κόσμον εἶναι βέβαιον ὅτι σκέπτονται ὅλοι ὅπως ἐγώ, οἱ δὲ ἄλλοι ἄνθρωποι δὲν μ' ἐνδιαφέρουν.

«—'Αλλὰ οἱ καλύτεροι καὶ οἱ σπουδαιότεροι ἄνθρωποι κατατάσσουν ἐν τούτοις τὰς πνευματικὰς ἐνασχολήσεις ὑπεράνω τοῦ παιγνιδίου καὶ τῶν ἄλλων μικροτήτων, ὁ δὲ ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων χαίρει καὶ εἰς τὴν Πολιτείαν καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν περισσύτεραν ὑπόληψιν ἀπὸ τὸν παίζοντα βακκαρᾶ καὶ τὸν ἐπιδεικνύοντα πολυτελῆ φορέματα.

«—Νομίζετε; εἶπεν ἡ κυρία μ' ἕνα τόνον ἀμίμητον. Αὐτὸ δὲν τὸ παρετήρησα ποτέ. Παντοῦ ὅπου ἔχω ὑπάγει, ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους ὀνομάζετε παίζοντας βακκαρᾶ καὶ ἐπιδεικνύοντας πολυτελῆ φορέματα κινοῦν πάντοτε περισσότερον τὴν προσοχὴν καὶ τὴν ἐκτίμησιν ἀπὸ τοὺς γράφοντας βιβλία».

Εἶχα νικηθῆ κατὰ κράτος καὶ δὲν ἔμενε πλέον ἄλλο παρὰ νὰ ὁμολογήσω τὴν ἡτταν μου. Ὑπῆρχον λοιπὸν ἐδῶ ἀντιμέτωποι δύο ἀντίθετοι γνώμαι καὶ καθεμία ἐνομιζέτο εἰλικρινῶς ὡς ἡ μόνη σωστή, χωρὶς καμμία νὰ κατορθῶνῃ νὰ ἐκτοπίσῃ τὴν ἄλλην. Διὰ τὴν μίαν τῶν πεποιθήσεων αὐτῶν οἱ λόγοι τῆς ἄλλης ἦσαν ἀπλούστατα ἀνύπαρκτοι, κανεὶς δὲ τῶν λόγων αὐτῶν δὲν εἶχε μέσα του ἕνα ἀκατανίκητον χαρακτηῖρα ἀκριβείας καὶ ἀξίας ἀπολύτων, ὁ ὅποτος νὰ ἔχῃ τὴν δύναμιν νὰ ἐξαναγκάσῃ κάθε ἀνθρώπινον πνεῦμα νὰ τὸν ἀντιληφθῆ ὡς ἀλήθειαν καὶ νὰ αἰσθανθῆ ὡς πλάνην, ὅτι θὰ ἤρχετο εἰς ἀντίφασιν μὲ αὐτόν.

Γνωρίζω μίαν κυρίαν ἡ ὅποια εἶναι ἄσχημος, μάλιστα δὲ ἔχει καὶ τὴν ἀτυχίαν ἐνὸς φυσικοῦ ἐλαττώματος (εἶναι ὀλίγον καμπούρα), καὶ τῆς ὅποιας ἡ νοημοσύνη ὑστερεῖ κατὰ πολλὰς κεφαλὰς κοκόρων τῆς νοημοσύνης ἐνὸς μαλλιανοῦ κυναρίου μετρίως ἐξύπνου. 'Αλλ' ἀγαπᾶ νὰ συναναστρέφεται μὲ ἄνδρας καὶ ἠξεύρει νὰ τοὺς καθιστᾶ ἐρασμίους δι' ἀτρομήτων προκλήσεων. Φυσικῶς καθεὶς παρατηρεῖ ἀμέσως ὅτι τῆς ἀρέσουν αἱ φιλοφρονήσεις καὶ ὅτι χωνεύει εὐκόλως κάθε ψεῦμα κολακεῖον τὴν φιλαρέσκειάν της· καὶ ἐπειδὴ αἱ φιλοφρονήσεις σήμερον εἶναι ἐφθηνότεραι ἀπὸ τὰ μούρα εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Φαλστάφ, τῆς λέ-

γουν ὅσας θέλει. Ἡ κυρία αὐτὴ πλησιάζει τὴν σαραντάραν καὶ ἔως τώρα μόνον στιγμὰς εὐτυχίας εἶχεν εἰς τὴν ζωὴν της. Ἔχει ἀπόλυτον πεποίθησιν ὅτι εἶναι ἡ ὠραιότερα, ἡ πνευματοδεστέρα, ἡ μᾶλλον χαριτωμένη γυναικεία ἐνσάρκωσις· ὅτι ὅλοι οἱ ἄνδρες τὴν ἐρωτεύονται παραφύρως μόλις τὸν ἴδου· ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ σωματικόν της ἐλάττωμα ἀκόμη αὐξάνει τὴν ἀκαταμάχητον δύναμιν τῶν θελημάτων της. "Οἱ οἱ ἄνδρες αὐτὸ λέγουν, διότι ἀπαιτεῖ νὰ τῆς τὸ λέγουν, καὶ αὐτὴ τὸ πιστεύει. Διάφορον γνώμην δὲν ἤκουσε ποτέ της. Ἐὰν αἱ γυναῖκες δὲν συμμερίζωνται τὸν πρὸς αὐτὸν θαυμασμόν καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν τῶν ἀνδρῶν, αὐτὸ δὲν ταρασσει διόλου τὴν αὐταρέσκειάν της· διότι αἱ γυναῖκες εἶναι ἐχθραὶ της, τὴν φθοροῦν. Κανεὶς δὲν θὰ τῆς ἀποκαλύψῃ ποτέ ὅτι ὅλοι οἱ ἄνδρες, εἰς ἕλην της τὴν ζωὴν, ἐγέλασαν εἰς βάρος της, καὶ εἰς τὴν κλίνην τοῦ θανάτου της θὰ σκεφθῆ: «Ἡ ζωὴ μου ὀλόκληρος ὑπῆρξεν ἕνας διαρκῆς θρίαμβος, ἀσύγκριτος καὶ ἀτελειώτος, καὶ μαζῆ μ' ἐμὲ ἀποθνήσκει ἡ γυνὴ τὴν ὅποιαν ὅλοι οἱ σύγχρονοὶ της ἄνδρες ἀνεκῆρυξαν ὡς τὴν ὠραιότεραν, τὴν πνευματωδεστέραν καὶ τὴν μᾶλλον χαριτωμένην τῆς γενεᾶς της». Αὐτὸ θὰ τῆς φανῆ ὡς ἡ πλήρης καὶ ἀπόλυτος ἀλήθεια, καὶ τίποτε δὲν θὰ τῆς κινήσῃ οὔτε τὴν παραμικροτέραν ὑπόνοιαν μήπως μολαταῦτα ὑπῆρξε θῦμα αὐταπάτης.

Κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1881 μερικοὶ νέοι τῶν Παρισίων, συντάκται ἐνὸς λαθροβίου φύλλου, συνέλαβον τὴν ἰδέαν νὰ κάμουν θόρυβον περὶ τὸ ὄνομά των, καὶ πρὸς τοῦτο ἀπεφάσισαν νὰ διοργανώσουν μίαν «ἐθνικὴν ἀποθέωσιν» διὰ τὸν Βίκτωρα Οὐγκῶ. ἤρχισαν λοιπὸν ἀπὸ τὸν σχηματισμὸν μεταξύ των μιᾶς «ἐπιτροπείας διὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Βίκτωρος Οὐγκῶ» καὶ τὴν ἐκλογὴν ὡς μελῶν—φυσικῶς χωρὶς νὰ ζητηθῆ ἐκ τῶν προτέρων ἡ συγκατάθεσις των—πολλῶν ἀληθῶς ἐξεχουσῶν προσωπικοτήτων. Ὁ ἐπιβάλλων κατάλογος τῶν ὀνομάτων ἐδημοσιεύθη εἰς ὅλας τὰς ἐφημερίδας. Οἱ ὄνυμασθέντες μέλη δὲν ἐτόλμησαν ν' ἀποκρούσουν τὴν τιμὴν μετὰ τὴν πλήμμυραν τῶν διαφημίσεων ἡ ὅποια ἐγένετο καθ' ἡμέραν περὶ τὸ ὄνομά των ἐπὶ τέσσαρας ἐβδομάδας· διότι ποῦτος θ' ἄφινε νὰ λεχθῆ περὶ αὐτοῦ ὅτι δὲν εἶναι πατριώτης καὶ ὅτι δὲν ἔχει καρδίαν διὰ μίαν ἐθνικὴν δόξαν; Τὰ πράγματα ἔγειναν οὕτως ὥστε τὸ κοινὸν νὰ πιστεῦσῃ ὅτι ἐπρόκειτο περὶ μιᾶς ἐκδηλώσεως τῆς ὅποιας ἡ ἰδέα εἶχε γεννηθῆ αὐτομά-

τως εἰς ἑκατὸν χιλιάδας κεφαλᾶς· αἱ ἀρχαὶ ἠναγκάσθησαν νὰ λάβουν μέρος εἰς τὰς προπαρασκευάς· τὸ κίνημα μάλιστα παρέσυρε καὶ ἕκ τοῦ ἐξωτερικοῦ μερικὸς ἀπλοῦκοις ἢ διψῶντας διαφήμησιν, οἱ ὅποιοι ἐπωφελήθησαν τὴν περιστάσιν διὰ νὰ ἴδουν τὰ ὀνόματά των τυπωμένα εἰς τὰς παρισινὰς ἑφημερίδας. Κατὰ τὴν ὀρισθεῖσαν ἡμέραν ἔγεινεν ἡ προαγγελθεῖσα μεγάλη διαδήλωσις, δέκα πέντε δὲ χιλιάδες ἄνθρωποι ἐπάνω κάτω παρήλασαν πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ Βίκτωρος Οὐγκώ· μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχον δύο χιλιάδες περίπου μικροπωληταὶ οἱ ὅποιοι ἐπώλουν μετάλλια, βιβλία, ποιήματα καὶ ἄλλα ἀνάλογα εἶδη, ἀποβλέποντες εἰς τὸ νὰ ὠφεληθοῦν κάτι ἀπὸ τὴν περιστάσιν· δέκα περίπου ἄλλαι χιλιάδες ἀπετελοῦντο ἀπὸ τοὺς περιέργους οἱ ὅποιοι ἔτρεξαν ν' ἀπολαύσουν ἕνα θέαμα δωρεάν καὶ ἕκ τῶν ὁποίων οὔτε τὸ ἡμισυ ἀναμφιδόλως δὲν εἶχεν ἀναγνώσει οὔτε ἕνα τόμον ἕκ τῶν ἔργων τοῦ Βίκτωρος Οὐγκώ· τὸ ὑπόλοιπον ἴσως, ἦτοι τρεῖς χιλιάδες ἀπλοῦκαὶ ψυχαί, ἦσαν οἱ ἐπηρεασθέντες ὀπωσθήποτε ἀπὸ τὸν φαινομενικὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ εἰλικρινῶς λαβόντες μέρος εἰς τὴν παρέλασιν. Τὴν ἐπαμένην ἀνεγινώσκετο εἰς ὄλας τὰς παρισινὰς ἑφημερίδας ὅτι πεντακόσιοι χιλιάδες ἄνθρωποι εἶχον χαιρετήσῃ ἐνθουσιᾶδῶς τὸν Βίκτωρα Οὐγκώ, ὅτι οἱ Παρίσιοι ὑπῆρξαν μάρτυρες μιᾶς ἑορτῆς μοναδικῆς εἰς τὰ χρονικὰ τοῦ κόσμου, καὶ ὅτι ὀλόκληρος ἡ πολιτισμένη ἀνθρωπότης εἶχεν ἐνωθῆ μαζὺ μὲ τὴν Γαλλίαν διὰ νὰ παρασκευάσῃ εἰς τὸν μεγαλύτερον ποιητὴν τοῦ αἰῶνος ἕνα θρίαμβον τὸν ὅποτον κανεῖς θνητὸς δὲν ἀπῆλαυσεν ἕως τώρα. Τὰ ξένα φύλλα ἀνεδημοσίευσαν τὴν εἶδησιν, ὁ θρύλος δὲ διεδόθη εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ σήμερον πιστεύεται παντοῦ, ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς Παρισίους, ὡς γεγονὸς ἀναμφισβήτητον. Οἱ μέλλοντες ἱστορικοὶ τοῦ πολιτισμοῦ θὰ τὸν ἀναφέρουν, καί, παρ' ὄλας τὰς μᾶλλον ἐπιμόνους ἐρεῦνας εἰς τὰς συγχρόνους πηγὰς, δὲν θὰ εὑρουν τίποτε τὸ ὅποτον νὰ τοὺς ἐμπνεύσῃ ἀμφιβολίας περὶ τοῦ ὅτι τὰ πράγματα συνέδησαν ἀληθῶς ὅπως τὰ ἀφηγήθη ὁ τύπος ὅλου τοῦ κόσμου.

Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον παρουσιάζεται ἡ ἀλήθεια, ἔταν πρόκειται περὶ γεγονότος τὸ ὅποτον ἐξετυλίχθη ἔμπρὸς εἰς πολλὰς χιλιάδας αὐτοπτῶν μαρτύρων.

Ἀλλὰ μήπως τὰ πράγματα ἔχουν ἄλλως δι' ἡμᾶς, προκειμένου περὶ ἄλλων γεγονότων ὀλιγώτερον φευγαλέων; Τί γνωρίζομεν

περὶ ὅλων τῶν φυσικῶν συνθηκῶν μέσα εἰς τὰς ὁποίας ζῶμεν; Καὶ τὰ κατ' ἐπιφασιν ἀπλούστερα τῶν γεγονότων εἶναι ἀδέβαια, οἱ δὲ νόμοι οἱ θεωρούμενοι ὡς σταθερώτεροι καὶ βασιμώτεροι κλονίζονται ἐπικινδύνως ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν ἐρευνητῶν. Μόνον οἱ ἡμιμαθεῖς ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι δέχονται εὐπίστως καὶ χωρὶς καμμίαν ὑποψίαν τὰς γνώσεις των ἀπὸ τὴν χεῖρα ἐρανιστῶν καὶ ἀνακριθῶν ἐκλαϊκωτῶν, νομίζουσι ὅτι κατέχουν ἀληθείας βεβαίας καὶ ἀπροσβλήτους· ἄλλ' οἱ ἀληθινοὶ σοφοί, οἱ ἀντλοῦντες τὰ γεγονότα ἀπὸ αὐτὴν τὴν πηγὴν τῆς παρατηρήσεως, γνωρίζουσι ὅτι δὲν ὑπάρχει οὔτε ἕνα ἴσως γεγονὸς τόσον βέβαιον, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχουν ἐπ' αὐτοῦ δύο διαφορετικαὶ γνώμαι.

Ὅμιλοῦμεν προχείρως — καὶ συνήθως μὲ πολλὴν αὐταρέσκειαν — περὶ τῆς ἀποστάσεως τῆς γῆς ἀπὸ τοῦ ἡλίου. Ἡ ἀκόμη τῆς γῆς ἀπὸ τοῦ Σειρήου, ἐνῶ πραγματικῶς δὲν γνωρίζομεν ποῖα εἶνε ἡ ἀπόστασις ἢ μεταξὺ τῶν ἀστεροσκοπειῶν τῆς Βασιγκτώνος καὶ τοῦ Κάπστατ. Οἱ ὑπολογισμοὶ οἱ γινόμενοι ὑπὸ τῶν μεγαλυτέρων ἀστρονόμων τῆς ἐποχῆς μας διὰ τῶν τελειοτέρων ὀργάνων καὶ τῶν δοκιμωτέρων μεθόδων, παρουσιάζουσι μεταξὺ των διαφορὰν πλεόν τοῦ ἑνὸς ἀγγλικοῦ μιλίου, ἦτοι διαφορὰν ἀνερχομένην περίπου εἰς τὸ δεκάκις χιλιοστὸν τῆς ὀλικῆς ἀποστάσεως. Ἡ ἀκριθὴς διάρκεια τῆς ἀστρονομικῆς ἡμέρας, δηλαδὴ ἡ διάρκεια τῆς περιστροφῆς τῆς γῆς μας περὶ τὸν ἄξονά της, εἶναι ἀμφίβολος, καθὼς καὶ ἡ ἀκριθὴς θέσις τοῦ ἄξονος αὐτοῦ, δηλαδὴ ἡ κλίσις αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆϊνης τροχιάς. Αἱ ἐνδείξεις ἐπὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς θερμότητος τοῦ ἡλίου ποικίλλουσι μεταξὺ διακοσίων καὶ εἴκοσι χιλιάδων βαθμῶν, σοφὸς δὲ τῆς περιωπῆς τοῦ Γουλιέλμου Ἐρσχαελ ἐφθασεν εἰς τὸ νὰ ἐκφράσῃ τὴν θεωρίαν ὅτι ὁ πυρὴν τοῦ ἡλίου εἶναι στερεὸς καὶ ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ κατοικεῖται ὑπὸ ὄντων ζωντανῶν.

Αἱ ἐπιστῆμαι λοιπὸν δὲν ἐπέτυχαν ἕως τώρα νὰ περισφιγξοῦν ἕκ τοῦ πλησίον τὴν ἀλήθειαν, καὶ κατὰ μεγαλύτερον λόγον νὰ τὴν συλλάβουν ἀσφαλῶς. Καὶ ἐν τούτοις εὐρίσκονται ἀπέναντι φαινομένων διαρκῶς ἐπαναλαμβανομένων πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας, τὰ ὅποια, ἐφ' ὅσον δυνάμεθα ν' ἀντιληφθῶμεν, δὲν παραλλάσσουσιν, τὰ ὅποια ἀναμένουν ὑπομονητικῶς τὸν ἄνθρωπον διὰ νὰ παρακολουθήσῃ, τὰ φθάσῃ, νὰ περικλείσῃ μέσα εἰς συσκευάς,

τὰ συλλάβη με λαβίδας, τὰ ψηλαφήση με τὰ δάκτυλα καὶ με ἐργαλεῖα, τ' ἀναστρέψη, τὰ κενώση, τὰ ἐξετάση ἀπὸ μέσα καὶ ἀπ' ἔξω καὶ ἐπιχειρήση με αὐτὰ πᾶν ὅ,τι νομίζει καλὸν καὶ ὠφέλιμον. Τί νὰ εἰπῆ κανεὶς τώρα περὶ τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν, αἱ ὅποια ἔχουν τὸ θάρρος νὰ θέλουν εἰδρουν τὴν ἀλήθειαν συμβάντων πρὸ πολλοῦ παρελθόντων, ἐκ τῶν ὁποίων δὲν μένει εἰς τὰς χεῖρας καὶ ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰμὴ μόνον ἴχνος μισοεσθεσμένου μέσα εἰς τὴν βαθεῖαν ἄμμον, ἢ μία ἠχὼ δυσδιάκριτος, ἢ καὶ ὀλιγώτερον ἀκόμη;

Δὲν θέλω νὰ εἶμαι ἄδικος πρὸς τὰς ἱστορικὰς ἐπιστήμας. Αὐταὶ κατέχουν εἰς τὴν ἐγκυκλοπαιδεῖαν τῶν ἐπιστημῶν θέσιν περιεργον καὶ μοναδικήν, διότι, κατ' ἀντίθεσιν ὄλων τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, δὲν ἐργάζονται διὰ γενικεύσεων καὶ δὲν γνωρίζουν οὔτε ὑποθέσεις οὔτε φυσικοῦν νόμους. Εἶναι αἱ μόναι ποὺ συμμορφώνονται με τοὺς ὄρους τῆς γνώσεως τῆς ἐκτεθείσης εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον· δηλαδὴ ζητοῦν νὰ συλλάβουν καὶ ἀναπαραστήσουν τὸ φαινόμενον τοιοῦτον ὅποιον πραγματικῶς συνέληφθη ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων, καὶ ἀποφεύγουν ἐπιμελῶς νὰ προσθέσουν εἰς αὐτὸ χαρακτηριστὰ μὴ συλληφθέντα ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων καὶ μὴ ἀνήκοντα εἰς αὐτά. Τὸ φαινόμενον ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ πραγματικῶς συμβαίνον, ἢ δὲ ἐξήγησις αὐτοῦ, ἢ γενίκεσίς του, ἢ σύνδεσίς του με ἄλλα φαινόμενα σύγχρονα, προγενέστερα ἢ μεταγενέστερα, ἢ ἐξαγωγή ἐξ αὐτοῦ αἰτιῶν αἱ ὅποια τοῦ εἶναι ξένοι, ἢ ὑπαγωγή του εἰς τοὺς νόμους, ἀποτελοῦν ἀθάλαίρετον προσθήκην· ἐξ ἄλλου μόνον ἢ αἰσθητηριακὴ σύλληψις τοῦ φαινομένου ἢμπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν γνῶσιν, κάθε δὲ ὑπόθεσις προσθήκη κλπ. ἐκθέτει εἰς πλάνας. Ἡ ἱστορία ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ ὀρίσῃ μόνον τὸ φαινόμενον, ἀποφεύγουσα κατ' ἀρχὴν πᾶσαν προσθήκην καὶ ἀπέχουσα ὅσον τὸ δυνατόν ἀπὸ τὰς εἰκασίας· θὰ ἦτο λοιπὸν πραγματικῶς ἢ ἀσφαλεστέρα ἐπιστήμη, ἢ περιλαμβάνουσα τὴν περισσοτέραν ἀλήθειαν καὶ τὰ ὀλιγώτερας πλάνας, ἢ περιέχουσα τὸ μεγαλύτερον ποσὸν ἀντικειμενικῶν φαινομένων καὶ τὸ μικρότερον ποσὸν ὑποκειμενικῆς ἐργασίας τῆς φαντασίας. Ἀντιθέτως πρὸς τὰ μαθηματικά, τὰ ὅποια εὐκόλως ἢμποροῦν νὰ εἶναι ὑποκειμενικῶς ἀληθῆ, διότι δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μία μορφή τοῦ ἀνθρωπίνου λογιστικοῦ καὶ δὲν καταγίνονται με ἐξωτερικὰ γεγονότα αἰσθητηριακῶς συλληφθέντα.

ἀλλὰ με γεγονότα αὐτῆς τῆς συνειδήσεως συλληφθέντα χωρὶς τὴν μεσολάβησιν τῶν αἰσθήσεων,—ἀντιθέτως πρὸς τὰ μαθηματικά, λέγω, τὰ ὅποια εἶναι ἢ ὑποκειμενικῶς ἀληθεστέρα ἐπιστήμη, ἢ ἱστορία θὰ ἦτο ἢ ἀντικειμενικῶς ἀληθεστέρα, διότι ἀντικείμενον ἔχει ὅχι τὸ δυνατόν, τὸ ἀληθοφανές, ἢ τὸ νομιζόμενον ὡς ἀναγκαῖον, ἀλλὰ τὸ πραγματικόν, τὸ γενόμενον, διότι τὴν ὕλην αὐτῆς δὲν ἀποτελοῦν ὑποκειμενικαὶ ὑποθέσεις, ἀλλὰ φαινόμενα ἀντικειμενικά. Ναί, θὰ ἦτο Ἡ ἱστορία θὰ ἦτον ὄλ' αὐτά, ἐὰν ὁ μηχανισμὸς τοῦ ἀνθρωπίνου λογιστικοῦ δὲν ἦτο τὸ ἀτελές ὄργανον τὸ ὅποιον εἶναι. Ἐναντίον τῆς ἀτελείας αὐτῆς ναυαγεῖ παλαιούσα, καὶ αἱ προσπάθειαι τῆς δπως φθάσῃ μέχρι τοῦ ἀντικειμενικοῦ γεγονότος ἀποβαίνουν ἄγονοι.

Ἡ ἱστορία θέλει νὰ παραστήσῃ τὰ γεγονότα ὅποια πραγματικῶς συνέβησαν· ἐν τούτοις καὶ εἰς τὴν καλύτεραν περίπτωσιν δὲν εἴμπορεῖ εἰμὴ νὰ καθορίσῃ πῶς τὰ γεγονότα αὐτὰ ἔγειναν ἀντιληπτά. Ἄλλ' αἱ συνθήκαι ὑπὸ τὰς ὁποίας ὁ ἐγκέφαλος ἡμῶν ἐργάζεται εἶναι τοιαῦται, ὥστε δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ταυτότης μεταξὺ τῆς ἀντιλήψεως τῶν γεγονότων καὶ αὐτῶν τούτων τῶν γεγονότων. Διότι, ἢ τὰ τελευταῖα αὐτὰ εἶναι ἀσήμαντα, καὶ τότε δὲν κινοῦν διόλου τὴν προσοχήν, δὲν συλλαμβάνονται καθαρῶς, δὲν φθάνουν εἰς τὴν συνειδήσιν, δὲν ἀφίνουν καμμίαν ἀναμνηστικὴν εἰκόνα σαφῆ· ἢ εἶναι σπουδαῖα, καὶ τότε αἱ πρῶται ἤδη φάσεις αὐτῶν ἐξεγείρουν εἰς τόσον μέγαν βαθμὸν τὴν προσοχήν, ὥστε ἢ νευρικὴ δύναμις ἐξαντλεῖται ταχέως, ὁ ἐγκέφαλος χάνει τὴν ἀντιληπτικὴν αὐτοῦ ἱκανότητα, αἱ δὲ μεταγενέστεραι φάσεις τοῦ συμβάντος περνοῦν ἐνώπιον τῶν μαρτύρων ὡς ὄνειρον συγχευμένον.

Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται παραδείγματος χάριν, πῶς συμβαίνει κανὲν ἐκ τῶν δρώντων προσώπων ἐνὸς μεγάλου συμβάντος, μιᾶς μάχης, μιᾶς ἐπιθέσεως συνωμοτῶν, μιᾶς βιαίας κοινοβουλευτικῆς σκηνης, νὰ μὴ διατηρῆ μίαν εἰκόνα τοῦ γεγονότος ἀκριθῆ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Χίλιοι μάρτυρες ἀκούμενοι παρέχουν χίλιας διαφορετικὰς ἐκδόσεις, αἱ ὅποια παραδόξως διαφέρουν ἀκριθῶς ἐπὶ τῶν σπουδαιότερων σημείων. Μόνον μία φωτογραφικὴ μηχανή, ἢ ὅποια, τιθεμένη εἰς κίνησιν δι' ἐνὸς μηχανισμοῦ ὠρολογίου, θὰ παρῆχε κάθε δευτερόλεπτον μίαν νέαν φωτογραφικὴν πλάκα τοῦ συμβάντος καὶ θὰ ἐλάμβανεν ἐξ αὐτοῦ μίαν ἀδιάκοπον σειρὰν στιγμιότυπων, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ κρατήσῃ κατὰ τρόπον

ἀσφαλῆ τὴν ὀπτικήν τοῦλάχιστον εἰκόνα αὐτοῦ. Ὁ ὀργανισμός μας δὲν εἶναι τοιαύτη μηχανή. Δὲν κατέχομεν μίαν ἀτελείωτον σειρὰν φωτογραφικῶν πλακῶν πάντοτε νέων, ἀλλὰ μόνον περιωρισμένην προμήθειαν τοιοῦτων. Τῆς προμήθειας αὐτῆς ἐξαντλουμένης, μένομεν ἀπέναντι τοῦ συμβάλοντος ὡς σκοτεινός θάλαμος κενός, καὶ πρέπει ν' ἀναπαυθῶμεν διὰ νὰ ἡμπορέσωμεν νὰ παρασκευάσωμεν νέας πλάκας. Ἴδου διατὶ τὰ δρώντα πρόσωπα τῶν συμβάντων εἶναι οἱ ὀλιγώτερον ἀσφαλεῖς παρατηρηταὶ αὐτῶν, ἴδου διατὶ ὄλαι αἱ μαρτυραὶ μόνον ὑποκειμενικῶς εἶνε ἀληθεῖς, ἴδου τέλος διατὶ ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη δὲν ἔχει κανὲν μέσον ν' ἀποκαταστήσῃ μετὰ τὸ συμβάν, διὰ τῶν ὑποκειμενικῶν ἀνθρωπίνων συλλήψεων, τὴν ἀπόλυτον ἀντικειμενικὴν ἀλήθειαν τῶν γεγονότων.

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἱστορία περὶ τῆς ὀποίας ὠμίλησα ἕως ἐδῶ, εἶναι ἡ εἰλικρινὴς ἱστορία, ἡ ἀφηγουμένη μόνον καὶ μὴ ἔχουσα διόλου τὴν ἀξίωσιν νὰ ἐξηγῆ ἐπίσης. Εἶναι ἡ ἱστορία τῶν χρονογράφων, ἡ ὀποία καταγράφει ἀπλῶς ὅτι τὴν 1ην τοῦ μηνὸς ἔβρεξε, ὅτι εἰς τὰς 2 ἔγεινε μία μάχη, ὅτι εἰς τὰς 3 ἐξελέγη νέος πάπας. Ἄλλ' ἡ ἀρχικὴ αὐτὴ ἐποψις, ἡ ὀποία καθίστα δυνατὴν, τοῦλάχιστον θεωρητικῶς, τὴν σύλληψιν τῆς ἀληθείας καὶ τὴν ἀποφυγὴν πλανῶν, δὲν εἶναι πλέον ἡ ἱστορία τῶν σημερινῶν ἱστορικῶν, οἱ ὀποιοὶ δὲν ἀρκοῦνται εἰς μόνην τὴν ξηρὰν ἀφήγησιν, ἀλλὰ θέλουν καὶ νὰ ἐξηγήσουν ἐπίσης. Ἡ ἱστορία δὲν ἦτο φυσικῶς δυνατὸν νὰ διαφύγῃ καὶ αὐτὴ τὴν συνήθειαν τοῦ ἀνθρωπίνου λογιστικοῦ τοῦ προσθέτειν χαρακτηριστικὰ μὴ αἰσθητηριακὰ εἰς φαινόμενα αἰσθητηριακά, τοῦ συνάγειν νόμους καὶ προϋποθέτειν αἰτίας, νὰ διαφύγῃ δηλαδὴ τὸ παιγνίδιον τὸ συνιστάμενον εἰς σύνδεσιν τῶν στιγμῶν εἰς σχήματα διὰ γραμμῶν αὐθαιρέτων. Οἱ τολμηρότεροι τῶν πιστῶν αὐτῆς θέλουν ἤδη νὰ τὴν καταστήσουν φυσικὴν ἐπιστήμην, δηλαδὴ νὰ σχηματοποιήσουν τὴν ὕλην τῆς, ὅπως αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι σχηματοποιοῦν τὰ φυσικὰ χαινόμενα. Θέλουν ν' ἀναγάγουν εἰς γενικοὺς φυσικοὺς νόμους τὰ συμβάντα τῶν ὀποίων ἡ ἀνθρωπότης ὑπῆρξε τὸ θέατρον, νὰ εὑρουν δι' αὐτὰ ὑποθέσεις καὶ τύπους, καὶ δι' αὐτῶν νὰ προλέγουν τὰ μέλλοντα νὰ συμβοῦν, ὅπως ἐνασμενίζομεν νὰ προλέγωμεν, μετὰ τὴν βοήθειαν τύπων, ὑποθέσεων καὶ νόμων ἐπιστημονικῶν, ὅτι αὐριοι ὁ ἥλιος θ' ἀνατείλῃ καὶ ὅτι τὴν ἐρχομένην ἀνοιξιν τὰ ζέονδρα θ' ἀνθήσουν. Εὐδρίσκονται καὶ αὐτοὶ ἐν

τῷ δικαίῳ των. Δὲν ὑπάρχει κανεὶς λόγος διὰ νὰ πραγματευθῶμεν τὰ ἀνθρώπινα γεγονότα διαφορητικὰ ἀπὸ ὄλαι τὰ ἄλλα φαινόμενα τοῦ σύμπαντος. Ὁ ἀνθρώπος, ἡ ἀνθρωπότης δὲν εἶναι ἓνα συστατικὸν μέρος τοῦ ὄλου αὐτοῦ, ἀπαράλλακτα ὅπως ὁ φυσικὸς κρύσταλλος, τὸ μετέωρον, ὁ φοῖνιξ; Μία σκέψις ἢ μία πράξις ἀνθρωπίνῃ δὲν εἶναι ἐπίσης ὀργανικὰ γεγονότα, ὅπως ἡ πέψις καὶ ἡ ἀναπαραγωγὴ, ἡ μετανάστευσις τῶν πτηνῶν ἢ ἡ χειμερία νάρκη τῶν τρωκτικῶν; Ἡ σκέψις ἢ ἡ πράξις δὲν εἶναι καὶ αὐταὶ ἓνα γεγονὸς δυναμικόν, ὅπως ἡ πτώσις ἐνὸς ἀντικειμένου ἐλευθέρου ἢ ἡ περιστροφή τῆς σελήνης περὶ τὴν γῆν. Ἐὰν ἔχωμεν τὴν ἀξίωσιν νὰ μὴ περιγράψωμεν ἀπλῶς τὰ ὀργανικὰ αὐτὰ καὶ δυναμικὰ γεγονότα, ἀλλὰ νὰ τὰ σχηματοποιοῦμεν καὶ νὰ τὰ συνδέωμεν εἰς εἰκόνας νοητὰς δι' ἐνὸς αἰσθητηριακοῦ δεσμοῦ ὑποθέσεων καὶ νόμων, διατὶ νὰ μὴ ἐφαρμόσωμεν τὴν ἴδιαν μέθοδον καὶ εἰς τὰς ἀνθρωπίνους σκέψεις καὶ πράξεις; Τὸ κάμνομεν λοιπὸν καὶ αὐτὸ ἐπίσης, ἀλλὰ συγχρόνως καταλείπομεν τὸ ἀσφαλὲς ἔδαφος τοῦ δεδομένου καὶ τοῦ αἰσθητηριακοῦ καὶ πετώμεν πρὸς τὸ ἔξω-καὶ ὑπὲρ-αἰσθητόν. Μόνον δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἡ ἱστορία ἀποβαίνει λογικὴ, δηλαδὴ ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν συνήθειαν ἡμῶν τοῦ σκέπτεσθαι, ἡ ὀποία, ὅπως εἶδομεν, εἶναι ἀναπόφευκτον ἀποτέλεσμα τῆς ὀργανικῆς ἡμῶν ἀτελείας· ἀλλὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ἱστορία γίνεται συγχρόνως τὸ θέατρον ὄλων τῶν ὑποκειμενικῶν πλανῶν τοῦ νοητικοῦ ἡμῶν μηχανισμοῦ, διότι κάθε συμβάν δὲν ἔχει παρὰ μίαν μόνον μορφήν αἰσθητηριακῶς ἀντιληπτὴν, ἐνῷ ὁ ἀριθμὸς τῶν μὴ αἰσθητηριακῶν ὑποθέσεων τὰς ὀποίας τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἰμπορεῖ νὰ ἐπινοήσῃ δι' αὐτό, εἶναι ἀπεριόριστος, ἐκ τούτου δ' ἀπεριόριστος γίνεται καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν δυνατῶν πλανῶν.

Μία ἱστορικὴ σχολὴ ἐξηγεῖ τὰ συμβάντα διὰ τῶν λαβόντων μέρος εἰς αὐτὰ προσώπων. Ἀποδίδει εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιδράσεις τὸ πολὺ πολὺ τὴν πρώτην ὄθησιν καὶ μεταφέρει τὰς ἀφορμὰς καὶ τὰς κινήτηριους δυνάμεις τῶν ἱστορικῶν πράξεων εἰς τὴν ψυχὴν τῶν διευθυνουσῶν προσωπικότητων μιᾶς ἐποχῆς. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν τοῦ βλέπειν τὰ πράγματα, ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη ἀποβαίνει ψυχολογία καὶ ἡ ἱστοριογραφία βιογραφία. Ἡμπορεῖ κανεὶς λοιπὸν, ἀπὸ τοιαύτας σκέψεις ὀρμώμενος, νὰ θεωρήσῃ τὴν ἀνθρωπότητα ὡς ἐντελῶς σχεδὸν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὴν φύσιν, καὶ

νά μὴ λάβῃ ὑπ' ὄψιν καμμίαν ἀπὸ τὰς ἐπιδράσεις τὰς ὁποίας αἱ γενικαὶ φυσικαὶ δυνάμεις καὶ αἱ τροποποιήσεις τῆς ἰσορροπίας τούτων δυνατὸν νὰ ἤσκησαν ἐπὶ τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἀσκοῦν τοιαύτας ἐπιδράσεις ἐφ' ὧν τῶν ἄλλων ὀργανισμῶν. Δικαιοῦται κανεὶς τότε νὰ γράψῃ μίαν ἀνεκδοτικὴν ἱστορίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἢ πτώσις μεγάλων ἐπικρατειῶν θὰ ἐξηγήτατο ἀπὸ τὴν καλὴν ἢ κακὴν χώνευσιν ἐνὸς ἀρχηγοῦ στρατιᾶς. Οἱ ὠρατοὶ ὀφθαλμοὶ τῆς Ἑλένης γίνονται ἀφορμὴ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου. Οἱ Γάλλοι ἐνικήθησαν εἰς τὸ Σεδάν διότι ὁ στρατηγὸς Βίμπφεν τὰ εἶχε χαλάσει εἰς τὸ Ἀλγέριον, κατὰ τὸ 1869, μὲ τὸν στρατάρχην Μακμαὸν ἐνεκα τῆς παρουσίας, εἰς μίαν φιλανθρωπικὴν ἀγορὰν διοργανωθεῖσαν ὑπὸ τῆς συζύγου τοῦ τελευταίου τούτου, μίᾳ κυρίας ἀμφιδόλων ἡθῶν, ἐρωμένης τοῦ πρώτου. Ἡ κωμῶδία τοῦ Σκριβ, *Τὸ ποτήριον τοῦ νεροῦ*, περιέχει τὴν ἀληθῆ ἐξήγησιν τῶν λόγων διὰ τοὺς ὁποίους ὁ περὶ διοδοχῆς πόλεμος τῆς Ἰσπανίας διεξήχθη κατὰ τοιοῦτον τρόπον καὶ ὄχι κατ' ἄλλον. Ἐὰν γελῆ ἓνα βῆμα ἀκόμη περισσότερον καὶ ἂν παραδεχθῆ κανεὶς, μαζὺ μὲ τὸν Βούντ, ὅτι ἡ δύναμις ἢ δρῶσα ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει καὶ ἀπεργαζομένη τὰς ἀναπαραστάσεις, λαμβάνουσα ἀποφάσεις κτλ., εἶναι ἀόριστος, δηλαδὴ δὲν τίθεται εἰς ἐνέργειαν ὑπὸ ἐξωτερικῆς τιнос ὠθήσεως καὶ ἀναλόγως τῆς ὠθήσεως ταύτης, τότε καὶ ἡ τελευταία σχέσις μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν δυνάμεων τῶν ἐνεργουσῶν ἐκτὸς αὐτοῦ διασπᾶται· μία δὲ ἱστορία καθαρῶς ψυχολογικὴ, ἐκ τῆς βάσεως αὐτῆς τοῦ Βούντ ὀρμωμένη, ἡμπορεῖ νὰ παραστήσῃ κάθε συμβάν ὡς τὴν ἐντελῶς ἀπάρασκευον καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ κάθε ξένου στοιχείου ἐκδήλωσιν μίᾳ ψυχικῆς καταστάσεως τυχαίας καὶ αὐθαϊρέτου ἰσχυρᾶς τιнос προσωπικότητος.

Μία ἄλλη ἱστορικὴ σχολή, τὴν ὁποίαν, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀνωτέρω ὀνομασθεῖσαν ψυχολογικὴν, θὰ χαρακτηρίσω ὡς ἐπιστημονικὴν, βλέπει εἰς τὰ συμβάντα τὴν ἐνέργειαν τῶν γενικῶν φυσικῶν νόμων. Κατ' αὐτὴν, ἓνας λαὸς προβαίνει εἰς πόλεμον διότι πεινᾷ, καὶ ὄχι διότι ὁ βασιλεὺς αὐτοῦ ἢ ὁ ἀρχηγὸς ἔχει ἰδιοτροπίας. Τὸ κατὰ μέρος ἄτομον χάνει κάθε ἐπιρροὴν καὶ ἐξαφανίζεται μέσα εἰς τὴν κίνησιν τοῦ πλήθους. Νομίζει ὅτι ὠθεῖ, ἐνῶ ὠθεῖται. Τὰ κύρια ὀνόματα παύουν νὰ ἔχουν ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα, καὶ ἡμποροῦν νὰ διαγραφοῦν ἐκ τῆς ἱστο-

ρίας. Οἱ λαοὶ ἐνεργοῦν καὶ πάσχουν ὅπως τὰ δένδρα ἀνθοῦν τὴν ἀνοιξιν καὶ ἀποβάλλουν τὰ φύλλα τῶν τῶ φθινόπωρον· εἰς τὰ ἱστορικὰ συμβάντα ἐκφράζονται κοσμικοὶ νόμοι, αἱ δὲ τύχαι τῶν ἐπικρατειῶν δὲν κανονίζονται μέσα εἰς τὸ καλλυντήριον μίᾳς ὥρας γυναικὸς ἢ εἰς τὸ γραφεῖον ἐνὸς μεγαλοφυοῦς ὑπουργοῦ, ἀλλὰ κυριολεκτικῶς εἰς τὰ ἄστρα. Ἡ ἀστρολογία λαμβάνει τοιοῦτοτρόπως μίαν ἀπρόοπτον κύρωσιν, ὄχι ὅπως πραγματικῶς ἠσχίθη, ἀλλ' ὡς θεωρία, ὡς προαίσθημα τῆς ἀληθοῦς σχέσεως τῶν πραγμάτων, καὶ δὲν ἔχομεν πλέον τὸ δικαίωμα νὰ μειδιῶμεν διὰ τὸν λαόν, εἰς τὴν θεὰν ἐνὸς κομήτου, αἰσθάνεται ἀνησυχίαν ὅτι θὰ φέρῃ πόλεμον. Δὲν ἐνομίσθη ὡς ἀποτέλεσμα παρατηρήσεων ὅτι ἡ ἐμφάνισις τῶν κηλίδων τοῦ ἡλίου συμπίπτει μὲ τὰς ἐμπορικὰς κρίσεις! Φυσικῶς δὲν ἐφαντάσθη κανεὶς ὅτι αἱ κηλίδες τοῦ ἡλίου τροποποιοῦν ἀπ' εὐθείας τὰ τιμολόγια τῶν ἐμπορευμάτων τοῦ χονδρικοῦ ἐμπορίου ἢ καταστὲλλον καθὼς ἐπιθυμίαν πρὸς ἀγορὰν δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι πολὺ ἐμμεσώτερον· ἀλλὰ δὲν εἶναι γνωστοὶ οἱ οἱ διάμεσοι κρίκοι τῆς ἀλύσου, τῆς ὁποίας μόνον ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος εἶναι γνωστά. Διατὶ τότε δὲν θὰ ἦτο παραδεκτὸν ὅτι τὰ ἀστρονομικὰ φαινόμενα, τὰ γεγονότα ὅσα συμβαίνουν εἰς τὸν ἥλιον, εἰς τὸ πλανητικὸν σύστημα, εἰς τὸ κοσμικὸν διάστημα, ἡμποροῦν νὰ φέρουν εἰς τὸ τέλος τὰς ταραχὰς εἰς τοὺς ἀνθρώπους, πολέμους, ἐπαναστάσεις προόδου καὶ στασιμότητος;

Δὲν ὑπάρχει δὲ ἀνάγκη νὰ μείνῃ κανεὶς προσηλωμένος ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην ἔποψιν· ἡμπορεῖ νὰ στηριχθῆ καὶ ἐπὶ τῶν δύο καὶ νὰ εἰπῆ ὅτι αἱ γενικαὶ φυσικαὶ δυνάμεις εἶναι τφόντι εἰς τὰ ἱστορικὰ συμβάντα, ὅπως καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα φαινόμενα, τὸ κινοῦν ἐλατήριον, ἀλλ' ὅτι ἡ διέυθυνσις δίδεται εἰς αὐτὰ ὑπὸ ἐξαιρετικῶν ἀτομικότητων. Τότε ἡ προσωπικότης ἀναλαμβάνει ἐν μέρει τὰ κατὰ παράδοσιν δικαιώματά τῆς Ἀναμφιδόλου δὲν κάμνει αὐτὴ τὴν ἱστορίαν, ὅπως ὁ ποιητὴς ἀντλεῖ δράματα ἐκ τῆς φαντασίας του, ἀλλ' ὀδηγεῖ τοὺς λαοὺς ὅπως ὁ μηχανικὸς ὀδηγεῖ τὴν σιδηροδρομικὴν ἀμαξοστοιχίαν ἐπὶ τῆς ὑπαρχούσης σιδηρᾶς ὁδοῦ, δίδων εἰς αὐτὴν ταχύτητα μεγαλυτέραν ἢ μικροτέραν ἢ σταματῶν κατὰ θέλησιν τὴν ἀτμομηχανήν. Ἡ μεγαλοφυΐα εἶναι τότε ἓνας μέγας πειραματιστὴς τῆς ἀνθρωπότητος· δὲν δημιουργεῖ, εἶναι ἀληθὲς, τὰ μεγάλα γεγονότα περισσότερον ἀπ' ὅσον ὁ Χάρβεϋ, παραδείγματος χάριν, δημιουργεῖ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος, ἀλλ' ἐδρίσκει τοὺς μηχανικοὺς νόμους οἱ ὅποιοι ἐνεργοῦν ἐπὶ τῶν λαῶν καὶ τοὺς δοκιμάζει μεταχειριζόμενος αὐτούς. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν δὲ αὐτὴν θὰ ἦτο πρὸς τούτοις ἀκατανόητος ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι «ὁ κόσμος θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ κυβερνηθῆ μὲ μικρὰν δόσιν φρονήσεως», διότι ἡ διακυβέρνησις τοῦ κόσμου θὰ ἐκανονίζετο ὑπὸ τῶν φυ-

σικῶν νόμων, οἱ δὲ φαινόμενοι κυβερνῆται δὲν θὰ εἶχον ἄλλο τίποτε νὰ κάμουν παρά νὰ μὴ τοὺς ταραξέουν.

Ἴδου τρεῖς ὑποθέσεις. Καὶ αἱ τρεῖς εἶναι ἐξ ἴσου εὐλογοφανεῖς καὶ ἐξ ἴσου ἀυθαίρετοι, καμμία δὲ ἐκ τῶν τριῶν δὲν εἶναι δυνατὸν οὔτε ν' ἀποδειχθῇ οὔτε ν' ἀνασκευασθῇ. Ἀληθεῖς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι καὶ αἱ τρεῖς μαζῇ, ἐσφαλμένως ἢ ὡς δυνατὸν νὰ εἶναι καὶ αἱ τρεῖς. Ἀλλὰ τότε ποῖαν ἐμπιστοσύνην ἤμπορεῖ κανεὶς νὰ ἔχη εἰς ἐπιστήμην ἢ ὁποῖα βασιζέται ἐπὶ μιᾶς ἐκ τῶν τριῶν ὑποθέσεων, δηλαδή, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐπὶ ἐσφαλμένης πιθανῶς; Ἐντεθεν ἕνα φοβερὸν δίλημμα ἐγείρεται καὶ πάλιν ἐνώπιόν μας. Ἡ ἢ ἱστορία εἶναι καθαρῶς ἀντικειμενικὴ καὶ καταγράφει τὰ συμβάντα ὅπως ἐξετυλίχθησαν, καὶ τότε δὲν ἔχει πλέον ἀντικείμενον, διότι τῆς εἶναι ἀδύνατον ν' ἀναπαραστήσῃ τὰ συμβάντα κατὰ τὴν ἀντικειμενικὴν αὐτῶν πραγματικότητά· ἢ εἶναι ὑποκειμενικὴ καὶ ὑποθετικὴ, ζητοῦσα νὰ ἐξηγήσῃ καὶ νὰ καθορίσῃ αἰτία τὰ ὅποια δὲν ἀποτελοῦν στοιχεῖον τῶν συμβάντων αἰσθητηριακῶς ἀντιληπτόν, καὶ τότε δὲν παρέχει καμμίαν ἐγγύησιν ἀληθείας καὶ ἤμπορεῖ νὰ εἶναι ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους μίᾳ συνύφανσις ἀτομικῶν πλανῶν.

Ὡς μέσον προσεγγίσεως εἰς τὴν ἀλήθειαν θεωρεῖται ἡ ἀνάλυσις τοῦ φαινομένου. Τὸ μέσον αὐτὸ εἶναι ἀσφαλές; Πάρα πολὺ ἀμφίβολον τὸ πρᾶγμα, Ἡ ἀνάλυσις δὲν ὀδηγεῖ ἴσως εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ φαινομένου, ἀλλὰ τὸ καταστρέφει ἀσφαλῶς.

Ἄς λάβωμεν παραδείγματα ἀπλοῦστα διὰ νὰ εἶναι εὐκόλως καταληπτὰ. ἔχω ἐνώπιόν μου ἕνα ἄνδρα μὲ στολὴν στρατιώτου. Δὲν ἔχω τὸν παραμικρὸν δισταγμὸν καὶ βεβαιῶνω ἀμέσως: τὸ ἀντικείμενον αὐτὸ εἶναι ἕνας στρατιώτης. Τώρα ἀρχίζω τὴν ἀνάλυσιν τοῦ φαινομένου αὐτοῦ. Τοῦ ἀφαιρῶ τὴν στολὴν. Τί ἔχω τώρα ἐνώπιόν μου; ἔχω ὄχι πλέον ἕνα φαινόμενον καθαρῶς χαρακτηρισμένον καὶ μερικευμένον, ἀλλὰ κάτι πλέον ἀόριστον καὶ πλέον γενικόν, ἕνα ἄνδρα τῆς λευκῆς φυλῆς. Ἐὰν τοῦ ἀφαιρέσω τὸ δέρμα, ἔχω ἀπλῶς ἕνα ἄνδρα, ὁ ὁποῖος δυσκόλως ἤμπορεῖ νὰ διακριθῇ ἀπὸ ἕνα μαῦρον ἢ ἀπὸ ἕνα ἰνδόν. Ἐὰν ὠθήσω μακρότερον ἀκόμη τὴν ἀνάλυσιν καὶ ὑποβάλω εἰς μικροσκοπικὴν ἐξέτασιν ἕνα τεμάχιον μυός, δὲν ἤμπορῶ πλέον νὰ εἰπῶ ἄλλο τίποτε παρά ὅτι τὸ ἀντικειμενικὸν ἦτο ἕνα ζῶον, ἀλλ' ἀγνοῶ ἐὰν ἦτο ἄνθρωπος, καὶ λευκός, καὶ στρατιώτης. Ἐὰν τέλος ἀναλύσω τὸν μὺν εἰς τὰ συστατικὰ αὐτοῦ χημικὰ μέρη, δὲν μοῦ μένει πλέον ἀπὸ τὸ φαινόμενον τίποτε τὸ χαρακτηριστικόν ἢ οὐσιῶδες, καὶ δὲν ἤμπορῶ πλέον νὰ εἰπῶ τώρα ἄλλο τίποτε παρά ὅτι τὸ ἀντικείμενον συνέκειτο ἀπὸ στοιχεῖα ὑπάρχοντα εἰς τὸ πλανητικὸν μας σύστημα. Τοιοῦτοτρόπως ἐφθασα αἰσίως, χάρις εἰς μίαν ἀμείλιχτον καὶ πάντοτε μακροτέραν ὠθυμένην ἀνάλυσιν, εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ νὰ ἔχω ἕνα στρατιώτην εὐδιάκρι-

τον καὶ ευκατάληπτον, ὁ ὁποῖος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συγχυθῇ μὲ τίποτε ἄλλο, ὀλίγον ὀξυγόνον, ἄνθρακα κλπ. τὰ ὅποια δυνατὸν νὰ προέρχωνται τόσον ἀπὸ ἕνα κοσμικὸν νεφέλωμα, ὅσον καὶ ἀπὸ ἕνα πούρον Ἀδάνας.

Ὅλαι αἱ ἰδιότητες τῶν ἀντικειμένων τὰς ὁποίας συλλαμβάνομεν διὰ τῶν αἰσθήσεων, εἶναι κινήσεις. Ἐκ τούτων τὰς μὲν ἐπαναλαμβανόμενας τοῦλάχιστον 16 φοράς καὶ ἡμισεῖαν ἕως 16,896 φοράς κατὰ δευτερόλεπτον τὰς μετροῦμεν διὰ τῶν ἀκουστικῶν νεύρων καὶ τὰ ἀντιλαμβανόμεθα ὡς ἤχους· αἱ δὲ μεταξὺ τῶν 395 καὶ 765 δισεκατομμυρίων κατὰ δευτερόλεπτον μετροῦνται διὰ τῶν ὀπτικῶν νεύρων καὶ εἶναι αἰσθηταὶ ὡς φῶς καὶ χρώμα. Διὰ τὰς κινήσεις τὰς μεταξὺ τῶν 16,896 καὶ 395 δισεκατομμυρίων, τὰς κάτω τῶν 16 καὶ ἡμισείας κατὰ τὰς τῶν 765 δισεκατομμυρίων δὲν ἔχομεν ὄργανον ἀπαριθμήσεως καὶ ἐπομένως οὔτε ἀνιλήψεως. Ἡ ἀνιλήψις λοιπὸν ἐνὸς φαινομένου δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ἀπαρίθμησις κινήσεων· ὅθεν ὅλα τὰ φαινόμενα εἶναι τὰ αὐτὰ μὲν ποιοτικῶς, διάφορα δὲ μόνον κατὰ τὴν ποσότητα. Ἴδου τὰ ἀποτελέσματα μιᾶς ἀναλύσεως ἀχθείσης πολὺ μακράν. Πολὺ καλὰ. Τὸ ὥρατον καὶ τὸ ἄσχημον, τὸ φωτεινὸν καὶ τὸ σκοτεινόν, τὸ εὐθυμον καὶ τὸ θλιβερόν, εἶναι λοιπὸν τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, μόνον κινήσεις, εἶναι βραδυτέρα ἢ γοργοτέρα. Ἀλλὰ τότε πῶς γίνεται ὥστε τὰς διαφόρους αὐτὰς κινήσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἐντελῶς τὸ αὐτὸ πρᾶγμα νὰ τὰς αἰσθάνωμαι κατὰ διάφορον τρόπον, ἢ μίᾳ νὰ μοῦ εἶναι εὐάρεστος καὶ ἢ ἄλλῃ δυσάρεστος, αὐτὴ νὰ μοῦ προξενῇ εὐχαρίστησιν καὶ ἐκείνη πόνον; Ἐδῶ εἶμαι καὶ πάλιν τόσον φωτισμένος, ὅσον καὶ μὲ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ στρατιώτου μέχρι τῶν ἀπλῶν αὐτοῦ χημικῶν στοιχείων. Ἐθυσίασα τὸ φαινόμενον τὸ εὐκριές, τὸ καταληπτόν, τὸ διαφέρων ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα, καὶ ἐν τούτοις δὲν κατώρθωσα εἰς ἀντάλλαγμα νὰ γνωρίσω τὴν οὐσίαν αὐτοῦ.

Τοιαῦτα πειράματα μᾶς καθιστοῦν δυσπίστους καὶ μᾶς ἄγουν εἰς τὸ νὰ υποθέσωμεν ὅτι ἐσφαλμένως ἐθέσαμεν τὸ πρόβλημα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Ζητοῦμεν πράγματα, καὶ καταστρέφομεν τὸ ἐξωτερικὸν αὐτῶν. Ἀλλὰ μήπως ἡ ἐξωτερικὴ μορφή δὲν εἶναι αὐτὴ ἢ οὐσία, καὶ μὲ τὴν ἀνάλυσιν δὲν κάμνομεν ὅπως τὸ παιδίον, τὸ ὅποῖον, θέλον νὰ μάθῃ τί περιέχει τὸ κρόμμυον, ἀποσπᾷ τοὺς φλοιοὺς, τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον, καὶ τὸ ὅποῖον, ἀφοῦ ἐπέταξε καὶ τὸν τελευταῖον, δὲν ἔχει πλέον τίποτε εἰς χεῖρας; Τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ ἄρνησιν «τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτό», ἀλλὰ ἀντὶ νὰ μεταφέρωμεν αὐτὸ εἰς τὸν μυστηριώδη καὶ ἀπρόσιτον βυθὸν τοῦ φαινομένου, τὸ θέτομεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τούτου καὶ τὸ ταῦτο-ποιοῦμεν μαζῇ του. Ζητοῦμεν ἐκτὸς τούτου τὴν ἀπώλυτον, τὴν ἀντικειμενικὴν ἀλήθειαν. Καὶ ποῖος μᾶς λέγει ὅτι δὲν ὀρμώμεθα ἀπὸ ἐσφαλμένην ἀφετηρίαν; Πόθεν γνωρίζομεν ὅτι ὑπάρχει ἀπό-

λυτος, αντικειμενική ἀλήθεια ; Πῶς θὰ ἦτο δυνατὸν τοῦτο, ἐὰν τὸ ἀγνώστου τὸ ὅποσον προξενεῖ τὰς ἐντυπώσεις τῶν αἰσθήσεών μας δὲν κάθισταται φαινόμενον ἀντιληπτὸν παρὰ μόνον μέσα εἰς τὸν ὄργανισμόν μας καὶ δὲν ὑπάρχη διόλου ὡς τιοῦτον ἔξω τῆς συνειδήσεώς μας ;

Προσβέβεται σήμερον γενικῶς ὅτι τὰ ἔκτος τοῦ ὄργανισμοῦ ἡμῶν φαινόμενα δὲν ἔχουν οὔτε χρῶμα, οὔτε ἦχον, οὔτε ὄσμήν, οὔτε θερμότητα, οὔτε ψῦχος. ἀλλ' ὅτι αἱ τοιαῦται ἰδιότητες προστίθενται εἰς αὐτὰ μέσα εἰς τὸν ὄργανισμόν μας. Αὐτὸ δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς τὸ σύνολον τοῦ κοσμικοῦ φαινομένου ; Τότε τὸ τελευταῖον τοῦτο θὰ ἐλάμβανε τὴν ἀνθρωπίνως καταληπτὴν μορφήν αὐτοῦ μόνον μέσα εἰς τὸν ὄργανισμόν μας ἐπομένως δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἀλήθεια ἀντικειμενική καὶ ἀπόλυτος, ἀλλὰ μόνον ὑποκειμενική, ἡ ἐκείνη δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ εἶναι ἡ αὐτὴ διὰ δύο ἀνθρώπους, παρὰ μόνον ἐὰν ὁ ὄργανισμὸς ἦτον ὁ αὐτός· εἰς τοιαύτην δὲ περίπτωσιν πᾶσα ἀπόπειρα σκοποῦσα τὴν εὑρεσιν ἀντικειμενικῆς ἀληθείας θὰ ἦτο τελείως ἀδύνατος, καὶ θὰ ἤμεθα ὑπὲρ ποτε καταδικασμένοι νὰ ζητοῦμεν κάθε γνώσιν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἰδίαν ἡμῶν συνειδήσιν καὶ ὄχι ἔκτος αὐτῆς.

Εἰς τὰ ὕψη αὐτὰ τῆς σκέψεως κάμνει ψῦχος. Αἰσθάνομαι ρίγος. Θὰ κατέλθωμεν εἰς τὸν ἐπόμενον τόμον : **Κοινωνιολογικὰ παραδόξα**, εἰς σφαίρας ὀλιγώτερον ὑψηλὰς, ὅπου θὰ προσεγγίσωμεν περισσότερο εἰς τὴν ἀνθρωπίνην τύρβην, τὴν χονδροειδῶς μὲν πρακτικὴν, ἀλλὰ μέσα εἰς τὴν ὅποιαν ἐπικρατεῖ τοῦλάχιστον εὐάρεστος θαλπωρή.

Τ Ε Λ Ο Σ

480
120 35
480
57600

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ - Π.Τ.Δ.Ε
ΔΙΑΔΡΑΣΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ-ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΣΧΟΛΙΚΟΥ
ΜΟΥΣΕΙΑΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ (Δ.Β.Ε.Σ.Μ.Υ.)
ΑΡΧΕΙΟ - ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ &
ΠΑΙΔ. ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ (Α.-Β.Α.Κ.Η.)
ΑΡΙΘΜ. ΕΙΣΑΓ. 5320
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓ. 19-5-2011
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘ. ΔΕΥ. 193 ΝΟΡ

ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΜΙΧ. Γ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

A. ΤΟΛΣΤΟΗ

Τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς μας δρ. 10.—
 Σύγχρονος δουλεία » 10.—
 Αἱ Νεαὶ Ἰδέαι » 15.—
 Ἀναγέννησις » 12.—
 Ἡ Ῥίζα τοῦ Κακοῦ » 10.—
 Οἱ Ἄσωτοι » 5.—

A. DEBAY

Ἐγχειρὴ καὶ φυσιολ. τοῦ Γάμου 20.—
 Ἐγχειρὴ τῶν Ἠδονῶν καὶ
 Γέσεων δρ. 15.—
 Φιλοσοφία τοῦ Γάμου » 20.—

MAX NORDAU

Ὁ Ἐκφυλισμὸς δρ. 12.—
 Ψυχολογικὰ Παράδοξα » 15.—

CARLTON RICHARD

Ὁ Σοσιαλισμὸς καὶ αἱ κοινω-
 νικαὶ Ἐπιστήμαι δρ. 30.—

Φ. ΕΓΚΕΛΣ

Οὐτοπιστικὸς καὶ επιστημονι-
 κὸς Σοσιαλισμὸς δρ. 10.—

ΓΚΑΙΤΕ

Ὁ Βέροθεος δρ. 12.—

CAST DANVILLE

Ἡ ψυχολογία τοῦ Ἔρωτος δρ. 12.—

DR. PIERROT

Ἐργασία καὶ ὑπερκόπσις δρ. 10.—

A. ΜΠΕΜΠΕΛ

Ἡ Γυνὴ καὶ ὁ Κοινωνισμὸς δρ. 25.—

E. HAECKEL

Ἡ καταγωγὴ τοῦ ἀνθρώπου δρ. 12.—
 Ὁ Μονισμὸς » 12.—

Φ. ΝΙΤΣΕ

Γνώμαι καὶ περιχοπαὶ » 12.—
 Ὁ Ζαρατούστρας » 25.—

T. SIETCHEN

Ἐγκέφαλος καὶ ψυχὴ δρ. 10.—

A. ΒΥΧΝΕΡ

Ὁ Δαρβινισμὸς δρ. 20.—
 Δύναμις καὶ Ὑλὴ » 25.—

M. ΜΑΙΤΕΡΛΙΓΚ

Ὁ Θάνατος δρ. 15.—

K. ΛΟΜΠΡΟΖΟ

Ὁ Ἐγκληματίας ἄνθρωπος δρ. 60.—

W. WUNDT

Ὑπνοτισμὸς καὶ Ὑποβολὴ δρ. 12.—

J. S. ROUSSEAU

Περὶ ἀνισότητος τῶν ἀνθρώπων 15.—

Θ ΔΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΥ

Ἡ Ἥμερη Γυναίκα δρ. 5.—
 Τὸ ὑπόγειο » 20.—
 Ὁ Φτωχόλασμος » 20.—

ΜΑΞ ΓΚΟΡΚΥ

Ὁ φυλακισμένος δρ. 5.—
 Ἡ Ἀγωνία » 15.—

Σ Π. ΠΟΤΑΜΙΝΑΟΥ

Ἰουδήθ Χουσόδετον δρ. 30.—
 Τὸ Ἀγκάθι » » 10.—
 Ἐνα φίλῃ στὸ Σκοτάδι » » 30.—
 Ἄσμα ἁσμάτων » » 30.—

ΠΑΥΛΟΥ ΝΙΡΒΑΝΑ

Ὅσα φέρει ἡ ὥρα δρ. 20.—

ΔΑΒΕΞΑΝΔΡΟΥ ΔΟΥΜΑ

Ἡ Θρησκεία δρ. 5.—

ΓΚΥ ΝΤΕ-ΜΩΠΑΣΑ?

Ἡ χαριτωμένη δρ. 5.—

ΠΩΛ ΜΠΟΥΡΖΕ

Τὸ Προφίλ τῆς χήρας δρ. 5.—

ΜΑΡΣΕΛ ΠΡΕΒΩ

Ὁ Φόβος τοῦ Ἄδου δρ. 5.—

ΑΝΔΡΕΟΥ ΤΕΡΙΕ

Ὁ Σύζυγος τῆς Ζακελίνας δρ. 5.—

ΟΣΚΑΡ ΟΥΑΪΛΛ

Τὸ φάντασμα τοῦ Κάντρεβιλ δρ. 5.—

ΑΛΦΟΝΣΟΥ ΔΩΔΕ

Οἱ Αἱμοβόροι δρ. 5.—

ΜΑΡΣΕΛ ΠΡΕΒΩ

Ἡ Μάγισσα δρ. 5.—

ΖΑΝ ΡΙΣΠΕΝ

Στὸν ἄλλον Κόσμον δρ. 5.—

45